VISNYK OF THE LVIV UNIVERSITY

Series
Philosophical Political studies

Issue 66

Scientific journal

Published since 2011

Ivan Franko National University of Lviv

ВІСНИК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
Філософсько-політологічні студії

Випуск 66

Збірник наукових праць

Видається з 2011 року

Львівський національний університет імені Івана Франка

Видавничий дім «Гельветика»
2026

ЗАСНОВНИК: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Включено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
кластеру Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика спеціальність: С2 «Політологія»
відповідно до Наказу МОН України від 11.06.2026 № 928 (Додаток 12).
Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету імені Івана Франка
№ 14/9 від 30.09.2026 р.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1877 від 30.05.2024 року, № 3109 від 07.11.2024 року.
Ідентифікатор медіа R30-04908
Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, буд. 1, м. Львів, 79000; zag_kan@lnu.edu.ua; тел. +38 (032) 239-41-11)
Збірник включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща):
DOI: 10.30970/PPS.2026.65

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Висвітлено актуальні проблеми методології політичної науки, проаналізовано стан розвитку політичної науки та сучасні теоретико-методологічні напрями дослідження політичних процесів та інститутів в Україні.

The current problems of the methodology of the Political Science were highlighted. The development of the Political Science and modern theoretical and methodological approaches of the research of political processes and institutions in Ukraine were analysed.

Редакційна колегія:

Вдовичин І. Я., доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет імені Івана Франка (головний редактор); Андрущенко Т. В., доктор політичних наук, професор, учений секретар, Національна музична академія України; Дорош Л. О., кандидат політичних наук, професор, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Івасечко О. Я., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Ковальчук М. В., доктор філософії, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка; Романюк А. С., доктор політичних наук, професор, в.о. декана філософського факультету, Львівський національний університет імені Івана Франка; Турчин Я. Б., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка»; Астрамовіч-Лейк Т., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних та безпекових наук, Інститут політичних наук, Факультет соціальних наук, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Польща); Вербова (Струк, Кордонська) О., доктор суспільних наук, ад'юнкт кафедри політичних та безпекових наук, Інститут політичних наук, Факультет соціальних наук, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Польща); Прокоп М., доктор філософії з політичних наук, ад'юнкт кафедри політичних та безпекових наук, Інститут політичних наук, Факультет соціальних наук, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Польща).

Адреса редколегії:
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 204,
79000, Львів, Україна,
тел.: (38) (032) 2394462

Editorial office address:
Ivan Franko National
University of Lviv,
Universytetska Str., 1, room 204,
79000, Lviv, Ukraine,
tel.: (38) (032) 2394462

Редактор Д. КАРПИН
Редактор (англ. анотацій) С. БЕКАР
Технічний редактор С. ВОЗНЯК
Комп'ютерний макет С. БЕКАР
Коректор Д. КАРПИН

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Дата розміщення онлайн – 03.11.2026 р.
Дата друку – 09.11.2026 р.
Формат 70x100/16
Ум. друк. арк. 21,85.
Тираж 100 прим. Зам. 1026/790

© Львівський національний
університет імені Івана Франка, 2026

ISSN 2307-1664 (Print), ISSN 2663-5615 (Online)

ЗМІСТ

Дмитро Антонюк
ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ..... 7

Емма Асоян
КЛЮЧОВІ АРГУМЕНТИ АКАДЕМІЧНОГО ПОСТЛІБЕРАЛІЗМУ..... 17

Руслан Беспаленков, Олександр Слісаренко
ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ..... 23

Андрій Войтюк
ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ... 29

Василь Кобильник
КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ І ШЛЯХИ ДО СТАЛОЇ ДЕМОКРАТІЇ..... 38

Катерина Кованюк, Ольга Івасечко
МІГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ДО 2035 РОКУ:
ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ..... 45

Наталія Ковтун, Людмила Шкіль
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКЛИКУ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА
ЯК ФАКТОРУ КОНФЛІКТУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВ
В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ А. ТОЙНБІ..... 54

Іван Красіков
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА РАМКА
ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ У ВІДНОВЛЕННІ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ..... 63

Валерій Кремена
ІДЕОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ..... 74

Тетяна Ляшенко
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОСОЮЗ:
ЕВОЛЮЦІЯ, ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 80

Маріанна Марусинець
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН РЕСПУБЛІКИ
ІРЛАНДІЯ ТА УГОРЩИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 87

Юрій Остапець, Галина Ільтьо
ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УГОРЩИНІ 12 КВІТНЯ 2026 РОКУ:
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ
ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ 101

Андрій Павленко
ПОСТДЕМОКРАТІЯ У КОНТЕКСТІ ВІЗІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ:
СОЦІАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ТА ПРОГНОСТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ... 112

Іван Патлавський
ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 119

Геннадій Первий, Віталій Василенко, Олександр Рудік
БЛИЗЬКОСХІДНИЙ ФАКТОР ТРАНСАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН
ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖОРДЖА БУША-МОЛОДШОГО..... 128

Артур Райков
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БОЛГАРІЇ ЗА УРЯДУ РУМЕНА РАДЕВА:
ПЕРШІ 100 ДНІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТРАНЗАКЦІЙНОГО ПРАГМАТИЗМУ..... 138

Artem Syniuchenko
THE DESTABILISATION OF YOUTH EMPLOYMENT MECHANISMS
IN EU COUNTRIES: THE ETHNOPOLITICAL DIMENSION..... 149

Тарас Стародуб
ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЮЛІЯНА ВАССИЯНА:
УКРАЇНА І ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ МІСІЇ..... 158

Костянтин Ульяненко
ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ФЕНОМЕН
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 168

Данило Чопик
БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ США В ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКОМУ МОРІ
ЗА ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА (2017–2021 РР.)..... 179

CONTENTS

Dmytro Antoniuk
PROSPECTS FOR THE DIGITAL TRANSFORMATION
OF PARLIAMENTARY ACTIVITY IN UKRAINE..... 7

Emma Asoian
KEY ARGUMENTS OF ACADEMIC POSTLIBERALISM.....17

Ruslan Bespalenkov, Oleksandr Slisarenko
EVOLUTION OF ELECTORAL SYSTEMS IN EUROPEAN COUNTRIES:
HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS.....23

Andrii Voitiuk
TRANSFORMATION OF UKRAINIAN DEMOCRACY UNDER MARTIAL LAW...29

Vasyl Kobylnyk
CONSOLIDATION POTENTIAL OF POLITICAL CONSENSUS AND PATHS
TO SUSTAINABLE DEMOCRACY.....38

Kateryna Kovaniuk, Olha Ivasechko
UKRAINE'S MIGRATION STRATEGY THROUGH 2035: MAIN DIRECTIONS,
PROSPECTS, AND CHALLENGES OF IMPLEMENTATION.....45

Nataliia Kovtun, Lyudmila Shkil
A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CHALLENGE POSED BY THE NATURAL
ENVIRONMENT AS A FACTOR IN CONFLICTS BETWEEN CIVILIZATIONS
AND STATES, AS INTERPRETED BY A. TOYNBE.....54

Ivan Krasikov
EUROPEAN COMMISSION RECOMMENDATIONS AS AN INSTITUTIONAL
FRAMEWORK FOR POLITICAL PARTICIPATION IN LOCAL-LEVEL RECOVERY...63

Valerii Kremena
IDEOLOGICAL TRANSFORMATION OF MODERN POLITICAL PARTIES
IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION.....74

Tetiana Liashenko
CIVIL SOCIETY OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: EVOLUTION,
INSTITUTIONALIZATION AND RESILIENCE UNDER WARTIME CONDITIONS....80

Marianna Marusynets
PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS
BETWEEN THE REPUBLIC OF IRELAND AND HUNGARY IN THE CONTEXT
OF GLOBAL TRANSFORMATIONS.....87

Yurii Ostapets, Galina Iltyo
PARLLIAMENTARY ELECTIONS IN HUNGARY ON APRIL 12, 2026:
FEATURES OF THE ELECTORAL CAMPAIGN AND ANALYSIS OF THE RESULTS....101

Andrii Pavlenko
POST-DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF VISIONS OF POLITICAL SOLIDITY:
SOCIAL REPRESENTATIVENESS AND FORECASTING CAPACITY..... 112

Ivan Patlavskyi
THE MIDDLE EASTERN FACTOR IN TRANSATLANTIC RELATIONS
UNDER THE ADMINISTRATION OF GEORGE W. BUSH.....119

Gennadii Pervyi, Vasylenko Vitalii, Oleksandr Rudik
POLITICAL AND LEGAL ENSURANCE OF HUMANITARIAN SECURITY
IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....128

Artur Raikov
BULGARIA'S FOREIGN POLICY UNDER THE RUMEN RADEV GOVERNMENT:
THE FIRST 100 DAYS THROUGH THE PRISM OF TRANSACTIONAL
PRAGMATISM.....138

Artem Syniuchenko
THE DESTABILISATION OF YOUTH EMPLOYMENT MECHANISMS
IN EU COUNTRIES: THE ETHNOPOLITICAL DIMENSION.....149

Taras Starodub
YULIAN VASSYAN'S GEOPOLITICAL VIEWS:
UKRAINE AND THE QUESTION OF ITS HISTORICAL MISSION.....158

Kostiantyn Ulianenko
HYBRID WARFARE AS A MULTIDIMENSIONAL PHENOMENON
OF CONTEMPORARY POLITICAL REALITY.....168

Danylo Chopyk
SECURITY ASPECTS OF U.S. POLICY IN THE SOUTH CHINA SEA
UNDER DONALD TRUMP'S FIRST ADMINISTRATION (2017–2021).....179

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 7–16
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 7–16

УДК 342.53:004(477)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.1

ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Дмитро Антонюк
https://orcid.org/0000-0002-3143-4464

У статті досліджено сучасний стан цифровізації парламентської діяльності Верховної Ради України, проаналізовано основні етапи формування концепції електронного парламенту та перспективи її розвитку в умовах цифрової трансформації органів влади. Особливу увагу приділено аналізу реалізації Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 роки, визначено рівень виконання її ключових положень, а також окреслено досягнення та проблеми впровадження цифрових інструментів у діяльність парламенту. Встановлено, що найбільш успішно реалізовано напрями, пов'язані із забезпеченням відкритості парламентської діяльності, електронним документообігом та інформаційною відкритістю Верховної Ради України, тоді як комплексні системи «Електронний офіс народного депутата» та «Електронний комітет» залишаються реалізованими лише частково. Проаналізовано можливості використання технологій штучного інтелекту для інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої діяльності, автоматизації окремих парламентських процесів та підтримки підготовки законодавчих рішень. На основі зарубіжного досвіду Бразилії, Великої Британії, Польщі, Монголії, Швеції та Ісландії досліджено переваги і ризики цифрової трансформації парламентів, особливості дистанційних і гібридних моделей роботи, а також їхній вплив на відкритість, підзвітність і легітимність законодавчих органів. Обґрунтовано, що повне переведення парламентської діяльності в онлайн-формат є насамперед інституційною трансформацією, яка потребує сформованої парламентської культури, високого рівня суспільної довіри та ефективних механізмів громадського контролю. Проаналізовано результати Світової доповіді про електронний парламент за 2024 р. та критично оцінено методику визначення рівня цифрової зрілості парламентів, зокрема в частині оцінювання цифрової взаємодії парламенту з громадськістю. Зроблено висновок, що цифровізація Верховної Ради України перебуває на етапі поступового розвитку, а подальша модернізація парламентської діяльності має здійснюватися еволюційним шляхом із поетапним упровадженням сучасних цифрових технологій, розвитком механізмів участі громадян у законотворчому процесі та забезпеченням балансу між технологічною ефективністю і демократичними принципами функціонування парламенту.

Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, електронний парламент, Верховна Рада України, цифрова демократія, громадянська участь, штучний інтелект.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та їх успішне впровадження у повсякденне життя дедалі частіше спонукають замислитися над можливістю їх ефективного застосування у сфері державного управління. Якщо цифровізація поштових, банківських, кур'єрських та інших послуг уже стала звичною складовою життя суспільства, то цілком закономірним є прагнення поширити цей досвід і на діяльність парламенту.

Саме тому питання цифровізації парламентської діяльності набуває особливої актуальності, адже її впровадження покликане зробити законодавчий процес більш ефективним, відкритим і зрозумілим для суспільства, а також сприяти підвищенню довіри громадян до парламенту як одної з ключових інституцій державної влади.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У зарубіжній науці питання цифровізації парламентської діяльності широко представлене у низці наукових статей і монографій.

© Антонюк Д., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Зокрема, Е. Вільямсон у своїй статті досліджує трансформацію парламентської діяльності в умовах пандемії COVID-19, доводячи, що цифрові зміни у роботі парламентів не мали виключно тимчасового характеру, а стали каталізатором довгострокової цифрової трансформації [27]. У спільній монографії з Е. Річардсоном та А. Біхвою вказаний вище автор розглядає цифровізацію парламенту як комплексний процес, що охоплює модернізацію законодавчої діяльності, управління парламентською інформацією, забезпечення кібербезпеки, використання штучного інтелекту, розвиток відкритих даних та формування цифрових навичок працівників парламенту [28]. Водночас у своїх ранніх дослідженнях Е. Вільямсон наголошує, що цифровізація парламенту не повинна розглядатися лише як впровадження нових технологічних рішень, а має сприйматися як зміна підходів до взаємодії парламенту із суспільством [26]. Подібний підхід розвивають А. Папалої та Д. Гускос, які акцентують увагу на ролі електронного парламенту у забезпеченні відкритості, доступності інформації та розвитку електронної участі громадян [24]. Більш поглиблений аспект взаємодії парламенту із суспільством, зокрема залучення громадськості до законодавчих процесів та формування політичних рішень, досліджують Р. Міссінгем [23], Дж. Гріффіт та К. Лестон-Бандейра [18].

На вітчизняному рівні дослідженням перспектив цифровізації парламентаризму займалися І. Динник [4], І. Яковюк, Т. Стешенко [15], Є. Заєць [5], І. Корж, С. Лихоступ, В. Лихоступ, С. Дорогих [6], Т. Костецька [7], Е. Наджафлі [8], З. Погорєлова [9], Т. Мазур [22] та інші.

Метою статті є дослідження сучасного стану цифровізації Верховної Ради України, аналіз наявних цифрових інструментів парламентської діяльності та визначення перспектив формування повноцінної моделі електронного парламенту з урахуванням інституційних і суспільних передумов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Помітні ініціативи, спрямовані на цифровізацію парламентської діяльності, зафіксовані у Програмі інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 роки [11], яка на момент її ухвалення мала інноваційний характер. Зокрема, Програма передбачала створення електронної зали пленарних засідань, електронного офісу народного депутата, системи «Електронний комітет» та інших цифрових сервісів парламентської діяльності. Аналіз ступеня реалізації положень Програми дозволяє стверджувати, що станом на сьогодні найбільш успішно були реалізовані заходи, пов'язані із забезпеченням відкритості діяльності Верховної Ради та цифровізацією її інформаційних процесів. Зокрема, функціонують система оприлюднення результатів поіменного голосування, електронне стенографування, онлайн-трансляції й архів пленарних засідань, офіційний вебпортал Верховної Ради України, а також система електронного документообігу. Водночас такі складові концепції «Електронного парламенту», як «Електронний офіс народного депутата», «Електронний комітет» і «Електронна Погоджувальна рада», були реалізовані лише частково, оскільки окремі цифрові функції цих систем були впроваджені, проте передбачені Програмою комплексні інтегровані інформаційні платформи так і не були створені.

На особливу увагу заслуговує положення щодо створення інтелектуального інструментарію інформаційно-комп'ютерного супроводу законотворчого процесу. У сучасних умовах до такого інструментарію цілком можна віднести системи штучного інтелекту (ШІ), оскільки в самому документі відповідне технічне рішення характеризується як інтелектуальна «надбудова», призначена для стратегічного планування законотворчої діяльності та аналітичного моделювання [11]. До слова, станом на сьогодні український парламент публічно декларує активне використання відповідного інструменту, що, зокрема,

проявляється у проведенні онлайн-семінарів із європейськими партнерами щодо можливостей його застосування. Під час однієї з таких зустрічей представникам Апарату Верховної Ради України було рекомендовано використовувати технології ШІ для розпізнавання мовлення парламентарів і здійснення машинного перекладу з метою прискорення окремих процесів законотворчої діяльності. Інша рекомендація стосувалася оптимізації доступу парламентарів до матеріалів, які можуть бути використані під час підготовки проєктів рішень і законодавчих актів. До таких матеріалів, зокрема, належать статистичні, аналітичні та історичні дані [1].

Ще однією важливою ініціативою Програми було створення комунікаційних майданчиків для взаємодії між парламентарями та громадянами. Зокрема, передбачалося впровадження інтерактивних цифрових інструментів, які б забезпечували можливість зовнішнім користувачам здійснювати безпосередній вплив на окремі цифрові процеси за допомогою персонального комп'ютера або мобільного пристрою. Проте такі платформи для комунікації в режимі реального часу так і не були створені. Наразі функціонує інструмент електронних петицій, однак він не забезпечує можливості оперативного реагування на законопроєкти та рішення, що розглядаються Верховною Радою України. Його функціонал обмежується поданням пропозицій щодо ухвалення, внесення змін або скасування нормативно-правових актів.

Водночас ідея цифровізації парламентської діяльності не є новою і в міжнародній практиці. Її окремі елементи вже були впроваджені або й досі успішно застосовуються в парламентах низки держав. Зокрема, у Бразилії під час пандемії COVID-19 парламент проводив повністю дистанційні пленарні засідання на 500 осіб за допомогою власної системи зв'язку. Натомість, Польща, Монголія та Велика Британія використовували для своїх законодавчих органів гібридний режим, за якого частина парламентарів перебувала у сесійній залі, а інша – долучалася до засідань через відеозв'язок. При цьому британський парламент задля ефективнішого контролю за дотриманням формальних процедур застосовував дистанційний формат для розгляду законопроєктів та виступів, тоді як під час очних засідань відбувалося виключно голосування за вже обговореними питаннями [25, p. 3].

Серед інших ключових переваг перенесення парламентської діяльності в онлайн-режим можна виокремити, по-перше, вищі шанси на дотримання принципу справедливості під час представництва. Це зокрема стосується малих та опозиційних партій, оскільки розширює їхні можливості для виступів та донесення їхньої позиції. Зазначена проблема залишається актуальною і для українського парламенту, де представники меншості найчастіше наголошують на труднощах із реалізацією своїх повноважень [17]. По-друге, такий стан речей дозволить парламенту надалі відігравати центральну роль у публічному дискурсі, попри наявні загрози. Зокрема, для українських реалій такими викликами є не лише правовий режим воєнного стану та триваюча війна, а й потенційні загрози мирного часу. До них варто віднести як минулий досвід пандемії COVID-19, так і ймовірні терористичні загрози щодо народних обранців безпосередньо в будівлі Верховної Ради. Прикладом цього є інцидент у березні 2018 р., коли в народної депутатки Н. Савченко в приміщені парламенту було виявлено вогнепальну зброю та гранати [12]. По-третє, згадана вище підзвітність і прозорість діяльності законодавчого органу вийде на новий рівень, дозволивши громадськості спостерігати за роботою сесійної зали в режимі реального часу. Для України це питання вже частково розв'язане, оскільки у вересні 2025 р. парламентський телеканал «Рада» повністю відновив прямі трансляції відкритих пленарних засідань (зокрема, на платформі YouTube), які були призупинені з міркувань безпеки на початку повномасштабного вторгнення. Водночас не можна ігнорувати системні недоліки моделі цифрового

парламенту, які особливо гостро виявляються в політичних системах із глибокими традиціями парламентаризму, що сформувалися впродовж тривалого часу. Зокрема, до таких держав належить Велика Британія, яка після скасування карантинних обмежень відновила повноцінну очну роботу парламенту. Це відбулося попри наявність функціонуючої системи дистанційного голосування, розробленої для депутатів в період пандемії. Проте, відмова від онлайн-формату не є абсолютною: гібридний режим обговорення зберігся на рівні профільних комітетів. Дослідники Т. Мазур та С. Флогаітіс наголошують, що повний перехід в онлайн-формат нівелює фактор безпосереднього обговорення законодавчих ініціатив через довготривалий пошук компромісів (зокрема у кулуарах), що є невіддільною частиною британської парламентської традиції, відмова від якої загрожує інституційній репутації органу. Подібні тенденції простежуються й у Риксдазі (парламенті Швеції), де складні й тривалі політичні дискусії є важливим елементом політичної культури [22, p. 22, p. 25].

Переведення парламенту повністю в онлайн-формат є не технологічною трансформацією, а інституційною, про що свідчать наведені вище приклади. Повністю змінити структуру й природу законодавчого органу є надзвичайно складним завданням як у країнах зі сталої демократією, так і у молодих демократичних країнах, до яких відносимо й Україну. Окрім того, що інститут парламентаризму продовжує розвиватися та вдосконалюватися у вітчизняному просторі, кардинальна зміна його формату, навіть попри наявність безпекових ризиків спричинених війною, на нашу думку, негативно вплине на сприйняття його як органу влади та його легітимність загалом. Дослідження Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (IDEA) зазначають, що парламент у суспільному сприйнятті є не лише органом ухвалення законів, а й символічним простором народного представництва, публічної дискусії, персональної присутності депутатів, відкритого голосування та політичної відповідальності. Його легітимність пов'язана з низкою візуальних, процедурних і просторових маркерів: будівлею парламенту, сесійною залою, трибуною, пленарним засіданням і можливістю громадського контролю за діями народних депутатів [19].

В українському контексті ці чинники мають особливе значення через хронічно низький рівень довіри до Верховної Ради та поширені негативні асоціації з парламентом: корупція, лобізм, політичні конфлікти, популізм, відчуженість депутатів від громадян [2]. За таких умов повна дематеріалізація парламентської роботи може не посилити, а навпаки поглибити сприйняття парламенту як закритої, віддаленої та недостатньо контрольованої інституції. Схожу аналогію можна простежити у перенесенні стандартної процедури голосування на виборах, коли своєрідний похід до виборчої дільниці, отримання виборчого бюлетеня та таємне голосування у виборчій кабінці сприймаються як невід'ємні елементи процесу волевиявлення. Саме ці процедурні складові традиційно асоціюються з реалізацією виборчого права та його забезпеченням.

Зазначимо, що повний перехід парламентської діяльності до онлайн-формату в українських реаліях може суттєво трансформувати політичний процес та механізми його суспільного сприйняття. Зокрема, дистанційний формат роботи обмежує можливості безпосереднього спостереження за неформальною комунікацією народних депутатів у кулуарах та сесійній залі, яка традиційно виступала джерелом інформації для журналістів, політичних аналітиків і громадських організацій. Відповідно зменшуються можливості прогнозування політичних процесів на основі аналізу міжособистісної взаємодії між парламентарями.

Крім того, онлайн-формат потенційно знижує ефективність громадського та медійного контролю за діяльністю народних депутатів. У практиці функціонування Верховної Ради зафіксовано низку резонансних випадків, коли журналістські сенсації ґрунтувалися на матеріалах, отриманих безпосередньо під час парламентських засідань. Так, широкого

суспільного розголосу набув випадок із листуванням народного депутата Б. Яременка під час засідання парламенту, що зрештою призвело до його відставки з посади голови комітету із закордонних зв'язків [13]. Аналогічний суспільний інтерес викликало оприлюднення журналістами особистого листування народної обранці О. Криворучкіної під час роботи у сесійній залі [3], що стало підставою для публічних дискусій щодо професійної етики та відповідальності парламентарів.

Важливу роль у забезпеченні парламентської підзвітності відігравали журналістські розслідування, спрямовані на виявлення потенційних корупційних практик та неформальних домовленостей між політичними акторами. Одним з таких показових прикладів є кейс В. Хомутинніка, який під час пленарного засідання обговорював з І. Палицею корупційні схеми та махінації на митниці, що було зафіксовано журналістами [14]. Окремим напрямом громадського контролю було документування випадків неперсонального голосування («кнопкодавства»), зокрема за участю екснародного депутата С. Шахова, якого 19 разів було викрито у таких порушеннях [10].

На нашу думку, переведення парламентської діяльності в повністю цифровий формат на сучасному етапі в Україні стане несвоєчасним рішенням, оскільки, на наш погляд, ще не до кінця сформована висока професійна культура народного обранця, який належним чином виконує покладені на нього зобов'язання, сконцентровані на служінні суспільству. Зважаючи на наведені вище приклади, можемо припустити, що парламентська діяльність сприймається окремими народними обранцями як механізм досягнення особистісних або корпоративних інтересів. Зміна ж формату, на наш погляд, максимально мінімізує можливості механізму громадського та медійного контролю, який, навпаки, виступає одним із чинників формування високої професійної парламентської культури шляхом висвітлення діяльності депутатів та формування відповідного запиту в суспільстві.

Ще одним чинником, який може стати на заваді повного переведення роботи Верховної Ради у цифровий формат, є висока вартість відповідної процедури. Розроблення нових сучасних інструментів внутрішньої комунікації всередині парламенту, інструментів взаємодії із суспільством та забезпечення внутрішнього електронного документообігу є непростим і затратним завданням. Вважаємо, ще одне пояснення логіки цієї думки полягає у тому, що тільки високий рівень доходів громадян може нівелювати звинувачення влади у витрачанні коштів на власну користь. Крім того, така цифровізація не сприймається як пріоритетне завдання, коли населення перебуває у скрутному матеріальному становищі, а тим паче у випадку з Україною – коли існує нагальна необхідність модернізувати її військово-промисловий потенціал та відбудовувати країну.

Інший бік аргументації проти ідеї електронного парламенту полягає у хибності застосування цифровізації за моделлю «зверху-вниз», коли слабка залученість громадськості до державних цифрових процесів, а також її низька цифрова грамотність, навпаки, можуть викликати суспільне несприйняття та породжувати недовіру до органу влади. Як зазначають Т. Мазур і С. Флогаітіс, парламентам, які акцентують на цифровізації своєї діяльності, набагато простіше згодом повністю перейти у цифровий формат. Як приклад вони наводять Альтинг (Парламент Ісландії), що характеризується широкими можливостями співпраці між громадянами та парламентом, яка досягається зокрема за допомогою електронної взаємодії [22, p. 24]. Наприклад, на офіційному вебсайті ісландського законодавчого органу перелічені усі питання, що виносяться на порядок денний, а громадяни мають змогу залишити свої зауваження та коментарі до них [16]. Відповідно спостерігається паритетний цифровий розвиток, а цифрове навчання громадян через таку взаємодію зміцнює їхню довіру до народних обранців. Однак, цифровізація у цьому випадку, як засіб

розширення можливостей громадян впливати на рішення парламенту, є логічним продовженням багатовікової традиції Альтингу залучати громадськість до обговорення політичних рішень.

Для Верховної Ради України успішний перехід до повноцінного цифрового формату значною мірою залежить від ґрунтовного дослідження особливостей участі громадян у прийнятті політичних рішень, зокрема законодавчих ініціатив. Це необхідно для того, щоб, за прикладом ісландського досвіду, цифрові нововведення стали логічним продовженням практик народної участі, що формувалися впродовж української історії. Але навіть якщо ініціатива із повною цифровізацією парламентської діяльності стане першочерговим завданням, для українських урядовців постане необхідність розробити по-справжньому дієву систему взаємодії між парламентом і громадськістю, оскільки, по-перше, спостерігається низький рівень суспільної довіри до цього інституту, а, по-друге, приклад ісландського Альтингу не є повністю релевантним для України через суттєву різницю в чисельності населення. Ісландський досвід, на нашу думку, більшою мірою придатний для застосування на локальному та регіональному рівнях, ніж на загальнодержавному.

На рівні Верховної Ради реалізація ініціативи із можливістю залишати відгуки та коментарі до законопроєктів, на нашу думку, навряд чи буде достатньо ефективною, оскільки внесення змістовних пропозицій потребує спеціальних знань, насамперед розуміння юридичних аспектів нормотворчої діяльності. Крім того, відсутність чітких процедур і критеріїв може призвести до перетворення такого інструменту на майданчик для необґрунтованої критики центральної влади у зв'язку із низькою довірою до неї.

Однак наведені нами застереження не знаходять підтвердження в результатах Світової доповіді про електронний парламент за 2024 р. (World e-Parliament Report 2024) [20], підготовленої Міжпарламентським союзом (Inter-Parliamentary Union) (далі – Доповідь). Відповідно до наведених у ній оцінок Україна отримала максимальний показник (10 балів) за критерієм залучення громадськості до законотворчого процесу. На нашу думку, така оцінка не повною мірою відображає реальний рівень цифрової взаємодії парламенту із суспільством. Це пояснюється тим, що методика оцінювання не приділяє належної уваги рівню розвитку спеціалізованих цифрових інструментів взаємодії парламенту з громадськістю, зокрема комунікаційних платформ для обговорення законопроєктів, інтерактивних сервісів участі громадян та інших інноваційних технологічних рішень у цій сфері. Водночас у парламентах багатьох держав світу подібні інструменти вже функціонують як окремі елементи цифрової парламентської екосистеми, тоді як в Україні їх упровадження на інституційному рівні залишається обмеженим.

Аналіз опитувальника, який використовується для формування рейтингу для Доповіді в частині оцінювання залучення громадськості, також свідчить про наявність певних методологічних обмежень. Відповідний блок містить лише 12 запитань, із яких два є відкритими. На нашу думку, така кількість запитань може не забезпечувати достатньої повноти оцінювання фактичного рівня участі громадян у законотворчій діяльності парламенту. Крім того, відкриті запитання, за відсутності публічно доступних критеріїв їх оцінювання, можуть підвищувати рівень суб'єктивності під час визначення підсумкових результатів. Більшість запитань мають загальний характер і стосуються насамперед використання офіційних вебсайтів, соціальних мереж та інших традиційних каналів цифрової комунікації. Водночас опитувальник містить окремі положення щодо використання спеціалізованого мобільного парламентського застосунку з інтерактивними функціями, а також проведення електронних консультацій щодо законопроєктів і політичних рішень. Проте методика не дає змоги встановити, яким є вплив таких інструментів на підсумкову оцінку

та чи оцінюються вони вище порівняно з традиційними цифровими каналами комунікації. Це ускладнює визначення того, наскільки наведені у Доповіді показники відображають реальний рівень розвитку сучасних інтерактивних механізмів участі громадян у законотворчому процесі.

Додатково слід враховувати, що відповідне дослідження ґрунтується на опитуванні працівників Апарату Верховної Ради України, відповідальних за цифровий розвиток парламенту. При цьому відповіді на відкриті запитання не оприлюднюються, що унеможливлює перевірку аргументації, покладеної в основу сформованих висновків. За таких умов можна лише припустити, що під час оцінювання було враховано практику електронної взаємодії з експертним середовищем під час підготовки окремих законопроєктів. Водночас відсутність відкритої інформації щодо змісту відповідей та критеріїв їх оцінювання не дає можливості встановити, які саме форми взаємодії з громадянським суспільством були враховані під час визначення цього показника.

Разом із тим зазначені методологічні зауваження не дають підстав заперечувати практичну цінність Доповіді. Навпаки, його результати дозволяють виявити низку інших важливих аспектів цифрової трансформації парламентської діяльності. Зокрема, Доповідь демонструє наявність суттєвих проблем у сфері формування цифрових компетентностей працівників Апарату Верховної Ради України та народних депутатів України. Відповідний показник оцінено лише у 4 бали з 10, що свідчить про недостатній рівень підготовки щодо використання сучасних цифрових технологій у повсякденній парламентській діяльності [20]. Водночас рівень розвитку цифрової парламентської інфраструктури оцінено у 6 балів із 10, що відповідає середньому рівню цифрової зрілості. Цей показник охоплює оцінювання цифрової інфраструктури парламенту, включаючи використання хмарних сервісів, VPN, систем електронного документообігу та управління даними, заходів кібербезпеки, цифрових сервісів парламентської бібліотеки, відкритих даних, технологій Linked Data, а також ШІ-інструментів для інформаційно-аналітичного забезпечення парламентської діяльності. До цього напряму також належить оцінювання цифрової підтримки законодавчого процесу, систем електронного голосування, цифрових архівів, технологій дистанційної участі та сучасних інформаційних систем управління законопроєктами.

Варто також звернути увагу, що в опитувальнику, підготовленому для звіту за 2026 р., окремими блоками передбачено оцінювання використання технологій ШІ та цифрової міжпарламентської взаємодії [21]. З огляду на те, що застосування ШІ в діяльності Верховної Ради України наразі не набуло системного характеру та переважно здійснюється в межах особистої ініціативи окремих працівників або народних депутатів України, можна припустити, що за цими показниками Україна може отримати нижчу оцінку. Водночас такий прогноз не є однозначним, оскільки за результатами оцінювання 2024 р. Україна продемонструвала високі результати у сфері стратегічного планування цифрової трансформації (9 балів із 10) та забезпечення відкритості інформації (8 балів із 10), а окремі виявлені недоліки можуть бути усунуті до наступного етапу оцінювання [20].

Попри це, навіть за умови усунення окреслених проблем та впровадження сучасних цифрових технологій у парламентську діяльність, говорити про повний перехід Верховної Ради України до виключно цифрового формату функціонування наразі передчасно. Насамперед потребують вирішення системні проблеми, відображені в Доповіді. Крім того, цифрова трансформація парламенту має розглядатися не як самоціль, а як логічне продовження розвитку демократичної політичної культури та парламентських традицій. Саме тому більш обґрунтованим видається еволюційний підхід до цифровізації, який передбачає поетапне впровадження інноваційних технологій у парламентські процедури. Такий

підхід, на наш погляд, сприятиме модернізації законодавчого процесу, підвищенню його відкритості, ефективності та підзвітності, а також створенню необхідних передумов для формування сучасної цифрової моделі парламентської діяльності, у якій цифрові технології виконуватимуть роль інструменту підвищення якості парламентського врядування, а не самоцілі цифрової трансформації.

Отже, проведений аналіз свідчить, що цифровізація Верховної Ради України перебуває на етапі поступового розвитку: окремі цифрові інструменти вже успішно функціонують, однак повноцінна модель електронного парламенту залишається нереалізованою. Водночас повний перехід парламентської діяльності до цифрового формату на сучасному етапі не видається доцільним, оскільки потребує не лише технологічної готовності, а й відповідного рівня розвитку парламентських практик, механізмів громадського контролю та політичної культури.

Список використаної літератури

1. Верховна Рада України. Впровадження кращих практик штучного інтелекту забезпечить вищий рівень прозорості та відкритості Парламенту. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/256186.html (дата звернення: 3.08.2026).
2. Вокс Україна. «Верховна зрада»: що українці думають про свій парламент. URL: https://voxukraine.org/verhovna-zrada-shho-ukrayintsi-dumayut-pro-svij-parlament (дата звернення: 9.06.2026).
3. Гордон. «Недоторканність зняли. Тепер хочу кохатися з тобою». Головні секс-скандали Верховної Ради IX скликання. URL: https://gordonua.com/ukr/publications/nedotorkannist-znjali-teper-hochu-kohatisja-z-toboju-golovni-seks-skandali-verhovnoji-radi-ih-sklikannja-1555167.html#goog_rewarded (дата звернення: 15.06.2026).
4. Динник І. Цифровий парламент: можливості та виклики для роботи народних депутатів в умовах війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування».* 2025. Вип. 1. С. 80–84. DOI https://doi.org/10.32782/2786-5681-2025-1.09.
5. Заєць Є. Г. Перспективи і виклики для парламентаризму в умовах розвитку цифрового конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84(1). С. 144–150. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.21.
6. Корж І. Ф., Лихоступ С. В., Лихоступ В. М., Дорогих С. О. Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України. Київ, 2015. 172 с.
7. Костецька Т. А. Парламентаризм в Україні у контексті цифрової модернізації держави і суспільства: конституційно-правові аспекти. *Конституційно-правові та теоретичні засади модернізації українського парламентаризму в умовах реалізації європейського вибору* : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка, А. Р. Крусян, О. В. Батанова. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 324–353.
8. Наджафлі Е. Європейський досвід дигіталізації парламентаризму та впровадження його в Україні. *Право.ua*. 2024. № 1. С. 328–335. DOI: https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.1.49.
9. Погорєлова З. О. Проблеми удосконалення законотворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 68. С. 25–29. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.4.
10. ПолітХаб. Шахов Сергій Володимирович. Характеристика політика. URL: https://web.archive.org/web/20211217121631/https://www.chesno.org/politician/20315/ (дата звернення: 15.06.2026).

11. Про затвердження Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012-2017 роки : Постанова Верховної Ради України від 5.07.2012 р. № 5096-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5096-17#Text (дата звернення: 26.07.2026).
12. Радіо Свобода. Савченко готова розповісти про гранати і пістолет тільки на детекторі брехні. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29112794.html (дата звернення: 8.06.2026).
13. Українська правда. Папараці зняли переписку «слуги народу» з повією, він каже: постановка. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/30/7230479/ (дата звернення: 15.06.2026).
14. Українська правда. У Раді засікли: Хомутиннік розкриває Палиці махінації на митниці. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/06/7057690/ (дата звернення: 15.06.2026).
15. Яковюк І. В., Стешенко Т. В. Цифровізація як складова організаційної форми роботи Верховної Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2024. Вип. 48. С. 571–583. DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0941-2024-48-521.
16. Alþingi. URL: https://www.althingi.is/ (sótt: 5.08.2026).
17. Facebook. Європейська Солідарність. У Раді продовжують ігнорувати права опозиції, яка представляє мільйони виборців! URL: https://www.facebook.com/share/v/1Cr4KrUX4w/ (дата звернення: 8.06.2026).
18. Griffith J., Leston-Bandeira C. How Are Parliaments Using New Media to Engage with Citizens? *The Journal of Legislative Studies*. 2012. Vol. 18, No. 3–4. P. 496–513. DOI: 10.1080/13572334.2012.706058.
19. International IDEA. Parliament as a Space and Place: Guides on Citizen Engagement for Parliaments. 2025. URL: https://www.idea.int/sites/default/files/2025-08/parliament-as-a-space-and-place.pdf (date of access: 9.06.2026).
20. Inter-Parliamentary Union. World e-Parliament Report 2024. 64 p. URL: https://www.ipu.org/file/20313/download (date of access: 3.08.2026).
21. Inter-Parliamentary Union. World e-Parliamentary Survey. December 2025. URL: https://www.ipu.org/file/22943/download (date of access: 3.08.2026).
22. Mazur T., Flogaitis S. Electronic parliament as a factor of sustainable development: History and prospects. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13(2). P. 19–29. DOI: 10.56215/naia-chasopis/2.2023.19 (date of access: 9.06.2026).
23. Missingham R. E-parliament: Opening the Door. *Government Information Quarterly*. 2011. Vol. 28, No. 3. P. 318–325. DOI: 10.1016/j.giq.2011.04.005.
24. Papaloi A., Gouscos D. An Overview of e-Parliament Services: Designing for Citizen Awareness and Participation. In: *e-Democracy: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications. Hershey*, PA : IGI Global, 2011. P. 1279–1293.
25. The Asia Foundation and Global Partners Governance. Virtual Parliaments: Principles and Practices. 16 p. URL: https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2024/08/Virtual-Parliaments-Principles-and-Practice_GPG.pdf (date of access: 8.06.2026).
26. Williamson A. Transforming the Future Parliament Through the Effective Use of Digital Media. *Parliamentary Affairs*. 2011. Vol. 64, No. 4. P. 781–792. DOI: https://doi.org/10.1093/pa/gsr028.
27. Williamson A. Virtual Members: Parliaments During the Pandemic. *Political Insight*. 2020. Vol. 11, No. 3. P. 34–37. DOI: 10.1177/2041905820933376.
28. Williamson A., Richardson A., Bikha A. Guide to Digital Transformation in Parliaments. Geneva : Inter-Parliamentary Union, 2023. 76 p.

PROSPECTS FOR THE DIGITAL TRANSFORMATION OF PARLIAMENTARY ACTIVITY IN UKRAINE

Dmytro Antoniuk
https://orcid.org/0000-0002-3143-4464

The article examines the current state of the digital transformation of the Verkhovna Rada of Ukraine and analyzes the main stages in the development of the e-parliament concept, as well as its prospects in the context of the digital transformation of public authorities. Particular attention is paid to the implementation of the Programme for the Informatization of the Legislative Process in the Verkhovna Rada of Ukraine for 2012–2017. The study assesses the extent to which its key provisions have been implemented and identifies the achievements and challenges associated with the introduction of digital technologies into parliamentary activities. The findings demonstrate that the greatest progress has been made in enhancing the openness of parliamentary activity, implementing electronic document management, and improving the transparency of the Verkhovna Rada through digital information systems, whereas integrated platforms such as the «Electronic Office of a Member of Parliament» and the «Electronic Committee» have been implemented only partially. The article also explores the potential application of artificial intelligence technologies for information and analytical support of the legislative process, the automation of parliamentary procedures, and assistance in drafting legislative acts. Drawing on the experience of Brazil, the United Kingdom, Poland, Mongolia, Sweden, and Iceland, the study examines the advantages and risks of parliamentary digitalization, the specific features of remote and hybrid parliamentary models, and their impact on openness, accountability, and the institutional legitimacy of legislatures. It is argued that the complete transition of parliamentary activity to an online format represents not merely a technological change but, above all, an institutional transformation requiring a well-established parliamentary culture, a high level of public trust, and effective mechanisms of public oversight. The article further analyzes the findings of the 2024 World e-Parliament Report and critically evaluates the methodology used to assess the digital maturity of parliaments, particularly with regard to measuring digital interaction between parliaments and the public. The study concludes that the digital transformation of the Verkhovna Rada of Ukraine remains at a gradual stage of development and that further modernization should follow an evolutionary approach based on the phased implementation of advanced digital technologies, the expansion of public participation in the legislative process, and the maintenance of an appropriate balance between technological efficiency and the democratic principles of parliamentary governance.

Key words: digitalization, digital transformation, e-parliament, Verkhovna Rada of Ukraine, digital democracy, public participation, artificial intelligence.

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 17–22
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 17–22

УДК 321.01
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.2

КЛЮЧОВІ АРГУМЕНТИ АКАДЕМІЧНОГО ПОСТЛІБЕРАЛІЗМУ

Емма Асоян
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування,
кафедра менеджменту та міжнародних економічних відносин
вул. Джона Маккейна, 33, 01042, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0003-2664-5838

У статті представлені результати системного дослідження провідних положень академічного постлібералізму, сформованого насамперед сучасними ученими та публіцистами англосаксонського світу (А. Вермюль, М. Гудівін, П. Денін, Дж. Мілбенк, А. Пабст тощо). Постліберали у популістичному ключі звинувачують лібералізм у популяризації деструктивного індивідуалізму, послабленні спільноти і сімейних цінностей, соціально-економічній нерівності, тотальній секуляризації, культурній уніфікації та глобалістській денаціоналізації тощо, проголошуючи його очевидну кризу і неодмінний занепад. Завдання постлібералізму відновити соціальну стабільність та запобігти індивідуальному відчуженню, що є можливим завдяки поверненню до примата загального блага, релігійної моралі та прищепленню любові до землі і сільського середовища. Особлива роль у цих процесах відводиться підприємствам, профспілкам та університетам. Система освіти має формулювати такий світогляд, що матиме у фокусі не соціальні розбіжності, а спільні та об'єднавчі начала. На зміну державному нейтралітету має прийти державний контроль. Політичний плюралізм та вільний ринок – ключові перепони на шляху нового постліберального порядку.

Виявлено ідейні витоки і наслідування постлібералізму, зокрема, від консерватизму та комунітаризму. Так, дискурс про змішану конституцію, громадянські чесноти та загальне благо повертається до республіканської традиції; підкреслення комунітарного виміру політики та звеличення християнських цінностей характерно для консерватизму; пропонування громадянської моделі економіки, де вільний ринок поступається своєю провідною роллю державі, а не корпораціям – до популізму.

Ключові слова: постлібералізм, лібералізм, ринкова економіка, політичний плюралізм, криза, індивідуалізм, загальне благо, сімейні цінності, віра.

Постлібералізм як політичний рух кидає виклик переважанню лібералізму в західних суспільствах, заявляє про його повний провал і прогнозує його неминучу заміну політичним режимом, що поєднує популістські та консервативні елементи. Його унікальність полягає в тому, що він супроводжується потужною академічною політичною теорією. Хоча його практики є меншістю в цій дисципліні, вони розробили вагомий концептуальний фундамент та опублікували роботи, гідні обговорення. Говорити про постлібералізм означає говорити про таких авторів, як П. Денін, М. Гудвін, Н. Тімоті, Ф. Блонд, Дж. Мілбенк, А. Пабст, Д. Гудхарт, А. Вермель, Й. Хазоні тощо. Відмінності між науковими позиціями цих учених, мають менше значення, ніж подібності. До попередників теорії постлібералізму можна віднести ранніх критиків ліберального оптимізму, включаючи К. Лаша та Дж. Грея, а також комунітаристів, які відкидають ліберальну онтологію, та республіканців, які наголошують на спільному блазі. Також можна додати до цього переліку популістську критику лібералізму та консерватизм, який часто «заграє» з політичною теологією у наукових напрацюваннях, зокрема, К. Шмітта.

«Теоретичне осмислення постлібералізму виникає з ідей недосконалості демократії, ліберального універсалізму та конфлікту між інтересами більшості та меншин в суспільстві.

© Асоян Е., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

У той же час, реальні політичні процеси, які мали місце в Польщі, Угорщині, США та багатьох інших країнах світу довели спроможність демократичних механізмів функціонувати одночасно з обмеженням свободи слова та судової системи, централізацією політичної влади тощо. На основі політичної практики спричинив науковий інтерес до аналізу співмірності демократії, свободи, національного суверенітету та конституціоналізму. Ретроспекція становлення постліберальної ідеології доводить, що тут теорія і практика пов'язані тісним діалектичним зв'язком. Теорія, зі свого боку, тлумачила й певною мірою легітимізувала політичні зміни постліберального характеру, а практика, у свою чергу, – рафінувала й уточнювала теоретичні конструкти. Сучасні політичні трансформації не просто є підтвердженням окремих політичних концепцій, а й ґрунтовно впливають на їх реконцептуалізацію» [1, с. 3073].

Той факт, що постлібералізму вдалося поширитися за межі університетських кіл, відбувся, значною мірою, завдяки аналітичним центрам, журналам та подкастам з націонал-популістською орієнтацією. У цьому є своя логіка: постліберали наводять аргументи проти тих, хто захищає нормативну перевагу ліберальної демократії, тим самим дозволяючи захистити альтернативу тій, що постулюють ліві. Між постлібералами та іншими критиками лібералізму менше відмінностей, коли йдеться про визначення проблем сучасного суспільства: гедоністичний та власницький індивідуалізм, ослаблення спільноти, зростаюча соціально-економічна нерівність, культурна гомогенізація, глобалістська деперсоналізація та руйнування природного світу. Це не повинно нас дивувати, враховуючи, що політичні теоретики з таких різних течій, як соціалізм та екологізм, десятиліттями окреслюють «постліберальний» горизонт. Новим є те, що сьогодні це роблять ті, хто знаходиться праворуч від ідеологічного спектру. І вони роблять це, більше того, розглядаючи подвійний вимір лібералізму як інституційного апарату та як моральної доктрини: подолання лібералізму означає переформулювання структури ліберальної держави, покладення кінця ліберальній культурі та придушення економіки вільного ринку.

Слід, однак, зазначити, що постліберальні мислителі поєднують опис проблеми із рекомендаціями з її подолання: вони формулюють діагноз ліберального суспільства, а потім пропонують альтернативний порядок. Їхній опис часто пронизаний перебільшеннями та не має належного емпіричного підтвердження, зростаючий успіх популістських лідерів та екстремістських партій інтерпретується як свідчення поширеної кризи, яку можна вирішити лише шляхом відмови від плюралізму та націоналізацією економіки. Й. Хазоні, наприклад, пише, що гегемонія ліберальних ідей, яка мала тривати вічно та бути прийнятою всіма народами, закінчилася ледве через шістдесят років [2]. Це не враховує той факт, що ліберальні ідеї завжди зазнавали ідеологічних викликів, про що свідчить поява нових соціальних рухів у 1960-х роках та сила комуністичних та соціал-демократичних партій у довгий повоєнний період у Європі. Зовсім інша справа, що період між розпадом СРСР та падінням одного з найпотужніших американських холдінгів у 2008 році страждав від надмірного оптимізму щодо неминучості ліберального порядку.

По суті, постліберали говорять про те саме суспільство, яке надихнуло австралійського політичного теоретика А. Лефевра на тезу про те, що більшість цінностей тих, хто живе в західних суспільствах, вже є ліберальними цінностями [3]. І хоча ідея мислителя не зовсім переконлива, оскільки є багато громадян, які дотримуються нелібералної концепції демократії та навіть хотіли б нав'язати свій моральний світогляд іншим, справді існує ліберальна мораль, яка виражається в ідеї, що кожна людина повинна вирішувати, як вона хоче жити, і яка поширилася в суспільстві. Це ясно показує, що наші суспільства по суті неоднозначні: дійти остаточних суджень про природу соціальних явищ складніше, ніж здається. Отже, постлібералізм має сильне прескриптивне покликання: його речники знають,

що вони є частиною політичного руху, який виходить за межі академічних дебатів, і менше стурбовані доведенням своїх тез, ніж здобуттям послідовників.

Читання наукових текстів постлібералів виявляє ще одну проблему сприйняття, яка далеко не є виключною для цієї ідеологічної течії. Хоча більшість із них прямо посилаються на американське суспільство, ми схильні читати їх так, ніби їхній діагноз можна просто застосувати до решти західних суспільств, самі автори часто плутають частину з цілим. Достатньо кількох прикладів. Так, П. Денін починає «Чому лібералізм зазнав невдачі?», вказуючи на те, що умови, які дозволили американський конституційний експеримент, зникають [4]. Дж. Мілбенк і А. Пабст пропонують пом'якшити нерівність серед американців, створивши систему соціального забезпечення європейського зразка [5; 6]. Таким чином, ми стикаємося з методологічним провінціалізмом, який тяжіє до синекдохи та нагадує нам, що рамки англосаксонської теорії не можуть бути просто прийняті за межами їхніх власних кордонів. Не дивно, що ми часто навіть не знаємо, чи слід перекладати англійське слово «ліберальний» як «ліберальний» у його власному значенні (європейське значення) чи як «прогресивний» (англосаксонське значення).

Один із аргументів постлібералізму полягає в тому, що між лібералами та прогресистами немає суттєвих відмінностей: обох слід вважати різними обличчями одного й того ж «лібералізму». Це пояснюється тим, що західна політика нібито послідовно домінувала соціокультурним лібералізмом з прогресивним ухилом та політико-економічним лібералізмом з глобалізаційним фокусом: обидва посилили державну владу та поглибили логіку ринку, що призвело до концентрації влади та багатства в руках небагатьох.

Симбіотична природа обох «лібералізмів» також пояснюється тим, що індивідуалізм та етатизм підсилюють один одного. Так, П. Денін зазначає, що в той час як індивід «створює» державу через суспільний договір, ліберальна держава «створює» індивіда на практиці, забезпечуючи умови для розширення свободи [4]. Тут резонують відлуння комунітарної думки, оскільки лібералізму приписують індивідуалістичну онтологію, яка ігнорує роль, яку відіграють спільнота та традиція у формуванні нашої суб'єктності. На відміну від абстрактного протагоніста суспільного договору, запропонованого Дж. Роулзом, який знаходиться за завісою невігластва, що забезпечує його ціннісну нейтральність щодо заснування політичної спільноти [7], постліберали приймають критику фемінізму та наголошують на реляційній якості людської істоти: універсалізм підозрюється у зневажанні цінності особистого досвіду, який завжди десь «розташований».

Але це ще не все: система освіти відвернулася від гуманізму, щоб служити ринку, водночас пропагуючи пробуджений світогляд, який поглиблює соціальні розбіжності. Меритократія породжує обурення серед тих, хто користується вигідними стартовими умовами і невдовзі усвідомлює, що соціальна мобільність давно перестала функціонувати. Тож не дивно, що постліберали ставлять під сумнів віру в прогрес, привласнену великими ідеологіями сучасності, відроджуючи класичний аргумент консерватизму. І хоча захист природного світу час від часу фігурував серед консервативних проблем, вражає, що постліберали наголошують на деградації навколишнього середовища як побічному ефекті ліберального проєкту. Постліберали також погоджуються з ними, коли ті оплакують ліберальну перевагу космополітичного глобалізму: П. Денін бере за точку відліку мислення В. Беррі, американського письменника та фермера, для якого спільного блага можна досягти лише в локальних умовах, де традиції все ще зберігають зв'язок між сьогоденням і минулим [4].

Навряд чи буде дивно дізнатися, що постліберальна схильність до спільноти призводить до захисту сім'ї та шлюбу, що розуміються як інститути, що забезпечують соціальну стабільність та запобігають індивідуальному відчуженню.

Для більш консервативних авторів, таких як Й. Хазоні, секуляризація є ключовим фактором у поясненні кризи ліберального суспільного ладу: кінець готовності громадськості шанувати Бога, Святе Письмо та релігію своїх предків відкрив двері до демонтажу основних концепцій та принципів, які колись дозволяли нашим націям розвиватися як сильним та згуртованим популяціям [2]. Хоча є ті, хто приписує постлібералізму сильну християнську ідентичність, релігія іноді набуває інструментального характеру. У стилі Ж.-Ж. Руссо, який бачив у ній корисний засіб надання послідовності демократичній спільноті, постліберали пов'язують секуляризацію та фрагментацію: ідеалізація маленького містечка, увінчаного місцевою церквою, протиставляється тому великому місту, де ніхто не вітається на вулиці, а люди зрештою розлучаються. Проте, католицька інтелектуальна традиція пропонує абсолютистську модель влади, яка заснована на особистому представництві. Вплив К. Шмітта очевидний, коли постліберали критикують неефективність ліберального парламентаризму або тужать за відсутністю народної харизми у своїх лідерів.

Лібералізм далеко не є простим конституційним проєктом, спрямованим на сприяння плюралізму шляхом розрядки конфлікту між конкуруючими концепціями добра, як хотів Дж. Роулз. Його слід вважати ідеологією, яка змогла змінити світ, незважаючи на свою видимість нейтралітету, або, можливо, саме завдяки їй. Встановивши цю передумову, П. Денін робить висновок, що лібералізм зазнав невдачі, бо він був собою: він зазнав невдачі, бо він переміг [4]. Отже, як зелені та соціалісти говорять десятиліттями, проблеми, створені лібералізмом, не можна вирішити за допомогою більшого лібералізму, вкрай важливо залишити його позаду та попрощатися. І саме цього, на думку постлібералів, прагнуть електорати половини світу. Зростаючий успіх популістських партій інтерпретується як однозначна ознака того, що ті, хто програв ліберальний порядок, набувають класової свідомості. Їхні голоси спрямовані однаково проти лівого та правого лібералізму: соціал-демократи страждають так само сильно, як і християнські демократи, і ще більше центристи. Те, що реакцією на це явище є виклик популістським виборчим силам, навіть погрози заборонити їх, лише демонструє, що лібералізм вичерпав свої аргументи.

Хоча постліберали не помиляються, засуджуючи лицемірство тих, хто приймає демократичні рамки лише тоді, коли їхня сторона перемагає, критика сучасного порядку є недостатньою, коли хтось прагне перегорнути сторінку в книзі історії. Однак, як і можна було очікувати, постлібералізм намагається представити переконливу альтернативу. Перш за все, він пропонує відновити поняття спільного блага та громадянської чесноти в рамках конституційної конструкції, заснованої на змішаному уряді з республіканським корінням. Класичні мислителі, такі як Арістотель, Т. Аквінський, Е. Берк і А. де Токвіль, надихають на таке зобов'язання: більшість та меншість повинні навчитися розуміти один одного, працюючи разом на благо простих людей, тоді як місцеві громади та асоціації відновлюють свою енергію, а центральний уряд знову переслідує колективні інтереси, навіть якщо вони суперечать повазі до індивідуальної автономії.

Вони також кажуть, що імміграція не є проблемою, за винятком тих, хто порушує закон або відмовляється інтегруватися, що засоби масової інформації повинні відновити свій моральний компас, що необхідно сприяти підвищенню рівня шлюбів та народжуваності, а також підтверджувати християнські джерела нашої традиції.

Для боротьби з нерівністю необхідно впровадити «громадянську економіку», де виплачується мінімальна заробітна плата, зміцнюється професійна підготовка та приймається неокорпоративізм: підприємства, професійні асоціації та університети повинні взяти на себе соціальну відповідальність. Тому що йдеться не про прагнення до зростання як такого, а про сприяння такому процвітанню, яке дозволяє розвиток людства. Звісно,

технології сприймаються з підозрою через їхній руйнівний потенціал, і потрібна така модель інновацій, яку суспільство може визначити заздалегідь. П. Денін у цих намаганнях заходить так далеко, що вихваляє амішів.

Цікаво, що суспільство, яке уявляють собі після лібералізму, сильно нагадує те, що існувало до лібералізму. Здається, постліберали хочуть зробити один крок уперед, а потім два кроки назад. Їхні теоретичні моделі походять з суспільств, відмінних від нашого: розмова про змішану конституцію, громадянську чесноту та спільне благо повертається до республіканської традиції; підкреслення комунітарного виміру політики та звеличення християнських цінностей характерно для консерватизму; пропонування громадянської моделі економіки, де вільний ринок поступається своєю провідною роллю державі, а не корпораціям – до популізму. Тут очевидна ностальгія за досучасним світом, яка, здається, ігнорує складність наших розвинених, плюралістичних, технологічно розвинених та глобалізованих суспільств.

Постліберали хотіли б повернути нас у минуле, перетворивши людей на мешканців органічних спільнот, члени яких мирно взаємодіють один з одним, і де гармонія з навколишнім середовищем відновлюється через традиціоналізм. Ми стоїмо перед пошуком безпечного простору серед турбулентності глобальної сучасності: ми залишаємо мегаполіс, щоб повернутися до села наших бабусь і дідусів. Зрештою, постліберальна програма нагадує гасло, яке використовують прихильники Brexit у своїй кампанії: «Поверніть контроль». Таким чином, передбачається, що соціальна реальність може бути підпорядкована нашим бажанням – як стверджують поборники «політичної волі» – і вважається само собою зрозумілим, що плюралістичне суспільство містить у собі однорідний «народ», готовий до появи. Але оскільки різноманітність виникає природним чином там, де панують умови свободи, постліберальний проєкт зрештою нагадує будь-який інший ідеологічний екстремізм: його речники передбачають, що плюралізм розчиниться в результаті дивовижного культурного зрушення, спричиненого діями авторитарного уряду.

Вплив популізму на постлібералізм є доволі відчутним: ліберальна демократія тоді повинна буде перейти до політичного режиму, який коливається між неліберальним плебісцитом і тим, що Й. Хазоні називає «консервативною демократією». Це малює картину майбутнього, яке не лише обходиться без лібералізму, але й, можливо, без самої демократії.

Проголошуючи кризу лібералізму, постліберали, таким чином, звинувачують його у: по-перше, тому що небажання економічного лібералізму до державного втручання позбавило консерваторів цінного ресурсу в цій битві (політичної влади); по-друге, тому що антропологічні постулати, які захищають класичні ліберальні теоретики, підірвали консервативні справи зсередини; по-третє, тому що сучасний політичний лібералізм встановив правила гри – державний нейтралітет – які, з постліберальної точки зору, ліві порушують.

Список використаної літератури

1. Асоян Е. Ретроспекція становлення ідеології постлібералізму: зв'язок теорії та практики. Національні інтереси України. 2026. № 5(22). С. 3066–3074: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-5(22)-3066-3074
2. Ḥazoni Y. Conservatism: A Rediscovery. Washington: Regnery Gateway. 2022.
3. Lefebvre A. Liberalism as a way of life. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 2024: https://doi.org/10.1515/9780691255538
4. Deneen P. Why liberalism failed. New Haven: Yale University Press. 2019: https://doi.org/10.2307/j.ctvc5pcmt

5. Milbank J. The Gift of Ruling: Secularization and Political Authority. New Blackfriars. 2004. Vol. 85, no. 996. P. 212–238: https://doi.org/10.1111/j.0028-4289.2004.00009.xDigital Object Identifier (DOI)
6. Pabst A. Postliberal politics: the coming era of renewal. Cambridge, UK: Polity Press, 2021.
7. Rawls J. A Theory of Justice. Revised ed., Belknap Press, 1999, 560 p.: https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m

KEY ARGUMENTS OF ACADEMIC POSTLIBERALISM

Emma Asoian
V. I. Vernadsky Taurida National University,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Environmental Management,
Department of Management and International Economic Relations
John McCain str., 33, 01042, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-2664-5838

The article presents the results of a systematic study of the leading positions of academic postliberalism, formed primarily by modern scholars and publicists of the Anglo-Saxon world (A. Vermeule, M. Goodwin, P. Deneen, J. Milbank, A. Pabst, etc.). Postliberals in a populist vein accuse liberalism of popularizing destructive individualism, weakening community and family values, socio-economic inequality, total secularization, cultural unification and globalist denationalization, etc., proclaiming its obvious crisis and inevitable decline. The task of postliberalism is to restore social stability and prevent individual alienation, which is possible through a return to the primacy of the common good, religious morality and the instillation of love for the land and the rural environment. A special role in these processes is assigned to enterprises, trade unions and universities. The education system should formulate a worldview that focuses not on social differences, but on common and unifying principles. State neutrality should be replaced by state control. Political pluralism and the free market are key obstacles to a new post-liberal order.

The ideological origins and imitations of post-liberalism, in particular, from conservatism and communitarianism, are identified. Thus, the discourse on a mixed constitution, civic virtues, and the common good returns to the republican tradition; emphasizing the communitarian dimension of politics and exalting Christian values is characteristic of conservatism; proposing a civic model of the economy, where the free market cedes its leading role to the state, not to corporations, is characteristic of populism.

Key words: post-liberalism, liberalism, market economy, political pluralism, crisis, individualism, common good, family values, faith.

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 23–28
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 23–28

УДК 321.01:342.8(4)(091)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.3

ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Руслан Беспаленков
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра європейського та міжнародного права
вул. Наукова, 13, 49050, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0009-0006-7215-3470

Олександр Слісаренко
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра європейського та міжнародного права
вул. Наукова, 13, 49050, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0002-0445-6828

Автори запропонованої статті аналізують історичні етапи формування виборчого права в Європі та утворення різноманітних виборчих інструментів у європейських країнах під час трьох великих державно-політичних епох: античного часу, Темних віків та модерного часу (включаючи перші буржуазні революції у Нідерландах та Англії). Об'єктом дослідження стала насамперед поява різних моделей виборчих систем у відповідності до соціально-економічних умов. В античний час існувала полісна демократія, і саме в цей час формуються основи тієї виборчої системи, яку ми можемо назвати мажоритарною. Зрозуміло, що ця демократія мала обмежений характер і виборче право розповсюджувалося навіть не на всі особисто вільні категорії населення. Досліджено специфіку спартанської, афінської та римської моделей, а також інституційні особливості функціонування народних зборів (апела, еклесія, коміції). Розглянуто процеси формування активного та пасивного виборчого права, вікових і майнових цензів, процедури таємного голосування та колегіальності. У наступну епоху Темних віків виборче право зробило крок назад, звузившись до інструменту передачі влади серед олігархічних кланів торгових республік та найвищих верств феодального суспільства (вибори монархів). Особливу увагу приділено аналізу виникнення англійського парламенту як специфічного виборного органу, який поєднав традиції військової демократії германських племен і спадщину римського публічного права. Обґрунтовано, що саме англійська двопалатна модель стала концептуальним взірцем для розбудови парламентських систем і виборчих механізмів модерного часу. Здійснено систематизацію хронологічних етапів становлення виборчих інституцій та визначено їхній вплив на сучасні демократичні процедури.

Ключові слова: виборче право, виборчі цензи, системи голосувань, традиції військової демократії, парламентаризм.

Вступ. З моменту появи суспільно-політичної організації людства магістральною лінією цього розвитку став пошук найбільш оптимальної форми організації людства. На цьому шляху людство, досягнувши стадії утворення держави, випробувало два основних механізми: одноосібної влади та колективного управління.

На початкових етапах існування держави як механізму організації суспільства переважною формою держави була монархія. За відносно нескладних соціальних, економічних та мілітарних відносин одноосібний механізм прийняття державно-політичних рішень давав значні переваги, однак, по мірі ускладнення цих відносин, ефективність монархічної

© Беспаленков Р., Слісаренко О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

форми влади падала, а колективні механізми прийняття рішень давали певні переваги в періоди стабільного розвитку.

Ранньомодерний час пов'язаний з буржуазними та буржуазно-демократичними революціями, які протягом двох століть витіснили монархічні форми державності та поставили в порядок денний необхідність створення ефективних механізмів виборної влади. Сучасна історико-правова та теоретико-правова думка ґрунтовно та різнобічно аналізує принципи та форми діючих виборчих систем у різних країнах за останні 50–100 років, але вкрай побіжно торкається історичних витоків та етапів формування цих систем [6].

Продовжує залишатися актуальною проблема, сформульована авторитетними науковцями М. Михальченком та З. Самчуком: «…Україна гостро потребує ефективної виборчої системи, яка відповідала б сучасному рівню передових демократичних країн світу і водночас враховувала історичні, національно-етнічні, культурно-побутові та інші особливості населення країни» [3, с. 268].

Постановка завдання. Метою запропонованої статті є з'ясування закономірностей появи та розвитку виборчого законодавства на історичних традиціях основних європейських країн. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від античного часу до міжвоєнного часу XX ст. (interbellum).

Результати дослідження. Першими відомими державами, де було застосовано стійкі процедури виборів на території Європи були Лакедемонська держава, Афінська республіка та Давній Рим. У Лакедемоні (більш відомому за назвою його столиці – Спарті) виборча система регламентувалася законами Лікурга, який жив у VIII ст. до н.е. Дослідження античних джерел змальовує нам доволі архаїчну та жорстку схему: до виборів допущено вузьке коло громадян Спарти, виключно чоловіків (хоча становище жінок у Спарті вигідно відрізняється від такого становища в інших полісах Еллади), з високим віковим цензом (30 років) [4, с. 88–89]. Ця система діяла близько 400 років, забезпечувала відносну стабільність політичної влади в Лакедемоні, але й привела спартанське суспільство до глибокої стагнації та зрештою до стрімкого цілковитого занепаду.

Значно більшу гнучкість ми бачимо у Афінах та Римі. Майже одночасно, у VI ст. до н.е., в обох державах було застосовано достатньо продумані й забезпечені законодавчо виборчі системи. Варто зазначити, що афінська виборча система формувалась від реформ архонта Солона (594 р. до н.е.) і до часу Перікла (Афінська архе другої половини V ст. до н.е.). Надалі настала смуга кризи Афінської державності, яка закінчилася цілковитим занепадом після Хремонідової війни (266–261 рр. до н. е.). Маємо в підсумку трохи більше трьохсот років. Римська ж виборча система має значно більшу тривалість у часі, пройшла значні еволюційні зміни й може вважатися вершиною розвитку виборчого права античної епохи. Початком її існування традиційно вважають реформу царя Сервія Туллія (534 р. до н. е.), а останні виборчі інститути зникли лише з прийняттям християнства як державної релігії (325 р.), тобто щонайменше 850 років.

Можна відмітити низку спільних рис обох систем, визначених полісним характером розвитку еллінської та латинської державності. Насамперед це дуже обмежене коло осіб: вільні чоловіки з дотриманням певних умов (цензів), а саме: походження (законний шлюб), певний матеріальний рівень, певний вік (активне та пасивне виборче право), доброчесність («добра слава»), короткотривалість магістратури (за зазвичай, рік), її безоплатність, колегіальність (у абсолютній більшості випадків), підзвітність зборам повноправних громадян (апела, еклесія, коміції, сенат).

Якщо говорити про активне виборче право, то і в еллінських полісах, і в Давньому Римі воно збігалося з досягненням цивільної дієздатності у 16–17 років. Утім право бути

обраним наставало дещо пізніше – наприклад, у Давньому Римі це був 20-річний вік для початку політичної кар'єри, та 40-річний – для зайняття вищих адміністративних посад [5, с. 329]. Варто підкреслити, що віковий ценз для певних посад встановлювався поступово: скажімо 42-річний вік для консулів було встановлено лише законом 180 р. до н.е. («lex Villia»). Для нижчих посад (квестура та едилат) було встановлено вік у 27 та 36 років [5, с. 294]. Після встановлення режиму принципату (авторитарна влада при формальному збереженні республіканської форми держави) вікові пороги було зменшено на 8–10 років. Утім вибори магістратів почали перетворюватися на фікцію: спочатку кандидатів на посади народним зборам «рекомендував» Октавіан Август, а з 14 р. н.е. його наступник Тиберій відніс вибори магістратів до функцій сенату, а, значить, доля виборів опинилася в руках 900 сенаторів, на яких, до того ж, впливав принцепс. Хоча в ті ж роки було застосовано процедуру опечатування виборчих списків на місцевих виборах для подальшої перевірки в Римі. Варто зазначити, що ще з 139 р. до н.е. у Римській республіці законом Габінія (lex Gabinia) було впроваджено таємне голосування.

Яка ж кількість мешканців античних міст користувалася правами громадян? Можна відповісти досить точно для найвідоміших міст. Наприклад, у Лакедемоні законами Лікурга було встановлено число 9 тис., які були допущені до Народних зборів (апели) [4, с. 89–90]. Вік повної дієздатності складав 30 років, тому можемо допустити, що спартіати до досягнення цього віку права голосу (як і права одруження) не мали. Утім, специфічний мілітарно-політичний устрій Лакедемону не дозволяв значного зростання кількості громадян і навіть в часи розквіту Спарти правоздатних осіб навряд чи було більше 30 тис.

Для Афін можемо припустити, що після реформ Клісфена (509 р. до н.е.) повною правоздатністю користувалося близько 10–11 тис. мешканців Аттіки (саме стільки гоплітів виставляв на поле бою афінський поліс), а отже, загальна кількість вільних громадян з урахуванням жінок і дітей досягала 40–45 тис. осіб. Правда, в обох полісах мешкала значна кількість вільного дієздатного населення (періеки та метеки), однак політичними правами їх наділено не було і в Народні збори вони не допускалися.

У Стародавньому Римі поступово формувалися три різновиди Народних зборів (коміції). Найраніші за часом куріатні коміції представляли лише патриціанське населення Риму і представляли 30 родів («фамілій»). Загальна їх чисельність не перевищувала 4–5 тис. чоловіків (загалом до 20 тис. осіб). Однак цар Сервій Туллій у 534 р. до н.е., на противагу родоплеменним куріатним коміціям, створив центуріатні коміції за майновим цензом. Тепер правом голосу було наділено 20 тис. чоловіків, отже, можемо припустити кількість громадян Риму у 100 тис. осіб. На той момент, вочевидь, це був найбільший поліс античного світу. Ще через 250 років законом Гортензія («lex Hortensia» 287 р. до н. е.) було утворено третій вид коміцій – трибунатні, які ще більш демократизували Римську республіку за рахунок розширення громадянських прав плебеїв, які дещо раніше («lex Licinsae-Sextiae» 367 р. до н.е.) були уже допущені до зайняття вищих магістратур [5, с. 306]. Однак була одна суттєва відмінність у повноваженнях Народних зборів у Афінах та у Римі: останні відігравали пасивну роль і лише затверджували або відхиляли законопроекти, запропоновані магістратами.

Активна законотворчість та залучення до громадсько-політичної діяльності значних мас населення через розширення виборчих прав привели Римську республіку до стрімких територіальних успіхів і вже за 20 років вона спромоглася підкорити майже увесь Апенінський півострів. Ні Афіни, ні Спартанська держави не спромоглися підкорити Балканський півострів, бо їх мілітарні можливості обмежувалися відносно нечисельною суспільно-громадянською базою.

Однак через привабливість римського «квіритського» права боротьба за розширення кола громадян нової держави не припинилася після III ст. до н.е. У боротьбу включилося нелатинське населення Італії, що викликало т. зв. Союзницьку війну (90–88 рр. до н.е.), а потім низку громадянських воєн (87–72 рр. до н.е.). Зрештою «квіритське право» розповсюдилося на все населення Італії, але реально лише два десятиліття Римська республіка перебувала на піку своїх соціально-політичних можливостей. Надалі полісні інститути в римському варіанті вичерпалися, настала нова хвиля громадянських воєн і в підсумку Народні збори втратили свою роль вищого суспільного інституту. Новий принцепс Тиберій скасував право коміцій на вибори магістратів і передав ці права сенату, при цьому розширивши його склад до 900 осіб. Фактично громадяни Риму зберегли лише цивільну дієздатність, і так тривало майже двісті років, а напруга між корінними мешканцями провінцій та колоністами з римськими правами призводила періодично до повстань місцевого населення. Важкі політичні кризи 68–69 рр., 97 р. та 193–197 рр. свідчили про системність кризи римських політичних інституцій. Вихід зі становища принцепс Каракалла побачив у зрівнянні в правах усіх мешканців імперії у 212 р.

Парадокс полягає у тому, що коли вільне населення Римської імперії отримало загальні громадянські права, політичну складову цих прав було давно втрачено, а виборні інвеститури перетворилися на фікцію.

Загибель Західної Римської імперії не означала припинення виборних інструментів, а трансформувалися на новій основі – германські варвари принесли традиції військової демократії (фактично додержавні). Зрозуміло, їх застосування сильно звузилися, однак не зникло зовсім. Ми можемо пригадати вибори Римських пап, які відігравали в Ранньому та Високому Середньовіччі владно-політичні функції; вибори правителів італійських республік та, нарешті, вибори органів управління Священної Римської імперії та сеймові і королівські вибори Речі Посполитої.

Загалом ці процедури можна характеризувати як вузько-станові за колом учасників, фактично, олігархічні. Вибори дожів Венеційської республіки та капітанів і надалі дожів Генуезької республіки, попри короткотривалі періоди демократизації, здійснювало вузьке коло торгової олігархії у кількадесят – сто осіб [7; 8]. Дещо ширшим було коло виборців державно-представницьких інституцій Священної Римської імперії – кілька тисяч рицарів та представників імперських міст [9, p. 73–74]. Вибори ж власне імператора здійснювали 7, а після Тридцятилітньої війни 9 вищих «князів Імперії» у т. ч. троє архієпископів [10, p. 306–308].

Показовим містком від античності до Модерного Часу через Темні віки є існування парламенту в Англії. Автори не погоджуються з думкою дослідниці Т. Ботік, яка вбачає можливим відраховувати англійський парламентаризм від «Великої Хартії вольностей» (1215 р.) та Ради баронів, бо, на нашу думку, це типовий олігархічний вузько-становий орган без застосування виборчого інструментарію [2, с. 46]. Можна погодитися з думкою Г. Асланяна, який подає триетапну схему формування парламентської структури Англії: скликання С. де Монфором у 1265 р. першого дорадчо-представницького органу, який спочатку не мислився як постійно діючий; потім за тридцять років Едуардом I почав скликатися більш-менш періодичний парламент, а ще за чотири десятиліття парламент Англії набув звичного вигляду з окремими палатою Лордів та палатою Громад [1, с. 55–57]. Процес пошуку зайняв майже три чверті століття, але надалі існував у малозмінному вигляді триста років. Структура парламентського механізму дуже нагадувала пізню Римську республіку: спадковий орган (аналог Сенату) та виборний орган (аналог трибунатних Коміцій). Депутати останнього обиралися за територіальним принципом: по два депутати-рицарі від

громад графства та по два депутати від міських громад. Правда, над парламентом височів ще третій елемент державного механізму – Корона, але й пізня Римська республіка мала схожу ситуацію: диктатури Л. К. Сулли, Г. Ю. Цезаря та принципат Октавіана Августа. Можна стверджувати, що середньовічні англійці не забули римський досвід та переосмислили його достатньо ефективно. Утім у період Англійської буржуазної революції було здійснено спробу радикально переформатувати англійську політичну систему, проголосивши Англію республікою, ліквідувати верхню палату Лордів та перейти до однопалатного парламенту (1648–1660 рр.). Така спроба не змогла похитнути чотирьохсотлітню традицію і з відновленням монархії (тепер уже як конституційної) двопалатність парламенту було повернено, його повноваження підтверджено Білем про права (1689 р.), утворилися класичні політичні партії і почався перехід до нової епохи парламентаризму, завершеного революціями кінця XVIII ст. у США та Франції.

Висновки. Аналізуючи викладений матеріал, можна відзначити таке: більшість параметрів сучасних виборчих інституцій є результатом розвитку аналогічних явищ ще у античні часи, переважно в роки існування Римської республіки (точніше, у V–II ст. до н.е.).

Становлення окремих інституцій виборчого права відбувалося трьома хронологічними відтинками: 1) античний час (VI до н. е. – III ст. н.е.) з двома підперіодами: V – початок I ст. до н.е. (винайдення основних елементів європейського виборчого права); початок I ст. до н.е. – III ст. н.е. (поступове згасання демократичних виборчих інституцій); 2) Темні віки (кінець V – середина XVII ст.) з двома підперіодами: кінець V – кінець XIII ст. (інститути «військової демократії» заступили античну спадщину); кінець XIII – середина XVII ст. (поступове відродження та пристосування виборчих традицій античного світу до нового соціального фундаменту); 3) модерний час (середина XVII–XIX ст. до н.е.) з двома підперіодами: кінець XVI – кінець XVIII ст. (активізація інститутів виборчого права на новій філософсько-правовій основі); кінець XVIII–XIX ст. (формування сучасних принципів виборчого права).

Список використаної літератури

1. Асланян Г. Британський парламент: історія та сучасність. *Часопис Парламент*. 2001. № 6. С. 55–62. URL: https://parlament.org.ua/projects/problemy-zakonodavchogo-vregulyuvannya-statusu-kabinetu-ministriv-ukrayiny-ta-czentralnyh-organiv-vykonavchoyi-vlady/
2. Ботік Т. С. Досвід британського парламентаризма та його інноваційність у державотворчих процесах української історії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 3 (31). С. 43–53.
3. Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 267–286.
4. Плутарх. Порівняльні життєписи / пер. з давньогрец. Київ: Стилет і стилос, 2024. Т. 2. 448 с.
5. Тит Лівій. Від заснування Міста. Кн. XXVI – XXX / пер. з латин. Київ: Дух і літера, 2025. 360 с.
6. The comparative study of Electoral systems / Ed. by H.-D. Klingemann. New York: Oxford University Press, 2009. 464 p. URL: https://cses.org/wpcontent/uploads/2019/03/CSES_Module4_TheoreticalStatement.pdf
7. Epstein S. A. Genoa and Genoese, 958-1528. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press, 1996. 396 p. URL: https://books.google.com.do/books?id=qM_cJJ5352YC&source=gbs_navlinks_s

8. Norwich J. J. A History of Venice. The standard Venetian history. London: Penguin books, 1983. 674 p. URL: https://www.penguin.co.uk/books/8078/a-history-of-venice-by-norwich-john-julius/9780241953044
9. The Holy Roman Empire 1495-1806 / Ed. by R. J. W. Evans, W. Schaich, P. H. Wilson. Oxford: Oxford University Press, 2011. 397 p. URL: https://perspectivia.net/servlets/MCRFileNodeServlet/pnet_derivate_00004668/evans_empire_gesamt.pdf
10. Wilson P. H. The Holy Roman Empire. A thousand years of Europes history. London: Allen Lane, 2016. 942 p. URL: https://www.academia.edu/26089159/Review_of_Peter_H_Wilson_The_Holy_Roman_Empire_a_thousand_years_of_Europes_history_pub_in_The_Times_Literary_Supplement_17_June_2016_p_11_

EVOLUTION OF ELECTORAL SYSTEMS IN EUROPEAN COUNTRIES: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Ruslan Bespalenkov
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of European and International Law
Universytetska str., 13, 49050, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0009-0006-7215-3470

Oleksandr Slisarenko
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of European and International Law
Universytetska str., 13, 49050, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-0445-6828

The authors of the proposed article analyze the historical stages of the formation of electoral law in Europe and the creation of various electoral tools in European countries during three major state-political eras: ancient times, the Dark Ages, and modern times (including the first bourgeois revolutions in the Netherlands and England). The object of the study was primarily the emergence of various models of electoral systems in accordance with socio-economic conditions. In ancient times, polis democracy existed, and it was during this period that the foundations of the electoral system that we can call majoritarian were formed. The specific institutional features of Spartan, Athenian, and Roman political models are examined in detail, emphasizing the functioning of popular assemblies (apella, ecclesia, comitia). The paper explores qualifications for active and passive suffrage, property and age limits, secret ballot procedures, and the accountability of magistrates. In the subsequent era of the Dark Ages, suffrage took a step back, narrowing down to a tool for transferring power among the oligarchic clans of trade republics and the highest strata of feudal society (elections of monarchs). Particular attention is paid to the emergence of the English Parliament as a specific elected body that combined the traditions of military democracy of Germanic tribes with the heritage of Roman public law. It is substantiated that the English bicameral model became an institutional standard for the development of modern parliamentary systems. The historical evolution of electoral law is periodized into major chronological stages, demonstrating the transformation of ancient democratic traditions into modern representative systems.

Key words: suffrage, electoral qualifications, voting systems, traditions of military democracy, parliamentarism.

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 29–37
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 29–37

УДК 321.7
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.4

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрій Войтюк
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
факультет інформаційних та прикладних технологій,
кафедра політології та державного управління
вул. 600-річчя, 21, 21021, м. Вінниця, Україна
https://orcid.org/0009-0007-3465-2153

У статті здійснено комплексний аналіз трансформації політичної системи та демократичних інститутів України в умовах правового режиму воєнного стану. Дослідження фокусується на вивченні складного балансу між об'єктивними потребами національної безпеки, що вимагають централізації влади, оперативності ухвалення військово-політичних рішень та жорсткої субординації, і нагальною необхідністю збереження фундаментальних демократичних цінностей, верховенства права, конституційних прав і свобод людини. Розглянуто конституційно-правові межі обмежень прав і свобод (ст. 64 Конституції України, ст. 15 ЄКПЛ, ст. 4 МПГПП). Зокрема крізь призму практики Конституційного Суду України щодо неприпустимості їх непропорційного звуження. Аргументовано юридичну неможливість та безпекові ризики проведення виборів під час активних бойових дій. Також проаналізовано виклики підготовки до повоєнного електорального циклу, включно з ризиками інтернет-голосування в умовах постійних кіберзагроз. Оцінено стан парламентаризму. В межах даної оцінки, відзначено інституційну стійкість Верховної Ради поряд із викликами щодо прозорості засідань і повноти парламентського контролю. Досліджено трансформацію медіапростору. Зокрема суперечливу роль телемарафону «Єдині новини» та ризики інформаційної монополізації. У фокусі уваги – застосування концепції «войовничої демократії» проти проросійських сил, створення військових адміністрацій та перерозподіл ресурсів місцевого самоврядування. Визначено, що євроінтеграційний процес, діяльність антикорупційної інфраструктури (НАБУ, САП) і стійкість громадянського суспільства є основними й інституційними запобіжниками автократизації. Зроблено висновок про формування в Україні специфічної моделі «легітимації через виживання», яка вимагає постійного моніторингу для збереження демократичних засад.

Ключові слова: воєнний стан, українська демократія, парламентаризм, свобода слова, виборчий процес, конституційні обмеження, войовнича демократія, європейська інтеграція, громадянське суспільство.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 р., стало не лише безпрецедентним викликом для національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, але й найтяжчим випробуванням для української демократичної системи за весь період її новітньої історії. У відповідь на екзистенційну загрозу Україна була змушена запровадити правовий режим воєнного стану. Він об'єктивно передбачає концентрацію влади, обмеження низки конституційних прав і свобод громадян, а також суттєву трансформацію функціонування головних державних інститутів [1, с. 108]. З того часу класична політологічна дилема між безпекою та свободою в умовах війни стала поглиблюватись. Адже історія політичної думки свідчить, що демократія часто стає першою жертвою збройних конфліктів, бо логіка ведення війни вимагає субординації, швидкості ухвалення рішень та жорсткої централізації ресурсів. Дана тенденція концептуалізована у моделі

© Войтюк А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

«держави-гарнізону» Г. Лассвелла, де вся повнота влади зосереджується в руках вузького кола осіб, а демократичні інститути або скасовуються, або відіграють суто формальну роль [2, с. 83]. З іншого боку, саме демократичний вибір, європейські цінності та стійке прагнення до свободи є основою української ідентичності та головним ціннісним розривом із тоталітарним режимом країни-агресора. Триваюча війна ж загострила питання життєздатності демократії, перетворивши її з простої форми правління на морально-філософську категорію боротьби за людську гідність.

Всупереч несприятливим прогнозам, Україна змогла уникнути колапсу державних інститутів. Більше того, за даними міжнародної організації «Freedom House» (звіт «Nations in Transit» 2024), у 2023–2024 рр. Україна стала єдиною державою в категорії перехідних режимів, яка продемонструвала покращення показника розвитку демократії з 3,36 до 3,43 (за 7-бальною шкалою) [3]. Дане покращення стало можливим завдяки консолідації громадянського суспільства, розбудові судових інституцій (зокрема, Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів) та успішним антикорупційним розслідуванням. Останні стосувалися навіть надчутливої сфери військових закупівель. Проте, тривалий воєнний стан неминуче породжує глибокі деформації політичного поля. У сучасній академічній дискусії цей феномен розглядається через призму теорій політичної легітимності (зокрема, Д. Бітема, Ч. Тіллі, Б. Андерсона). Таким чином, можна констатувати формування в Україні моделі «легітимації через виживання». Вона забезпечила короткострокову суспільну консолідацію та мобілізацію зовнішньої допомоги у 2022 р.. Але вона також несе ризики для довгострокового демократичного розвитку через концентрацію влади та відхилення від звичних процедур [4, с. 1382].

Осмислення українського досвіду збереження державності в умовах гібридної, а згодом – повномасштабної війни потребує звернення до концепції «войовничої демократії» (англ. militant democracy, нім. streitbare Demokratie). Дана концепція була сформульована німецько-американським політологом К. Левенштайном [5]. Вона ґрунтується на презумпції, що демократія не повинна бути толерантною до своїх ворогів. «Войовнича демократія» має бути озброєна інституційними механізмами для захисту від політичних сил, які використовують свободу слова, вибори та інші права задля нівелювання засад вільного суспільства [6, с. 33].

В Україні імплементація цієї доктрини є життєвою необхідністю. Вітчизняна демократія тривалий час потерпала від зловживань з боку проросійських політичних партій, які виступали агентами впливу держави-агресора. У 2019 р. Конституційний Суд України (далі – КСУ) визнав конституційним Закон України 2015 р. про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів (Рішення № 9-р/2019). З початком повномасштабної війни було заборонено діяльність проросійських партій (ОПЗЖ, Партія Шарія, «Наші» тощо), конфісковано їхнє майно та припинено діяльність підконтрольних їм пропагандистських медіаресурсів. Ці дії повністю корелюють з теорією Левенштайна щодо необхідності матеріальних обмежень на політичний процес задля ізоляції загроз [7, с. 58].

Війна зумовила безпрецедентну концентрацію влади в Офісі Президента України. З одного боку, суспільство довірило військово-політичному керівництву екстраординарні повноваження для збереження держави. З іншого – тривала незмінюваність влади з об'єктивних причин породжує ризики того, що інструменти «войовничої демократії» можуть бути використані не лише проти зовнішнього ворога, а й для придушення легітимної внутрішньої політичної конкуренції.

Правовий режим воєнного стану за своєю природою передбачає тимчасове відхилення від звичайних стандартів забезпечення прав і свобод людини, що є загальновизнаною

практикою міжнародного публічного права. Відповідно до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) та пункту 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП), держава має право на відступ від своїх зобов'язань під час війни [8; 9]. І про це Україна офіційно поінформувала Раду Європи та ООН. Одночасно з цим, ст. 64 Конституції України допускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного стану із зазначенням строку їх дії, що було закріплено Указом Президента України № 64/2022 (зокрема щодо статей 30–33, 38, 39, 41–44). Водночас ч. 2 ст. 64 встановлює імперативну заборону на обмеження абсолютних прав – рівності громадян (ст. 24), права на життя (ст. 27), поваги до гідності (ст. 28), свободи та особистої недоторканності (ст. 29), судового захисту (ст. 55), презумпції невинуватості (ст. 62) та права на захист (ст. 63) [10]. Дотримання цих гарантій підтвердив КСУ у рішенні № 8-р(II)/2024 від 18 липня 2024 р. Суд визнав неконституційною ч. 6 ст. 615 КПК України щодо позасудового продовження прокурорами строків тримання під вартою. Визнаючи важливість захисту держбезпеки в умовах воєнного стану, КСУ наголосив на принципі пропорційності [11]. Скасування судового контролю руйнує сутність абсолютних прав на особисту недоторканність (ст. 29) і справедливий суд (ст. 55), а також суперечить ст. 12-2 Закону «Про правовий режим воєнного стану». КСУ закріпив принципову правову позицію – міркування безпеки не виправдовують позбавлення волі без рішення суду [7, с. 62].

Однією з найгостріших дискусій у контексті трансформації української демократії, яка активно підживлювалася як внутрішніми дебатами, так і зовнішніми стейкхолдерами, є питання проведення чергових виборів. Згідно з календарним графіком, парламентські вибори мали б відбутися у жовтні 2023 р., а президентські – у березні 2024 року. Проте українське законодавство та Конституція чітко врегульовують цю колізію. Ч. 4 ст. 83 Конституції України визначає: у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради під час дії воєнного стану, її повноваження автоматично продовжуються до дня першого засідання парламенту нового скликання, обраного після скасування такого стану [10]. Крім того, ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прямо забороняє проведення виборів Президента України, Верховної Ради та органів місцевого самоврядування, а також всеукраїнських і місцевих референдумів [12].

Громадські організації та аналітики слушно наголошують, що вибори не зводяться до формального акту вкидання бюлетеня в урну. Якщо конкурентна політична боротьба, вільні дебати, гарантування свободи слова, право на мирні зібрання та рівний доступ до медіа неможливі в умовах війни, то такі вибори апріорі не є демократичними. Міжнародний досвід свідчить, що демократії проводили вибори під час війни лише тоді, коли бойові дії мали локальний характер і не загрожували життю нації в цілому. В Україні ж наразі неможливо гарантувати безпеку виборцям. Адже будь-яка виборча дільниця перетворюється на легітимну, з точки зору російського терористичного режиму, мішень для балістичних ракет чи аеробалістичних комплексів. Крім того, проведення виборів позбавило б права голосу понад мільйон військовослужбовців, які перебувають на лінії бойового зіткнення, а також мільйони внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та біженців за кордоном. І це критично підірвало б легітимність новообраної влади [13, с. 74].

У якості компромісу періодично виникають ідеї застосування інструментів е-демократії, зокрема дистанційного електронного голосування (наприклад, через державний застосунок «Дія»). Та попри високий рівень цифровізації державних послуг в Україні, експертне середовище категорично відкидає цю ідею. Е-голосування на загальнонаціональному рівні несе високі ризики в умовах кібервійни. Держава-агресор має потужний потенціал для здійснення масштабних кібератак на сервери, маніпуляції з даними та підриву

довіри до результатів. Крім того, онлайн-вибори унеможливлюють таємницю голосування, захист від примусу та перевірку результатів незалежними спостерігачами [14, с. 255].

Зважаючи на неможливість виборів зараз, держава акумулює зусилля для підготовки повоєнного електорального циклу. Центральна виборча комісія (далі – ЦВК) спільно з експертами ОПОРИ напрацьовують сценарії, що враховують різні конфігурації деокупації територій. Передумовою цього є відновлення та актуалізація Державного реєстру виборців, призупиненого на початку повномасштабного вторгнення для захисту даних. Рішенням ЦВК роботу реєстру було відновлено. Зокрема запущено електронний сервіс «Особистий кабінет виборця» для онлайн-оновлення даних громадян та розширено функціонал обліку дільниць. Керівництво ЦВК наголошує, що масштабні демографічні зміни після війни потребуватимуть відкриття додаткових дільниць для ВПО та суттєвого збільшення спроможності виборчих дільниць за кордоном [14, с. 256].

Щодо термінів проведення виборів, настрої громадян є однозначними. За даними КМІС, у грудні 2023 р. 76% опитаних виступали проти виборів до кінця війни, у березні 2024 р. ця цифра становила 69%, а влітку 2024 р. – 57%. Хоча частка тих, хто допускає голосування найближчим часом, зросла з 12% (березень 2024 р.) до 38% (липень 2024 р.), абсолютна більшість вважає, що виборчий процес має розпочатися лише після укладення мирної угоди. Якщо ж вибори стануть можливими, 44% респондентів вважають пріоритетом президентські, 32% – парламентські, і лише 11% – місцеві [15].

Верховна Рада України відіграє критичну роль у збереженні конституційної безперервності. В Україні, яка належить до країн континентальної правової системи, Конституція (ст. 92) відносить абсолютну більшість сфер суспільного життя виключно до предмета законодавчого регулювання. Українське право не передбачає можливості широкого делегування законодавчих повноважень уряду, тому відсутність дієвого парламенту призвела б до паралічу державної машини.

Аналіз діяльності парламенту, проведений експертами International IDEA та Інституту Дунайського регіону (IDM), свідчить про його високу інституційну витривалість. Роботу Верховної Ради можна поділити на кілька етапів [16]:

− мобілізаційний етап (весна 2022 р.), якому було характерне швидке, майже консенсусне ухвалення рішень в цілому, без тривалих обговорень, для забезпечення потреб оборони;

− перехідний етап (друга половина 2022 р.), якому характерне поступове повернення до двочитаннєвої процедури;

− Євроінтеграційний етап (з 2023 р.) під час якого було взято фокус на системну адаптацію національного законодавства до вимог ЄС.

Попри успіхи, воєнний стан завдав сильного удару по прозорості та підзвітності парламенту. З міркувань безпеки пленарні засідання були закриті для громадськості, прямі трансляції скасовані, а стенограми публікувалися лише постфактум. Важливим кроком до відновлення демократичного стандарту стало повернення акредитованих журналістів до кулуарів парламенту у травні 2024 р. Одночасно з цим фіксується нерівномірна практика комітетів щодо відкритості, а прийнятий закон про прозорість засідань комітетів заблокований через «кишенькове вето» Президента. Крім того, дослідники відзначають явище «інфляції права» та вибіркового дотримання норм самими суб'єктами законодавчої ініціативи [16].

Довгий час виконавча влада діяла майже безконтрольно (Уряд працював без затвердженої Програми діяльності). Проте з кінця 2023 р. спостерігається інституційне відновлення парламентського контролю. Зокрема, було поновлено формат «Години запитань до Уряду», активізувалася діяльність Тимчасових слідчих комісій. Окремої уваги заслуговує

Рахункова палата, яка відновила аудит видатків. За її даними, у першому півріччі 2023 р. власні надходження бюджету (893 млрд грн) повністю покрили критичні видатки на нацбезпеку і оборону, що становлять 49% загального фонду. Рахункова палата також ініціювала глибокі аудити оборонних закупівель для ЗСУ [2, с. 85]. І це є важливим для мінімізації корупційних ризиків в умовах обмеженої конкуренції та секретності контрактів.

На рівні територіальних громад війна також стимулювала концентрацію влади. Було утворено понад 140 військових адміністрацій у населених пунктах, зокрема 49 – лише у 2023 р. [3]. З одного боку, це необхідний крок для відновлення керованості на деокупованих та прифронтових територіях зі зруйнованою інфраструктурою. З іншого боку, призначення голів військових адміністрацій безпосередньо Президентом та призупинення повноважень обраних місцевих рад створює загрозу згортання реформи децентралізації та формування жорсткої вертикалі.

Найгострішим конфліктом наприкінці 2023 р. у відносинах між центром та регіонами стало рішення парламенту про вилучення так званого «військового ПДФО» (податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців) з місцевих бюджетів на користь державного. Для багатьох громад ПДФО формував значну частку доходів. Економічні наслідки цього кроку виявилися болючими. Адже місцеві бюджети втратили близько 115 млрд грн (31,9 млрд грн лише у 2024 р.). Уряд же аргументував цей крок потребою централізованої закупівлі артилерійських систем та дронів через Держспецзв'язок та Мінстратегпром. Натомість Асоціація міст України (далі – АМУ) та місцеві лідери критикують ефективність такого перерозподілу. Вони вказують, що громади значно оперативніше закривали потреби конкретних військових бригад, тоді як центральні органи освоюють кошти повільно. Як приклад, була зафіксовано, що за 7 місяців 2024 р. Мінстратегпром використав лише 2% виділених коштів. Хоча громади частково компенсували ці втрати за рахунок зростання надходжень від єдиного податку (на 23,9%) та плати за землю (на 13,9%) завдяки детінізації та релокації бізнесу [3]. Політичний наслідок цього кроку полягає у посиленні фінансової залежності регіонів від центрального уряду, що порушує принципи субсидіарності.

Свобода слова також зазнала серйозних випробувань через необхідність захисту національного інформаційного простору від російської пропаганди та ІПСО. Головним інструментом державної інформаційної політики став національний телемарафон «Єдині новини», запущений 24 лютого 2022 р. Але якщо у перші місяці війни марафон успішно виконував функцію екстреного інформування та заспокоєння суспільства, то зі стабілізацією фронту його доцільність опинилася під питанням [17, с. 142]. Медіаексперти відзначають, що марафон перетворився на інструмент монополізації телевізійного ефіру та каналізації інформації в інтересах влади. Ситуація ускладнилася рішенням про відключення з цифрового ефіру трьох опозиційних телеканалів («Еспресо», «5 канал», «Прямий»), що розцінюється як політично мотивована цензура.

Довіра до телемарафону демонструє стійку тенденцію до падіння: з 43% у грудні 2023 р. до 36% у лютому 2024 р. (при 47% тих, хто не довіряє). Міжнародні інституції, зокрема Єврокомісія, Держдепартамент США та організація «Репортери без кордонів», жорстко розкритикували телемарафон за безпрецедентний рівень контролю уряду над новинами, що шкодить медіаплюралізму [17, с. 142].

Незважаючи на те, що Україна піднялася у глобальному рейтингу свободи слова (з 106-го на 79-те місце у 2023 р.), практична ситуація залишається напруженою. Дослідження Центру ZMINA та Інституту масової інформації вказують, що 43,4% журналістів фіксують погіршення стану свободи слова. Основними порушеннями є [18]:

- відмова посадовців у наданні інформації (51%);
- цензурування матеріалів (22%);
- відмова в акредитації до прифронтових зон (17%).

Окрім того, російський терор залишається головною фізичною загрозою. Адже регулярно фіксуються випадки загибелі журналістів та знищення інфраструктури редакцій.

Щодо інституційних механізмів стримування авторитаризації та забезпечення стабільності демократичного поступу, то ними виступають процес європейської інтеграції та розвинене громадянське суспільство. При цьому євроінтеграційний вектор функціонує не як декларативний орієнтир, а як імперативний інструмент зовнішньої обумовленості. Він детермінує реалізацію системних структурних реформ державою навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану. Зокрема Урядом за участі громадськості розроблено стратегічний документ – «Дорожню карту з питань функціонування демократичних інституцій» (Кластер 1 процесу вступу до ЄС). Цей документ містить 105 заходів, спрямованих на реформування виборчого законодавства, забезпечення політичних прав військових та ВПО, аудит Реєстру виборців та регулювання політичної реклами. Затвердження та імплементація Карти до 2027 р. є умовою просування переговорів з ЄС [2, с. 54].

Позитивна динаміка трансформації української демократії спостерігається у судовій та антикорупційній сферах. Розблокування роботи Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів відновило процес очищення судової системи. Важливим досягненням стало створення Дорадчої групи експертів за участю міжнародних фахівців. Дана група здійснює жорсткий фільтр кандидатів на посади суддів КСУ за критеріями доброчесності та компетентності, що є прямою вимогою ЄС. Антикорупційні органи (НАБУ та САП) зберегли інституційну незалежність, продовжуючи розслідування масштабних корупційних схем.

При цьому українське громадянське суспільство, яке має потужний досвід двох революцій, виступає головним внутрішнім гарантом демократії. Волонтерський рух, громадські організації та аналітичні центри не лише взяли на себе значний обсяг роботи із забезпечення Сил оборони та допомоги ВПО. Вони також здійснюють невпинний моніторинг діяльності влади. Саме поєднання проактивного суспільства та зовнішніх євроінтеграційних вимог виступає важливим запобіжником надмірної концентрації влади та згортання демократичних інститутів в Україні.

Аналіз трансформації української демократії в умовах воєнного стану засвідчує, що політична система проходить безпрецедентне історичне випробування. Запровадження обмежень конституційних прав, неможливість проведення виборів і тимчасова концентрація влади у виконавчій вертикалі є об'єктивними, юридично обґрунтованими та міжнародно визнаними інструментами забезпечення виживання нації. Концепція «войовничої демократії» довела свою доцільність для очищення політичного простору від колаборантських сил, а принцип конституційної безперервності забезпечив стабільність державних інститутів.

Проте, довготривалий характер війни генерує глибокі ризики. Спостерігається звуження свободи слова через збереження формату телемарафону, фіксується відкат у децентралізації через фінансову та управлінську централізацію, а парламентський контроль, незважаючи на позитивні зрушення, залишається послабленим. Формується специфічна модель «легітимації через виживання», яка вимагає надзвичайної обережності, щоб тимчасові механізми управління не інституалізувалися у повоєнній Україні.

Разом з тим, українська система доводить свою гнучкість та здатність до саморегуляції. Зокрема: Конституційний Суд України ефективно захищає абсолютні права громадян; Рахункова палата та антикорупційні органи посилюють контроль за видатками;

ЦВК спільно з громадськістю ґрунтовно готує інфраструктуру для повоєнних виборів, аргументовано відкидаючи ризиковані ініціативи е-голосування. Основними запобіжниками поверненню до авторитарних практик, залишаються європейська інтеграція та громадянське суспільство. Можемо зробити висновок, що баланс між безпекою та свободою в Україні залишається надзвичайно крихким. Проте саме збереження демократичної ідентичності розглядається українським суспільством як основний елемент перемоги та одна з ключових передумов успішного повоєнного відновлення.

Список використаної літератури

1. Ромців О., Рудницька Ю. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2023. Т.10, No3(39). С. 104–111. DOI: https://doi.org/10.23939/law2023.39.104.
2. Кокарча Ю. Демократія як ідеал і практика в умовах війни крізь призму філософського осмислення українського досвіду. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.*2024. No57. С. 81–87. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2024.57.11.
3. Nations in Transit 2024: Ukraine. *Freedom House.* 2024. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2024 (дата звернення: 14.08.2026).
4. Bakke K., Dahl M., Rickard K. Conflict exposure and democratic values: Evidence from wartime Ukraine. *Journal of Peace Research.* 2025. Vol. 62. P. 1376–1392. DOI: https://doi.org/10.1177/00223433251347769
5. Левенштайн К. Войовнича демократія та фундаментальні права. *Український часопис конституційного права*. 2024. № 2. С. 76–99. URL: https://www.constjournal.com/pub/2-2024/voiovnycha-demokratiia-fundamentalni-prava/ (дата звернення: 14.08.2026).
6. Згурська, В. Л. Войовнича демократія як інститут протидії популізму. *Регіональні студії:* науковий збірник / редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.), І. М. Вегеш, Є. І. Гайданка та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 36. С. 32–35. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.5.
7. Барабаш Ю. Г., Берченко Г. В. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України.* 2023. № 1. С. 54–75. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2023-01-054.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями). *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. С. 115. Ст. 2371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.08.2026).
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 34. С. 195. Ст. 2445. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.08.2026).
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 16.08.2026).
11. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Ковтуна О. М., Савченка В. М. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України від 18 липня 2024 р. № 8-р(II)/2024. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8_p2_2024.pdf (дата звернення: 16.08.2026).
12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 16.08.2026).

13. Афанасьєва М.А. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : Фенікс, 2023. С. 71–77.
14. Скрипнюк О.В., Марцеляк О.В. Сучасні проблеми виборчого процесу в Україні: кореляція з міжнародними стандартами та виклики повоєнного часу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. С. 249–258. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.41.
15. Вибори в Україні: 38% опитаних допускають голосування до завершення війни – опитування КМІС. *NV.* 2024. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/vibori-v-ukrajini-38-opitanih-dopuskayut-golosuvannya-do-zavershennya-viyni-opituvannya-kmis-50630196.html (дата звернення: 17.08.2026).
16. IDM. Ukrainian Parliament in Wartime: Key Tendencies and Challenges. *Institute for the Danube Region and Central Europe*. 2024. URL: https://www.idm.at/research-paper-ukrainian-parliament-in-wartime-key-tendencies-and-challenges/ (дата звернення: 17.08.2026).
17. Бакаєвич К. Український телемарафон «Єдині новини» під час повномасштабного російського вторгнення: пропаганда, піар чи необхідність *Інтегровані комунікації.* 2024. Вип. 1. С. 139–144. DOI: https://doi.org/10.28925/2524-2644.2024.1718.
18. Дослідження ІМІ: Барометр свободи слова в умовах воєнного стану в Україні. *Інститут масової інформації*. 2023. URL: https://imi.org.ua/monitorings/ (дата звернення: 20.08.2026).

TRANSFORMATION OF UKRAINIAN DEMOCRACY UNDER MARTIAL LAW

Andrii Voitiuk
Donetsk National University named after Vasyl Stus,
Faculty of Information and Applied Technologies,
Department of Political Science and Public Administration
600-richia str., 21, 21021, Vinnytsia, Ukraine
https://orcid.org/0009-0007-3465-2153

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of Ukraine's political system and democratic institutions under martial law introduced in response to Russia's full-scale invasion. The purpose of the study is to identify the main directions of institutional change and to determine the mechanisms that allow the Ukrainian political system to maintain a balance between national security requirements and democratic principles. The research is based on systemic and institutional approaches, normative legal analysis, and secondary analysis of sociological and statistical data. Particular attention is paid to the constitutional and international legal limits of temporary restrictions on rights and freedoms, including the provisions of the Constitution of Ukraine, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the case law of the Constitutional Court of Ukraine. The article examines the legal and security obstacles to holding nationwide elections during martial law and the challenges of preparing the post-war electoral cycle, including the risks of remote electronic voting under persistent cyber threats. The institutional resilience of the Verkhovna Rada of Ukraine, the state of parliamentary oversight, changes in local self-government and military administrations, as well as the transformation of the media environment and the controversial role of the United News telethon are analysed. Special attention is given to the concept of militant democracy as a mechanism for protecting the democratic order from political actors associated with the aggressor state. The analysis demonstrates that European integration, constitutional review,

anti-corruption institutions and a developed civil society remain important safeguards against excessive concentration of power and the erosion of democratic institutions. To explain the specific nature of public acceptance of the temporary concentration of authority during an existential threat, the article proposes the analytical concept of "legitimation through survival". It is argued that wartime centralisation does not automatically eliminate democratic resilience, but prolonged emergency governance creates risks of weakening parliamentary oversight, local autonomy, media pluralism and political competition. The article concludes that the long-term sustainability of Ukrainian democracy will depend on the reversibility of wartime restrictions, the restoration of full political competition once appropriate security conditions emerge, and the continued effectiveness of institutional and societal checks and balances.

Key words: martial law, Ukrainian democracy, parliamentarism, freedom of speech, electoral process, constitutional restrictions, militant democracy, European integration, civil society.

Дата першого надходження статті до видання: 21.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 38–44
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 38–44

УДК 321.7:342.5
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.5

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ І ШЛЯХИ ДО СТАЛОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Василь Кобильник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0001-6927-4219

У статті розкрито значення політичного консенсусу як імпульсу або підґрунтя консолідації демократії, яке може бути результатом конструктивної співпраці між політичними акторами у перехідних політичних системах. Доведено, що в умовах сучасної України політична консолідація має бути наслідком консенсусної демократичної політики та конструктивної поведінки політичних акторів. Показано, що стала інституціоналізація консенсусно-змагального процесу узгодження інтересів через прозорі демократичні процедури є кінцевою метою політичної консолідації. Встановлено, що сприяння сталому консенсусу за нестабільних умов «крихкості» демократії, передбачає запровадження пропорційного представництва та конституційних гарантій, які забезпечують усім основним соціальним сегментам представництво в управлінні країною. Прослідковано, що явища політичної дестабілізації та реавтократизації узгоджуються із сучасними концепціями та практиками популістської політичної мобілізації за цифрової доби. З'ясовано, що демократичне політико-акторне середовище має побудувати спільний політичний наратив, який слугуватиме основою для громадянського примирення та антикризової соціальної згуртованості (що особливо актуально для сучасної України в умовах війни). З'ясовано, що в умовах «демократичних відкатів» конструктивні демократичні обговорення замінюються поляризованими конфліктами, які обмежують консолідаційний процес. Обґрунтовано, що посттрансформаційні держави сучасного ЄС поступово формують консолідований політичних простір, в якому конкурентні групи можуть легально змагатися за владу та ресурси. З'ясовано, що консенсусна належність громадян одночасно до кількох громадських організацій формує практику цифрової політичної участі, за якої політична поведінкова ангажованість набуває рис «перехресної», а не кумулятивною. Зроблено висновок, що результатом консенсусного шляху консолідації демократії є погодження громадянським суспільством та політичними акторами колективно дотримуватися інституційних результатів первинних етапів демократизації. Доведено, що досвід політичного консенсусу є вихідною передумовою для консолідації демократії, оскільки політичні актори та громадськість стають більш підготовленими до конструктивного сценарію політичних реформ національного рівня.

Ключові слова: консолідація демократії, політичний консенсус, стала демократія, соціальна згуртованість, інституційна спроможність.

Постановка проблеми. Формування демократичного політичного консенсусу цікавить сучасну наукову спільноту з точки зору необхідності виявлення механізмів конструктивної співпраці та поглиблення демократичних реформ. Консолідація демократії є універсальною теоретичною рамкою для виявлення критеріїв та підсумків процесів демократизації. Поштовхом або підґрунтям консолідації демократії може бути політичний консенсус як результат конструктивної співпраці між політичними акторами у політичній системі. Бажаність та наявність політичної консолідації цікавить науковців з точки зору вимог аналізу національних умов та пріоритетів формування сталої демократії. В реаліях

© Кобильник В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

глобальних криз та загроз політична консолідація є бажаним станом політико-інституційних взаємодій на національному рівні. Її метою є забезпечення стійкості в умовах деструктивних викликів. Консолідація на основі політичного консенсусу є стратегічною метою, яка вимагає аналізу формування порядку денного. Політичний консенсус обмежує кількість варіантів розвитку консолідаційної діяльності. В умовах сучасної України політична консолідація може бути наслідком консенсусної демократичної політики та конструктивної поведінки політичних акторів.

Аналіз публікацій. Консенсусні шляхи інституційної консолідації стали предметом наукової розробки низки українських науковців. А. Коваленко досліджує взаємозв'язок між інституціоналізацією політичних партій та демократичною консолідацією [1]. В. Котковський встановлює специфіку консолідації центральних і місцевих органів влади як чинник успішної реалізації державної політики [2]. В. Лесняк аналізує політичну ментальність перехідного суспільства у контексті перспектив його демократичної консолідації [3]. Доречним є звернення до теоретичного та практичного вимірів консенсусної консолідації демократій на тлі сучасних концептуальних моделей та досягнень в політичних трансформаціях.

Метою статті є розкриття консолідаційного потенціалу політичного консенсусу як чиннику переходу до сталої демократії. Завданням статті є визначення чинників підвищення рівня консолідаційного потенціалу політичного консенсусу.

Виклад основного матеріалу. Параметри концептуальної та емпіричної напруженості між необхідністю консенсусу еліт та потребою уникнення соціальної кризи визначає структурну вразливість («крихкість», див.: [6]) будь-якого суспільства, яке переживає демократичний перехід. Емпіричні кейси досягнення політико-консенсусного балансу успішно аналізуються теоріями матриці переходу. Вони артикулюють, що успішна демократична трансформація вимагає «основоположного пакту» між конкуруючими політичними елітами щодо нових демократичних «правил гри». Албанський дослідник Салі Шеху закликає зосередитися на визначенні поняття консенсусу, як його визначають різні вчені та різні філософські погляди. Також він наголошує на ролі, яку відіграє консенсус у встановленні та функціонуванні верховенства права, у діяльності міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО та ЄС. Також вчений обговорив роль консенсусу в процесі управління та організації цих організацій та функціонуванні структур національної безпеки в процесі прийняття важливих рішень, у досягненні стандартів євроатлантичної інтеграції, а на завершення цієї роботи ми надамо деякі висновки, які можуть бути корисними, навіть теоретично, у створенні, консолідації та зміцненні структури національної безпеки. Дослідник рекомендує політичному класу використовувати консенсус у всіх сферах своєї діяльності [9].

Сучасні перехідні суспільства еволюціонують від закритої, керованої елітами «консенсусної угоди», до відкритої (інклюзивної) системи ухвалення рішень. Політичні позиції за таких умов не пригнічуються або ігноруються, а конструктивно спрямовуються для обговорення через легітимні демократичні канали. Інституціоналізація змагальної дискусії через прозорі демократичні процедури є однією з бажаних цілей політичної консолідації. Водночас дослідник Центральноєвропейського університету М. Спіннер у своїй роботі виокремлює загальну тенденцію до консенсусної демократії, яка пояснюється з огляду на динаміку демократичного переходу. Консенсусні домовленості <постперехідного періоду> стали результатом майже за замовчуванням і, таким чином, стали точкою зближення між різними країнами регіону. Інституційні розробники навмисно вирішили впровадити елементи розподілу влади замість вибору мажоритарних рішень у відповідь на високий ступінь невизначеності та політичної нестабільності, що незабаром стало помітним у швидкому поширенні численних партій та досить нестабільних партійних систем. Консенсусні

інститути на Сході <Європи> були результатом короткострокових непередбачених обставин, оскільки перехід відбувався в «невизначеній політичній ситуації» [10, p. 58]. Це порушує питання «примусового» або «вимушеного» політичного консенсусу на теоретичному та практичному рівнях.

Досвід низки країн-нових членів ЄС, які у минулому характеризувалися гострими етнічними, мовними чи релігійними розбіжностями, засвідчив, що існування декларативної (формальної) демократії може призвести до маргіналізації меншин. Відповідно навіть плюралістична політична конкуренція перетворюється на деструктивну конфліктну боротьбу. Сприяння сталому консенсусу за нестабільних умов, передбачає запровадження пропорційного представництва та конституційних гарантій, які забезпечують усім основним соціальним сегментам представництво в управлінні країною. М. Спіннер слушно наголошує, що у конкурентно-конфліктному контексті <консенсусні> інститути навряд чи були результатом ендогенних структурних чи культурних умов, а радше залежали від випадкових «владних констеляцій», індивідуальної діяльності та екзогенних факторів (наприклад, західноєвропейські моделі) [10, p. 26].

Зростання впливу популістських рухів у перехідних демократіях країн ЄС з 2010-х років демонструє наявність невирішених соціально-економічних конфліктів як загрози руйнування інституційного консенсусу. Явища дестабілізації посилюються сучасними концепціями та практиками популістської політичної мобілізації за цифрової доби. Набуває актуальності макрополітичне завдання подолання розбіжності між політичним істеблішментом та матеріально незадоволеним населенням із збереженням політичного різноманіття. М. Спіннер стверджує, що консенсусна демократія полягає не в обмеженні плюралізму, а в узгодженні розбіжностей та пошуку спільної основи (на відміну від простого дозволу більшості перемогти). Це означає, що окремі інтереси не повинні придушуватися або усуватися. Однак аргументи, що просувають окремі інтереси, повинні принаймні відображати піклування про спільне благо, а не висловлюватися в суто егоїстичних термінах [10, p. 34].

Досягнення консолідації демократії за умов цифрового поширення ідей та вимог популізму вимагає розбудови стратегічного балансу між елітарними групами. Політико-акторне середовище має побудувати спільний політичний наратив, який слугуватиме основою для громадянського примирення та антикризової соціальної згуртованості (що особливо актуально для сучасної України). М. Спіннер вірно відзначає, що Угорщина та Східна Німеччина є ідеальними випадками для емпіричної перевірки двох підходів до розвитку консенсусної політичної культури. Вони найбільше нагадують ідеальні типи багатостороннього та одностороннього переходу. Водночас означені типи поділяють думку про певний ступінь консенсусної демократії з точки зору своїх інституційних домовленостей. При цьому Західну Німеччину можна розглядати як контрольний випадок для альтернативного пояснення, заснованого на національній культурній спадщині. Зосередження уваги на новіших даних, а не на даних, отриманих невдовзі після переходу, дозволяє простежити гіпотетичне збереження елітної політичної культури, зумовленої перехідним етапом, навіть після більш ніж десятиліття [10, p. 84].

Політичний популізм цифрової доби знаходить розвиток в тих перехідних соціально-політичних спільнотах, в яких матеріальні очікування від встановлення демократії не справдилися. Це дозволяє деструктивним силам (в умовах України – передусім інспірованим зовні) представляти політичне життя як «моральну боротьбу» між так званим «глибинним народом» та корумпованою елітою. Таке бінарне протиставлення підриває центристський консенсус, необхідний для стабільного демократичного управління. Інституалізовані

демократичні дебати з узгодження інтересів замінюються поляризованими конфліктами, які обмежують консолідаційний процес. Особливо наочно це представлено в сучасних концепціях груп інтересів. Шведський дослідник Х. Енрот простежує еволюцію впливової галузі теорії груп інтересів з 1920-х до 1950-х років. Він фіксує увагу на соціальній онтології групової політичної діяльності, запровадженої плюралістами. Її можна було сприймати як даність, приймати як фактичний опис політичного процесу. По-друге, <плюралістичну> політичну спільноту було переосмислено та зведено до статусу передумови <консолідації демократії>. Вона фіксується під назвою «консенсус», яка застосовувалася як обмеження групового конфлікту та основа сучасного політичного життя, не будучи самостійною темою дискусії. Це забезпечило політичні науки візією того, що стане впливовим та тривалим біхевіористським рішенням проблеми соціального порядку [5].

Сталість руху політичних систем до консолідованої демократії додатково висвітлюється на основі реалій впливу сучасних соціальних мереж, які трансформують громадсько-політичну участь. Зокрема, консенсусна належність громадян одночасно до кількох громадських організацій (професійні асоціації, спортивні клуби та екологічні групи), формує практику цифрової політичної участі, за якою політична лояльність до певної спільноти стає «перехресною», а не кумулятивною. Означене має наслідки для макрорівня політичного представництва. Як справедливо вважає Д. Бохслер, інклюзивні уряди є основою консоціативних демократій. Але чи є коаліційні уряди в консоціативних демократіях також підзвітними своїм виборцям? Критики з таких різних країн, як Південна Африка, Боснія і Герцеговина та Швейцарія, кажуть, що ні. Вони вказують на (майже) вічну присутність тих самих партій в уряді, що робить їх несприйнятливими до змін на виборах [4].

Ліберальний всезагальний консенсус політичних еліт на макрорівні стає проблематичним через неповну узгодженість етапів демократизації. У цьому контексті П. Міддлбрук зосереджений на чотирьох ключових стовпах політики ліберального порядку: фінансова лібералізація, лібералізація торгівлі, іноземні інвестиції та управління обмінним курсом. Ці аспекти є фундаментальними для зростання, але в багатьох випадках занадто суворо «випробовують» крихкі інституції та суспільства, посилюючи нестабільність та створюючи нерівномірні моделі зростання. Політичні заходи щодо пом'якшення ризиків та максимізації вигод від прийняття цієї політики ліберального порядку в умовах нестабільності були сильнішими в теорії (оскільки епоха пост-вашингтонського консенсусу добігає кінця), ніж на практиці. Крихкі держави все ще підлягають шаблонним рецептам та конкурентному політичному тиску [8, p. 5].

На сучасному етапі основною метою консолідаційного етапу демократизації для низки країн Центральної та Східної Європи, а також балканських держав є створення стійких механізмів, які запобігають масштабним конфліктним протистоянням. Посттрансформаційні держави (члени ЄС та країни-кандидати) досить успішно будують незалежні судові системи, репрезентативні виборчі системи та представницькі парламенти. Вони поступово формують політичних простір, в якому конкурентні групи можуть змагатися за владу та ресурси. Водночас навіть в сталих демократіях класичні технології формування консенсусу проходять випробовування кризовими явищами. Згідно з П. Міддлбруком, пост-вашингтонський консенсус намагався вирішити деякі проблеми визначення, пов'язані з лібералізацією. Він розширює попередні неоліберальні рецепти, але з більшим акцентом на «нео», тобто економіку вільного ринку з сильнішим політичним середовищем та національною справедливістю, а не національним багатством як кінцевою метою економічної діяльності. Тому він містить нові елементи політики, такі як «кризова стійкість», реформи другого покоління та сильніші соціальні стратегії для пом'якшення політичної

та соціальної нерівності. Консенсус краще відображає складні зв'язки між економічними, соціальними та культурними аспектами крихкості в різних країнах [8, p. 8].

Отже, результатом консенсусного шляху консолідації демократії є погодження громадянським суспільством та політичними акторами колективно дотримуватися інституційних результатів первинних етапів демократизації попри наявність етнокультурних розподілів (*кліважів* [11]). Результатом консолідаційних зусиль є формування міжпартійного та міжгрупового консенсусу, який зміцнює демократичний порядок заради протидії загрозам авторитарних змін. Проте, як вказує П. Міддлбрук, «крихкі держави» не можуть витримати випробування лібералізацією, якщо вона відбувається занадто жорстко та занадто швидко. Їхні інституції та соціальний договір просто занадто крихкі, а загроза, що виходить від дисбалансу та нерівності, є реальною та руйнівною, часто коштуючи життів. З іншого боку, ретельно вивірені реформи лібералізації, послідовно організовані відповідно до розвитку більших інституційних та ринкових регуляторних можливостей, можуть сприяти більшій стійкості, за умови, що держава має товари для торгівлі та механізми фіскальної стабілізації в періоди нестабільності [8, p. 47].

Отже, нестабільна консенсусна динаміка перехідних політичних систем формує лише опціональні консолідаційні можливості для демократії. Вони засновані на імовірності узгодження прагматичних інтересів щодо макрополітичної згоди в рамках національного консенсусу. Тому класичні теоретичні моделі проходять апробацію та надають емпіричний досвід для подальших етапів консолідаційної стійкості демократії в кожній окремій країні.

Висновки. Політичний консенсус втрачає пріоритетність у сучасних теоріях демократичного розвитку. Він стає однією з імовірнісних умов конструктивних нормативних демократичних політичних взаємодій. Завдання стимулювання політичного консенсусу також втрачає підґрунтя через атомізацію політичного спектру. Слабкість («крихкість») політичного консенсусу пояснюється змагальною антагоністичною моделлю посттранзитивного політичного представництва, яка вимагає прагматичного підходу до досягнення політичних цілей з боку учасників політичного процесу. На теоретичному рівні взаємозв'язок консолідації демократії та широкого суспільно-політичного консенсусу має дуалістичний характер. Аналіз кейсів нормативізації політичного консенсусу на національному рівні стосовно зовнішньополітичного розвитку демонструє, що досягнення певних політичних завдань на основі згоди втрачає свою дієвість.

Водночас досвід політичного консенсусу є вихідною передумовою для консолідації демократії, оскільки політичні актори та громадськість є підготовленими до конструктивного сценарію політичних локальних реформ. У сучасній Україні формування політичного консенсусу є основою соціальної згуртованості в умовах війни. Водночас консолідація вимагає особливого рівня функціональності інституційної основи демократії. Можливість їх досягнення вимагає моніторингу протягом тривалого періоду, що може бути основою подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Коваленко А. А. Взаємозв'язок між інституціоналізацією політичних партій та демократичною консолідацією. Правова держава. 2016. Вип. 27. С. 395–400. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2016_27_51
2. Котковський В. Р. Консолідація центральних і місцевих органів влади як чинник успішної реалізації державної політики. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2017. Вип. 1. С. 280–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2017_1_41

3. Лесняк В. Ю. Політична ментальність перехідного суспільства у контексті перспектив його демократичної консолідації. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2017. № 2. С. 335–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2017_2_48
4. Bochsler D. Peace without Accountability? Government Change in Consociational Democracies. URL: https://events.ceu.edu/2025-03-17/peace-without-accountability-government-change-consociational-democracies
5. Enroth H. Conflict and Consensus. Political Science and the Problem of Social Order. Cambridge University Press. 2022. 88–106. DOI: https://doi.org/10.1017/9781009092227.006
6. European University Institute. Fragility: Drivers and Consequences. Development in a Context of Fragility: Focus on Africa, European Report on Development. European University Institute. S. Domenico di Fiesole. Italy. 2009. URL: https://gsdrc.org/document-library/fragility-drivers-and-consequences/
7. Gausse F.G. III Why Middle East Studies Missed the Arab Spring. Foreign Affairs Magazine. July/August 2011. Volume 90. No. 4. Council on Foreign Relations. New York. URL: https://ideas.repec.org/a/etc/journl/y2017i15p80-90.html
8. Middlebrook P. Building a «fragile consensus»: Liberalisation and state fragility A thematic paper supporting the OECD DAC INCAF project 'Global Factors Influencing the Risk of Conflict and Fragility. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2012/12/building-a-fragile-consensus-liberalisation-and-state-fragility_g17a2276/5k49dfg07sxx-en.pdf
9. Shehu S. Political Consensus: A crucial and key element of political organization. Academicus International Scientific Journal. DOI: 15.8090.10.7336/academicus.2017.15.05. URL: https://www.researchgate.net/publication/312012575_Political_Consensus_A_crucial_and_key_element_of_political_organization
10. Spinner M. Compulsory Consensus? The Sources of Elite Political Culture and the Consolidation of Central and East European Democracies. Thesis submitted in partial fulfilment for the degree of PhD Central European University. Department of Political Science Budapest. January 2007. URL: https://politicalscience.ceu.edu/sites/politicalscience.ceu.hu/files/basic_page/field_attachment/maxspinner.pdf
11. Vuković D. Democratic consolidation and social consensus – cleavage between unitarists and separatists in Bosnia and Herzegovina. SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe. 2001. 4(1). 95–111. URL: http://www.jstor.org/stable/43292144

CONSOLIDATION POTENTIAL OF POLITICAL CONSENSUS AND PATHS TO SUSTAINABLE DEMOCRACY

Vasyl Kobylnyk
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Political Science
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-6927-4219

The article reveals the significance of political consensus as an impulse or basis for the consolidation of democracy, which can be the result of constructive cooperation between political actors in transitional political systems. It is proven that in the conditions of modern Ukraine, political consolidation should be a consequence of consensual democratic politics and constructive behavior of political actors. It is shown that the sustainable institutionalization of the consensual-competitive process of harmonizing interests through transparent democratic procedures is the ultimate goal of political consolidation. It is

established that promoting sustainable consensus under unstable conditions of «fragility» of democracy involves the introduction of proportional representation and constitutional guarantees that provide all major social segments with representation in the governance of the country. It is observed that the phenomena of political destabilization and re-autocracy are consistent with modern concepts and practices of populist political mobilization in the digital age. It is found that a democratic political-actor environment should build a common political narrative that will serve as the basis for civil reconciliation and anti-crisis social cohesion (which is especially relevant for modern Ukraine in conditions of war). It is found that in conditions of «democratic setbacks» constructive democratic discussions are replaced by polarized conflicts that limit the consolidation process. It is substantiated that the post-transformation states of the modern EU are gradually forming a consolidated political space in which competing groups can legally compete for power and resources. It is found that the consensual affiliation of citizens to several public organizations simultaneously shapes the practice of digital political participation, in which political loyalty acquires the features of «cross-cutting», rather than cumulative. It is concluded that the result of the consensual path of democracy consolidation is the agreement of civil society and political actors to collectively adhere to the institutional results of the initial stages of democratization. It is proven that the experience of political consensus is an initial prerequisite for the consolidation of democracy, as political actors and the public become more prepared for a constructive scenario of political reforms at the national level.

Key words: consolidation of democracy, political consensus, sustainable democracy, social cohesion, institutional capacity.

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 45–53
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 45–53

УДК 314.15:34] (477) “20”
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.6

МІГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ДО 2035 РОКУ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Катерина Кованюк
Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 76014, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0009-0000-3159-6669

Ольга Івасечко
Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 76014, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0000-0003-2141-3309

У статті досліджено формування Стратегії державної міграційної політики України до 2035 року в умовах повномасштабної війни, демографічних втрат, скорочення трудового потенціалу, масштабної зовнішньої вимушеної міграції та європейської інтеграції. Наголошено, що станом на 2026 рік Стратегія-2035 перебуває у процесі формування, тому основним об’єктом аналізу є її попередній варіант та пов’язані з ним сучасні міграційні тенденції. Особливу увагу приділено українським біженцям за кордоном, їхньому статусу тимчасового захисту, перспективам добровільного повернення, реінтеграції та участі громадян у відновленні України. Проаналізовано чинну Стратегію державної міграційної політики до 2025 року, попередній варіант Стратегії до 2035 року, актуальні статистичні дані про українців за кордоном, внутрішнє переміщення та політику Європейського Союзу щодо тимчасового захисту. Визначено основні умови, що впливають на рішення громадян щодо повернення, зокрема безпеку, житло, зайнятість, освіту, соціальні зв’язки та доступ до державних послуг. На основі узагальнення положень попереднього варіанту Стратегії та результатів проведеного аналізу запропоновано двонапрямну модель реалізації міграційної політики України до 2035 року. Її перший напрям передбачає створення умов для добровільного, безпечного та сталого повернення громадян України, їхньої реінтеграції, використання набутого за кордоном людського капіталу та збереження зв’язків із громадянами, які залишаються за кордоном. Другий напрям передбачає кероване та селективне залучення іноземних працівників у випадках, коли потреби ринку праці не можуть бути забезпечені внутрішніми ресурсами. Встановлено, що ці напрями мають доповнюватися внутрішньою мобільністю та інтеграцією внутрішньо переміщених осіб. Обґрунтовано необхідність розглядати реінтеграцію не лише як адаптацію громадян після повернення, а як складову відновлення громад, ринку праці, людського капіталу, державних послуг та економіки України. Окреслено євроінтеграційні орієнтири модернізації міграційної політики, цифровізації відповідних послуг та поступового узгодження законодавства України з нормами ЄС. Доведено, що ефективна міграційна політика має поєднувати добровільне повернення та реінтеграцію українців із раціональним використанням потенціалу громадян за кордоном і керованим залученням необхідної іноземної робочої сили.

Ключові слова: державна міграційна політика, Стратегія до 2035 року, міграція, українські біженці, тимчасовий захист, демографічний розвиток, людський капітал, повернення громадян, реінтеграція, відновлення, трудова міграція, імміграція, ВПО, європейська інтеграція, Пакт ЄС про міграцію та притулок.

© Кованюк К., Івасечко О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія російської федерації значно змінила масштаби й характер міграції в Україні. Вимушений виїзд людей за кордон, внутрішнє переміщення, зміна просторового розподілу населення, скорочення трудового потенціалу та тривала адаптація частини громадян за кордоном створюють комплексну проблему для демографічної, економічної та безпекової політики держави. Попередній міграційний режим, сформований передусім у логіці регулювання в'їзду, виїзду, статусів іноземців та протидії нелегальній міграції, вже не може повністю охопити всі проблеми, пов'язані із людським капіталом.

Потреба в новому стратегічному документі є очевидною, тому що чинна Стратегія державної міграційної політики України була схвалена у 2017 році та розрахована на період до 2025 року [14]. У 2026 році державні органи та експертне середовище вже працюють над новою Стратегією на період після 2025 року. Державна міграційна служба у квітні 2026 року повідомляла про підготовку стратегічної цілі щодо законної міграції, а у квітні того самого року – про окреме опрацювання питань протидії нелегальній міграції та правопорушенням у міграційній сфері [11; 19]. Паралельно представлений попередній варіант Стратегії державної міграційної політики України до 2035 року: пов'язаний із трудовими ресурсами аспект, підготовлений за участю Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України та Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування [21].

Проблема стає ще актуальнішою через те, що демографічна проблема в Україні має не лише кількісний, а й структурний характер. Схвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія демографічного розвитку до 2040 року визначає необхідність забезпечення людського капіталу та чисельності робочої сили для умов воєнного стану і повоєнного відновлення [15]. Отже, міграційна політика все більше пов'язується з демографічною стійкістю та економічною спроможністю держави.

Важливими сучасними джерелами даних є матеріали Міжнародної організації з міграції та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Раунд 24 Загальнонаціонального опитування населення МОМ, проведений у квітні – червні 2026 року, містить актуальні дані про внутрішнє переміщення, мобільні наміри, профілі ВПО та репатріантів [22]. УВКБ ООН продовжує регулярно оновлювати дані про українських біженців і публікувати дослідження їхніх намірів та перспектив [20; 23; 24].

Окремо варто виділити дослідження політики повернення. Аналітичне дослідження Migration Policy Institute Europe та МОМ показує, що рішення українських біженців щодо повернення залежить від безпеки, умов життя, доступу до роботи та підтримки у країнах перебування [18]. Це підтверджує необхідність переходу від декларативних закликів до політики створення умов, за яких повернення стає раціонально привабливим вибором.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад формування Стратегії державної міграційної політики України до 2035 року та розробленні політологічної інтерпретації механізму її реалізації в умовах демографічного й трудоресурсного дефіциту, масштабної зовнішньої міграції, необхідності реінтеграції репатріантів і відновлення України. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: 1) визначити статус і ключові положення проєкту Стратегії-2035; 2) проаналізувати масштаби зовнішньої вимушеної міграції, механізми тимчасового захисту українців за кордоном, а також передумови добровільного повернення, реінтеграції та адаптації громадян України; 3) обґрунтувати роль повернення мігрантів, внутрішньої мобільності, інтеграції ВПО та керованого залучення іноземної робочої сили у відновленні людського капіталу, громад і економіки України; 4) визначити євроінтеграційні орієнтири модернізації міграційної політики України та розробити авторську модель реалізації Стратегії-2035.

Результати дослідження. Попередній варіант Стратегії державної міграційної політики України до 2035 року включає пов'язаний із трудовими ресурсами аспект, який визначає головною стратегічною метою створення умов для стабільного демографічного розвитку та забезпечення економіки робочою силою за рахунок міграції, використання міграційного потенціалу для розвитку країни та мінімізації негативних наслідків міграційних переміщень [21]. Документ прямо пов'язує міграційну політику з демографічною та економічною безпекою, людським капіталом і відбудовою.

Питання реінтеграції варто виділити як окремий елемент політики повернення. Повернення людини не означає автоматичного відновлення її попереднього способу життя. Після кількох років проживання за кордоном можуть змінитися професійні навички, мовні практики, освітні потреби дітей, житлові умови та соціальні зв'язки. Дослідження Jussi S. Jauhiainen показує, що досвід повернення українців під час війни є неоднорідним: частина людей швидко знаходить роботу, однак реінтеграція може супроводжуватися зниженням задоволеності життям, психологічними труднощами та недовірою до державних інституцій [9]. Тому реінтеграцію доцільно розуміти як тривалий процес, що включає житло, роботу, освіту, доступ до послуг, відновлення соціальних зв'язків і включення людини в життя громади.

Важливо, що у проєкті Стратегії повернення громадян не розглядається як одноразова кампанія. Документ пропонує створення умов для добровільного, безпечного та сталого повернення, доступ до соціальних і трудових прав, консультаційної підтримки, житлових рішень, сприяння зайнятості та освітньої адаптації [21]. Такий підхід відповідає міжнародним підходам до сталого повернення, де ключовими передумовами виступають безпека, доступ до засобів існування, соціальна інфраструктура та можливість відновити нормальне життя [18].

Водночас проєкт Стратегії виходить за межі традиційної моделі «повернення або остаточна еміграція». Він включає збереження постійних зв'язків із громадянами за кордоном, інформаційну підтримку, використання їхніх професійних, фінансових і соціальних ресурсів, а також можливості для майбутнього повернення. Це важливо, оскільки держава не може будувати демографічну політику на припущенні, що всі громадяни повернуться одночасно.

Українські дослідники також наголошують на необхідності розглядати повернення ширше, ніж просто факт перетину кордону. Іван Артьомов у дослідженні «Реінтеграція українських біженців: виклики та шляхи їх мінімізації» пов'язує реінтеграцію з потребою створення умов для використання людського потенціалу біженців після повернення [2]. Катерина Кріжік розглядає повернення українських воєнних мігрантів як динамічний процес, який залежить від життєвих планів, соціальних зв'язків та умов у країні походження [10]. Аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень також показують, що на рішення про повернення впливають не тільки безпека в Україні, а й умови життя та міграційна політика країн перебування [3]. Це підсилює висновок, що політика України має працювати не лише з тими, хто вже повернувся, а й з громадянами за кордоном.

Сучасна міграційна політика має враховувати, що Україна одночасно стикається із зовнішньою вимушеною міграцією, внутрішнім переміщенням і скороченням трудового потенціалу. За даними МОМ, раунд 24 Загальнонаціонального опитування населення, проведений у квітні – червні 2026 року, охопив понад 40 тис. випадково відібраних респондентів і спеціальні вибірки ВПО, репатріантів та осіб без досвіду переміщення [22]. Це показує, що мобільність населення залишається масштабним і структурним фактором українського суспільства.

Особливого значення набуває правовий статус українців у країнах перебування. Тимчасовий захист у ЄС був запроваджений у березні 2022 року як колективний механізм швидкого надання захисту без необхідності проходження індивідуальної процедури притулку. Він передбачає право на проживання, доступ до житла, соціальної допомоги, медичної допомоги, освіти дітей та ринку праці [12; 13]. Динаміку кількості осіб під тимчасовим захистом регулярно моніторить Eurostat, фіксуючи мільйонні показники українських громадян у країнах ЄС [1]. У липні 2026 року держави ЄС погодили погодження продовження тимчасового захисту до 4 березня 2028 року [7]. Одночасно ЄС готує поступовий перехід від тимчасового захисту до інших законних статусів проживання для тих, хто відповідає умовам, а також до добровільного повернення та сталої реінтеграції в Україні [16]. Отже, для України важливо враховувати, що частина громадян може повернутися, частина – перейти на інший статус проживання за кордоном, а частина – зберігати мобільний зв'язок з Україною. Стратегія до 2035 року має бути готовою до всіх трьох сценаріїв.

УВКБ ООН у 2026 році продовжує фіксувати значну кількість українських біженців за межами країни та регулярно досліджує їхні наміри щодо майбутнього [23; 24]. Водночас сам факт перебування за кордоном не означає автоматичної остаточної еміграції. Міграційні рішення залежать від безпеки, житла, зайнятості, освіти дітей, соціальних зв'язків та перспектив країни походження. Тому політика повернення повинна впливати не на формальний факт перетину кордону, а на сукупність умов життєвого вибору.

Трудоресурсний аспект проблеми має окремий вимір. За оцінкою Міністерства економіки України, для забезпечення щорічного зростання ВВП до 2030 року на рівні 7% економіці необхідно додатково близько 4,5 млн працівників [4]. Цей показник не слід механічно трактувати як гарантований або універсальний «дефіцит», оскільки потреба в робочій силі залежить від темпів економічного відновлення, продуктивності праці, автоматизації, структури зайнятості та масштабів повернення населення. Однак він чітко демонструє масштаб виклику, перед яким постає політика людського капіталу.

Тому міграційна політика до 2035 року не може зводитися до мети максимального скорочення виїзду. Її завдання має бути ширшим: збільшення продуктивного людського потенціалу держави, створення умов для повернення, підвищення внутрішньої мобільності та, за необхідності, залучення іноземної робочої сили.

Першим напрямом запропонованої двонапрямної моделі є політика повернення громадян України. Її основним принципом має бути добровільність. Держава не повинна створювати адміністративний або соціальний тиск, який перетворює повернення на вимушений вибір. Навпаки, ефективність політики визначатиметься тим, наскільки умови життя в Україні стають конкурентними порівняно з умовами країн перебування.

Перша група умов стосується безпеки. Без фізичної безпеки, доступу до базової інфраструктури та можливості прогнозувати повсякденне життя економічні стимули мають обмежену дію. Тому політика повернення повинна бути інтегрована з відновленням житла, інфраструктури, енергетики, освітніх і медичних послуг. Такий підхід відповідає логіці проєкту Стратегії, який включає доступ репатріантів до житлових рішень, соціальних послуг та підтримки повернення та адаптації.

Друга група умов – економічні. Повернення має супроводжуватися можливістю знайти роботу, відкрити бізнес або використати набуті за кордоном компетентності. Доцільними є механізми сприяння зайнятості, професійної адаптації, грантової підтримки підприємництва та доступу до житлових програм. Водночас державна політика має уникати ситуації, коли репатріантам надаються необґрунтовані переваги перед громадянами, які залишалися в Україні. У самому проєкті Стратегії акцент зроблено на створенні внутрішніх умов для всіх, а не на системі привілеїв для тих, хто повертається.

Зв'язок реінтеграції з відновленням має бути двостороннім. З одного боку, повернення громадян потребує відновлення житла, енергетики, шкіл, лікарень, транспорту та робочих місць. З іншого боку, самі репатріанти можуть стати ресурсом відновлення, оскільки привозять професійний досвід, нові компетентності, мовні навички, підприємницькі практики та контакти з іноземними ринками. Саме тому політика повернення має бути пов'язана з програмами відновлення громад, зайнятості та підтримки малого бізнесу. У такому випадку реінтеграція стає не лише соціальним завданням, а й інструментом відновлення людського капіталу.

Третя група умов – соціально-інституційні. Повернення після тривалого проживання за кордоном часто означає необхідність повторної адаптації до адміністративних процедур, освітнього середовища, ринку праці та місцевих громад. Тому важливими є дистанційні консультації до повернення, єдині інформаційні канали, сприяння визнанню кваліфікацій, освітня підтримка дітей та супровід сімей. Проєкт Стратегії прямо включає міжвідомчу цифрову платформу супроводу репатріанта.

Четверта група стосується підтримки зв'язків із тими, хто не повернувся. Держава має виходити з реалістичного сценарію, за якого частина громадян залишатиметься за кордоном. У такому випадку вони не повинні випадати з українського економічного та суспільного простору. Каналами взаємодії можуть бути професійні мережі, дистанційна зайнятість, інвестиції, наукова співпраця, підприємницькі проєкти, культурні та освітні зв'язки. Проєкт Стратегії окремо визначає співпрацю з українцями за кордоном як стратегічний напрям [21].

Після повномасштабної війни питання залучення іноземної робочої сили перестає бути другорядним. Якщо внутрішня мобілізація трудового потенціалу, повернення громадян та підвищення продуктивності праці не забезпечать потреб економіки, державі доведеться конкурувати за працівників на міжнародному ринку. У цьому контексті проєкт Стратегії прямо передбачає формування механізму залучення та відбору іноземних мігрантів для потреб ринку праці, які неможливо задовольнити внутрішніми ресурсами. Це і є другим напрямом запропонованої моделі.

Водночас поняття «селективна імміграція» потребує точного визначення. Йдеться не про дискримінаційний відбір людей за походженням, а про прозору систему визначення пріоритетних характеристик для легального імміграційного статусу: освіти, професійної кваліфікації, знання мови, досвіду, законного доходу, зв'язків з Україною та здатності інтегруватися. Саме такий механізм – із нарахуванням балів за освіту, кваліфікацію, знання мови та зв'язки з Україною – запропоновано у попередньому варіанті Стратегії [21].

Систему відбору доцільно будувати за принципом «потреба → критерій → дозвіл → інтеграція → моніторинг». Спочатку держава має визначати реальні дефіцити за секторами та регіонами. Далі – встановлювати критерії для потенційних працівників. Після отримання дозволу особа повинна мати зрозумілий правовий статус, доступ до легального працевлаштування та базових соціальних прав. Завершальним елементом має бути моніторинг зайнятості, дотримання законодавства та інтеграції.

Таким чином, керована імміграція повинна бути не «заміною українців іноземцями», а компенсаторним механізмом у ситуації, коли частина потреб ринку праці не може бути забезпечена внутрішніми ресурсами. Політична легітимність такої моделі залежатиме від прозорості критеріїв, дотримання трудових прав, рівності перед законом та здатності держави контролювати нелегальну зайнятість.

Двонапрямна модель не має обмежуватися зовнішньою міграцією. Значна частина трудового потенціалу може бути перерозподілена всередині України. Проєкт Стратегії

розглядає внутрішню мобільність як важливий компенсаторний механізм, пов'язаний із регіональними дисбалансами ринку праці та розміщенням людського капіталу.

У цьому випадку ВПО не слід розглядати виключно як категорію соціальної допомоги. Вони є частиною людського капіталу держави та потенційним ресурсом відновлення приймаючих громад. За даними МОМ, внутрішнє переміщення у 2026 році залишається масштабним і потребує політик довгострокової інтеграції [22]. Отже, житлова політика, доступ до роботи, освіти, медичних послуг і місцевої інфраструктури мають розглядатися як інструменти не лише соціальної, а й міграційної політики.

Європейський напрям майбутньої міграційної політики України після 2026 року набуває практичного, а не декларативного значення. 15 червня 2026 року ЄС відкрив переговори з Україною щодо кластера 1 «Основи», до якого входить глава 24 «Правосуддя, свобода та безпека». Європейський Союз визначив проміжні орієнтири для цієї глави, виконання яких є умовою подальшого просування переговорного процесу [6].

Для міграційної політики це означає необхідність системної адаптації законодавства та практики у сферах притулку, управління кордонами, боротьби з нелегальною міграцією, повернення та реадмісії, правового статусу іноземців і міжнародного співробітництва. Додатковими факторами технічної та правової сумісності стають нові європейські інструменти та інформаційні системи управління кордонами, зокрема Entry/Exit System (EES) [5] та принципи взаємосумісності базу даних Interoperability [8]. Водночас Україна як держава-кандидат не повинна механічно копіювати всі інструменти ЄС. Завдання полягає у поступовому наближенні до acquis з урахуванням власного безпекового, демографічного та інституційного контексту.

Окреме місце займає Пакт ЄС про міграцію та притулок, законодавчі акти якого були ухвалені у 2024 році. Пакт включає оновлення системи управління притулком і міграцією, посилення скринінгу, правила відповідальності держав, механізми солідарності, удосконалення процедур повернення та використання спільних інформаційних систем [17]. Для України ці положення є не прямими правилами, що автоматично застосовуються на її території, а важливим орієнтиром для майбутньої апроксимації законодавства в рамках переговорів про вступ.

Висновки. Проведений аналіз показав, що формування Стратегії державної міграційної політики України до 2035 року є відповіддю не на окрему міграційну проблему, а на системну трансформацію демографічної, трудової та безпекової ситуації держави. Станом на 2026 рік документ до 2035 року перебуває у процесі формування, тому його не слід характеризувати як уже затверджену державну Стратегію. Водночас попередній варіант Стратегії створює змістовну основу для оцінки майбутньої політики та демонструє перехід до розгляду міграції як інструменту забезпечення людського капіталу.

Основним результатом аналізу є обґрунтування двонапрямної моделі міграційної політики. Двонапрямна модель реалізації Стратегії-2035 передбачає поєднання двох взаємопов'язаних напрямів міграційної політики. Перший спрямований на створення умов для добровільного, безпечного та сталого повернення громадян України, їхньої реінтеграції, використання набутого за кордоном людського капіталу та збереження зв'язків із тими, хто залишається за кордоном. Другий передбачає кероване та селективне залучення іноземних працівників у випадках, коли потреби ринку праці не можуть бути забезпечені внутрішніми ресурсами. Обидва напрями доповнюються внутрішньою мобільністю та інтеграцією ВПО. Таким чином, суть запропонованої моделі полягає не у заміщенні українських працівників іноземними, а у поєднанні повернення та ефективного використання людського потенціалу українців із контрольованим залученням необхідної іноземної робочої сили.

Окремим пріоритетом має стати реінтеграція репатріантів. Вона повинна включати не лише адміністративне оформлення повернення, а й доступ до житла, роботи, освіти, соціальних і медичних послуг, визнання кваліфікацій, підтримку сімей та включення людини в життя громади. Важливо також пов'язати ці заходи з відновленням України. Репатріанти можуть бути не тільки отримувачами допомоги, а й учасниками відновлення через зайнятість, підприємництво, професійну діяльність, інвестиції та передачу набутого за кордоном досвіду.

Ефективність політики повернення передусім залежатиме від безпеки, житла, роботи, доступу до послуг і довіри до держави. Фінансові стимули можуть допомагати, але самі по собі не вирішують проблему. Тому Україна має використовувати період дії тимчасового захисту для підготовки довгострокової політики роботи з громадянами за кордоном, яка поєднуватиме добровільне повернення, реінтеграцію, підтримання зв'язків із діаспорою та участь українців за кордоном у відновленні держави.

Керована імміграція має спиратися на зрозумілі правила, потреби ринку праці, перевірку безпеки та умови інтеграції. Це має бути доповненням до повернення українців, а не його заміною. Євроінтеграційний напрям майбутньої Стратегії також стає більш конкретним. Адаптація міграційного законодавства до норм ЄС повинна враховувати не лише управління кордонами та статуси іноземців, а й досвід тимчасового захисту українців, майбутній перехід до інших статусів, добровільне повернення та сталу реінтеграцію.

Проєкт Стратегії також передбачає розвиток цифрових інструментів супроводу повернення та комунікації з громадянами за кордоном. Це дозволяє запропонувати принцип «цифрової міграційної держави», у якій громадянин може отримати значну частину інформації та послуг до повернення, під час переміщення і після інтеграції на новому місці проживання.

Список використаної літератури

1. 4.37 million under temporary protection in April 2026 // Eurostat. 10 June 2026. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260610-1 (дата звернення: 13.08.2026).
2. Артьомов І. Реінтеграція українських біженців: виклики та шляхи їх мінімізації. *Міжнародний науковий вісник*. 2025. № 2(30). С. 88–101. DOI: 10.24144/2218-5348.2025.2(30). 88-101. URL: https://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/article/download/331142/320430 (дата звернення: 14.08.2026).
3. «Виїхати-повернутись-залишитись»: вимушені мігранти з України в умовах четвертого року невизначеності // Національний інститут стратегічних досліджень. 07.08.2025. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vyyikhaty-povernutys-zalyshytys-vymusheni-mihranty-z-ukrayiny-v (дата звернення: 14.08.2026).
4. В Мінекономіки ознайомили місію МВФ зі «Зроблено в Україні» та економічною ситуацією в державі // Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 2024. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?id=d525aed5-f033-42f6-baf3-3a5cf8da79af&isSpecial=true&lang=uk-UA (дата звернення: 10.08.2026).
5. Entry/Exit System (EES) // European Commission, Migration and Home Affairs. 10 April 2026. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen/smart-borders/entry-exit-system_en (дата звернення: 11.08.2026).
6. EU and Ukraine open first accession negotiations cluster // Council of the European Union. 15 June 2026. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/06/15/eu-and-ukraine-open-first-accession-negotiations-cluster/ (дата звернення: 11.08.2026).
7. EU countries agree to extend temporary protection for those fleeing Ukraine until March 2028 // Council of the European Union. 15 July 2026. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/07/15/eu-countries-agree-to-extend-temporary-protection-for-those-fleeing-ukraine-until-march-2028/ (дата звернення: 14.08.2026).
8. Interoperability // European Commission, Migration and Home Affairs. 30 June 2026. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen/interoperability_en (дата звернення: 11.08.2026).

9. Jauhiainen J. S. Reintegration of War-Fleeing Ukrainians After Their Return to Ukraine. *International Migration*. 2026. Vol. 64, No. 1. DOI: 10.1111/imig.70124. URL: https://doi.org/10.1111/imig.70124 (дата звернення: 14.08.2026).
10. Кріжік К. Проблема (не)повернення українських воєнних мігрантів: теоретична рамка дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2026. № 1. С. 44–65. DOI: 10.15407/sociology2026.01.044. URL: https://stmm.in.ua/archive/article.php?contentId=2202613&issue=2026-1 (дата звернення: 14.08.2026).
11. Панельне обговорення Стратегічної цілі щодо законної міграції в Україну // Державна міграційна служба України. 14.04.2026. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/20685.html (дата звернення: 09.08.2026).
12. Fleeing Ukraine: access to jobs // European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-access-jobs_en (дата звернення: 13.08.2026).
13. Fleeing Ukraine: Your rights in the EU // European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-your-rights-eu_en (дата звернення: 13.08.2026).
14. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/482-2017-%D1%80 (дата звернення: 09.08.2026).
15. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80 (дата звернення: 09.08.2026).
16. Protection of displaced Ukrainians: Council adopts recommendation about transition out of temporary protection // Council of the European Union. 16 September 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection/ (дата звернення: 14.08.2026).
17. Pact on Migration and Asylum: Legislative files in a nutshell // European Commission. 4 June 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum/legislative-files-nutshell_en (дата звернення: 10.08.2026).
18. Sohst R., Tirado T., Salgado L., Slootjes J. Exploring Refugees' Intentions to Return to Ukraine: Data insights and policy responses / Migration Policy Institute Europe. 2024. URL: https://www.migrationpolicy.org/mpi-europe/publication/exploring-refugees-intentions-return-ukraine-data-insights-and-policy (дата звернення: 11.08.2026).
19. У Києві обговорили протидію нелегальній міграції та правопорушенням у міграційній сфері // Державна міграційна служба України. 28.04.2026. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/20791.html (дата звернення: 09.08.2026).
20. Ukraine emergency // UNHCR Europe. Updated December 2025. URL: https://www.unhcr.org/europe/emergencies/ukraine-emergency (дата звернення: 13.08.2026).
21. Стратегія державної міграційної політики України до 2035 року: трудоресурсний аспект : попередній варіант / Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України ; Асоціація «Всеукраїнська Асоціація компаній з міжнародного працевлаштування». Київ, 2026. 29 с. URL: https://ampua.org/wp-content/uploads/2026/05/Strategiya-migraciynoi-politiki-2035-trudoresursniy-aspekt.pdf (дата звернення: 09.08.2026).
22. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 24 (July 2026) / International Organization for Migration. 2026. URL: https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-24-july-2026 (дата звернення: 09.08.2026).
23. Ukraine Population Movements Factsheet 3 / United Nations High Commissioner for Refugees. 29 May 2026. URL: https://data.unhcr.org/en/documents/details/122638 (дата звернення: 10.08.2026).
24. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #7 / United Nations High Commissioner for Refugees. 13 July 2026. URL: https://data.unhcr.org/en/documents/details/123284 (дата звернення: 10.08.2026).

UKRAINE'S MIGRATION STRATEGY THROUGH 2035: MAIN DIRECTIONS, PROSPECTS, AND CHALLENGES OF IMPLEMENTATION

Kateryna Kovaniuk
Lviv Polytechnic National University,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepan Bandera str., 12, 76014, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0009-0000-3159-6669

Olha Ivasechko
Lviv Polytechnic National University,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepan Bandera str., 12, 76014, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-2141-3309

This article examines the development of Ukraine's State Migration Policy Strategy through 2035 in the context of full-scale war, demographic losses, a shrinking labor force, large-scale forced emigration, and European integration. It is emphasized that as of 2026, the Strategy-2035 is still in the process of being developed; therefore, the main focus of the analysis is its preliminary version and the related current migration trends. Particular attention is paid to Ukrainian refugees abroad, their temporary protection status, prospects for voluntary return, reintegration, and citizens' participation in Ukraine's recovery. The study analyzes the current State Migration Policy Strategy through 2025, the draft version of the Strategy through 2035, current statistical data on Ukrainians abroad, internal displacement, and the European Union's policy on temporary protection. The study identifies the key factors influencing citizens' decisions to return, including security, housing, employment, education, social ties, and access to public services. Based on a synthesis of the provisions of the draft Strategy and the results of the analysis, the author proposes a two-pronged model for implementing Ukraine's migration policy through 2035. The first priority involves creating conditions for the voluntary, safe, and sustainable return of Ukrainian citizens, their reintegration, the utilization of human capital acquired abroad, and the maintenance of ties with citizens who remain abroad. The second priority involves the managed and selective recruitment of foreign workers in cases where labor market needs cannot be met by domestic resources. It has been established that these approaches must be complemented by internal mobility and the integration of internally displaced persons. The necessity of viewing reintegration not only as the adaptation of citizens upon their return but also as a component of the restoration of communities, the labor market, human capital, public services, and Ukraine's economy has been substantiated. European integration benchmarks for the modernization of migration policy, the digitization of relevant services, and the gradual harmonization of Ukrainian legislation with EU standards have been outlined. It is demonstrated that an effective migration policy must combine the voluntary return and reintegration of Ukrainians with the rational use of the potential of citizens abroad and the managed recruitment of necessary foreign labor.

Key words: state migration policy, Strategy through 2035, migration, Ukrainian refugees, temporary protection, demographic development, human capital, return of citizens, reintegration, recovery, labour migration, immigration, IDPs, European integration, EU Pact on Migration and Asylum.

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 54–62
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 54–62

УДК 167/168: 325: 327.5: 1 (91)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.7

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИКЛИКУ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ФАКТОРУ КОНФЛІКТУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ А. ТОЙНБІ

Наталія Ковтун
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
кафедра філософії та політології
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна
https://orcid.org/0000-0002-5529-8655

Людмила Шкіль
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій,
кафедра української мови
вул. Солом'янська, 7, 03110, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0003-2410-1159

У статті досліджується використання методології порівняльного аналізу на прикладі вивчення викликів (стимулів) природного середовища у площині еволюції соціальних спільнот до цивілізацій і державних утворень. Метою статті є порівняльний аналіз виклику природного середовища у процесі протистояння цивілізацій і держав у розумінні А. Тойнбі.

Доведено, що А. Тойнбі у контексті становлення і протистояння цивілізацій і держав виділяє п'ять типів викликів-стимулів: стимул суворих країн, виклик нових земель, стимул ударів, стимул тиску та гноблення. Фактор суворих країн співвідноситься ним зі стимулом природного (фізичного) середовища, який пов'язується з різними географічними умовами, які залежать від клімату, рельєфу, якості ґрунтів, флори і фауни. І саме незадовільний стан ґрунтів, відсутність води в різні сезони, заболоченість місцевості, спонукали первісні суспільства до організації перших держав, які розбудовували складні іригаційні системи.

З'ясовано, що на основі порівняльного аналізу А. Тойнбі обґрунтував закон «золотої середини», згідно з яким сприятливі умови для здобуття їжі в тропічних лісах чи в регіонах з достатньою кількістю опадів або надто суворі арктичні чи пустельні регіони призводять до «виснаження» творчої енергії соціуму і неможливості його переходу до рівня цивілізацій. Цивілізації і держави в його інтерпретації виникають лише там, де перед людиною постають помірні труднощі, які потребують колективної праці, відповідних технологічних і організаційних рішень. При цьому будь-яка територіальна експансія людини може мати як екстенсивний, так і інтенсивний характер та призводити до кількісних і якісних змін.

У широкому розумінні виклик і відповідь вкладається в еволюційний ланцюг співвідношення «виклик-відповідь», де після кожної відповіді на виклик має сформуватись інший якісно новий виклик. І здатність цивілізації або держави до виживання залежить від їх спроможності долати конфліктні ситуації і відповідати у часі і просторі на виклики.

Ключові слова: цивілізація, держава, стимул для розвитку, стимул «безплідних земель», виклик-відповідь, критерії порівняння, компаративний аналіз, Арнольд Тойнбі.

Вступ. В ситуації геополітичної і соціально-економічної невизначеності сучасності, яка посилюється серйозними кліматичними змінами, зростанням рівня локальних і регіональних воєнних конфліктів, загрозами стихійно міграції великих мас населення,

© Ковтун Н., Шкіль Л., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

зростає інтерес до розуміння ролі природного середовища у розвитку цивілізацій і держав у різні історичні періоди. Актуальність дослідження означеної проблематики визначається тим, що прискорені процеси глобального потепління, неможливість вирощування сільськогосподарської продукції в багатьох густонаселених регіонах Африки, Азії, Америки і навіть Європи, нестача питної води загострює локальні й регіональні конфлікти між різними країнами. Прямим наслідком посух, кліматичних аномалій і загрози голоду є стихійне переміщення мільйонів людей, що призводить до дестабілізації сусідніх держав і цілих регіонів.

Окрему групу негативних наслідків означених процесів становлять екологічні катастрофи на території держав, де ведуться активні воєнні дії. Так, на території України і РФ, які є важливими експортерами аграрної продукції, внаслідок війни і хімічного забруднення будуть виведені з активного використання сотні тисяч гектарів родючих земель. А в Чорному і Азовському морях внаслідок хімічного забруднення вже простежується масова загибель тваринного середовища. У контексті цього доречним є звернення до розуміння фізичного середовища існування людини як стимулу до розвитку або занепаду цивілізацій і держав у концепції «виклику-відповіді» Арнольда Тойнбі.

Стан наукової розробки проблеми. Аналіз впливу фактору природного середовища на еволюцію цивілізацій в інтерпретації А. Тойнбі з необхідністю потребує звернення до його англомовного 12 томного видання «Дослідження історії», яке виходило з 1934 до 1961 року. Проблематику розуміння природного (фізичного) середовища як фактору і стимулу становлення цивілізацій розглянуто у перших томах цієї праці [1; 2]. Зауважимо, що у вітчизняній і зарубіжній науковій парадигмі сформувався цілий кластер літератури щодо критики ідей А. Тойнбі. У зв'язку зі значним його обсягом ми звернемося лише до останніх досліджень у межах заявленої проблематики.

В зарубіжній науковій літературі заслуговує на увагу дослідження К. Кумара, який розглядав праці А. Тойнбі у площині критики ним європоцентризму та обґрунтування необхідності відходу від панівного для середини XX ст. «методологічного націоналізму», ключовою характеристикою якого була орієнтація на національну історію як базовий елемент наукового дослідження [3]. Поряд з цим сучасний індійський дослідник Ш. Сурі сконцентрував увагу на аналізі концепції «виклику-відповіді» А. Тойнбі та концептуалізації ним твердження, що еволюція цивілізацій прямо залежить від їх здатності реагувати на зовнішні і внутрішні виклики [4, p. 25–26]. Натомість арабські науковці С. Алзарайрех і Б. Бтош розглядають саме природне середовище як один з ключових стимулів для розвитку і занепаду цивілізацій у контексті аналізу концепції «виклику-відповіді» [5, p. 138].

В українській науковій парадигмі знаходимо низку досліджень, присвячених доробку британського історика. Одним з перший дослідників-українців, які звернулися до цивілізаційного підходу А. Тойнбі став науковець з діаспори Л.-Р. Білас, в працях якого було розкрито різні стадії еволюції цивілізацій в розумінні британського мислителя і особливу увагу зосереджено на впливі релігійних факторів на деградацію цивілізацій [6, с. 208]. Концептуалізація наукових досліджень щодо ідей А. Тойнбі була здійснена українською дослідницею В. Косминою [7, с. 43]. А критику методологічної мінливості критеріїв виділення цивілізацій британським дослідником здійснили українські науковиці Т. Данилова та В. Юдіна [8, с. 4006].

Серед українських дослідників безпосередньо до проблематики «виклики-відповіді» зверталися Б. Канівець та Ю. Брило. У дослідженнях Б. Канівця було здійснено комплексний аналіз сутнісних позицій концепції «виклику-відповіді» в інтерпретації А. Тойнбі, проаналізовано феномени стимулу еволюційного розвитку цивілізацій, «закону компенсації» та феномену

«оптимуму» стимулу в його розумінні [9, с. 3–7]. Інший український науковець Ю. Брило розглянув концепції «виклику-відповіді» у площині виявлення цивілізаційної мобільності, а саме формування китайської цивілізації як відповіді китайців на стимул «бідної землі» у басейні річки Хуанхе [10, с. 398]. Деякі аспекти інтересу А. Тойнбі до української історії у контексті відповіді Києво-Руської держави та козацтва на виклик світу номадів з Великого степу були окреслені у праці Р. Сироти «Історія з Олімпійських висот? Бачення України Арнольдом Дж. Тойнбі» [11, с. 165–173]. Поряд з цим Н. Ковтун як авторка запропонованого дослідження у контексті порівняльного аналізу розглядала релігійні чинники конфліктів християнської церкви та Римської імперії у періоди її цивілізаційного занепаду [12] а також проаналізувала критерії порівняння форм державного устрою на основі праць Аристотеля [13].

Загалом, незважаючи на значний інтерес дослідників до праць А. Тойнбі у контексті концепції «виклику-відповіді», розуміння впливу природнього середовища на становлення і протистояння цивілізацій і держав залишається малодослідженою науковою проблемою. Новизна заявленого дослідження полягає ще й у тому, що на відміну від більшості вітчизняних досліджень, заснованих на використанні скороченого видання праць британського історика українською мовою [14; 15], воно базується на матеріалі оригінального 12-томного видання праці «A Study of History by Arnold J. Toynbee» (1934–1961).

Мета статті – порівняльний аналіз виклику природного середовища у контексті протистояння цивілізацій і держав у розумінні Арнольда Тойнбі.

Виклад основного матеріалу. У 12-ти томній праці Дослідження історії» (1934–1961) А. Тойнбі на основі критеріїв походження домінуючої релігії цивілізації та їх висхідного географічного ареалу поширення виділив 21 цивілізаційний комплекс. Утім у пізніших томах цієї праці британський історик скоротив їх кількість до 13 цивілізацій, а пізніше розширив їх кількісний вимір до 28 цивілізацій. Поряд з цивілізаціями-сателітами дослідник виділив 8 незалежних цивілізаційних комплексів, які не мали цивілізацій-попередників. До них належать, насамперед, єгипетська, андська, давньокитайська, мінойська, шумерська, майянська, індська (харапська) та хетська цивілізації.

Періоди становлення і еволюції різних цивілізацій британський дослідник розглядає через призму концепції «виклику-відповіді», яку він аналізує у другому томі 12-томного дослідження у підрозділі «Стимул суворих умов» («The stimulus of hard countries») [2]. При цьому А. Тойнбі виділяє «п'ять типів викликів-стимулів: стимул суворих країн, виклик нових земель, стимул ударів, стимул тиску та гноблення» [10, с. 398]. За його висновком еволюція і зростання цивілізацій безпосередньо залежать від двох ключових стимулів: стимулу фізичного середовища та стимулу людського оточення. Перший стимул у свою чергу поділяється на стимул «безплідних» і «нових» земель.

Розвиток цивілізацій і держав згідно з А. Тойнбі прямо залежить від способів взаємодії виклику і відповіді, які можуть штовхнути соціальні організми як до прогресивного, так і до регресивного типів еволюції. Це залежить від сили виклику і ефективності відповіді соціального організму на природні або соціальні. Як слушно зауважує Б. Канівець, сила «… "виклику" розуміється англійським мислителем як міра зміни структури тієї системи, на яку безпосередньо діє певний "виклик". Натомість ефективність "відповіді" є мірою адекватності й сили реакції системи на зміну її структури» [9, с. 4]. Сама сила виклику може мати як природний, так і соціальний характер, і постає як міра трансформації умов існування цивілізації. Натомість ефективність відповіді тлумачиться А. Тойнбі як рівень адекватності і сили реакції соціального організму на відповідний виклик. Однак за майже три десятиліття досліджень дослідник так і не надав кількісних критеріїв виміру цих параметрів і на їх доказ лише конкретні історичні факти їх втілення.

У другому томі «Дослідження історії» британський історик звертає увагу, що надто сприятливі умови існування соціальних спільнот є потенційно шкідливими для їх виживання. З метою доведення цього положення він звертається до методології порівняльного аналізу, пропонуючи співставити два ключові стимули у розвитку цивілізацій: стимул фізичного середовища (physical environment) і стимул середовища проживання людини (human environment respectively). У площині дослідження стимулу фізичного середовища дослідник виділяє два фактори: порівняння між стимулюючими ефектами фізичного середовища, які можуть мати різний ступінь складності, та порівняння між стимулюючими ефектами «старої» та «нової» місцевості за умови виведення за дужки чинника «внутрішньої природи рельєфу» [2, p. 31].

У контексті визначення стимулюючого впливу фізичного середовища різної складності А. Тойнбі звертається до порівняння фактору проживання китайців у нижніх долинах Хуанхе (Жовтої річки) та Янцзи, коли вони виходять на відкриту місцевість і рухаються до узбережжя. Англійський науковець вказує, що річка Хуанхе до втручання людини у прадавні часи була несудноплавною у будь-яку пору року. Взимку вона або замерзала, або була забита шматками льоду, весною танення льоду продукувало щорічні повені, які часто змінювали русла та знищували в деякі роки сотні тисяч і мільйони людей. А старі русла перетворювалися в болота, вкриті джунглями. За три-чотири тисячі років за допомогою значних зусиль людина «осушила болота та замкнула головне русло річки між дамбами» [2, p. 32]. Утім це не могло повністю усунути загрозу повеней, а лише відтягувало в часі їх руйнівну силу. Рік за роком дамби зростали і в деякий час сила Хуанхе настільки зростала, що зносила дамби, будівлі, топила домашню худобу і вбивала значну кількість населення. На противагу до Хуанхе, за твердженням А. Тойнбі, річка Янцзи є судноплавною. У нижній течії вона йде басейном, який оточений родючими ґрунтами. Сільське господарство там не перебуває під перманентною загрозою повеней та посух [2, p. 33]. При цьому води Янцзи також періодично затоплюють деякі рівнини, але ці розливи не мають руйнівного характеру.

Враховуючи ці фактори, британський історик ставить логічне питання, де зародилася китайська цивілізація: на берегах благодатної Янцзи чи «демонічної» Хуанхе? Відповідь на нього є загальновідомою, адже перші китайські держави сформувалися саме на берегах Хуанхе [2, p. 33]. Відтак, робить висновок науковець, що для формування перших держав необхідні доволі сильні виклики у площині фізичного середовища. Долина Нижнього Цілайджо (Цзючжайгоу) в басейні Янцзи була включена до державного будівництва лише в період, коли перші китайські держави вже перейшли в стадію занепаду і смути. Суголосне питання А. Тойнбі ставить щодо становлення андської цивілізації у Південній Америці. Він дає розгорнуту відповідь, що ця цивілізація зародилася не в тій частині сучасного Чилі, де наявні щедрі дощі і родючі ґрунти, за що іспанські колонізатори назвали ці землі «земним раєм» (Вальпараїсо). Насправді андська цивілізація сформувалася на північно-перуанській частині узбережжя, «де людина повинна вести вічну боротьбу з пустелею та поливати свої поля» [2, p. 34]. В таких умовах люди були змушені виявляти титанічні зусилля для будівництва величезної мережі іригаційних каналів. А територія «земного раю» в Чилі стала одним з останніх завоювань імперії інків, що відбулися вже на стадії занепаду андської цивілізації. Так само А. Тойнбі ставить питання, де сформувалася найдавніша корінна цивілізація Нового світу, на центральноамериканських височинах чи в центральноамериканських лісах? І доходить висновку, що цивілізація майя зародилася в лісах і поширювалася не на південь до сусідніх височин, а на північ, на півострів Юкатан і далі на Мексиканське плато. Формування цивілізації у тропічних лісах викликає величезні труднощі і потребує концентрації зусиль значної кількості людей [2, p. 36].

Поряд з цим англійський дослідник здійснює ґрунтовне порівняння Егейського регіону як центру становлення давньогрецької цивілізації з країнами континентальної Європи, зокрема Англією. І робить висновок, що Егейський регіон не надто привабливий і придатний для комфортного життя. Щоразу подорожуючи з Егейського моря до інших європейських країн, приходить усвідомлення, що ви подорожуєте з «країни, яка була голою, безплідною, скелястою, гірською та розбитою на фрагменти відчуженим морем, в країну, яка була зеленішою, багатшою та м'якшою» [2, p. 37]. На думку А. Тойнбі, Егейський регіон надзвичайно складним у природному контексті не лише порівняно з Англією, а й з усіма прилеглими до нього регіонами. При цьому він згадує пророчі слова Геродота, що «Еллада має прийомну сестру Бідність» [2, p. 37]. Щоб жити в цьому регіоні люди мали покладатися не на сприятливі кліматичні умови, а на кмітливість, працьовитість, мобільність і комунікабельність, що і стало основою формування давньогрецької цивілізації.

А. Тойнбі також розглядає вплив механізму «виклику-відповіді» і в середині Егейського регіону, де не всі його частини були однаково безплідними. Для цього він описує регіон Беотії з її родючими ґрунтами, яка в давньогрецькій літературі і філософії співвідносилася з чимось «сільським, байдужим, неуявним, брутальним, етосом, що не гармоніював з панівним генієм еллінської культури» [2, p. 38]. На противагу родючій і сприятливій у фізичному контексті Беотії дослідник згадує активну й діяльнісну Аттику, де олива як «благодатне дерево Афіни не тільки живе, але й процвітає на голій скелі» [2, p. 40]. Щоб заробляти на оливковій олії, житель Аттики мав планувати майбутнє на 50 років, коли дерево зможе плодоносити, та навчитися обмінювати цей продукт на імпортне «скіфське зерно». Для цього потрібно олію помістити в керамічні глеки, продукуючи високотехнологічну індустрію керамічного виробництва, розвивати мореплавну справу, формуючи торговий і військовий флот. Торгівля при цьому з необхідністю вимагає карбування грошей як міри обміну товарів, а відтак і розвитку срібних копалень. У такий спосіб «бідні» ґрунти Аттики стали стимулом для початку панування еллінів на морі і становлення високорозвинутої давньогрецької цивілізації.

Саме в диверсифікації використання різних видів сировини, на думку А. Тойнбі, й полягала природа багатства і розквіту Аттики. При цьому слід враховувати, що, якщо аграрна країна потерпає від неврожаю, їй загрожує голод. Але у всьому світі не буває одночасно голоду. І якщо ви торгова держава, то зможете знайти хліб у різних регіонах ойкумени [2, p. 41]. Вже у часи становлення давньогрецької цивілізації було зрозуміло, що той, хто контролює море, контролює глобальний обіг товарів та їх ціну. У такий спосіб Аттика тисячі років тому змогла стати центром накопичення багатства. Подібні тенденції були властиві й інтелектуальній сфері, адже афіняни, займаючись торгівлею і мореплавством, знайомились з різними мовами і культурними традиціями, продуктивно їх синтезуючи та перетворюючи.

А. Тойнбі звертає увагу не лише на якісний характер відповіді Аттики на «бідні ґрунти» регіону у формі розвитку різних форм індустрії та мореплавства. Він також порівняв форми відповіді на стимул фізичного середовища двох сусідніх полісів, Халкіди і Беотії. У Беотії, як вже було згадано, були родючі ґрунти і вона змогла екстенсивно розвиватися до того часу, поки можна було освоювати сусідні землі. Натомість сусідня Халкіда була розміщена на острові Евбея навпроти материкової Беотії. Основою її економіки стала обробка родючої Лелантійської рівнини, яка була дуже вузькою. І прийшов час, коли халкідські колоністи почали шукати подібні рівнини в інших регіонах: спрямовуючи свої кораблі на «північ і схід, вони заснували нову Халкідіку на узбережжі Фракії; пливучи на південь і захід, вони заснували ще одну на Сицилії» [2, p. 42]. Отже, якщо відповідь афінян на виклик фізичного середовища була якісною, то відповідь халкідян на «виклик Евбеї» була кількісною. Халкідські колоністи як і їх батьки в іншому регіоні вирощували

хліб замість того, щоб засаджувати їх оливами або виноградом чи займатися видобуванням корисних копалин в шахтах. А тому, якщо експансія колоністів з Халкіди була екстенсивною, то відповідь Афін і Аттики на виклики природного середовища була інтенсивною. А «комфортна» у природному відношенні для землеробства континентальна Беотія, не переймалася ні тим, ні іншим.

Різні стратегії відповіді на стимул фізичного середовища А. Тойнбі розглядає і через порівняння двох міст-портів, які стоять на узбережжі Босфору: Калхедону і Візантії. Калхедонці заснували своє місто на 17 років раніше візантійців і обрали найгірший варіант з позиції мореплавства. Саме напрямок течії до майбутнього полісу Візантія, між Босфором з Чорного моря в Мармурове море, сприяв будь-якому кораблю, який намагався дістатися бухти Золотого Рогу. Але «він є шкідливим для будь-якого судна, яке прямує до відкритого пляжу Калхедону» [2, p. 44]. З позиції мореплавства засновники Калхедону були начебто сліпими і не враховували очевидні факти. Але вони свідомо обрали Калхедон, адже були землеробами, а не моряками, заснувавши своє місто на захищеній смузі родючого і зеленого узбережжя.

Натомість візантійці заснували своє місто на так само родючому фракійському узбережжі Босфору, яке періодично піддавалося набігам фракійців. Коли у перманентній війні вони перемагали одного фракійського правителя, це просто розчищало «шлях для трьох інших, грізніших за першого» [2, p. 45]. Спроби домовитись з фракійцями, відкупитись від них з часом накликали нові натовпи фракійців, які хотіли брати данину з візантійців. Візантійці, обравши саме цю частину узбережжя Босфору, опинились в умовах «нескінченної та нерозв'язної війни» [2, p. 45]. А «фракійці-варвари» періодично приходили і забирали багатий урожай візантійців. Відтак візантійці піддавалися стимулу навіть сильнішому, ніж афіняни або мілетці, і були змушені переорієнтуватися з землеробства на торгівлю і мореплавство [2, p. 46]. Саме завдяки поєднанню стимулу постійних нападів ворогів і сприятливого розміщення бухти Візантія його громадяни на власний подив виявили, що «"Золотий Ріг" був рогом достатку» [2, p. 46]. Отже поліс-колонія Візантій почав займати найсприятливіше місце в еллінському світі з позиції безпеки і процвітання, а з позиції землеробства він був найменш сприятливим. Але в цьому випадку справжнім стимулом для переорієнтації Візантія на торгівлю і мореплавство стали напади фракійців та інших завойовників.

Так само контрастною є доля двох інших міст-полісів Аргосу та Егіни. Жителі Аргоса, маючи у володінні одну з найродючіших частин Пелопоннесу, думали лише про те, що вона є занадто малою за територією. А відтак почали воювати з сусідніми полісами за землю. Замість того, щоб звернути увагу на мореплавство, вони напали на войовничих спартанців, життя яких було жорстко мілітаризованим. І це був кінець полісу Аргосу [2, p. 48]. Внаслідок поразки від Спарти Аргос так і не зміг відродитися до кінця еллінської історії.

На противагу цьому маленький арголійський острів Егіна відіграв цілком іншу роль в історії Еллади. Цей острів як самотня гола гірська вершина мав надзвичайно бідні фізичні дари. І його історія – це приклад найбільш жорсткого сценарію «денудації в найгіршому її прояві», адже «Егіна, фактично, була Аттикою в мініатюрі» [2, p. 49]. Тому егінські купці активно торгували з еллінським поселенням в Навкратісі в Єгипті ще тоді, коли афінські купці були там рідкісними гостями. А скульптори з Егіни робили статуї для фронтонів храмів за півстоліття до того, як Фідій створював свої шедеври для Парфенону.

Аналізуючи історію народів Близького Сходу, А. Тойнбі вказує, що відкриття Атлантичного океану було зроблено не філістимлянськими володарями родючого регіону Шефели, яка межувала з Ізраїльським та Юдейським царством, а фінікійцями, які жили на суворому сирійському узбережжі Середземного моря. Перед цим фінікійці були розгромлені філістимлянами і тевкрами, які прийшли з-за моря, та ізраїльтянами і арамеями, які прийшли

з пустелі. До межі бідні поселення фінікійців змогли вижити, адже «не були достатньо привабливими, щоб привернути увагу загарбників» [2, p. 51]. У Фінікії немає широких рівнин як в Шефелі, а є гірський хребет Лівану, який відрізає фінікійців від рівнин усього узбережжя і замикає їх на вузенькому узбережжі. А тому фінікійці змушені були спілкуватися між собою і зовнішнім світом по воді уздовж узбережжя [2, p. 51-52]. Два їх найбільші міста Тіра і Арад, поряд із Сідоном, були розміщені як гнізда чайок на скелястих островах біля берега [2, p. 52]. Саме ці обставини не дозволили як суходільним, так і морським завойовникам їх захопити. Завдяки Ліванському хребту фінікійці успішно пережили завоювання філістимлян і тевкрів, при цьому кооптувавши і зберігши мінойську традицію далекого мореплавства. Поки завойовники-філістимляни освоювали простори Шефелу, фінікійці почали виходити у відкрите море та «здобули другу домівку для сирійської цивілізації в західному басейні Середземного моря та на узбережжі океану за ним» [2, p. 52].

У випадку, якщо виклик природного середовища не надто сильний, то суспільство його може проігнорувати або вона не змінить траєкторії розвитку соціуму, який може так і залишитись на рівні первісного суспільства. Так само негативні наслідки може мати і надто сильний виклик, який потребуватиме від суспільства настільки грандіозного напруження «життєвих сил», що призведе у перспективі до його занепаду. Такі типи відповіді набувають форми соціальних «ривків», що зазвичай є неефективними, адже у перспективі вони підривають життєві сили і здатні призвести до соціального надлому і стагнації.

Фактично А. Тойнбі визнає, що «деякі виклики можуть бути надмірними», а тому ефективні відповіді мають відповідати «“золотій середині” між недостатньою та надмірною складністю виклику» [2, p. 260]. І, як слушно зауважує Б. Канівець, цей принцип можна вкласти в «схему співвідношення сили “виклику” і процесу історичного розвитку: недостатньо сильний “виклик” – статичність або регресивний розвиток; надмірно сильний “виклик” – процеси надламу, деградації і дезінтеграції (регрес); “виклик” сила якого дорівнює оптимуму – прогресивний розвиток» [9, с. 5]. Відтак ефективна відповідь на виклик фізичного середовища має в силовому контексті перебувати на рівні своєрідного «оптимуму», перевищення якого має руйнівні наслідки.

Окрім цього британський історик вводить поняття «закону компенсації», згідно з яким негативні виклики природного середовища можуть бути компенсовані сприятливим соціальним середовищем, а виклики соціального середовища можуть компенсуватися сприятливими кліматичними і природними чинниками [2, p. 260–259]. Зокрема, виклик «бідної», неродючої і сухої землі компенсується через небажання зазіхань завойовників або сусідів нападати на ці території. Саме у контексті цього А. Тойнбі наводить приклади Аттики, острову Егіна, фінікійських міст-держав Тіри, Араду і Сідона [2, p. 49; 2, p. 52].

У широкому розумінні виклик і відповідь вкладається в еволюційний ланцюг «виклик-відповідь», де після кожної відповіді на виклик має сформуватись новий виклик. І здатність цивілізації або держави до виживання залежить від їх спроможності відповідати у часі і просторі на ці виклики.

Висновки. Загалом, А. Тойнбі у контексті становлення і протистояння цивілізацій і держав виділяє п’ять типів викликів-стимулів: стимул суворих країн, виклик нових земель, стимул ударів, стимул тиску та гноблення. Фактор суворих країн співвідноситься ним зі стимулом природного (фізичного) середовища, який пов’язується ним з різними географічними умовами, до яких належить клімат, рельєф, якість ґрунтів, особливості флори і фауни відповідного регіону. І саме незадовільний стан ґрунтів, відсутність води в різні сезони, заболоченість місцевості, спонукають первісні суспільства до організації перших держав, які розбудовували досконалі іригаційні системи.

На основі порівняльного аналізу А. Тойнбі обґрунтовує закон «золотої середини», згідно з яким сприятливі умови для здобуття їжі в тропічних лісах чи в регіонах з достатньою кількістю опадів або надто суворі арктичні чи пустельні регіони призводять до «виснаження» творчої енергії соціуму і неможливості його переходу до рівня цивілізацій. Надто сприятливі і несприятливі фізичні умови існування є потенційно шкідливими для виживання соціальних спільнот. Цивілізації і держави в його інтерпретації виникають лише там, де перед людиною постають помірні труднощі, які потребують колективної праці, відповідних технологічних і організаційних рішень. При цьому будь-яка територіальна експансія людини може мати як екстенсивний, так і інтенсивний характер та призводити до кількісних і якісних змін.

Список використаної літератури

1. A Study of History by Arnold J. Toynbee. Oxford University Press London New York Toronto, 1934. VOLUME I. 508 p. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.57233/page/n5/mode/2up (Дата перегляду: 27.03.2026).
2. A Study of History by Arnold J. Toynbee. Oxford University Press London New York Toronto, 1934. VOLUME II. VII+452 p. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.460100/page/n3/mode/2up (Дата перегляду: 14.05.2026).
3. Kumar K. The Return of Civilization – and of Arnold Toynbee? *Comparative Studies in Society and History*. 2014. Vol. 56 (4) P. 815–843. doi:10.1017/S0010417514000413.
4. Suri Shashi. Arnold Joseph Toynbee: Challenge and Response Theory as Reflected in «A Study Of History». *A Multidisciplinary Research Journal*. 2025. Jan-June. Vol. 4. Iss. 1. P. 26–32. URL: https://sagacitykcw.in/files/Sagacity%20vol%204%20no%201,%204.%20dr%20shashi%20(2)%20(1).pdf (Дата перегляду: 23.05.2026).
5. Alsarayreh S. S., Btoush B. A. Arnold Toynbee and his Theory Challenge and Response in Interpreting History. *Mutah Journal of Humanities and Social Sciences (MJHSS)*. 2023. Vol. 38 (5). P. 137–164. https://doi.org/10.35682/mjhss.v38i5.782 (Дата перегляду: 18.05.2026).
6. Білас Л.-Р. Історія як спокусник. *Український історичний журнал*. 2015. № 4. С. 189–208.
7. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 310 с.
8. Данилова Т., Юдіна В. А.Тойнбі та його універсалістське дослідження історії. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 10. P. 4001–4007.
9. Канівець Б. А. Спосіб дії понять «виклик» і «відповідь» в історіософії А.Тойнбі. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. 2008. Вип. 42. С. 3–7.
10. Брило Ю. М. Концепція «виклик-відповідь» як основа цивілізаційної мобільності. *Вісник Донецького національного університету, Серія 6: Гуманітарні науки*. Випуск 1-2, 2014. С. 397–403.
11. Syrota, Roman. A History from Olimpian Heights? Arnold J .Toynbee's Vision of Ukraine. *Visnyk of the Lviv University. Series History*. 2016. Vol. 52, P. 165–175.
12. Гуцало Л. В., Ковтун Н. М., Рудницька О. П. Конфлікт держави та християнства в Римській імперії в I – на початку IV ст. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 3 (33). С. 1062–1076. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-1062-1076
13. Ковтун Н. М., Заглада В. М., Шкіль Л. Л. Методологія порівняльного аналізу у трактаті «Політика» Аристотеля. *Політикус*. 2023. Вип. 4. С. 15–20. https://doi.org/10.24195/2414– 9616.2023-4.2
14. Тойнбі, Арнольд. Дослідження історії. Том 1. Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1995. 614 с.
15. Тойнбі, Арнольд. Дослідження історії. Том 2. Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. Київ: Основи, 1995. 406 с.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CHALLENGE POSED BY THE NATURAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN CONFLICTS BETWEEN CIVILIZATIONS AND STATES, AS INTERPRETED BY A. TOYNBE

Nataliia Kovtun
Zhytomyr Ivan Franko State University,
Department of Philosophy and Political Science
Velyka Berdychivska str., 40, 10008, Zhytomyr, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-5529-8655

Lyudmila Shkil
State University of Information and Communication Technologies,
Department of Ukrainian Language
Solomyanska str., 7, 03110, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-2410-1159

This article examines the use of comparative analysis methodology, using the example of the challenges (stimuli) posed by the natural environment in the context of the evolution of social communities into civilizations and state formations. The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the challenges posed by the natural environment in the process of the clash of civilizations and states, as understood by A. Toynbee. It has been demonstrated that, in the context of the formation and confrontation of civilizations and states, A. Toynbee identifies five types of challenges and stimuli: the stimulus of harsh environments, the challenge of new lands, the stimulus of attacks, and the stimulus of pressure and oppression. He associates the factor of harsh environments with the stimulus of the natural (physical) environment, which is linked to various geographical conditions dependent on climate, topography, soil quality, flora, and fauna. It was precisely the poor condition of the soil, the lack of water during certain seasons, and the swampy terrain that prompted early societies to organize the first states, which built complex irrigation systems.

It has been established that, based on a comparative analysis, A. Toynbee established the "golden mean" principle, according to which favorable conditions for obtaining food in tropical forests or regions with sufficient rainfall, as well as in extremely harsh Arctic or desert regions, lead to the "exhaustion" of a society's creative energy and its inability to advance to the level of civilizations. In his interpretation, civilizations and states arise only where people face moderate challenges that require collective labor and appropriate technological and organizational solutions. At the same time, any territorial expansion by humans can be either extensive or intensive in nature and lead to quantitative and qualitative changes. In a broad sense, challenge and response are part of an evolutionary chain of "challenge-response" relationships, in which each response to a challenge gives rise to a qualitatively new challenge. Moreover, the ability of a civilization or a state to survive depends on its capacity to overcome conflict situations and respond to challenges across time and space.

Key words: civilization, state, stimulus for development, stimulus of "barren lands", challenge-response, criteria for comparison, comparative analysis, Arnold Toynbee.

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 63–73
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 63–73

УДК 323.21:352(477):061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.8

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА РАМКА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ У ВІДНОВЛЕННІ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

Іван Красіков
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
просп. Науки, 72, 49000, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0009-0002-0444-7662

У статті досліджено рекомендації Європейської Комісії щодо України як інституційну рамку політичної участі у процесах відновлення на локальному рівні. Актуальність проблеми зумовлена накладанням двох трансформаційних процесів: повоєнного та поточного відновлення громад, з одного боку, і підготовки України до членства в Європейському Союзі – з іншого. Це змінює статус політичної участі на локальному рівні: вона дедалі менше може розглядатися як факультативний демократичний інструмент і дедалі більше постає як складова багаторівневого врядування, належного управління публічними інвестиціями, прозорості та підзвітності. Метою дослідження є концептуалізація рекомендацій Європейської Комісії як системи інституційних вимог, що формують правила включення органів місцевого самоврядування, мешканців – членів територіальних громад і організацій громадянського суспільства до планування, реалізації, моніторингу та евальвації відновлення. Методологічну основу становлять інституційний підхід, якісний контент-аналіз документів ЄС, нормативно-правовий аналіз та концептуальне моделювання. Проаналізовано Регламент (ЄС) 2024/792 про створення Ukraine Facility, План України, звіти Європейської Комісії щодо України за 2024 і 2025 роки, Європейський кодекс поведінки щодо партнерства, українські законодавчі зміни у сфері локальної політичної участі, а також сучасні дослідження локальної партиципації та деліберації. Обґрунтовано, що рекомендації Європейської Комісії утворюють взаємопов'язану рамку з п'яти елементів: багаторівневого врядування, принципу партнерства, субсидіарності, процедурної інституціоналізації участі та підзвітності ресурсів відновлення. Запропоновано авторське поняття «партисипативна обумовленість відновлення», що означає зв'язок між виконанням євроінтеграційних вимог, доступом і управлінням ресурсами відновлення та наявністю процедур змістовної участі локальних політичних інститутів та членів громад. Визначено головний інституційний розрив: наявність окремих правових інструментів участі ще не забезпечує включення громадськості до повного циклу публічної інвестиції. Запропоновано напрями імплементації рамки ЄС на рівні громад: обов'язкові плани участі для програм і проєктів відновлення, документування впливу пропозицій громадськості, інтеграцію участі з цифровою екосистемою DREAM, інституціоналізацію партнерських органів, диференційовану підтримку спроможності громад і систему індикаторів, що вимірює не кількість консультацій, а реальний вплив участі на рішення.

Ключові слова: Європейська Комісія, політична участь, громадська участь, відновлення, локальний рівень, місцеве самоврядування, Ukraine Facility, багаторівневе врядування, принцип партнерства, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна радикально змінила умови функціонування місцевої демократії в Україні. Територіальні громади одночасно забезпечують базові публічні послуги, реагують на безпекові та гуманітарні виклики, підтримують внутрішньо переміщених осіб, планують відновлення пошкодженої інфраструктури і готуються до довгострокової модернізації. На цьому тлі процес вступу до Європейського Союзу створює додатковий конвенційний контур: рішення про відновлення мають оцінюватися не

© Красіков І., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

лише за швидкістю та фізичним результатом, а й за відповідністю принципам демократії, верховенства права, багаторівневого врядування, субсидіарності, прозорості та інклюзивності. У звіті щодо України за 2024 рік Європейська Комісія прямо пов'язала успішність відновлення й євроінтеграції зі спроможністю публічної адміністрації та наголосила на необхідності подальшого розвитку децентралізації [1, с. 3–5].

У звіті за 2025 рік ця логіка була деталізована: Європейська Комісія позитивно оцінила ухвалення законодавчих актів, що посилюють участь громадськості й організацій громадянського суспільства на центральному та локальному рівнях, але водночас рекомендувала закріпити нормативну рамку принципу партнерства, що передбачає участь регіональних і місцевих органів влади, соціально-економічних партнерів та громадянського суспільства на всіх стадіях програмування. Окремо підкреслено необхідність забезпечити локальним органам влади роль у прийнятті рішень щодо фінансування відновлення відповідно до принципів політики згуртованості ЄС [2, с. 24, 97]. Таким чином, локальна політична участь переходить із периферії до ядра інституційної архітектури відновлення.

Проблема полягає в тому, що рекомендації Європейської Комісії зазвичай аналізуються у межах загальної тематики європейської інтеграції, а відновлення – у межах публічного управління, регіонального розвитку або фінансування певних робіт або послуг. Політична участь при цьому часто зводиться до окремого набору інструментів – консультацій, слухань, петицій, громадських рад чи бюджетів участі тощо. Такий підхід не дозволяє побачити системну зміну: у контексті вступу до ЄС політична участь стає способом та механізмом організації циклу відновлення. Саме тому доцільно досліджувати рекомендації Європейської Комісії не як перелік добрих побажань, а як інституційну рамку, що структурує права, ролі, процедури та підзвітність акторів на локальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативне підґрунтя цієї рамки закладене у Регламенті (ЄС) 2024/792 про створення Ukraine Facility. Документ встановлює, що відновлення, реконструкція та модернізація мають відбуватися на основі української відповідальності за процес, у співпраці з партнерами та у зв'язку з перспективою членства в ЄС. Особливе значення для предмета цього дослідження має вимога тісних консультацій і залучення місцевих та регіональних органів влади, включно з громадами та їх асоціаціями, а також організацій громадянського суспільства до розроблення і контролю заходів. Регламент пов'язує таку участь із інклюзивним територіальним підходом, децентралізацією, прозорістю і підзвітністю [3, с. 5]. Отже, участь закріплюється не лише як демократична цінність, а як інституційна умова реалізації фінансового інструменту ЄС.

План України для Ukraine Facility розвиває цей підхід у національній програмі реформ та інвестицій. У ньому передбачено посилення спроможності регіональних і місцевих органів влади бути повноцінними учасниками механізмів управління та отримувати фінансову й технічну підтримку для реалізації відповідних функцій [4]. У сукупності Регламент і План створюють канал, через який вимоги євроінтеграції проникають у сферу конкретних управлінських процедур відновлення.

Теоретично таку трансформацію можна інтерпретувати через концепцію європейської обумовленості (EU conditionality) . Ф. Шиммельфенніг і У. Зедельмаєр показали, що передвступна політика ЄС діє через поєднання правил, винагород і оцінювання відповідності, стимулюючи країни-кандидати адаптувати інститути до норм Союзу [5]. Для України цей механізм має особливу конфігурацію, оскільки процес інституційної адаптації відбувається одночасно з війною та відновленням (recovery). Відповідно, обумовленість поширюється не лише на класичне наближення законодавства до acquis, а й на способи планування та управління ресурсами.

Теоретичну рамку, також, детермінують дослідження політичної участі. Класична «драбина участі» Ш. Арнстайн розмежовує символічні форми консультації і реальне перерозподілення впливу на користь громадян [6]. А. Фанг, розвиваючи інституційний підхід до партисипації, наголошує, що результат участі залежить від того, хто залучений, як організована комунікація та який зв'язок між обговоренням і владним рішенням [7]. Для відновлення це означає, що формальне проведення консультації саме по собі не свідчить про інституціоналізацію участі. Вирішальним є місце громадськості у послідовності «визначення проблеми – формування альтернатив – пріоритезація – бюджетування – реалізація – моніторинг – евальвація».

Також, слід зауважити дослідження у сфері української децентралізації та локальної стійкості. М. Рабінович та співавтори обґрунтували роль місцевого врядування у стійкості України під час повномасштабного вторгнення, показавши значення децентралізованих інституцій та локальної взаємодії для адаптації до криз [8]. Т. Кравченко наголошує, що відновлення має бути територіально орієнтованим, спиратися на спроможність субнаціональних органів влади і передбачати підзвітність перед громадянами, зокрема через інструменти участі та цифрові платформи [9].

Дослідження 2025 року розвивають цей аргумент. І. Мельниковська та С. Вілсон Сокі показують, що демократична стійкість України значною мірою має локальний і регіональний вимір, де формальні інститути поєднуються з громадянською агентністю та неформальними мережами [10]. О. Койдель і О. Гусс на матеріалі реагування громад на внутрішнє переміщення аналізують поліцентричність кризового управління та здатність локальних акторів створювати адаптивні рішення [11]. С. Шмяйінг, досліджуючи бюджет участі в українських містах, показує, що локальна партисипація є простором одночасно співпраці й конфлікту між громадянами та владою, а їх демократичний ефект залежить від дизайну правил і реального статусу громадського внеску [12].

В українській науковій дискусії А. Халецька розглядає локальну демократію в контексті трансформації, відновлення та євроінтеграції, акцентуючи потребу в моделях, що поєднують політичну участь, інституційну спроможність і проєктний підхід [13]. Водночас залишається недостатньо розробленим питання про те, як саме рекомендації Європейської Комісії перетворюють локальні інструменти партисипації на інтегровану систему правил відновлення. Заповнення цієї прогалини і становить предмет статті.

Мета, завдання та методологія дослідження. Метою статті є концептуалізація рекомендацій Європейської Комісії як інституційної рамки політичної участі у відновленні на локальному рівні та визначення механізмів, через які ця рамка може бути імплементована у діяльність територіальних громад України. Для досягнення мети поставлено чотири завдання: по-перше, визначити нормативні принципи, що поєднують політичну участь із відновленням у документах ЄС; по-друге, простежити еволюцію оцінок і рекомендацій Європейської Комісії за 2024–2025 роки; по-третє, співвіднести європейські вимоги з українськими інституційними змінами у сфері локальної демократії; по-четверте, запропонувати модель інституціоналізації політичної участі у повному циклі відновлення.

Методологія поєднує інституційний підхід, якісний контент-аналіз, нормативно-правовий аналіз і концептуальне моделювання. Інституційний підхід використано для аналізу не окремих актів участі, а сукупності формальних правил, ролей, процедур і стимулів, що визначають поведінку учасників відновлення. Контент-аналіз охоплює звіти Європейської Комісії щодо України за 2024 і 2025 роки, Регламент про Ukraine Facility, План України та документи ЄС щодо принципу партнерства. Нормативно-правовий аналіз застосовано до українських законодавчих актів, які визначають прозорість місцевого самоврядування,

форми народовладдя на місцевому рівні та публічні консультації. Концептуальне моделювання використано для виокремлення структурних елементів рамки та формулювання поняття «партисипативна обумовленість відновлення».

Одиницею аналізу виступає інституційна вимога, тобто положення документа, яке визначає суб'єкта участі, стадію політичного або інвестиційного циклу, форму впливу, процедурну гарантію чи механізм підзвітності. Такий підхід дозволяє відрізнити декларативне згадування політичної участі від інституціоналізованої політичної участі. Критеріями останньої є: раннє залучення до формування порядку денного; представництво різних груп; доступ до інформації; наявність процедури розгляду пропозицій; зворотний зв'язок про їх врахування або відхилення; участь у моніторингу та оцінюванні; а також можливість простежити зв'язок між громадським внеском і фінальним рішенням.

Рекомендації Європейської Комісії як рамка багаторівневого врядування. Першим системним елементом рамки є багаторівневе врядування. У звіті 2024 року Європейська Комісія констатувала важливість муніципального рівня для стійкості та відновлення і водночас вказала, що формалізований механізм координації, який послідовно залучав би місцеві органи влади та їх асоціації до розроблення й реалізації політики, ще не був належним чином сформований [1, с. 24]. Це суттєва оцінка, оскільки проблема визначається не як нестача окремих каналів комунікації, а як відсутність стабільної інституційної рамки взаємодії рівнів влади.

У звіті 2025 року акцент зміщується від самої необхідності координації до вимоги закріпити партнерство як правовий принцип. Європейська Комісія рекомендує залучати регіональні й місцеві органи, публічні установи, соціально-економічних партнерів і громадянське суспільство на всіх стадіях програмування та готуватися до логіки політики згуртованості ЄС [2, с. 97]. Це наближає українське відновлення до моделі, за якою територіальні актори не є лише виконавцями центрально визначених проєктів, а мають брати участь у формуванні програм, виборі пріоритетів та оцінці результатів.

Європейський кодекс поведінки щодо партнерства, запроваджений Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 240/2014, конкретизує цю логіку для європейських структурних та інвестиційних фондів: партнерство має охоплювати компетентні органи публічної влади, економічних і соціальних партнерів та організації громадянського суспільства, а залучення повинно відбуватися на релевантних стадіях підготовки, реалізації, моніторингу та оцінювання програм [14]. Посилання Європейської Комісії на цей стандарт у звіті щодо України означає перенесення інституційного досвіду політики згуртованості у сферу українського відновлення ще до членства.

Отже, багаторівневе врядування у запропонованій рамці має дві взаємопов'язані площини. Вертикальна площина – це розподіл компетенцій і координація між центральним, регіональним та місцевим рівнями. Горизонтальна – включення громадянського суспільства, бізнесу, професійних груп, експертів, ветеранських, молодіжних та інших організацій до вироблення рішень на кожному рівні. Політична участь виникає саме на перетині цих площин: місцева влада повинна мати простір для рішень, але її власна автономія має супроводжуватися локальною підзвітністю та відкритістю до громадського впливу.

Принцип партнерства та перехід від консультації до спільного формування рішень. Другим елементом рамки є принцип партнерства. Його відмінність від звичайної консультації полягає у часовій та функціональній глибині залучення. Консультація може відбутися тоді, коли проєкт рішення фактично сформований і громадськості пропонують висловити зауваження. Партнерство передбачає присутність політичних акторів від моменту постановки проблеми до оцінювання результату. У термінах Арнстайн це

означає зміщення від символічного «інформування/консультації» до форм, у яких громадяни отримують реальний вплив [6]. У термінах Фанга – зміну не лише формату комунікації, а й владного зв'язку між учасниками та рішенням [7].

Регламент про Ukraine Facility містить важливу процедурну норму: План України має пояснювати, як відбувалися консультації із Верховною Радою, регіональними й місцевими представницькими органами, соціальними партнерами та громадянським суспільством і яким чином їх внесок був відображений у Плані [3]. Це створює модель «підзвітного зворотного зв'язку»: недостатньо організувати участь; необхідно показати результат її впливу. На локальному рівні цей принцип може бути трансформований у вимогу до планів і проєктів відновлення публікувати матрицю пропозицій із зазначенням, які пропозиції враховано, частково враховано або відхилено і з яких причин.

Водночас партнерство не означає передачу всіх рішень випадково сформованим групам або організаціям громадянського суспільства. Легітимність представницьких органів місцевого самоврядування зберігає принципове значення. Завдання партисипативної рамки полягає у створенні інституційного мосту між представницькою демократією та участю: рада і виконавчі органи приймають рішення, але процедура зобов'язує їх працювати з різноманітним знанням громади, пояснювати вибір та допускати громадський контроль.

Субсидіарність, ресурсна децентралізація та участь у публічних інвестиціях. Третім елементом є зв'язок субсидіарності з розподілом ресурсів відновлення. У звіті 2025 року Європейська Комісія не обмежується рекомендацією посилювати місцеву спроможність, а вказує, що фінансування субнаціонального відновлення в межах Ukraine Facility має відповідати принципам субсидіарності, ефективності та підзвітності і забезпечувати субнаціональним органам влади роль у прийнятті рішень [2, с. 97]. Це положення надає політичній участі матеріальний вимір: вона стосується не лише обговорення, а й того, хто впливає на розподіл обмежених фінансових ресурсів.

Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює принцип, за яким публічні повноваження мають, як правило, здійснюватися найближчими до громадян органами влади, якщо масштаби та характер завдання не потребують іншого рівня [19]. У контексті відновлення цей принцип не може застосовуватися механічно: великі енергетичні, транспортні або медичні системи потребують міжмуніципальної чи національної координації. Однак для значної кількості соціальних та комунальних інвестицій саме громада має найбільш повну інформацію про локальний попит і просторові наслідки.

Ресурсна децентралізація без процедур участі створює ризик локалізації непрозорості, тоді як централізований контроль без субсидіарності створює ризик технократичного відриву від потреб територій. Тому інституційна рамка ЄС повинна читатися як баланс трьох умов: рішення приймається на максимально наближеному належному рівні; ресурси розподіляються за прозорими критеріями; громадськість має процедури впливу та контролю. Саме поєднання цих умов робить відновлення політично підзвітним.

Українська нормативна рамка: прогрес і структурний розрив. З 2024 року українське законодавство суттєво розширило формальну основу локальної політичної участі. Закон № 3590-IX щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування посилив відкритість роботи органів місцевої влади та доступ до інформації про їх рішення [15]. Закон № 3703-IX щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування систематизував і оновив низку форм локальної демократії, включно з громадськими слуханнями, місцевими ініціативами та іншими інструментами участі [16]. Закон № 3841-IX «Про публічні консультації» створює загальний процедурний контур консультацій, який має набути повноцінного практичного значення після припинення або скасування воєнного стану [17]. Європейська

Комісія у звіті 2025 року розглядає ці зміни як позитивний крок до посилення громадського та громадянського залучення [2, с. 24].

Однак наявність правового набору інструментів ще не дорівнює інституціоналізації політичної участі у відновленні. Переважна частина законодавчих норм регулює загальні відносини між громадянами та місцевою владою, тоді як інвестиційний цикл має власну логіку, терміни, бюджетні процедури, вимоги донорів і технічні стандарти. Тому головний структурний розрив полягає між «правом брати участь» і «місцем участі в конкретному управлінському процесі». Якщо цей зв'язок не визначений, консультація може існувати паралельно з проєктуванням і не впливати на інвестиційне рішення.

Додатковий виклик створює воєнний стан. Об'єктивні безпекові обмеження можуть звужувати публічність засідань, доступ до окремих даних, терміни обговорень і можливість масових офлайн-заходів. Однак із цього не випливає, що участь має відкладатися до завершення війни. Навпаки, інституційний дизайн повинен розрізняти інформацію, розкриття якої створює ризик, і рішення, щодо яких участь є можливою та необхідною. Це передбачає гібридні формати, асинхронні цифрові консультації, роботу з репрезентативними групами, відкладене оприлюднення чутливих деталей та чітке мотивування винятків.

«Партисипативна обумовленість відновлення» як концептуальна модель. На основі проведеного аналізу пропонується поняття «партисипативна обумовленість відновлення». Під ним розуміється інституційний зв'язок між виконанням євроінтеграційних вимог, доступом до ресурсів і механізмів відновлення та наявністю процедур змістовної участі локальних політичних інститутів та членів громад у формуванні, реалізації та контролі рішень у сфері відновлення.

Запропонована модель містить п'ять взаємопов'язаних компонентів. Перший – нормативний: політична участь випливає з принципів демократії. Другий – процедурний: залучення має бути вбудоване у всі релевантні стадії політичного та інвестиційного циклу. Третій – ресурсний: локальні та регіональні актори повинні мати реальний, а не суто дорадчий вплив на визначення пріоритетів і використання ресурсів, що стосуються їх територій. Четвертий – підзвітний: рішення мають містити простежуваний зворотний зв'язок щодо громадського внеску. П'ятий – спроможнісний: ЄС та держава мають підтримувати адміністративну й громадську здатність до участі, інакше формально однакові правила продукуватимуть нерівні результати.

Ця модель дозволяє пояснити, чому рекомендації Європейської Комісії є більше ніж зовнішнім стандартом належного врядування. Вони змінюють систему стимулів. Коли фінансова підтримка в межах Ukraine Facility пов'язана з реформами, показниками та інституційною якістю, а сама євроінтеграція передбачає наближення до принципів політики згуртованості, локальна політична участь набуває функції «інституційного маркера» якості відновлення. Відсутність локальної політичної участі стає не лише дефіцитом демократії, а ознакою слабкого управління публічними інвестиціями.

Наукова новизна такої інтерпретації полягає у перенесенні аналізу європейської обумовленості з площини «ЄС – центральні органи влади» до трикутника «ЄС – багаторівнева система влади – громадянське суспільство». У цьому трикутнику локальний рівень є не кінцевою ланкою імплементації, а самостійним політичним простором, де європейські норми набувають практичного змісту через конкретні рішення про розподіл ресурсів, відбудову інфраструктури та доступ до послуг.

Інституційний дизайн участі у повному циклі локального відновлення. Практична імплементація рамки потребує переходу від переліку інструментів до циклічної моделі участі. На стадії діагностики громада має забезпечувати відкритий збір даних про потреби й проблеми, поєднуючи адміністративну статистику, просторові дані, опитування,

фокус-групи та звернення мешканців. Метою є не проведення максимальної кількості заходів, а виявлення груп і територій, потреби яких можуть бути недостатньо представлені через традиційні канали.

На стадії формування пріоритетів доцільно застосовувати комбінацію відкритих консультацій і структурованих партисипативних форматів. Для складних конфліктних рішень, де необхідно порівнювати альтернативи й компроміси, ефективнішими можуть бути громадянські панелі (асамблеї), тематичні робочі групи або фасилітовані deliberative sessions, ніж просте онлайн-голосування. Критерієм вибору інструменту має бути тип рішення, а не адміністративна зручність. Такий підхід відповідає логіці Фанга, за якою дизайн участі повинен узгоджувати склад учасників, спосіб взаємодії та владний ефект [7].

На стадії відбору та бюджетування особливе значення має прозорість критеріїв. Громада повинна до початку вибору знати, як оцінюються терміновість, кількість користувачів, безпекова доцільність, економічний ефект, інклюзивність, експлуатаційні витрати та можливість співфінансування. Участь у визначенні самих критеріїв часто важливіша, ніж участь у фінальному рейтингу об'єктів, оскільки саме критерії кодують політичні пріоритети.

На стадії реалізації участь переходить у громадський моніторинг. Тут найбільш продуктивним є поєднання відкритих даних про бюджет, закупівлі й календар виконання з механізмами повідомлення про проблеми на об'єкті. Цифрові системи відновлення мають забезпечувати не лише перегляд проєкту, а й можливість залишити структурований зворотний зв'язок, побачити статус його розгляду та відповідь відповідального органу. У такій архітектурі участь стає частиною управління ризиками.

Цифровізація участі та DREAM: від прозорості до інтерактивної підзвітності. Для локального відновлення DREAM може виконувати три партисипативні функції. Перша – інформаційна: забезпечувати єдине зрозуміле представлення даних про потребу, проєкт, бюджет, джерела фінансування, закупівлі та прогрес. Друга – процедурна: містити інформацію про проведені консультації, склад залучених сторін, пропозиції та реакцію влади. Третя – контрольна: підтримувати канали громадського моніторингу й відображати статус розгляду зауважень. Саме поєднання цих функцій переводить цифрову прозорість у інтерактивну підзвітність.

OECD рекомендує Україні посилювати інституційне середовище політичної участі, розвивати спроможність публічних службовців і забезпечувати більш системну імплементацію політичної участі на різних стадіях політичного циклу [18]. Для відновлення ця рекомендація особливо важлива: технічна система може фіксувати дані, але тільки підготовлені посадовці та фасилітатори здатні перетворити конфліктні позиції, локальне знання і пропозиції громадян на якісні рішення.

Індикатори змістовної участі та оцінювання відповідності європейській рамці. До першої групи слід віднести індикатори раннього залучення: частка програм і проєктів, у яких громадськість долучена до визначення проблеми до появи готового рішення; наявність публічно визначених критеріїв пріоритезації; частка проєктів із аналізом заінтересованих сторін. Друга група – інклюзивність: представлення територій і соціальних груп, доступність форматів для людей з інвалідністю, поєднання цифрових та офлайн-каналів, спеціальні заходи для груп із нижчою спроможністю до самоорганізації.

Третя група – індикатори впливу: частка пропозицій, що призвели до зміни проєкту або критеріїв; частка пропозицій, щодо яких надано мотивовану відповідь; кількість альтернатив, розглянутих до прийняття рішення. Четверта – підзвітність реалізації: доступність даних про бюджет і календар; частка громадських повідомлень, розглянутих у встановлений строк; кількість випадків, коли громадський моніторинг призвів до коригувальних

дій. П'ята – результативність: рівень задоволеності користувачів після завершення, відповідність фактичного використання прогнозованому, доступність послуги для визначених цільових груп.

Методичним орієнтиром можуть бути Рекомендації OECD щодо процесів громадянської участі, які акцентують ясність цілі, підзвітність, прозорість, інклюзивність, інформаційну забезпеченість і оцінювання якості процесу [20]. Проте для українського відновлення ці принципи мають бути доповнені індикаторами, пов'язаними з публічними інвестиціями та воєнними обмеженнями. Наприклад, окремо слід фіксувати, чи було обмеження доступу до інформації обґрунтовано конкретним безпековим ризиком і чи оприлюднено інформацію після зникнення такого ризику.

Ризики інституціоналізації та запобіжники. Перший ризик – конфлікт швидкості та участі. Після обстрілів або руйнування критичної інфраструктури рішення інколи потрібно приймати негайно. Проте з цього не випливає, що вся система відновлення має працювати за режимом надзвичайного винятку. Доцільно нормативно розділити аварійне відновлення, де участь може бути мінімальною та відкладеною, і планове відновлення, де повний цикл участі є стандартом. Виняток повинен бути обмеженим за предметом і часом. Іншим принциповим ризиком є нерівність впливу організованих груп; тому склад партнерських форматів має бути прозорим, а для недостатньо представлених груп слід застосовувати спеціальні способи залучення.

Напрями імплементації на локальному рівні. На основі аналізу можна сформулювати чотири взаємопов'язані напрямів інституційної імплементації. Перший – закріплення принципу партнерства у нормативних актах і методиках відновлення. Йдеться не про створення ще однієї загальної декларації, а про визначення обов'язкових стадій залучення, суб'єктів, мінімальних стандартів зворотного зв'язку та допустимих винятків. Для значних локальних програм і проєктів цей стандарт доцільно оформлювати як пропорційний масштабу проєкту план участі, що визначає стадії, цільові групи, методи залучення та спосіб зворотного зв'язку.

Другий – обов'язкове документування впливу. Матриця пропозицій, протокол альтернатив і публічне обґрунтування вибору повинні стати стандартною частиною документації. Така вимога безпосередньо розвиває логіку Ukraine Facility щодо пояснення того, як внесок заінтересованих сторін відображено у плануванні [3].

Третій – створення або оновлення постійних партнерських структур при місцевих радах для стратегічних питань відновлення. Їх функція має полягати не в дублюванні виконавчих органів, а у забезпеченні регулярного діалогу різних секторів, попередньому розгляді критеріїв і стратегічних альтернатив, а також моніторингу виконання. Склад таких органів повинен бути відкритим, збалансованим і ротаційним.

Четвертий – диференційована підтримка спроможності. Громади з найбільшими руйнуваннями або кадровими втратами потребують не послаблення стандартів участі, а додаткових ресурсів для їх виконання: фасилітаторів, шаблонів, цифрових інструментів, юридичної допомоги та навчання. Це узгоджується із вимогами Регламенту про Ukraine Facility щодо підтримки спроможності субнаціонального рівня [3] та з рекомендаціями Європейської Комісії щодо підготовки національних, регіональних і місцевих адміністрацій до політики згуртованості [2, с. 97].

Висновки. Рекомендації Європейської Комісії щодо України у поєднанні з Регламентом про Ukraine Facility, Планом України та принципами європейської політики згуртованості формують цілісну інституційну рамку політичної участі у відновленні на локальному рівні. Її сутність не зводиться до вимоги проводити публічні консультації. Вона охоплює

багаторівневе врядування, партнерство, субсидіарність, прозоре управління ресурсами, спроможність місцевих органів влади та участь громадянського суспільства у повному програмному циклі.

Еволюція оцінок Європейської Комісії від звіту 2024 року до звіту 2025 року демонструє перехід від констатації дефіциту формалізованої координації з місцевим рівнем до більш конкретної вимоги закріпити правову рамку партнерства та забезпечити роль субнаціональних органів у прийнятті рішень щодо фінансування відновлення [1, с. 24; 2, с. 97]. Це свідчить про поступове зближення української архітектури відновлення з інституційною логікою політики згуртованості ЄС.

Українські законодавчі зміни 2024 року створили важливу базу для прозорості, локальної демократії та публічних консультацій [15–17]. Проте ключовим невирішеним завданням залишається вбудовування цих інструментів у конкретний цикл стратегічного планування й публічної інвестиції. Саме цей розрив між загальним правом на участь і процедурою ухвалення інвестиційного рішення визначено у статті як основна інституційна проблема.

Запропоноване поняття «партисипативна обумовленість відновлення» дозволяє концептуалізувати новий характер європейської обумовленості щодо України. Вона має прояв не лише у вимогах до законів та центральних інституцій, а й у стандартах процесу відновлення: хто бере участь, на якій стадії, з яким доступом до інформації, яким є вплив на рішення і як цей вплив документується. Таким чином, політична участь стає одночасно демократичною цінністю, механізмом підвищення якості публічних інвестицій і критерієм інституційної сумісності з ЄС.

Для територіальних громад практичним наслідком цієї рамки має стати перехід від епізодичних консультацій до циклічної участі: діагностика потреб, визначення пріоритетів, проєктування, бюджетування, реалізація, моніторинг та оцінювання. Інституційними інструментами такого переходу можуть бути плани участі, паспорти участі для проєктів, матриці врахування пропозицій, партнерські органи, інтеграція партисипативних даних з DREAM та система індикаторів змістовного впливу.

Список використаної літератури

1. European Commission. Ukraine 2024 Report. Commission Staff Working Document SWD(2024) 699 final. Brussels, 30.10.2024. 105 p.
2. European Commission. Ukraine 2025 Report. Commission Staff Working Document SWD(2025) 759 final. Brussels, 04.11.2025. 111 p.
3. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/792. 47 p.
4. Кабінет Міністрів України. План України 2024–2027 для реалізації Ukraine Facility. Київ, 2024.
5. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Journal of European Public Policy. 2004. Vol. 11, No. 4. P. 661–679. DOI: 10.1080/1350176042000248089.
6. Arnstein S. R. A Ladder of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners. 1969. Vol. 35, No. 4. P. 216–224. DOI: 10.1080/01944366908977225.
7. Fung A. Varieties of Participation in Complex Governance. Public Administration Review. 2006. Vol. 66, Special Issue. P. 66–75. DOI: 10.1111/j.1540-6210.2006.00667.x.
8. Rabinovych M., Brik T., Darkovich A., Savisko M., Hatsko V., Tytiuk S., Piddubnyi I. Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. Governance. 2024. Vol. 37, No. 4. P. 1121–1140. DOI: 10.1111/gove.12827.

9. Krawchenko T. Ukraine's Decentralisation Reforms and the Path to Reconstruction, Recovery and European Integration. LSE Public Policy Review. 2023. Vol. 3, No. 1. Article 8. DOI: 10.31389/lseppr.87.
10. Melnykovska I., Sokhey S. W. The local and regional dimension of Ukraine's resilience during Russia's full-scale invasion: an introduction. Post-Soviet Affairs. 2025. Vol. 41, No. 5. P. 401–410. DOI: 10.1080/1060586X.2025.2545626.
11. Keudel O., Huss O. Polycentric crisis response and societal resilience: how local communities address internal displacement in Ukraine due to the Russian full-scale invasion. Post-Soviet Affairs. 2025. Vol. 41, No. 5. P. 436–458. DOI: 10.1080/1060586X.2025.2480529.
12. Schmäing S. Urban democracy in post-Maidan Ukraine: conflict and cooperation between citizens and local governments in participatory budgeting. European Societies. 2024. Vol. 26, No. 2. P. 230–252. DOI: 10.1080/14616696.2023.2183972.
13. Халецька А. Локальна демократія в умовах трансформації та відновлення України: міждисциплінарні дослідження та проєктний підхід. Empirio. 2025. Т. 2, Special Issue. С. 54–66. DOI: 10.18523/3041-1718.2025.2.s.54-66.
14. Commission Delegated Regulation (EU) No 240/2014 of 7 January 2014 on the European code of conduct on partnership in the framework of the European Structural and Investment Funds. Official Journal of the European Union. 2014. L 74. P. 1–7.
15. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Закон України від 22.02.2024 № 3590-IX.
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX.
17. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 № 3841-IX.
18. OECD. Public Governance Review of Ukraine. OECD Public Governance Reviews. Paris : OECD Publishing, 2026. 257 p. DOI: 10.1787/7810f059-en.
19. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 15 October 1985. ETS No. 122.
20. OECD. OECD Guidelines for Citizen Participation Processes. OECD Public Governance Reviews. Paris : OECD Publishing, 2022. DOI: 10.1787/f765caf6-en.

EUROPEAN COMMISSION RECOMMENDATIONS AS AN INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR POLITICAL PARTICIPATION IN LOCAL-LEVEL RECOVERY

Ivan Krasikov
Oles Honchar Dnipro National University
Nauky Avenue, 72, 49000, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0009-0002-0444-7662

The article examines the European Commission's recommendations concerning Ukraine as an institutional framework for political participation in local-level recovery. The relevance of the study stems from the overlap of two transformative processes: wartime and post-war recovery of Ukrainian communities, on the one hand, and preparation for European Union membership, on the other. This overlap changes the status of participation. Citizen and civil-society involvement can no longer be treated merely as an optional democratic instrument; it increasingly functions as a component of multi-level governance, public-investment management, transparency, accountability and the implementation of the subsidiarity principle. The purpose of the study is to conceptualise the Commission's recommendations as a system of institutional requirements defining how local and regional authorities, citizens and civil society organisations should be involved in planning, implementing, monitoring and evaluating recovery. The

methodology combines an institutional approach, qualitative content analysis of EU documents, legal and regulatory analysis, and conceptual modelling. The empirical-documentary basis includes Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility, the Ukraine Plan, the European Commission's Ukraine Reports for 2024 and 2025, the European Code of Conduct on Partnership, recent Ukrainian legislation on local-government transparency, local democracy and public consultations, as well as contemporary research on decentralisation, local resilience and citizen participation. The article argues that the Commission's recommendations constitute an interconnected framework consisting of five components: multi-level governance, partnership, subsidiarity, procedural institutionalisation of participation, and accountability for recovery resources. The author introduces the concept of participatory conditionality of recovery , defined as the institutional linkage between compliance with European integration requirements, access to and governance of recovery resources, and the existence of procedures for meaningful participation by subnational authorities and the public. The key institutional gap is identified as the difference between the existence of general participation rights and their actual incorporation into the full public-investment cycle. The article proposes practical directions for implementation at community level: mandatory participation plans for major recovery programmes and projects; documented feedback showing how public proposals affected decisions; integration of participation data into the DREAM digital recovery ecosystem; institutionalised partnership bodies; differentiated capacity support for war-affected communities; and impact-oriented indicators that assess early involvement, inclusiveness, traceability of feedback and influence on final investment decisions. The findings demonstrate that European integration turns participation into both a democratic standard and a functional criterion of recovery governance quality.

Key words: European Commission, political participation, citizen participation, recovery, local level, local self-government, Ukraine Facility, multi-level governance, partnership principle, European integration.

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 74–79
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 74–79

УДК 329.1/6
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.9

ІДЕОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Валерій Кремена
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра політології, соціології та публічного управління
просп. Науковий, 72, 49010, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0002-6274-3403

Розглядаються організаційно-управлінські детермінанти політичного процесу, які вимагають від політичних партій гнучкого механізму розбудови організаційних структур, наближених до основних груп населення. Вивчено особливості забезпечення соціальної згуртованості та політико-комунікаційної резільєнтності в умовах війни, на тлі яких партійний сектор політичного представництва потребує аналізу поширення ідеологічного синкретизму. Встановлено специфіку переосмислення ідеологічних основ, які лежать в основі партійної політики, та їхньої здатності ефективно залучати та мобілізувати цифрові спільноти партійних симпатиків. Виявлено, що удосконалення ідеологічного обґрунтування партійно-політичної діяльності в цифровому середовищі залежить від адаптації традиційних ідеологічних рамок до нових парадигм комунікації, участі та поширення інформації, яким сприяють цифрові платформи. З'ясовано, що опанування партіями основних тем цифрового середовища передбачає всебічне розуміння ключових питань, що домінують в публічному онлайн-дискурсі. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасної політології. Зокрема, неоінституційний аналіз описує інституційні вимоги до ідейного обґрунтування діяльності політичних сил. Політико-ситуативний аналіз визначає пріоритети політчиних партій в умовах кризи традиційних ідеологій. Фахові методи включають компаративний підхід для ідентифікації напрямків трансформації політичних ідеологій.

З'ясовано, що науково-обгрунтована соціально-політична діагностика сприяє цілеспрямованим політичним втручанням та комунікаційним стратегіям, які є культурно чутливими та соціально інклюзивними. Увага приділяється засобам посилення партисипативної демократії, сприяння нею соціальній згуртованості та швидкому реагуванню на державну політику. Встановлено, що повністю використати свій потенціал, політичні партії та соціальні інститути можуть на основі сприяння розвитку культури цифрової грамотності, критичного мислення та етичної свідомості виборців. Виявлено, що в умовах сучасної України на партійні ідеології має покладатися й сприяння соціальній згуртованості та вирішення проблем сучасних соціальних груп.

Розкрито значення успішної інтеграції партійних ідеологічних обґрунтувань в цифрові спільноти, яке вимагає комплексного підходу. Він має поєднувати ідеологічні інновації, політико-технологічні компетентності та соціальну діагностику. З'ясовано, що класичні ідеологічні системи втрачають аргументаційний потенціал через візуалізацію медійного контенту. Доведено, що ідеологічна трансформація полягає в адаптації до прагматичних вимог та поведінкових патернів в умовах функціонування соціальних мереж та платформ.

Ключові слова: політичні партії, політичні ідеології, трансформація, цифровізація, соціальні потреби, прагматичний вибір.

Постановка проблеми. Сучасні політичні ідеології в контексті теоретичних положень та прагматичних орієнтирів переживають період кризового пристосування та адаптації. Ціннісні технологічні та поведінкові зміни в суспільстві вимагають реакцій з метою

© Кремена В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

відповідності уподобанням цільової аудиторії. Цифрові засоби комунікації спричиняють адаптацію до формату повідомлень їх змісту та ідейного наповнення яке є мінливим. Організаційно-управлінські детермінанти політичного процесу вимагають від політичних партій гнучкого механізму розбудови організаційних структур, наближених до основних груп населення. У політичних проєктах майбутнього як соціально-прагматичний, так і політико-філософський компоненти партійного меседжу передбачають ревізію через втрату актуальності базовими політичними ідеологічними системами ХХ століття.

У сучасній Україні в інтересах забезпечення соціальної згуртованості та політико-комунікаційної резільєнтності в умовах війни партійний сектор політичного представництва потребує аналізу ідеологічного синкретизму та потенціалу політико-ідеологічного обґрунтування національної єдності. В умовах глобальної нестабільності політичні партії повинні формувати інноваційну ідеологічно прагматичну візію глобальної ідейної конкуренції.

Аналіз публікацій. Українські вчені концентрували помітні зусилля на дослідженні ідеологічних трансформацій партій в доцифровий період. М. Єнін наголошує на ідеологічних трансформаціях сучасного суспільства [2]. Є. Касап звертає увагу на ідеологічні трансформації політичних партій в Україні [3]. О. Краснокутський вивчає стан і основні детермінанти оптимізації розвитку ідеології державотворення в українському суспільстві на етапі його трансформації [4]. Водночас потребують оновлення уявлення про можливості ідеологічної трансформації партій в умовах цифровізації.

Метою статті є встановлення особливостей ідеологічної трансформації сучасних політичних партій. Завданням статті є виявлення цифрових особливостей ідеологічної видозміни послань сучасних політичних партій.

Основний зміст. Швидкий розвиток цифрових технологій докорінно змінив масштаб та форми політичної діяльності та соціальної організації в сучасному світі. Означене спонукає до переосмислення ідеологічних основ, які лежать в основі партійної політики, та їхньої здатності ефективно залучати та мобілізувати цифрові спільноти партійних симпатиків.

Український дослідник Д. Демидко надає сучасне значення поняття ідеології як механізму раціоналізації свідомості громадян на макросоціальному рівні. Вона є способом раціоналізації, виправдання ірраціональних імпульсів, це теорія, яка суб'єктивно інтерпретує навколишню дійсність. Для підтримки соціального порядку необхідно ставити цілі та прагнути до ідеалів, інакше кажучи, спиратися на будь-які ідеології і при цьому змиритися з можливими перешкодами на шляху досягнення мети, які об'єктивно існують у реальності в контексті національної безпеки [1, с. 113]. У цьому контексті С. Джекл закликає вимірювати ідеології політичних партій на основі експертних опитувань і текстового аналізу [10].

Можливість удосконалення ідеологічного обґрунтування партійно-політичної діяльності в цифровому середовищі залежить від адаптації традиційних ідеологічних рамок до нових парадигм комунікації, участі та поширення інформації, яким сприяють цифрові платформи. Означені зміни мають не лише структурно-політичний, але й мікросоціальний характер. Д.Демидко доречно відзначає, що зміни ідеологічного компонента тягнуть за собою трансформацію і всіх інших соціальних підсистем. Ідеологіями є лише такі системи цінностей, які, виступаючи політичним світоглядом, що має силу віри, мають особливо великий орієнтаційний потенціал і тому здатні приборкувати пов'язані з кризою процеси соціальної аномії [1, с. 113]. Натомість в рамках посткомуністичної трансформації роль ідеології проявилася в нових наративних засадах дій суспільства і влади в Україні [5].

Традиційні ідеологічні обґрунтування, вкорінені в національних, класових або культурних наративах, потребують переоцінки. Необхідно врахувати динамічний, децентралізований та партисипативний характер цифрових спільнот. Це передбачає розробку більш

гнучких, інклюзивних та заснованих на доказах ідеологічних наративів, які резонують з цифровим етосом безпосередності, інтерактивності та колективного інтелекту на макрорівні загальної ідеосфери суспільства. Д. Демидко вірно зауважує, що на макрорівні соціальності ідеологічна соціалізація виконує функції підтримки стабільності та, відповідно, всієї соціальної системи загалом шляхом формування загальнозначущої системи цінностей, яка регламентує поведінку людей, що організує і направляє соціальний розвиток у контексті національної безпеки [1, с. 114]. Низка європейських авторів розглядають так звані «міні-публіки» в контексті просування партійних ідеологій [11].

Опанування партіями основних тем цифрового середовища передбачає всебічне розуміння ключових питань, що домінують в публічному онлайн-дискурсі. До них належать такі теми, як цифрові права, конфіденційність, дезінформація, кібербезпека, економічна нерівність. Значення вказаних явищ посилюється цифровим розривом та наслідками нерівномірного оволодіння новітніми технологіями різними політичними акторами. Зокрема, йдеться й про штучний інтелект та великі дані.

Економічний та культурний виміри також трансформують ідеологічну риторику сучасних політичних сил. Українські науковці Ю. Остапець та В. Петрінко наголошують, що радикальні праві популістські партії у культурному вимірі виступають за підтримку старих (традиційних) цінностей, тому їх позиція по цьому колу проблем може розглядатися як константа. В той же час економічна проблематика для них є дещо другорядною [7, с. 96].

Звідси ефективна інформаційно-аналітична діагностика проблемних сфер, що стосуються основних соціальних груп, вимагає складних інструментів для збору даних, аналізу настроїв, мережевого аналізу та поведінкової аналітики. Цю потребу Ю. Остапець та В. Петрінко актуалізують на тлі пояснення високого рейтингу і вагомого впливу праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу. Зростання популярності спричинене тим, що більшість з них в ході модернізації суспільства змогли оновити власну ідеологію і політичну стратегію у відповідності до викликів сьогодення та національних традицій держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян [7, с. 100].

Науково-обґрунтована соціально-політична діагностика сприяє цілеспрямованим політичним втручанням та комунікаційним стратегіям, які є культурно чутливими та соціально інклюзивними. У контексті розвитку технологічного суспільства ці події доповнюються передбаченням майбутніх технологічних тенденцій. Зокрема, йдеться про врахування таких явищ як розумні міста, повсюдне онлайн-підключення, управління на основі блокчейну та інтеграцію штучного інтелекту в повсякденне життя. Саме зміна технологічного середовища спричинило зміну фокусу уваги в бік популістських політичних сил.

На матеріалі сучасного ЄС Ю. Остапець та В. Петрінко до основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі віднесли такі: міграційні процеси / міграційна кризу 2015–2016 рр.; нові суспільні розшарування за результатами глобалізаційних процесів; кризові процеси та протиріччя глобальної економіки; трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм інституційної нестабільності і популізму, інші [7, с. 96].

Розвиток цифрових спільнот ідейних партійних симпатиків у футуристичних сценаріях пропонує як можливості, так і виклики. З одного боку, вони можуть посилити партисипативну демократію, сприяти соціальній згуртованості та сприяти швидкому реагуванню на політику. З іншого боку, вони створюють ризики, пов'язані зі стеженням, маніпуляціями та цифровим ескапізмом (мовчанням) значних соціальних груп. До цього додаються артикуляція етнокультурних розбіжностей.

Український історик А. Мартинов помітив типологічні відмінності між «західними» та «незахідними» формами націоналізму спостерігаються й на межі XXI ст. Якщо у країнах Центральної Європи націоналістичний політичний тренд відіграв важливу роль у процесі декомунізації, але водночас був орієнтований на ідею «повернення до об'єднаної Європи», то у країнах Західної Європи ультраправі політичні сили головним чином очікували на більш сприятливу політичну кон'юнктуру [6, с. 103].

Ідеологічна трансформація партій вимагає не лише ідейного «підлаштування» під цифрове середовище. Повністю використати свій потенціал, політичні партії та пов'язані з ними соціальні інститути можуть на основі сприяння розвитку культури цифрової грамотності, критичного мислення та етичної свідомості виборців. До ідеологічних наративних констант слід включати пояснення, згідно з якими технологічний прогрес слугує далекосяжним цілям соціальної справедливості та демократичної легітимності. Вказане обґрунтовуватиме антикризову суспільну функцію партійних ідеологій. Означене у доробках вітчизняних авторів актуалізує неотрадиціоналізм як ідеології суспільної *модернізації* (!) [9].

А. Мартинов вважає, що процес європейської інтеграції у своїх кризових моментах породжує різноманітні інверсійні тенденції, які спрямовані на протидію формуванню більш згуртованого ЄС як дієздатної моделі пост-національної демократії. Особливо наочними ці явища стали після початку світової економічної кризи 2008 р. Відтоді помітно зростає рівень електоральної підтримки правих популістських політичних сил, які у багатьох країнах-членах ЄС виступають проти домінування наднаціональних структур влади, критикують розмивання національної ідентичності, виступають проти перманентного прийому мігрантів та біженців, а також пропонують варіанти розбудови «закритих суспільств» [6, с. 108].

Оскільки сучасна Європа продовжує перетворюватися на взаємопов'язане та технологічно розвинене суспільство, здатність ефективно обґрунтовувати та доносити ідеологічні позиції за допомогою цифрових засобів матиме вирішальне значення для підтримки політичних партій. В умовах сучасної України на партійні ідеології має покладатися й сприяння соціальній згуртованості та вирішення проблем сучасних соціальних груп.

Вже згаданий нами історик А. Мартинов з'ясував, що класичні демократичні, ліберальні цінності в сучасний період піддаються серйозним випробуванням. Авторитарні режими збирають несподівані дивіденди. Популізм буйним цвітом розквітає й в Україні. Улюблене його заняття – політичний торг. Він жадібний і тому продажний. Він залюбки паразитує на соціальних бідах, безсоромно експлуатує найпростіші соціальні емоції,спокушаючи суспільство легким шляхом до матеріального благополуччя та справедливості. Суттю популізму є політична корупція. Його порожні обіцянки й грізні прокльони на адресу «ворогів народу» хабар утомленому суспільству. За них він прагне отримати прибуток у нечувано великих розмірах. Йому не знайоме почуття відповідальності [6, с. 100]. Натомість в сучасній Україні вектори трансформації були спрямовані на альтернативні способи розуміння державницького проєкту [8].

Успішна інтеграція партійних ідеологічних обґрунтувань в цифрові спільноти вимагає комплексного підходу. Він має поєднувати ідеологічні інновації, політико-технологічні компетентності та соціальну діагностику. Такі вимоги ґрунтуються на орієнтованому на майбутнє баченні технологічно розвиненого суспільства. Комплексний підхід має враховувати мінливість та складність цифрових середовищ, адаптуватися до швидких технологічних змін та надавати пріоритет правам людини, соціальній справедливості та демократичним цінностям.

Висновки. Таким чином, цифровими детермінантами політико-ідеологічної трансформації сучасних політичних партій є профайлінг аудиторій, який потребує моніторингу та вивчення потреб виборців. Класичні ідеологічні системи втрачають аргументаційний потенціал через візуалізацію медійного контенту. Абстрактні ідеї та ретроспективний досвід сприймається аудиторіями як неактуальне знання. Відповідно класичні ідеологічні партії, зокрема соціал-демократичні, ліберальні, правоконсервативні тощо змушені акцентувати увагу на прагматичних потребах, зокрема таких, як порушення прав конкретних соціальних груп. Водночас навіть за цифрової доби зберігається співвідношення «ліво-правої дихотомії» в країнах ЄС, яка формує перелік опцій для виборців та симпатиків політичних сил.

Ідеологічна трансформація полягає в адаптації до прагматичних вимог та поведінкових патернів в умовах функціонування соціальних мереж та платформ. Партії, які виступають за певні ідейні настанови мають обґрунтувати свої *претензії на значущість* в рамках цифрового політичного дискурсу. Це означає, що ідеологічно навантажені тези та меседжі мають бути пов'язані з конкретним буденним контентом, який цікавить певні аудиторії.

Ситуативна обізнаність щодо проблем аудиторії набуває значення з точки зору просування бренду політичної партії яка має ідеологічну основу. Отже, основною особливістю трансформації ідеологічних партій за цифрової доби є зворотній напрям смислового контакту з аудиторією, який починається з усвідомлення прагматичних потреб. В умовах сучасної України в інтересах забезпечення національної єдності партійні ідеологічні наративи мають бути вбудовані в загальний стратегічний задум державотворчого ідейного наративу. Означене є базовим аспектом розвитку наукових досліджень у період повоєнного відновлення.

Список використаної літератури

1. Демидко Д. Л. Особливості управлінських факторів трансформації ідеологічної соціалізації на сучасному етапі у контексті національної безпеки в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні.* 2020. Вип. 16. С. 111–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/puau_2020_16_21
2. Єнін М. Н. Ідеологічні трансформації сучасного суспільства: електоральні установки луганчан. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 4. С. 49–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2013_4_9
3. Касап Є. О. Ідеологічні трансформації політичних партій в Україні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер. : Політологія. 2011. Т. 155, Вип. 143. С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_16
4. Краснокутський О. В. Стан і основні детермінанти оптимізації розвитку ідеології державотворення в українському суспільстві на етапі його трансформації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2012. Вип. 50. С. 36–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2012_50_5
5. Лахижа М. І. Роль ідеології у посткомуністичній трансформації суспільства та влади. *Актуальні проблеми державного управління.* 2012. № 1. С. 267–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_37
6. Мартинов А. Ю. Популістські партії у країнах-членах Європейського Союзу: ідеологічний профіль та діяльність на початку XXI ст. *Проблеми всесвітньої історії.* 2017. № 2. С. 100–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2017_2_9.
7. Остапець Ю. О., Петрінко В. С. Причини успіху, ідеологічні маркери та електоральні результати праворадикальних партій в країнах Європейського Союзу (2019–2022). *Регіональні студії.* 2023. № 33. С. 93–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regst_2023_33_17.
8. Примуш М. В. Вектори трансформації ідеології політичних партій України. *Вісник СевНТУ. Сер. : Політологія.* 2013. Вип. 145. С. 165–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntupol_2013_145_37

9. Степико М. Особливості неотрадиціоналізму в трансформаційних процесах сучасного вітчизняного соціуму як модернізованої ідеології. *Українознавство.* 2013. № 3–4. С. 227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_3-4_40
10. Jäckle S. (2009). Measuring Political Party Ideologies–Combining Expert Scale and Text Based Approaches. https://www.researchgate.net/publication/228474990_Measuring_Political_Party_Ideologies-Combining_Expert_Scale_and_Text_Based_Approaches/citation/download
11. Ramis-Moyano, R., Smith, G., Ganuza, E. & Pogrebinschi, T., (2025) Mini-Publics and Party Ideology: Who Commissioned the Deliberative Wave in Europe? Journal of Deliberative Democracy. 21(1). doi: https://doi.org/10.16997/jdd.1559

IDEOLOGICAL TRANSFORMATION OF MODERN POLITICAL PARTIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Valerii Kremena
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of Political Science, Sociology and Public Administration
Naukovyi Ave., 72, 49010, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-6274-3403

The article examines the organizational and managerial determinants of the political process, which require political parties to have a flexible mechanism for building organizational structures close to the main population groups. The features of ensuring social cohesion and political and communication resilience in war conditions are studied, against the background of which the party sector of political representation requires an analysis of the spread of ideological syncretism. The specifics of rethinking the ideological foundations underlying party politics and their ability to effectively attract and mobilize digital communities of party sympathizers are established. It is found that improving the ideological justification of party-political activity in the digital environment depends on adapting traditional ideological frameworks to new paradigms of communication, participation, and information dissemination facilitated by digital platforms. It is found that mastering the main topics of the digital environment by parties involves a comprehensive understanding of key issues that dominate public online discourse. The article uses professional methodological tools of modern political science. In particular, neo-institutional analysis describes the institutional requirements for the ideological justification of the activities of political forces. Political-situational analysis determines the priorities of political parties in the context of the crisis of traditional ideologies. Professional methods include a comparative approach to identifying directions for the transformation of political ideologies.

It is found that scientifically based socio-political diagnostics contribute to targeted political interventions and communication strategies that are culturally sensitive and socially inclusive. Attention is paid to the means of strengthening participatory democracy, promoting social cohesion and rapid response to state policy. It is established that political parties and social institutions can fully use their potential by promoting the development of a culture of digital literacy, critical thinking and ethical awareness of voters. It is found that in the conditions of modern Ukraine, party ideologies should also be relied on to promote social cohesion and solve the problems of modern social groups. The importance of successful integration of party ideological justifications into digital communities is revealed, which requires a comprehensive approach. It should combine ideological innovations, political and technological competencies and social diagnostics. It is found that classical ideological systems lose their argumentative potential due to the visualization of media content. It is proven that ideological transformation consists in adapting to pragmatic requirements and behavioral patterns in the conditions of functioning of social networks and platforms.

Key words: political parties, political ideologies, transformation, digitalization, social needs, pragmatic choice.

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 81–86
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 81–86

УДК 323.2(477):327.7:316.4
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.10

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОСОЮЗ: ЕВОЛЮЦІЯ, ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тетяна Ляшенко
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса
Національної академії наук України,
відділ політичних інститутів та процесів
вул. Генерала Алмазова, 8, 01011, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0002-5807-1130

У статті досліджується еволюція, інституціоналізація та стійкість громадянського суспільства України в умовах повномасштабної війни та євроінтеграції. Показано, що громадянське суспільство пройшло шлях від радянської пасивності через Помаранчеву революцію та Революцію гідності до потужного драйвера реформ і національної стійкості. Особливу увагу приділено етапу після 2022 року, коли організації громадянського суспільства стали системними учасниками сектору безпеки й оборони, компенсуючи повільність державної бюрократії.

Проаналізовано кількісну динаміку: зростання кількості громадських організацій з 30 тис. у 2000 р. до понад 106 тис. у 2025 р., високий рівень довіри до волонтерів (близько 80%) та громадських організацій (59%). Розглянуто процеси інституціоналізації відповідно до стандартів ЄС: План дій на 2025–2026 роки, участь у Платформі громадянського суспільства Україна–ЄС, тіньові звіти коаліцій ОГС. Виявлено асиметрію між формальною кількістю організацій і реальною активністю (близько 89% ГО не подають фінансову звітність).

Окреслено ключові виклики: фінансова вразливість після скорочення програм USAID, нерівний доступ регіональних організацій до ресурсів, залежність від зовнішнього фінансування. Водночас підкреслено унікальну резильєнтність сектору, його здатність до самоорганізації та перехід до мережевих форм діяльності. Зроблено висновок, що громадянське суспільство України виступає одним із ключових «якорів» демократії та важливим чинником європейської інтеграції, зберігаючи функціональність навіть в умовах війни. Для довгострокової ефективності необхідні підвищення прозорості, фінансової незалежності та рівного доступу до ресурсів. Отже, українське громадянське суспільство демонструє високий рівень стійкості, адаптивності та здатності до самовідтворення навіть в умовах війни.

Ключові слова: громадянське суспільство, євроінтеграція, інституціоналізація, стійкість, воєнний стан, волонтерський рух, Україна.

Постановка проблеми. Громадянське суспільство України в умовах повномасштабної російсько-української війни та прискореної євроінтеграції перебуває у стані глибокої трансформації. З одного боку, воно демонструє безпрецедентну мобілізаційну спроможність, високу довіру громадян і здатність компенсувати слабкості державної бюрократії у сфері безпеки, оборони та гуманітарної допомоги. З іншого – сектор стикається з серйозними системними викликами: фінансовою вразливістю після суттєвого скорочення міжнародної підтримки (зокрема програм USAID) та асиметрією між формальною кількістю зареєстрованих організацій і реальною активністю.

В умовах воєнного стану та європейської інтеграції особливо актуальним стає питання, наскільки громадянське суспільство здатне зберегти свою функцію «якоря» демократії, забезпечити стійкість і ефективну участь у реформах, зберігаючи при цьому

© Ляшенко Т., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

незалежність і прозорість. Відсутність комплексного аналізу еволюції, інституціоналізації та резильєнтності сектору в період 2022–2025 років ускладнює вироблення обґрунтованих політик підтримки громадянського суспільства та оцінювання його ролі в євроінтеграційних процесах.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематика розвитку громадянського суспільства в Україні активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Класичні підходи (А. де Токвіль, Р. Патнем) розглядають громадянське суспільство як простір добровільних асоціацій, що забезпечують контроль над владою та запобігають авторитаризму. В українському контексті ці ідеї адаптовані в працях, присвячених постмайданній трансформації, ролі волонтерського руху та громадських рад.

Досить ґрунтовно різноаспектна проблематика інститутів громадянського суспільства проаналізована в працях О. Дмитренко, О. Карчевської, Н. Крицалюка, О. Михайловської, К. Петренко, П. Петровського. Дослідженню різних питань становлення та функціонування організацій громадянського суспільства, визначенню передумов інституціалізації громадянських ініціатив присвячені праці В. Андрущенка, І. Гавриленка, М. Іванюка, К. Левчука, Ф. Барановського.

Окрему увагу приділено еволюції та ролі волонтерського руху. Праці О. Головко, Ю. Стасюка та О. Томчука, А. Єременка та О. Безрукової вивчають наративи волонтерства як реконструкцію громадянства в умовах війни. Після 2022 року з'явилися численні аналітичні звіти (Індекс сталості організацій громадянського суспільства – CSOSI, дослідження Українського незалежного центру політичних досліджень, Transparency International Ukraine, ZMINA тощо), які фіксують кількісне зростання сектору, високий рівень довіри до волонтерів і громадських організацій, а також процеси інституціоналізації відповідно до стандартів ЄС.

Водночас у наявній літературі недостатньо системно проаналізовано поєднання кількісного зростання з якісними викликами прозорості, фінансової залежності та регіональної нерівності. Більшість досліджень або фіксують мобілізаційний сплеск 2022–2023 років, або зосереджуються на окремих аспектах (боротьба з корупцією, права людини, волонтерство), не пропонуючи цілісного погляду на еволюцію, інституціоналізацію та стійкість громадянського суспільства як чинника європейської інтеграції в умовах війни.

Метою статті є комплексний аналіз еволюції, інституціоналізації та стійкості громадянського суспільства України в умовах повномасштабної війни та євроінтеграції (2022–2025 рр.), виявлення ключових кількісних і якісних тенденцій, а також окреслення викликів і можливостей забезпечення його довгострокової ефективності як «якоря» демократії та чинника європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Функціонування всіх складових політичної системи України в сучасних умовах необхідно розглядати крізь призму повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Відповідно, оцінка стану громадянського суспільства, дотримання прав людини та свободи засобів масової інформації має враховувати об'єктивні обмеження, зумовлені воєнним станом. Водночас саме в цих умовах громадянське суспільство продемонструвало високий рівень адаптивності та стало одним із ключових факторів збереження демократичних принципів і дисперсії влади.

У концепції Алексіса де Токвіля громадянське суспільство постає як простір самоорганізації громадян, основу якого становлять добровільні асоціації, незалежні від держави, де громадяни реалізують свої інтереси та здійснюють контроль над владою [1]. Воно включає неурядові організації, волонтерські рухи, профспілки та громадські ініціативи, які слугують буфером між індивідом і владою, запобігаючи авторитаризму та сприяючи

плюралізму. В українському контексті ця функція набула особливої ваги: громадянське суспільство стало не лише посередником між державою і громадянами, але й активним учасником забезпечення національної стійкості.

Громадянське суспільство України активно залучене до всіх робочих груп переговорів з ЄС, моніторингу реформ і надання суспільно значущих послуг. У березні 2025 року Кабінет Міністрів затвердив План дій на 2025–2026 роки щодо розвитку громадянського суспільства [2] (34 заходи), який передбачає цифровізацію реєстрації через «Дію», посилення публічних консультацій, податкові пільги та розвиток соціального підприємництва. Уряд проводить щоквартальні зустрічі з представниками Платформи громадянського суспільства (ПГС) Україна-ЄС. Коаліція ОГС (Transparency International, ZMINA та ін.) зробили тіньовий звіт, що містить понад 500 рекомендацій щодо реформ у сфері правосуддя та фундаментальних прав. Тож Україна перейшла від формального існування громадянського суспільства до його інституціоналізації та часткової інтеграції у державне управління відповідно до стандартів ЄС.

Узагальнюючи, процес приведення громадянського суспільства України у відповідність до норм ЄС можна зобразити такою схемою:

✗ Формальна участь → ✓ Реальні механізми консультацій і впливу
✗ Складна реєстрація НУО → ✓ Спрощене законодавство, більше прав
✗ Закритість влади → ✓ Доступ до інформації, відкриті реєстри
✗ Відсутність інструментів участі → ✓ Петиції, бюджети участі, е-демократія
✗ Слабка роль НУО → ✓ Стейкхолдер у політиці та відбудові
✗ Обмежене фінансування → ✓ Підтримка міжнародних партнерів

Таким чином, питання вже не в тому, чи імплементувала Україна європейські норми, а в тому, наскільки ці норми стали реальною практикою функціонування держави та суспільства.

Еволюція громадянського суспільства в Україні у контексті євроінтеграції – це історія трансформації від радянської пасивності до потужного драйвера реформ та національної стійкості. Коротко цей шлях можна поділити на кілька ключових етапів:

1. *Зародження (1990-ті – початок 2000-х):* Виникнення перших неурядових організацій (НУО) як реакція на пострадянську кризу. Громадянське суспільство існувало переважно у формі локальних екологічних, правозахисних ініціатив та фондів, що фінансувалися ззовні (гранти ЄС, США). Воно було слабко пов'язане з суспільством загалом.

2. *Помаранчева революція (2004 р.)* стала потужним каталізатором громадянської активності. Зросла роль громадських організацій, незалежних медіа та громадського контролю, що відповідало стандартам демократії ЄС.

3. *Революція гідності (2013–2014 рр.)* – своєрідна точка біфуркації, коли громадянське суспільство перетворилось на самоорганізовану силу. Волонтерський рух (тили, медицина, забезпечення армії) взяв на себе функції, з якими не справлялася держава. Це сприяло безпрецедентному зростанню рівня довіри до волонтерів та активістів. За словами Ірини Бекешкіної – відомої української соціологині, у 2013 році вперше за всю історію опитувань баланс довіри до громадських організацій став позитивним. В травні 2013 року їм довіряли близько 38%, а ще у червні 2010 року ця цифра була лише 26% [3].

4. *Інституціоналізація реформ (2015–2021):* Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС та початку дії безвізового режиму громадянське суспільство стало офіційним інструментом євроінтеграції. Важливу роль почали відігравати громадські ради при органах влади та механізми публічного контролю за використанням коштів (наприклад, Prozorro), що були впроваджені завдяки тиску громадськості. Громадянське суспільство активно

залучене до імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, моніторингу реформ (зокрема у сферах верховенства права, антикорупційної політики – відповідно до критеріїв ЄС, зокрема Розділи 23 і 24) та забезпечення демократичної підзвітності.

5. *Повномасштабне вторгнення (2022 – донині):* Громадянське суспільство в Україні стало частиною сектору безпеки та оборони. Волонтерські фонди стали такими ж системними гравцями, як і держава, забезпечуючи армію дронами, авто та технологіями, де державні бюрократичні процедури були надто повільними. Євроінтеграція набула екзистенційного сенсу: громадянське суспільство виступає не лише як контролер реформ, а як ключовий лобіст прискореного вступу до ЄС.

Таблиця 1

Динаміка розвитку громадянського суспільства в Україні

Рік	Кількість ГО	Рівень довіри до ГО	Рівень довіри до ВО	Рівень сталості громадянського суспільства
2024	104 483	59	80	3,0
2022	96 543	60,1	85,2	3,1
2021	≈ 96 258	14,9	39,7	3,2
2013	75 000	38	-	3,4
2005	43 000	26,1	-	3,7
2000	30 000	≈ 16	-	4,5

Джерела: [4, 5] Шкала від 1 (найвищий рівень сталості, «enhanced») до 7 (найнижчий, «impeded»). Нижче число = краща сталість.

Кількісні показники розвитку громадянського суспільства демонструють стійку позитивну динаміку. Суттєвий стрибок спостерігається у 2005 році після Помаранчевої революції (43000 ГО). А після Революції гідності, з 2013 до 2021 року в Україні вже було більше 96 000 ГО. Після повномасштабного вторгнення у 2022 році кількість громадських організацій зросла до 96 543, а у 2024 році – до 104 483. Станом на 2025 рік цей показник перевищив 106 тис. організацій. Кількість благодійних організацій також зросла – до понад 32 тис., а зареєстрованих волонтерів – до приблизно 11 тис. Таким чином, навіть попри війну, сектор продовжує розширюватися, що свідчить про його інституційну стійкість.

Разом із кількісним зростанням спостерігається суттєва трансформація довіри до громадянського суспільства. Як видно з графіка 1, довіра до інститутів громадянського суспільства напряму пов'язана зі знаковими політичними подіями всередині країни і з війною. Бачимо три стрибка, які також пов'язані з обома революціями та російсько-українською війною. У 2022 році відбулося найбільше зростання прихильного ставлення і до громадських організацій і, насамперед, до волонтерів, відповідно – 60,1 і 85,2 відсотка. На сьогоднішній день довіра до волонтерів та громадських організацій залишається на такому самому високому рівні (79%), поступаючись лише ЗСУ, які мають 94% підтримки.

Рівень сталості громадянського суспільства в Україні суттєво зріс порівняно з 2000 роком. Суттєве покращення відбулось після 2014 року. Під час війни (з 2022 р.) сектор продемонстрував унікальну резилієнтність: масову самоорганізацію, адаптацію до воєнних умов і паралельну підтримку оборони та гуманітарної допомоги.

Такий різкий стрибок довіри у 2022 році можна пояснити ефектом Rally 'round the flag effect, тобто консолідацією суспільства навколо держави та національних інституцій у відповідь на екзистенційну загрозу. Але важливо, що навіть після часткового зниження ці показники залишаються значно вищими, ніж у довоєнний період.

Але наразі соціальний діалог в Україні має суперечливий і переважно обмежений характер. З одного боку, він є формально наявним, але відбувається не завдяки високій довірі, а через наявність зовнішньої загрози та активності громадянського суспільства. З іншого боку, його ефективність суттєво знижена через дефіцит базової довіри до державних інституцій. Критичний «поріг довіри» є базовою передумовою ефективного соціального діалогу, рівень довіри виступає не лише соціальною характеристикою, а й функціональним критерієм дієздатності соціального діалогу.

Громадянське суспільство проявляє високу мобілізаційну спроможність. За даними соціологічних досліджень, понад 60% громадян України у 2022–2025 роках були залучені до волонтерської діяльності або допомоги Збройним силам України [6]. Крім того, близько 50–55% населення брали участь у цифрових формах підтримки – онлайн-фандрейзингу, інформаційних кампаніях та локальних ініціативах. Це свідчить про перехід громадянського суспільства до мережевих форм організації та підвищення ролі цифрових інструментів.

Водночас кількісне зростання сектору не завжди відображає його реальну активність. Значна частина організацій не подає фінансової звітності:

Таблиця 2

Кількість організацій громадянського суспільства, які не подали фінансові звіти

Рік	Не здали ГО	% від загальної кількості ГО	Не здали БО	Зміна ГО порівняно з попереднім роком
2021	93 659	≈97%	19 250	-
2022	90 453	-	21 963	-3 206
2023	89 964	-	22 417	-489
2024	92 189	89%	23 382	+2 225

Джерело: [7].

Як бачимо з табл. 2, у 2024 році таких було близько 89% від загальної кількості громадських організацій. Це означає, що реальна кількість активних організацій може бути значно менша за зареєстровану (лише ≈11% ГО та 23% БО прозвітували). Це «інфляція» статистики. І хоча, загалом, така ситуація не суперечить високим показникам стійкості громадянського суспільства (CSOSI ≈ 3,0), але створює виклики для оцінки прозорості та ефективності сектору, а також впливає на рівень довіри з боку суспільства та міжнародних партнерів.

Серйозним викликом для громадянського суспільства залишається фінансова вразливість. У березні–липні 2025 року адміністрація США оголосила про суттєве скорочення програм USAID, що торкнулося понад 80% проектів [8]. Це зачепило майже всі проєкти, які фінансувалися американським урядом для громадянського суспільства, демократії, медіа, прав людини, децентралізації, ветеранських ініціатив тощо. Багато програм фактично закрилися або були суттєво скорочені/припинені. Багато організацій скоротили штат (25–30% опитаних ГО), перевели людей на неоплачувані відпустки або закрили окремі напрямки роботи.

Проте кількість зареєстрованих громадських організацій через це в Україні не зменшилася. Навпаки, продовжувала зростати: у 2025 році Мін'юст зареєстрував понад 4 600 нових громадських організацій [9]. Отже, загальна кількість зареєстрованих ГО зросла, але сектор став менш фінансово стійким: багато організацій працюють на межі виживання, з меншим штатом, меншим охопленням і меншою інституційною спроможністю. Найбільше постраждали ГО у сферах демократії, антикорупції, медіа, прав людини та децентралізації. Фінансування Європейського Союзу стало одним із найважливіших факторів стабілізації українського громадянського суспільства. ЄС не зміг повністю

компенсувати втрати (за оцінками експертів, американське фінансування раніше покривало 30–60% бюджетів багатьох ГО у сферах демократії, медіа, прав людини та реформ), але суттєво пом'якшив удар і навіть посилив підтримку в деяких напрямах. Також у організацій громадянського суспільства існують проблеми нерівного доступу до ресурсів і процесів прийняття рішень. Зокрема, ГО на регіональному рівні почуваються значно менш залученими до процесів відновлення (37%), ніж національні організації (49%). Тисячі невеликих громад взагалі не мають активного громадянського суспільства чи офісів відновлення. Це створює ризики дисбалансу у розвитку громадянського суспільства.

Українське громадянське суспільство пройшло шлях від мобілізаційної реакції у 2022 році до більш стабільної та професіоналізованої форми у 2024–2025 роках. Воно демонструє високий рівень стійкості, адаптивності та здатності до самовідтворення навіть в умовах війни. Проте для забезпечення його довгострокової ефективності необхідні системні кроки щодо підвищення прозорості, фінансової незалежності та рівного доступу до ресурсів.

Отже, під час війни громадянське суспільство продемонструвало унікальну мобілізаційну силу: від волонтерської допомоги ЗСУ та гуманітарної підтримки до впливу на ключові рішення влади через громадські ради, електронні петиції, платформу «Дія. Громадськість» та масові кампанії. Воно сприяє не лише вирішенню поточних проблем, а й формуванню національної єдності та стійкості. Широка мережа волонтерських ініціатив і неурядових організацій в багатьох випадках взяли на себе гуманітарну функцію і таким чином не лише заповнили державні прогалини, а й стали фактором *горизонтальної мобілізації,* коли значна частина соціально-політичної відповідальності делегується громадянам, волонтерським об'єднанням, незалежним медіа та цифровим платформам. Це формує своєрідну «мережеву демократію», де політичний процес стає результатом постійної взаємодії між державою та суспільством – новою моделлю суспільного договору, у якому громадяни виступають не пасивними отримувачами державних послуг, а активними учасниками вироблення політики. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у підтриманні соціального діалогу, виступаючи ініціатором змін, посередником між державою та громадянами, а також механізмом контролю за діяльністю влади.

Таким чином, громадянське суспільство в Україні виступає одним із ключових «якорів» демократії та важливим чинником європейської інтеграції, зберігаючи свою функціональність і вплив навіть у надзвичайно складних умовах воєнного часу.

Список використаної літератури

1. Meyer, H. – D. (2021). The dialectic of civil and uncivil society – Fragility, fault lines, and countervailing forces. In H.-D. Meyer (Ed.), Knowledge and civil society (pp. 112–119). Springer. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-71147-4_2
2. Про затвердження плану заходів на 2025–2026 роки з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 березня 2025 р. № 246-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 09.08.2026).
3. Українці стали більше довіряти ЗМІ та громадським організаціям – Бекешкіна. Укрінформ. 05.06.2013. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1503858-ukraiintsi_stali_bilshe_doviryati_zmi_ta_gromadskim_organizatsiyam_bekeshkina_1834029.html (дата звернення: 09.08.2026).
4. Індекс сталості розвитку ОГС в Україні. Звіт 2024 / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. ; за підтримки Міжнар. фонду «Відродження». Київ, 2025. URL: http://www.ucipr.org.ua/images/documents/2024_CSOSI_report_UA_revII_23_07.pdf (дата звернення: 09.08.2026).
5. Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI). URL: https://csosi.org/ (дата звернення: 10.08.2026).

6. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.07.2025 р. № 715-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 09.08.2026).
7. 89% громадських організацій не здали річну фінансову звітність за 2024 рік. Оновлено. Опендатабот. 18 червня 2025. URL: https://opendatabot.ua/analytics/foundation-go-financial-reports-2025 (дата звернення: 09.08.2026).
8. Lu C. Trump Cuts USAID Programs by 83 Percent, Rubio Announces. Foreign Policy. 10 березня 2025. URL: https://foreignpolicy.com/2025/03/10/trump-rubio-usaid-cuts-foreign-aid/ (дата звернення: 09.08.2026).
9. У 2025 році Мін'юст зареєстрував понад 4,6 тисячі громадських формувань. borg.expert. 26 січня 2026. URL: https://borgexpert.com/news/u-2025-rotsi-min-iust-zareiestruvav-ponad-4-6-tysiachi-hromadskykh-formuvan (дата звернення: 09.08.2026).

CIVIL SOCIETY OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: EVOLUTION, INSTITUTIONALIZATION AND RESILIENCE UNDER WARTIME CONDITIONS

Tetiana Liashenko
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Department of Political Institutions and Processes
Generala Almazova str., 8, 01011, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-5807-1130

The article examines the evolution, institutionalization, and resilience of Ukraine's civil society under the conditions of full-scale war and European integration. It is shown that civil society has progressed from Soviet-era passivity through the Orange Revolution and the Revolution of Dignity to become a powerful driver of reforms and national resilience. Particular attention is paid to the period after 2022, when civil society organizations became systemic actors in the security and defense sector, compensating for the sluggishness of state bureaucracy.

The quantitative dynamics are analyzed: the growth in the number of civil society organizations from 30,000 in 2000 to over 106,000 in 2025, the high level of public trust in volunteers (approximately 80%) and civil society organizations (59%). The processes of institutionalization in line with EU standards are considered: the Action Plan for 2025–2026, participation in the Ukraine–EU Civil Society Platform, and shadow reports by CSO coalitions. An asymmetry is identified between the formal number of organizations and their actual activity (approximately 89% of CSOs do not submit financial reports).

Key challenges are outlined: financial vulnerability following the reduction of USAID programs, unequal access of regional organizations to resources, and dependence on external funding. At the same time, the unique resilience of the sector, its capacity for self-organization, and the shift toward networked forms of activity are emphasized. It is concluded that Ukraine's civil society serves as one of the key "anchors" of democracy and an important factor in European integration, maintaining its functionality even under wartime conditions. For long-term effectiveness, improvements in transparency, financial independence, and equal access to resources are necessary. Thus, Ukrainian civil society demonstrates a high level of resilience, adaptability, and capacity for self-reproduction even in wartime. However, systemic steps to enhance transparency, financial independence, and equal access to resources are required to ensure its long-term effectiveness.

Key words: civil society, European integration, institutionalization, resilience, martial law, volunteer movement, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 87–100
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 87–100

УДК 327(415:439):061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.11

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН РЕСПУБЛІКИ ІРЛАНДІЯ ТА УГОРЩИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Маріанна Марусинець
Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II,
Науково-дослідний центр імені Тіводора Легоцькі
пл. Кошута, 6, 90200, м. Берегово,Україна
https://orcid.org/0000-0001-7366-9328

У статті досліджуються особливості розвитку міжнародних відносин Республіки Ірландія та Угорщини в умовах сучасних глобальних трансформацій. Розглядається еволюція двостороннього співробітництва після завершення холодної війни, коли європейська інтеграція стала ключовим чинником інституціоналізації політичної, економічної та гуманітарної взаємодії між двома державами. Особливу увагу приділено ролі членства Ірландії та Угорщини в ЄС, яке забезпечило нові механізми координації зовнішньої політики, розширення торговельно-інвестиційних зв'язків і розвитку багаторівневого співробітництва.

Проведено порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій двох держав. Показано, що Республіка Ірландія дотримується курсу на багатостороннє співробітництво, зміцнення міжнародного права, збереження політики військового нейтралітету та активну участь у діяльності міжнародних організацій, тоді як Угорщина поєднує участь у європейських та євроатлантичних структурах з акцентом на захист національного суверенітету, розвиток регіонального співробітництва та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків. Незважаючи на відмінності в окремих підходах до питань європейської політики, міграції, енергетичної безпеки та міжнародного порядку денного, двосторонні відносини зберігають стабільний і конструктивний характер.

Розкриваються основні напрями сучасного ірландсько-угорського співробітництва, зокрема політична взаємодія, економічна інтеграція, гуманітарні зв'язки, освітні та наукові обміни, культурна дипломатія, діяльність діаспор і розвиток публічної дипломатії. Окрему увагу приділено впливу цифровізації на трансформацію дипломатичної практики, розширенню інструментів публічної та цифрової дипломатії, а також ролі дипломатичних представництв у зміцненні міждержавних і міжсуспільних контактів.

Доведено, що відносини Республіки Ірландія та Угорщини являють собою стійку багаторівневу систему взаємодії, засновану на поєднанні національних інтересів і загальноєвропейських інтеграційних механізмів. Показано, що економічна взаємозалежність, гуманітарне співробітництво та інституційна підтримка ЄС забезпечують стабільність двостороннього партнерства навіть в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин і створюють передумови для подальшого поглиблення співробітництва.

Ключові слова: Республіка Ірландія, Угорщина, міжнародні відносини, європейська інтеграція, Європейський Союз, зовнішня політика, двосторонні відносини, економічна інтеграція, гуманітарне співробітництво, культурна та цифрова дипломатія.

Постановка проблеми. Сучасна система міжнародних відносин характеризується глибокими змінами, пов'язаними з процесами глобалізації, трансформацією світового політичного порядку, посиленням регіональної інтеграції та виникненням нових викликів міжнародній безпеці. У цих умовах особливий інтерес становить аналіз зовнішньополітичного розвитку малих і середніх держав Європи, які змушені адаптуватися до швидкозмінного міжнародного середовища. Актуальність дослідження полягає також у виявленні

© Марусинець М., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

особливостей розвитку міжнародних відносин Республіки Ірландія та Угорщини в умовах глобальних трансформацій, а також у визначенні чинників, що впливають на формування їхніх зовнішньополітичних стратегій.

Розвиток міжнародних відносин між Республікою Ірландія та Угорщиною є цікавим прикладом взаємодії двох малих європейських держав, історичний досвід яких значною мірою пов'язаний із боротьбою за політичне самовизначення та збереження національної ідентичності. Незважаючи на географічну віддаленість і відмінності в історичному розвитку, обидві країни демонструють певну схожість у процесах формування національної державності, що вплинуло на характер двосторонніх відносин і співробітництва в межах Європейського союзу (ЄС).

Угорщина та Республіка Ірландія мають низку подібних характеристик політико-економічного розвитку. Обидві країни належать до категорії малих відкритих економік, тісно інтегрованих у європейський ринок та інституційну архітектуру ЄС. Крім того, їхній історичний розвиток включає тривалі періоди боротьби за політичний суверенітет і національну ідентичність, що сформувало стійкі елементи політичної культури, засновані на цінностях представницької демократії та християнсько-демократичної традиції. Історичні й культурні паралелі між двома країнами нерідко підкреслюються дослідниками, які звертають увагу на взаємний символічний та інтелектуальний вплив, зокрема на постаті національних рухів XIX ст. і спільну християнську традицію Європи. У цьому контексті обидві країни можна розглядати як частини ширшого європейського культурно-історичного простору, у якому релігійні та політичні ідеї взаємно посилювали процеси формування національних держав [1].

Сучасні відносини Республіки Ірландія та Угорщини розвиваються в межах загальноєвропейських політичних та економічних процесів і характеризуються сталим двостороннім взаємодією. Обидві країни є членами ЄС, що створює інституційну основу для співробітництва у сферах економіки, освіти, науки та культури. Незважаючи на відмінності у підходах до окремих питань європейської інтеграції, двосторонні відносини зберігають конструктивний характер і спрямовані на розвиток взаємовигідного співробітництв [2; 3].

Ступінь наукової розробки проблеми. Попри наявність значної кількості праць, присвячених окремим аспектам історичного, політичного, економічного та культурного розвитку Республіки Ірландія й Угорщини, комплексне дослідження сучасних ірландсько-угорських відносин як прикладу взаємодії малих держав у межах ЄС залишається недостатньо розробленим.

Проблематика розвитку ірландсько-угорських відносин досліджується переважно в контексті історії національних рухів, зовнішньої політики держав, європейської інтеграції та культурної дипломатії. Історичні паралелі між Республікою Ірландія та Угорщиною, а також вплив угорського політичного досвіду на ірландський національний рух висвітлено у працях ірландського політичного діяча А. Гріффіта, угорсько-американського історика І. Деака, австро-американського історика Р. Канна, британських дослідників П. Пайна та Дж. Гатчінсона.

Зовнішньополітичний розвиток Республіки Ірландія досліджували ірландські політологи П. Кітінг, Б. Тонра, Дж. Коаклі, М. Галлагер, Е. О'Меллі та Т. Рейді, які аналізували особливості ірландської дипломатії, її європейський вимір і принципи міжнародної взаємодії. Особливості зовнішньої політики Угорщини, її взаємовідносини з ЄС та прагнення до збереження національної автономії розглядали угорський державний діяч В. Орбан, американська дослідниця С. Д. Денца та британський політолог Н. Ньюджент.

Сучасні аспекти двосторонніх відносин між Республікою Ірландія та Угорщиною висвітлюються переважно в матеріалах дипломатичних установ і офіційних структур.

Значний внесок у дослідження економічного, гуманітарного та культурного співробітництва зробили представники урядових установ Республіки Ірландія та Угорщини, а також дослідники культурної дипломатії та діаспоральних зв'язків.

Окремий напрям сучасних досліджень становить цифрова дипломатія, зокрема вплив цифровізації на діяльність дипломатичних представництв та трансформацію міжнародної комунікації. Цю проблематику досліджують автори, які аналізують роль інтернет-технологій, соціальних мереж і цифрових платформ у розвитку публічної дипломатії та формуванні міжнародного іміджу держав. Цифровізація розглядається як важливий інструмент адаптації дипломатичних місій до нових умов взаємодії між державами та суспільствами.

Формулювання цілей статті. Враховуючи актуальність дослідницької проблематики, основна мета статті полягає у всебічному аналізі основних напрямів міжнародної діяльності Республіки Ірландія та Угорщини, виявленні подібностей і відмінностей їхніх зовнішньополітичних підходів в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Історичні зв'язки між Ірландією та Угорщиною мають тривалу традицію, що сягає Середньовіччя, коли між двома народами існували опосередковані релігійні, освітні та культурні контакти в межах ширшого європейського цивілізаційного простору. Незважаючи на відсутність інтенсивної прямої взаємодії, обидві країни розвивалися в подібних історико-політичних умовах, що характеризувалися прагненням до збереження національної ідентичності та політичного самовизначення в контексті домінування сильніших держав. У результаті сформувалися стійкі історичні паралелі та взаємний інтелектуальний інтерес, який у сучасній історіографії закріпився в інтерпретації Ірландії та Угорщини як держав зі зіставними траєкторіями національного розвитку [2].

У другій половині XIX ст. ірландсько-угорські зв'язки набули вираженого політико-ідеологічного змісту. Національні рухи обох країн, які розвивалися в умовах боротьби за розширення політичних прав і самовизначення, уважно стежили за досвідом один одного. Представники угорського національного руху, зокрема Л. Кошут, виявляли значний інтерес до діяльності лідера ірландського національного руху Д. О'Коннелла, розглядаючи ірландський рух як один із найбільш послідовних прикладів конституційної боротьби за національні права. Водночас ірландські інтелектуали та політики зверталися до угорського досвіду як до можливої моделі модернізації національного руху. Такий обмін політичними ідеями свідчив про формування своєрідного транснаціонального простору європейських націоналізмів, у межах якого національні рухи сприймали досягнення один одного не як ізольовані історичні події, а як елементи загального процесу формування сучасних європейських націй [2].

Угорський політичний досвід істотно вплинув на формування ідеології ірландського націоналізму початку XX ст. Найповніше його осмислив і адаптував до ірландських політичних реалій засновник партії «Шинн Фейн» А. Гріффіт, який у 1904 р. опублікував працю «Воскресіння Угорщини: паралель для Ірландії». У ній він обґрунтував можливість використання угорської моделі конституційної боротьби як прикладу для досягнення політичної автономії Ірландії. Угорська боротьба за автономію у складі Австро-Угорської монархії розглядалася ним не лише як історичний приклад успішної національної політики, а й як практична модель досягнення ірландського самоврядування [4].

Виходячи з подібності історичного розвитку Ірландії та Угорщини, А. Гріффіт стверджував, що угорський досвід може слугувати основою для вироблення ефективної політичної стратегії ірландського національного руху. На його думку, поступове розширення повноважень національних політичних інститутів, зміцнення власних державницьких

структур і зменшення залежності від центральної влади були більш дієвим шляхом досягнення державного суверенітету, ніж збройна конфронтація. Праця А. Гріффіта стала важливим теоретичним підґрунтям політичної програми партії «Шинн Фейн» і сприяла утвердженню в ірландській політичній думці уявлення про угорський досвід як одну з найбільш успішних моделей національного державотворення [4].

Особливе місце в концепції А. Гріффіта посідала стратегія «пасивного опору», розроблена Ф. Деаком після поразки Угорської революції 1848–1849 рр. Основу цієї стратегії становили відмова від співпраці з центральними органами влади, бойкот державних інститутів і збереження власних національних політичних структур [5]. Аналізуючи ефективність такої політики, ірландські націоналісти дійшли висновку, що послідовний інституційний опір може стати не менш дієвим інструментом досягнення політичних цілей, ніж революційна боротьба. Саме тому угорська модель справила суттєвий вплив на формування ідеології абстенціонізму, яка згодом стала одним із ключових елементів політичної стратегії партії «Шинн Фейн». Відмова від участі в британських державних інститутах поєднувалася з курсом на створення власних органів національного представництва, що значною мірою відтворювало угорський політичний досвід другої половини XIX ст. [6, с. 207–208].

Додатковим чинником, який посилив інтерес ірландських політиків до угорського досвіду, став Австро-угорський компроміс 1867 р., що продемонстрував можливість досягнення широкої автономії шляхом тривалого політичного тиску та переговорного процесу. Утворення дуалістичної монархії забезпечило Угорщині власну систему державного управління, парламент і значну самостійність при збереженні єдиної держави Габсбургів. Для ірландських політичних діячів цей приклад мав особливу цінність, оскільки підтверджував можливість еволюційного перетворення державного устрою без повного руйнування наявної політичної системи. Угорський досвід зміцнив уявлення про те, що послідовний розвиток національних інститутів може стати проміжним етапом на шляху до ширшого державного суверенітету. Таким чином, угорський досвід вплинув не лише на тактичні рішення ірландського національного руху, а й на формування його довгострокової політичної стратегії [7, с. 344–350].

Політична взаємодія Ірландії та Угорщини супроводжувалася існуванням значних культурно-історичних паралелей. В обох державах процеси формування національної ідентичності відбувалися в умовах протидії політичній і культурній асиміляції, що зумовило особливе значення національної мови, історичної пам'яті та культурних інститутів. Ірландське ґельське відродження та угорський національно-культурний рух виконували подібні функції консолідації суспільства й легітимації ідеї національної державності. В обох випадках культурна політика стала не лише інструментом збереження національної самобутності, а й важливим чинником політичної мобілізації, що підготував передумови для подальшого державного будівництва [8, с. 6].

У другій половині XX ст. історично сформовані культурні та політичні зв'язки отримали інституційне оформлення. Після подій Угорської революції 1956 р. Республіка Ірландія надала притулок 541 угорському біженцю, продемонструвавши готовність брати участь у міжнародних гуманітарних ініціативах і підтримку європейської солідарності. Цей епізод став важливим символом гуманітарного виміру двосторонніх відносин, який згодом доповнив їхній політичний зміст. Офіційне встановлення дипломатичних відносин між Республікою Ірландія та Угорщиною у 1976 р., а також відкриття посольств у Дубліні в 1991 р. і Будапешті в 1995 р. завершили процес інституціоналізації двостороннього співробітництва, створивши стійкі механізми політичного діалогу [2].

Після завершення холодної війни ірландсько-угорські відносини вступили в якісно новий етап розвитку, який визначався насамперед процесами європейської інтеграції. Якщо раніше взаємодія двох держав ґрунтувалася переважно на історико-культурних контактах і окремих політичних ініціативах, то з початку 1990–х рр. центральне місце посіло співробітництво в межах загальноєвропейських інститутів. Європейська інтеграція створила принципово нові механізми політичного діалогу, економічної взаємодії та координації зовнішньополітичних позицій, сприяючи інституціоналізації двосторонніх відносин. Республіка Ірландія послідовно підтримувала інтеграцію Угорщини до ЄС, розглядаючи розширення ЄС як важливий чинник зміцнення демократичних інститутів, політичної стабільності та економічного розвитку держав Центральної Європи. Вступ Угорщини до ЄС у 2004 р. став важливою віхою у розвитку двосторонніх відносин, оскільки перевів співробітництво на якісно інший рівень, за якого воно стало розвиватися не лише в межах національних зовнішньополітичних інтересів, а й у контексті реалізації спільної політики ЄС [2].

Водночас участь в інтеграційних процесах не призвела до повної уніфікації зовнішньополітичних підходів двох держав. Незважаючи на спільну інституційну належність до ЄС, Республіка Ірландія та Угорщина зберігають відмінні уявлення про пріоритети зовнішньої політики, роль наднаціональних інститутів і механізми забезпечення національних інтересів. Ці відмінності зумовлені як особливостями історичного розвитку держав, так і специфікою їхніх зовнішньополітичних традицій і національних стратегій.

Для Республіки Ірландія характерна послідовна орієнтація на багатостороннє співробітництво, зміцнення міжнародного права та розвиток механізмів колективного управління міжнародними процесами. Такий підхід є одним із базових принципів ірландської зовнішньої політики та визначає активну участь країни у діяльності ЄС, ООН та інших міжнародних організацій [9, с. 20]. Важливою особливістю зовнішньополітичного курсу Республіки Ірландія залишається політика військового нейтралітету. Не будучи членом НАТО, держава послідовно розвиває співробітництво у сфері міжнародної безпеки через участь у миротворчих операціях ООН, гуманітарних ініціативах і цивільних місіях ЄС. Такий підхід дозволяє Ірландії поєднувати збереження традиційного нейтрального статусу з активною участю у вирішенні актуальних міжнародних проблем [10; 11, с. 156]. Загалом сучасна ірландська зовнішня політика орієнтована на зміцнення міжнародного правопорядку, захист прав людини, підтримку сталого розвитку та розвиток стратегічного партнерства як із державами ЄС, так і зі США, які залишаються одним із ключових зовнішньополітичних партнерів країни [12].

Зовнішньополітична стратегія Угорщини формується на іншій концептуальній основі. Зберігаючи прихильність до членства в ЄС і НАТО, угорське керівництво останніми роками послідовно акцентує увагу на зміцненні національного суверенітету та розширенні самостійності під час ухвалення зовнішньополітичних рішень. Такий підхід відображає прагнення поєднати участь в інтеграційних об'єднаннях із максимальним збереженням автономії у формуванні та реалізації національної зовнішньої політики [13, с. 16]. Поряд із розвитком співробітництва в межах європейських та євроатлантичних структур Угорщина приділяє значну увагу зміцненню регіональної взаємодії в Центральній Європі, а також диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків шляхом розширення співробітництва з державами Азії та іншими ринками, що швидко розвиваються. Така багатовекторність розглядається угорським керівництвом як інструмент підвищення стійкості національної економіки та розширення зовнішньополітичних можливостей держави [14].

Незважаючи на наявні відмінності у зовнішньополітичних підходах, двостороннє співробітництво між Республікою Ірландія та Угорщиною продовжує послідовно

розвиватися, спираючись на прагматичні інтереси обох сторін і спільну інституційну основу членства в ЄС. На сучасному етапі ключового значення набуває економічна взаємодія, яка виступає одним із найбільш динамічних напрямів двосторонніх відносин. Обсяг взаємної торгівлі перевищує один мільярд євро щорічно, що свідчить про високий рівень економічної взаємозалежності та стійкий розвиток торговельно-інвестиційних зв'язків. Угорщина становить інтерес для ірландського бізнесу як один із найбільш перспективних ринків Центральної Європи, що має сприятливі умови для розміщення виробничих потужностей і реалізації інвестиційних проєктів [15].

Сучасний етап розвитку відносин між Республікою Ірландія та Угорщиною характеризується послідовним зміцненням двостороннього співробітництва у політичній, економічній, гуманітарній і культурній сферах. Незважаючи на відсутність спільного кордону та значну географічну віддаленість, обидві країни демонструють високий рівень взаємодії, який визначається не лише членством у ЄС, а й сформованими історичними передумовами співробітництва. Інституційне середовище ЄС створює сприятливі умови для розвитку двосторонніх контактів, забезпечуючи стійкі механізми політичного діалогу, економічної кооперації та гуманітарного обміну. Завдяки участі у спільних європейських інституціях Республіка Ірландія та Угорщина мають можливість координувати свої позиції щодо широкого кола міжнародних питань, розвивати галузеве співробітництво та розширювати взаємодію як на міждержавному, так і на суспільному рівнях.

Політична взаємодія Республіки Ірландія та Угорщини здійснюється переважно в межах інститутів ЄС, які формують основний інституційний майданчик для двостороннього співробітництва. Регулярна участь представників обох країн у діяльності Ради ЄС, Європейської ради, Європейської комісії та інших загальноєвропейських структур сприяє узгодженню зовнішньополітичних та економічних пріоритетів, а також розвитку співпраці з питань внутрішнього ринку, енергетичної політики, цифрової трансформації та сталого розвитку. Незважаючи на наявні відмінності у підходах до окремих питань європейської та міжнародної політики, обидві країни зберігають конструктивний характер двосторонніх відносин, заснований на принципах прагматизму, взаємної поваги та зацікавленості у подальшому розвитку співробітництва.

Суттєвий вплив на сучасний розвиток відносин Республіки Ірландія та Угорщини здійснюють глобальні виклики, серед яких особливе місце посідають міграційні процеси, енергетична безпека, зміна клімату та наслідки геополітичних конфліктів. Республіка Ірландія більшою мірою дотримується загальноєвропейських підходів до вирішення цих проблем, виступаючи за зміцнення механізмів колективного управління в межах ЄС [16, с. 10]. Угорщина займає більш обережну позицію щодо низки питань загальноєвропейської політики. Найбільш помітні відмінності проявляються у сфері міграційної політики, де Будапешт послідовно відстоює пріоритет національного контролю над міграційними потоками [17]. Водночас наявні розбіжності мають переважно політико-концептуальний характер і не здійснюють суттєвого негативного впливу на розвиток двостороннього співробітництва, яке продовжує ґрунтуватися на спільних зобов'язаннях, що випливають із членства двох держав у ЄС.

Одним із найбільш значущих напрямів ірландсько-угорського співробітництва є економічна сфера. Розвиток двосторонніх відносин значною мірою зумовлений участю обох країн у єдиному європейському економічному просторі, що забезпечує свободу руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили [18]. Функціонування внутрішнього ринку ЄС створило сприятливі умови для розширення взаємної торгівлі, інвестиційної діяльності та виробничої кооперації, суттєво знизивши адміністративні й правові бар'єри у взаємних економічних відносинах.

За даними ірландської сторони, як зазначалося вище, обсяг двосторонньої торгівлі товарами перевищує один мільярд євро на рік, тоді як сучасні оцінки сукупного товарообігу товарів і послуг свідчать про його перевищення позначки у сім мільярдів євро щорічно, що відображає високий рівень економічної взаємопов'язаності двох держав і поступове поглиблення їхньої інтеграції у загальноєвропейський господарський простір [19]. Угорщина розглядається Ірландією як один із найбільш значущих економічних партнерів у Центральній Європі, тоді як ірландські компанії активно беруть участь у розвитку угорської економіки. В Угорщині функціонує понад сто підприємств з ірландським капіталом, які забезпечують зайнятість близько чотирьох тисяч осіб [2]. Найбільш активно співробітництво розвивається у будівельній галузі, фармацевтичній промисловості, клінічних дослідженнях, агропромисловому комплексі, секторі інформаційних технологій та інших високотехнологічних напрямах. Важливу роль у розширенні економічних зв'язків відіграє діяльність транснаціональних корпорацій, представлених на ринках обох країн, що сприяє модернізації окремих галузей економіки, розвитку інноваційного потенціалу та подальшому зміцненню виробничої кооперації.

Економічна взаємодія Республіки Ірландія та Угорщини розвивається у ширшому контексті їхньої участі у міжнародних економічних процесах. Республіка Ірландія є однією з найбільш відкритих економік світу та послідовно залучає іноземні інвестиції завдяки сприятливому податковому режиму, високому рівню розвитку інноваційного сектору та ефективній економічній дипломатії, яка виступає одним із ключових інструментів зміцнення її міжнародних позицій [20].

Угорщина, своєю чергою, також орієнтована на розширення міжнародного економічного співробітництва та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків. Особливого значення останніми роками набула стратегія «Відкриття на Схід», спрямована на розвиток торговельно-економічних відносин із Китаєм, Республікою Корея та іншими державами Азії [17]. Реалізація цієї стратегії відображає прагнення угорського керівництва розширити географію інвестиційного співробітництва та зменшити залежність від традиційних європейських ринків. Незважаючи на відмінності у пріоритетах зовнішньоекономічної політики, обидві країни розглядають міжнародну економічну інтеграцію як найважливіший чинник забезпечення сталого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національних економік і зміцнення своїх позицій у світовій господарській системі.

Поряд із політичною та економічною взаємодією важливим напрямом сучасних ірландсько-угорських відносин є гуманітарне співробітництво, яке охоплює освітню, наукову, культурну та суспільну сфери. Розвиток гуманітарного співробітництва значною мірою зумовлений членством обох країн у ЄС, що забезпечує свободу пересування громадян, розширення академічної мобільності та формування інституційних умов для реалізації спільних ініціатив.

На відміну від економічної взаємодії, орієнтованої переважно на торгівлю та інвестиції, гуманітарна сфера формує довгострокову основу двосторонніх зв'язків, сприяючи зміцненню міжсуспільних контактів, розвитку професійних мереж і розширенню спільного культурного простору. Загалом сучасний характер ірландсько-угорських відносин визначається поєднанням інституційної взаємодії в межах ЄС, економічної кооперації та сталого гуманітарного обміну, що забезпечує стабільність партнерства навіть за збереження відмінностей в окремих аспектах зовнішньополітичних підходів [3].

Важливим наслідком свободи пересування робочої сили в межах ЄС стало посилення міграційної мобільності, що сприяло формуванню в Республіці Ірландія помітної угорської громади та розвитку аналогічних транснаціональних зв'язків у зворотному

напрямі. Ці процеси супроводжуються розширенням освітніх, культурних і суспільних контактів, які посилюють міжкультурну взаємодію та формують стійкі горизонтальні зв'язки між суспільствами двох держав.

Найбільш динамічним компонентом гуманітарного співробітництва є освітня та наукова взаємодія, яка реалізується як у межах загальноєвропейських програм, так і через прямі міжуніверситетські зв'язки. Угорські університети традиційно залучають студентів з Республіки Ірландія, передусім за напрямами медицини, ветеринарії, музичної та гуманітарної освіти, тоді як ірландські університети беруть участь у програмах академічної мобільності ЄС і приймають угорських студентів та дослідників [3].

Розширення академічних обмінів сприяє не лише підготовці висококваліфікованих кадрів, а й формуванню стійких професійних мереж між науковими спільнотами двох країн. Спільні дослідницькі проєкти, участь у міжнародних конференціях та розвиток університетського партнерства посилюють наукову кооперацію, забезпечуючи трансфер знань і впровадження сучасних освітніх практик. У результаті академічна мобільність виступає одним із найбільш стійких інструментів довгострокового розвитку двостороннього співробітництва. Важливу роль у гуманітарній сфері відіграє культурна взаємодія, спрямована на зміцнення взаєморозуміння між суспільствами. Вона реалізується через діяльність культурних організацій та дослідницьких центрів, проведення спільних виставок, фестивалів і наукових заходів, а також через проєкти у сфері мистецтва та гуманітарних досліджень, що сприяють популяризації національної спадщини та розширенню культурного обміну.

Особливе значення має розвиток ірландистики в угорських університетах, що сприяє поглибленню наукового вивчення історії, літератури, мови та культури Республіки Ірландія й розширює гуманітарний діалог між державами. Водночас участь ірландських дослідників і культурних інститутів у спільних заходах в Угорщині зміцнює академічні та професійні зв'язки між науковими спільнотами двох країн [2].

Інституційну основу культурної та гуманітарної кооперації формують дипломатичні представництва. Посольство Ірландії в Угорщині, як зазначалося вище, функціонує з 1995 р. Воно координує розвиток політичних, економічних, освітніх і культурних зв'язків, виступаючи центром двосторонніх ініціатив [2]. Дипломатичні місії Угорщини в Республіці Ірландія забезпечують взаємодію державних структур, університетів, ділових кіл та організацій громадянського суспільства, розширюючи межі співробітництва за межі міждержавного рівня.

Додатковим чинником виступають міграційні процеси всередині ЄС, які посилюють транснаціональні зв'язки. Угорська громада в Ірландії, що налічує близько десяти тисяч осіб, сприяє розвитку суспільних ініціатив, збереженню культурної ідентичності та зміцненню соціально-економічних зв'язків між країнами [2]. Своєю чергою, громадяни Ірландії в Угорщині беруть участь в освітніх і культурних проєктах, сприяючи розвитку суспільної дипломатії та зміцненню міжособистісних контактів.

Загалом гуманітарне співробітництво між Республікою Ірландія та Угорщиною формує стійку соціальну основу ірландсько-угорських відносин, доповнюючи політичну та економічну взаємодію й забезпечуючи довгострокову стабільність двостороннього партнерства. Воно сприяє формуванню спільного гуманітарного простору в межах ЄС та зменшує залежність співробітництва від короткострокових політичних і економічних чинників.

Важливою особливістю сучасних відносин між Ірландією та Угорщиною є поєднання прагматичного підходу до розвитку двостороннього співробітництва зі збереженням самостійності зовнішньополітичних позицій кожної держави. Відмінності в оцінці окремих аспектів загальноєвропейської політики, насамперед у сфері міграції, енергетичної

безпеки та деяких питань зовнішніх зв'язків ЄС, не перешкоджають конструктивній взаємодії, оскільки обидві країни розглядають членство в ЄС як ключову інституційну основу для реалізації своїх національних інтересів і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку [21, с. 80].

Перспективи подальшого розвитку ірландсько-угорських відносин пов'язані з розширенням інвестиційного співробітництва, поглибленням взаємодії у сфері інновацій і високих технологій, реалізацією спільних науково-дослідних проєктів, розвитком академічної мобільності та зміцненням гуманітарних контактів. Додаткові можливості відкриваються у сфері цифрової економіки, екологічної трансформації, охорони здоров'я та реалізації загальноєвропейських програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності держав – членів ЄС. Розширення співробітництва за цими напрямами відповідає стратегічним інтересам обох країн і сприяє зміцненню їхніх позицій у межах європейського інтеграційного простору.

Слід зазначити, що розвиток ірландсько-угорських відносин відображає ширші тенденції трансформації системи міжнародних відносин у Європі, у якій зростає значення багаторівневого співробітництва, що об'єднує міждержавні, регіональні та суспільні форми взаємодії. У цих умовах особливу роль відіграють не лише традиційні дипломатичні механізми, а й економічна дипломатія, науково-освітнє партнерство, культурні обміни та діяльність інститутів громадянського суспільства, які забезпечують стійкість міжнародних зв'язків незалежно від поточної політичної кон'юнктури.

Сучасний етап розвитку ірландсько-угорських відносин характеризується також високим рівнем інституціоналізації культурної дипломатії, у межах якої Посольство Ірландії в Будапешті виступає одним із ключових акторів формування стійких гуманітарних, освітніх і суспільних зв'язків між двома державами. У сучасних умовах культурна дипломатія стає важливим інструментом реалізації політики «м'якої сили», сприяючи популяризації національної культури, зміцненню міжнародного іміджу держави та розвитку довгострокових транснаціональних контактів [22].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності дипломатичного представництва є підтримка ірландської діаспори та створення умов для збереження її культурної ідентичності. За даними Посольства Республіки Ірландія, в Угорщині проживає близько тисячі громадян ірландської держави, приблизно половина з яких зосереджена в Будапешті. Ірландська громада характеризується неоднорідним соціальним складом, об'єднуючи пенсіонерів, осіб, які перебувають у змішаних шлюбах, працівників міжнародних компаній, викладачів і студентів угорських університетів [23].

Незважаючи на порівняно невелику чисельність, ірландська діаспора є активною транснаціональною спільнотою, яка виконує функції суспільної та публічної дипломатії. Через діяльність громадських організацій і культурних об'єднань вона сприяє зміцненню позитивного сприйняття Ірландії в приймаючому суспільстві, розвитку міжкультурного діалогу та розширенню гуманітарних контактів. Центральне місце в суспільному житті посідає святкування Дня святого Патрика (англ. St Patrick's Day), який став найбільш впізнаваним символом ірландської культурної присутності в Угорщині. Важливу роль також відіграють Ірландсько-угорське ділове коло (англ. Irish-Hungarian Business Circle) та спортивні організації, передусім клуб гельського футболу «Budapest Gaels», діяльність яких одночасно сприяє збереженню національної ідентичності ірландців та їхній успішній інтеграції в угорське суспільство [23].

Особливого значення у двосторонніх відносинах набуває системна культурна дипломатія, що реалізується Посольством Республіки Ірландія через регулярні

культурно-просвітницькі заходи. Окрім святкування Дня святого Патрика, дипломатичне представництво організовує заходи, присвячені Дню святої Бригіди (англ. St Brigid's Day), Блумсдею (англ. Bloomsday) та Геловіну (англ. Halloween), який розглядається як сучасне продовження давнього кельтського свята Самайн (англ. Samhain). Ці ініціативи спрямовані не лише на популяризацію ірландської культури, а й на формування стійкого інтересу до її історичної та літературної спадщини. Особливе місце посідає свято Блумсдей, присвячене творчості Джеймса Джойса, яке є одним із найяскравіших прикладів використання літератури як інструменту культурної дипломатії. Додаткової символічної значущості цьому заходу надає наявність угорського контексту в романі «Улісс» (англ. Ulysses), що сприяє формуванню спільного культурного простору та зміцненню гуманітарних зв'язків між двома країнами. Важливим напрямом діяльності посольства також є підтримка книжкових і кіноклубів, співпраця з університетами та дослідницькими центрами, які вивчають ірландську літературу, історію та культуру. Така діяльність сприяє розвитку академічної дипломатії та формуванню стійкої інфраструктури ірландських досліджень в Угорщині [23].

Важливим елементом сучасних ірландсько-угорських відносин стає феномен так званої «зворотної діаспори», під якою розуміються громадяни Угорщини, які раніше проживали, працювали або здобували освіту в Ірландії та зберегли стійкі професійні, культурні й емоційні зв'язки з цією країною. Посольство Ірландії розглядає цю групу як важливий ресурс суспільної дипломатії, здатний виступати посередником у розвитку двостороннього співробітництва. Показовим прикладом культурного та підприємницького обміну є відкриття в Будапешті пекарні «Arán» угорськими підприємцями, які повернулися після тривалого проживання в Ірландії. Цей приклад демонструє перенесення підприємницьких моделей, гастрономічних традицій та елементів ірландської повсякденної культури в угорське соціально-економічне середовище. Подібні ініціативи свідчать про те, що культурна дипломатія виходить за межі офіційної діяльності державних інститутів, поширюючись на сфери бізнесу, туризму, освіти та повсякденних культурних практик. У результаті формується стійка мережа міжособистісних та інституційних зв'язків, яка сприяє зміцненню довгострокового співробітництва між Ірландією та Угорщиною [24].

Сучасна дипломатія зазнає структурної трансформації під впливом цифровізації, яка змінює не лише канали комунікації, а й інституційну логіку міжнародної взаємодії. У цих умовах формуються нові форми дипломатичної практики, зокрема цифрова дипломатія, публічна дипломатія та взаємодія через соціальні мережі, що в сукупності призводить до розширення публічного виміру зовнішньополітичної діяльності держав. Інтернет у цьому контексті розглядається як один із ключових чинників трансформації дипломатії, зіставний за значенням із технологічними інноваціями попередніх історичних етапів, оскільки він суттєво прискорює інформаційні потоки та змінює характер взаємодії між державними інститутами й суспільствами [25].

Розвиток соціальних мереж призвів до інституційної переорієнтації дипломатичних місій, які отримали можливість здійснювати пряму комунікацію з громадськістю без посередництва традиційних медіа. У результаті посольства дедалі більше функціонують як елементи публічного інформаційного простору, використовуючи цифрові платформи для формування зовнішньополітичного образу держави та зміцнення її міжнародного іміджу. Суттєвого значення набула практика «дипломатії соціальних мереж», інтенсивний розвиток якої розпочався у 2010-х рр. і яка стала стійким елементом сучасної дипломатичної комунікації [25].

Прискорення цифрової трансформації дипломатії було значно посилене пандемією «COVID-19», яка призвела до масового переходу міжнародних контактів у дистанційний

формат. У цих умовах суттєво скоротилися традиційні форми неформальної дипломатії, зокрема особисті зустрічі, протокольні заходи та переговори у рамках міжнародних форумів, які відігравали важливу роль у формуванні довіри між державами. Водночас дипломатична система продемонструвала адаптивність, зберігши функціональну стійкість завдяки широкому використанню онлайн-платформ і відеоконференцзв'язку, що дозволило підтримувати міжнародну взаємодію навіть за обмеження фізичної мобільності [25].

Особливого значення цифрова трансформація набула у сфері двосторонньої дипломатії, де традиційно критичну роль відіграють особисті контакти між представниками держав. Практика показала, що дипломатичні місії були змушені суттєво посилити цифрову присутність, розглядаючи її як необхідний елемент ефективного функціонування в нових умовах. Водночас зберігається фундаментальне обмеження цифрової комунікації: незважаючи на розвиток онлайн-інструментів, стійкі дипломатичні відносини й надалі ґрунтуються на особистій взаємодії, яка залишається ключовим механізмом формування довіри та політичного капіталу [25].

Цифрова трансформація здійснює особливо виражений вплив на малі дипломатичні місії, які мають обмежені кадрові та фінансові ресурси порівняно з представництвами великих держав. У цих умовах ефективність дипломатичної діяльності дедалі більше залежить від здатності оперативно адаптуватися до цифрового середовища та використовувати онлайн-платформи як інструмент розширення зовнішньополітичного впливу. В аналітичній літературі зазначається, що для малих посольств цифровізація стає не опцією, а необхідною умовою збереження функціональної значущості в міжнародній системі [25].

Одним із ключових ефектів цифровізації є розширення аудиторії дипломатичних комунікацій. На відміну від класичної моделі, орієнтованої переважно на міждержавний рівень, цифрова дипломатія забезпечує пряму взаємодію з громадянським суспільством і формування публічного виміру зовнішньої політики. Водночас ефективність цифрових комунікацій визначається не лише технологічними можливостями, а й змістовною специфікою повідомлень, включаючи їхню відмінність щодо інформаційних стратегій інших держав, що посилює значення інформаційної конкуренції у міжнародному середовищі [25].

У випадку Республіки Ірландія цифрова дипломатія тісно пов'язана з ціннісно-орієнтованим підходом у зовнішній політиці, що передбачає акцент на культурних, гуманітарних і кооперaційних формах міжнародної взаємодії. У цьому контексті культурна дипломатія набуває функції інструменту формування міжнародного іміджу держави та зміцнення її «м'якої сили», особливо в умовах обмеженої особистої взаємодії. Додаткового значення набувають історичні й культурні проєкти, спрямовані на підтримку стійких символічних зв'язків між суспільствами.

Незважаючи на технологічну трансформацію дипломатичної практики, людський чинник зберігає центральне значення у міжнародних відносинах. Ефективність дипломатичної діяльності й надалі визначається рівнем особистої участі представників держав, якістю міжособистісних контактів і здатністю підтримувати довірливі відносини з партнерами. У цьому зв'язку цифрові інструменти розглядаються як засіб, що посилює можливості традиційної дипломатії, але не може повністю замінити її основні принципи, які ґрунтуються на особистій взаємодії та інституційній довірі [25].

Висновки. Сучасні ірландсько-угорські відносини становлять багаторівневу систему взаємодії, засновану на інституційній базі ЄС, стійких економічних зв'язках і розширенні гуманітарного співробітництва. Їхній розвиток відображає загальну тенденцію посилення взаємозалежності держав – членів ЄС в умовах глобальних трансформацій та ускладнення міжнародної політичної системи. Незважаючи на відмінності в історичному

досвіді, масштабах економіки та окремих зовнішньополітичних пріоритетах, Республіка Ірландія та Угорщина зберігають конструктивний характер двосторонньої взаємодії, спираючись на спільні механізми європейської інтеграції та взаємну зацікавленість у розвитку співробітництва.

Ключовою особливістю сучасних відносин є поєднання інтеграційних і національно орієнтованих стратегій зовнішньої політики. Республіка Ірландія традиційно реалізує курс на багатостороннє співробітництво, опору на міжнародне право та участь у колективних інститутах управління, тоді як Угорщина, залишаючись прихильною до європейської інтеграції, прагне до більш автономної зовнішньополітичної лінії та диверсифікації міжнародних зв'язків. Ці відмінності не мають конфліктного характеру, однак формують специфічний баланс між наднаціональними та національними елементами в межах їхньої взаємодії. Спільною основою для обох країн залишається активне використання можливостей ЄС як ключового простору економічного зростання, політичної координації та гуманітарного обміну.

Економічний вимір відносин характеризується високим рівнем взаємної інтеграції, досягнутої завдяки функціонуванню єдиного європейського ринку, що створив сприятливі умови для розвитку торгівлі, інвестиційної діяльності та виробничої кооперації. Республіка Ірландія та Угорщина, попри відмінності у підходах до зовнішньоекономічної політики, розглядають міжнародну економічну взаємодію як важливий чинник забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку національних економік. Розширення присутності ірландського бізнесу в Угорщині та розвиток двосторонніх торговельно-інвестиційних зв'язків свідчать про практичну ефективність європейських інтеграційних механізмів у поглибленні економічного партнерства між державами.

Гуманітарне співробітництво, що охоплює освітні, наукові, культурні та суспільні зв'язки, формує довгострокову основу двосторонніх відносин. Суттєву роль у цьому процесі відіграють академічна мобільність, розвиток діаспоральних зв'язків, культурна дипломатія та участь громадянських суспільств. У сукупності ці елементи сприяють формуванню стійкого гуманітарного простору та зміцненню міжсуспільних зв'язків, доповнюючи інституційні форми міждержавної взаємодії. У цьому контексті відносини Республіки Ірландія та Угорщини можна охарактеризувати як модель «м'якої інтеграції» всередині ЄС.

Важливим сучасним чинником трансформації дипломатичної практики виступає цифровізація міжнародних комунікацій. Розвиток Інтернету та соціальних мереж змінив традиційні форми дипломатії, посиливши її публічний характер і розширивши канали взаємодії між державами та суспільствами. Цифрова дипломатія стала особливо значущою для малих дипломатичних місій, дозволивши їм адаптуватися до нових умов міжнародної комунікації та розширити аудиторію зовнішньополітичних повідомлень, не замінюючи водночас традиційних механізмів формування довірливих міждержавних відносин.

Таким чином, ірландсько-угорські відносини слід розглядати як стійку, комплексну та динамічно розвинену систему, що включає політико-інституційну взаємодію, економічну взаємозалежність та інтенсивні гуманітарні контакти. Їхній характер визначається поєднанням національних інтересів і загальноєвропейських інтеграційних механізмів, що забезпечує стабільність двостороннього співробітництва навіть в умовах трансформації системи міжнародних відносин. Наявність широкого кола взаємних інтересів та інституційної підтримки з боку ЄС створює сприятливі передумови для подальшого поглиблення партнерства та зміцнення ролі ірландсько-угорських відносин у системі сучасних європейських міжнародних зв'язків.

Список використаної літератури

1. Kinsella R. Hungary and Ireland: Divergent Paths and the Sustainability of Representative Democracy in the EU. *Hungarian Review*. 2021. Vol. 12, No. 2. URL: https://hungarianreview.com/article/hungary-and-ireland/
2. Ireland's Relationship with Hungary. *The official international website of the Irish Government.* 2026/ URL: https://www.ireland.ie/en/hungary/irelands-relationship-with-hungary/
3. Bilateral Relations. *Embassy of Hungary in Dublin*. URL: https://dublin.mfa.gov.hu/en/page/bilateral-relations
4. Griffith A. The Resurrection of Hungary: A Parallel for Ireland. Dublin : James Duffy & Co., 1904. 99 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL7196630M/The_resurrection_of_Hungary
5. Deák I. The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849. New York : Columbia University Press, 1979. 406 p.
6. Pyne P. The Politics of Parliamentary Abstentionism: Ireland's Four Sinn Fein Parties, 1905–1926. *The Journal of Commonwealth & Comparative Politics*. 1974. Vol. 12, № 2. P. 206–227.
7. Kann R. A. A History of the Habsburg Empire, 1526–1918. Berkeley : University of California Press, 1974. 646 p.
8. Hutchinson J. The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State. London : Routledge, 1987. 352 p.
9. Keatinge P. Ireland and International Affairs. Dublin : Institute of Public Administration, 2019. 312 p.
10. Department of Foreign Affairs and Trade. International Priorities. *An official website of the Government of Ireland*. 2026. URL: https://www.ireland.ie/en/dfa/role-policies/international-priorities/
11. Tonra B. The Europeanisation of Irish Foreign Policy. *Irish Studies in International Affairs*. 1999. Vol. 10. P. 149–165
12. Coakley J., Gallagher M., O'Malley E., Reidy T. Politics in the Republic of Ireland. 7th ed. London : Routledge, 2024. URL: https://www.routledge.com/Politics-in-the-Republic-of-Ireland/Coakley-Gallagher-OMalley-Reidy/p/book/9781032357652
13. Orbán V. Hungary in the Changing International Environment. *Hungarian Review*. 2023. Vol. 14, No. 2. P. 15–28.
14. Denca S. Ș. Europeanization of Foreign Policy: Empirical Findings from Hungary, Romania and Slovakia. *Journal of Contemporary European Research*. 2009. Vol. 5, No. 3. P. 353–375. URL: https://doi.org/10.30950/jcer.v5i3.132
15. Bilateral Relations. *Embassy of Hungary in Dublin*. URL: https://dublin.mfa.gov.hu/en/K%C3%A9toldal%C3%BA%20kapcsolatok?utm_source=chatgpt.com
16. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. 9th ed. London: Bloomsbury Academic, 2024.
17. Szijjarto P. Today's crucial election. *Ministry of Foreign Affairs and Trade of Hungary*. 2026. URL: https://kormany.hu/kulgazdasagi-es-kulugyminiszterium
18. Single Market: Free movement of goods, services, capital and persons. *European Commission.* URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/single-market_en
19. Half century of diplomatic ties. Ireland and Hungary, 50 years. *An official website of the Government of Ireland*. 2026. URL: https://www.ireland.ie/en/hungary/half-century-of-diplomatic-ties/
20. OECD member Ireland. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/countries/ireland.html
21. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. 9th ed. London : Bloomsbury Academic, 2024.

22. Culture – Implementing EU international cultural relations. *European External Action Service*. 09.04.2026. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/culture-%E2%80%93-implementing-eu-international-cultural-relations_en
23. Ambassador Ronan Gargan: The Irish community in Hungary is active and vibrant. *Daily News Hungary*. October 8, 2022. URL: https://dailynewshungary.com/ambassador-ronan-the-irish-community-in-hungary-is-active-vibrant-interview/
24. Culture Crusade. Ireland and the Hungary Connection: Reviewing and Reviving a Historical Parallel. *MEON*. 2025. 24 Apr. URL: https://meonjournal.com/read/ireland-and-hungary-connection
25. Unpacking My Bottom Drawer. *Ireland in Hungary: Digital diplomacy and COVID-era embassies*. November 7, 2020. URL: https://unpackingmybottomdrawer.com/ireland-in-hungary/

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF IRELAND AND HUNGARY IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Marianna Marusynets
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University,
Tivodor Legotsky Research Centre
Koshuta Square, 6, 90200, Beregovo, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-7366-9328

This article examines the development of international relations between the Republic of Ireland and Hungary in the context of contemporary global transformations. It explores the evolution of bilateral cooperation following the end of the Cold War, when European integration became a key factor in the institutionalization of political, economic, and humanitarian interaction between the two states. Particular attention is paid to the role of Ireland's and Hungary's membership in the European Union, which has provided new mechanisms for coordinating foreign policy, expanding trade and investment ties, and promoting multi-level cooperation.

A comparative analysis of the foreign policy strategies of the two countries is conducted. The study demonstrates that the Republic of Ireland pursues a policy based on multilateral cooperation, the strengthening of international law, the preservation of military neutrality, and active participation in international organizations. Hungary, by contrast, combines its participation in European and Euro-Atlantic institutions with an emphasis on safeguarding national sovereignty, promoting regional cooperation, and diversifying its external economic relations. Despite differences in their approaches to certain issues of European policy, migration, energy security, and the broader international agenda, bilateral relations remain stable and constructive.

The main areas of contemporary Irish-Hungarian cooperation are explored, in particular political interaction, economic integration, humanitarian ties, educational and scientific exchanges, cultural diplomacy, the activities of diasporas and the development of public diplomacy. Particular attention is paid to the impact of digitalisation on the transformation of diplomatic practice, the expansion of public and digital diplomacy tools, and the role of diplomatic missions in strengthening inter-state and inter-societal contacts.

It is proved that relations between the Republic of Ireland and Hungary constitute a stable, multi-level system of cooperation based on the combination of national interests and pan-European integration mechanisms. It is demonstrated that economic interdependence, humanitarian cooperation, and the institutional support of the European Union ensure the stability of the bilateral partnership even amid the ongoing transformation of the contemporary international system, while also creating favourable conditions for further deepening bilateral cooperation.

Key words: Republic of Ireland, Hungary, international relations, European integration, European Union, foreign policy, bilateral relations, economic integration, humanitarian cooperation, cultural diplomacy, digital diplomacy.

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 101–111
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 101–111

УДК 324(439):321.7:327
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.12

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УГОРЩИНІ 12 КВІТНЯ 2026 РОКУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Юрій Остапець
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
факультет суспільних наук,
кафедра політології і державного управління
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна
https://orcid.org/0000-0003-4955-9676

Галина Ільтьо
Мукачівський державний університет,
факультет менеджменту та індустрії гостинності,
кафедра географії та суспільних дисциплін
вул. Ужгородська, 26, 89600, м. Мукачево, Україна
https://orcid.org/0009-0009-3244-0215

У статті здійснено комплексний політологічний аналіз парламентських виборів в Угорщині 12 квітня 2026 р. як показового кейсу трансформації політичного режиму в сучасній Європі. Досліджено ключові особливості виборчої кампанії, зокрема її високий рівень конфліктності, використання технологій негативної мобілізації, інформаційної поляризації суспільства, а також вагому роль зовнішніх акторів і медійного середовища. Розкрито специфіку протистояння між партією «Фідес», що репрезентує модель «нелібералної демократії», та опозиційною партією «Тиса», яка позиціонує себе як носій проєвропейського реформістського курсу.

На основі системного та порівняльного аналізу визначено ключові чинники поразки правлячої еліти, зокрема: соціально-економічне невдоволення, інституційні дисбаланси, накопичена криза довіри до влади, зовнішньополітичні суперечності та неефективність конфронтаційної виборчої стратегії. Обґрунтовано, що перемога «Тиси» та здобуття нею конституційної більшості є проявом «електоральної революції», яка відображає глибокий суспільний запит на демократичне оновлення та зміну політичного курсу держави.

Особливу увагу приділено так званому демонстраційному ефекту поразки моделі «нелібералної демократії» В. Орбана. Зазначено, що результати виборів можуть слугувати сигналом для інших країн Центрально-Східної Європи щодо обмеженості та вразливості авторитарно-популістських практик у довгостроковій перспективі. Водночас цей кейс демонструє потенціал електоральних механізмів як інструменту демократичного перезавантаження без застосування насильства.

Проаналізовано геополітичні наслідки виборів, зокрема їхній вплив на відносини Угорщини з Європейським Союзом, регіональну безпекову ситуацію та перспективи підтримки України. Зроблено висновок, що зміна влади відкриває можливості для відновлення демократичних стандартів і посилення європейської інтеграції, попри наявні інституційні обмеження.

Ключові слова: Європейський Союз, Центрально-Східна Європа, Угорщина, парламентські вибори, електоральна революція, нелібералная демократія, мейнстримні партії, праворадикальні партії, популізм, політична трансформація.

Постановка проблеми. Папа Римський Лев XIV під час візиту до Камеруну виступив із жорсткою заявою проти світових лідерів: «Жменька тиранів роздирає світ на

© Остапець Ю., Ільтьо Г., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

частини, що витрачають мільярди на війни: ресурси йдуть на вбивства та руйнування, тоді як на лікування, освіту й відновлення їх бракує» [1]. Неодноразово праворадикальні партії Європи, які не так давно подолали «санітарний кордон» та «бар'єр руконепотискання», підтримували світових диктаторів, виступаючи проти накладених на них санкцій, допомоги країнам, які страждають від їхнього згубного впливу (часто і військового вторгнення).

У цьому контексті особливе занепокоєння викликає зростання впливу праворадикальних політичних сил у Європі, які дедалі частіше виступають із позицій, що суперечать принципам ліберальної демократії. До таких політичних акторів належать, зокрема, партії «Фідес» (Угорщина), «Альтернатива для Німеччини» (Німеччина) «Національне об'єднання» (Франція), «Партія свободи» (Нідерланди) та низка інших.

На цьому тлі парламентські вибори в Угорщині 12 квітня 2026 р. набувають особливого значення. Поразка партії «Фідес», яка тривалий час визначала політичний курс держави під керівництвом В. Орбана, свідчить про суттєві зміни у суспільно-політичних настроях та переоцінку громадянами попереднього вектору розвитку країни. Це дозволяє розглядати зазначені вибори як важливий кейс у дослідженні протистояння між автократіями / «спін-диктатурами» та ліберальними демократіями.

Додаткової актуальності дослідженню надає його геополітичний вимір. Як держава-член Європейського Союзу та НАТО Угорщина відіграє важливу роль у формуванні регіональної політики, зокрема щодо підтримки України в умовах російської агресії. Зміна політичного курсу в Будапешті має позитивно вплинути на єдність європейської спільноти, санкційну політику та безпекову архітектуру регіону.

Отже, дослідження парламентських виборів в Угорщині 2026 р. є важливим не лише для розуміння внутрішньополітичних процесів країни, але й для ширшого аналізу сучасних демократичних трансформацій, ролі громадянського суспільства та перспектив розвитку Європейського Союзу в умовах глобальних викликів. Для України результати цих виборів і відповідні політичні зміни становлять особливу актуальність як приклад суспільного запиту на демократичний розвиток та як застереження щодо необхідності недопущення формування автократичного режиму в умовах повоєнної трансформації держави.

Мета і завдання дослідження. Мета статті – дослідити особливості парламентської виборчої кампанії 12 квітня 2026 р. в Угорщині та охарактеризувати результати виборів. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання: 1) проаналізувати ключові особливості парламентської виборчої кампанії в Угорщині 2026 р., зокрема інструменти політичної боротьби, роль медіа, вплив зовнішніх акторів та специфіку протистояння між основними політичними силами; 2) охарактеризувати результати парламентських виборів 2026 р. в Угорщині, визначивши причини перемоги партії «Тиса» та поразки «Фідес», а також їхні наслідки для внутрішньої політики країни та міжнародних відносин.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів політичної науки, що забезпечує комплексний аналіз парламентських виборів в Угорщині 2026 р. як багатовимірного політичного явища. У процесі дослідження використано методи аналізу і синтезу для виокремлення ключових характеристик виборчої кампанії та узагальнення її результатів, а також індукцію і дедукцію для формування логічно обґрунтованих висновків на основі емпіричних даних. Системний підхід дозволив розглядати вибори як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що включає інституційні, політичні, соціально-економічні та міжнародні чинники.

Важливе місце в дослідженні посідає порівняльний метод, який дав змогу зіставити програмні засади, ідеологічні орієнтації та електоральні результати основних політичних

акторів, зокрема партій «Фідес», «Тиса» та «Наша Батьківщина». Інституційний аналіз було застосовано для оцінки впливу виборчої системи, законодавчих норм і функціонування державних інститутів на перебіг і результати виборів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Парламентські вибори в Угорщині стали подією, яка була суттєво важливою, як для Угорщини, так і для Євросоюзу в цілому. Їхня непересічна знаковість обумовлювалася низкою чинників. По-перше, впливом на внутрішньополітичний курс Угорщини. Результати голосування не лише визначили розстановку політичних сил, а й окреслили стратегічний напрям розвитку країни: повернення до цінностей ліберальної демократії та поступову переорієнтацію на більш відкриту та інтегровану в європейський політичний простір систему управління.

По-друге, важливістю для відносин з Європейським Союзом. Упродовж тривалого часу Угорщина перебуває у складних і напружених відносинах з ЄС через суперечки щодо дотримання принципів верховенства права, свободи ЗМІ, демократичних стандартів, а також позиції щодо підтримки України та санкційної політики щодо Росії.

По-третє, демонстраційним впливом на країни Центрально-Східної Європи. Політична модель Угорщини сприймалася як позитивний досвід так званої «нелібералної демократії» [2]. Поразка В. Орбана і партії «Фідес» будуть слугувати сигналом для інших держав регіону не повторювати таких помилок.

По-четверте, руйнування «сірої зони» впливу Росії на країни Центральної Європи і ЄС в цілому. Угорщина тривалий час зберігала прагматичні (лояльні) відносини з Москвою, а В. Орбан відверто заявляв про дружні відносини з диктатором В. Путіним.

По-п'яте, актуальністю для України. Російсько-українська війна останнім часом стала новим кліваджем, який поділяє європейські держави, політичні сили, виборців на тих, хто підтримує Україну і тих, хто виступає проти. Чим слабші позиції Росії в регіоні, тим легше формувати єдину проукраїнську позицію в ЄС. Зміна політичного курсу Угорщини суттєво зменшить блокування українських ініціатив на європейському рівні.

Зазначимо, що парламентські вибори в Угорщині стали чи не найбільш брудною виборчою кампанією в Європі за останні десять років. Це була війна компроматів (як на В. Орбана, так і на П. Мадяра), втручання у виборчий процес іноземних політтехнологів (США, Росія), агітація за В. Орбана високопосадовців з інших країн, адміністративний тиск тощо.

Головна характеристика виборчої кампанії – протистоянням партій «Фідес» (В. Орбан) і «Тиса» (П. Мадяр). В. Орбан з партією «Фідес» перемагав на парламентських виборах в Угорщині з 2010 р. і шістнадцять років поспіль очолював угорський уряд. Вперше виклик домінантній партії у 2024 р. на виборах до Європарламенту зробила партія «Тиса» [3; 4; 5]. Тоді і стало зрозуміло, що вибори 2026 р. будуть важкими, токсичними і важливими перш за все для Угорщини.

У цьому контексті слід акцентувати, що опозиційні сили Угорщини домовилися не приймати участь у виборах для того, щоб не створювати зайву конкуренцію для партії «Тиса», а натомість підтримувати її у виборчій кампанії. Самостійно партійні списки зареєстрували партія «Демократична коаліція» і «Угорська партія двохвостого собаки».

У 2022 р. подібна спроба об'єднання опозиції проти правлячої партії «Фідес» уже була апробована, але опозиція зазнала поразки, здобувши лише 57 депутатських мандатів зі 199 [6, с. 84]. Тоді виборчу коаліцію «Об'єднані за Угорщину» утворили шість політичних партій: «Демократична коаліція», «Діалог за Угорщину», «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), Угорська соціалістична партія, «Рух імпульсу» (угор. «*Momentum Mozgalom*»), «Політика може бути іншою» [6, с. 83].

Шістнадцятирічне домінування партії «Фідес» мало вагомі наслідки для деформації демократії (2010–2026 рр.): 1) внесення змін до Конституції, які послабили баланс стримувань і противаг, позбавивши ключові інститути незалежності (наприклад Конституційний Суд); 2) реформа виборчого законодавства, де переважав мажоритарний компонент, а сама система дозволяла правлячій партії продукувати конституційну більшість; 3) монополія урядової влади в державі; 4) високий рівень монополізації впливу на ЗМІ; 5) політизація судової влади у аспекті призначення суддів та контролю над судовою владою; 6) обмеження прав неурядових організацій (особливо з іноземним фінансуванням) [2; 7].

Відразу треба зазначити, що урядова партія «Фідес», програючи «Тисі» в передвиборчих електоральних рейтингах, суттєво вигравала в організації виборчої кампанії. Вітчизняний політтехнолог О. Постернак окреслив сім факторів, які, на його думку, незважаючи на високі передвиборчі рейтинги «Тиси», сприяли партії «Фідес». До таких факторів він відносить: «1) виборчу географію (перерозподіл мажоритарних округів на користь «Фідес»); 2) ефект виборчої формули з компенсаційними голосами, коли переможцю у мажоритарному окрузі додавалися ще й «електоральні бонуси» до результатів за партійними списками; 3) «мігруючий бюлетень» у мажоритарних округах (виборець за кордоном або не у своєму окрузі може запросити бюлетень із кандидатами-мажоритарниками зі свого округу); 4) мотиваційні «мережі», які створені урядовою партією (соціальні проєкти, ліки, продуктові талони, гроші, субсидії, підвищення зарплат вчителів, премії для правоохоронців тощо); 5) високий результат третьої сили і можливість урядової партії утворити з нею більшість. В даному випадку це ультраправа «Наша Батьківщина» при умові низького результату опозиційної «Тиси»; 6) медійна монополія В. Орбана та уведення з жовтня 2025 р. в ЄС обмеження на політичну рекламу в Meta та Google під час виборів змусила «Тису» відійти від таргетованої реклами до безпосередньої взаємодії з виборцями на мітингах, прямих ефірах, зустрічах; 7) гіпертоксичність кампанії через велику кількість компроматів» [8].

Однією з особливостей цієї кампанії був пошук зовнішніх ворогів Угорщини, яких партія «Фідес» звинуватила в усіх внутрішніх негараздах (перш за все економічних). Такими були визначені Європейський Союз («брюсельська бюрократія») та президент України В. Зеленський. Різного роду провокативні меседжі з його портретами були повсюдно розміщені на біл-бордах аж до того часу, коли орбанівські політтехнологи зрозуміли, що це їхня катастрофічна помилка [9].

У цій кампанії В. Орбан залучав публічну підтримку таких правих лідерів та політиків як А. Вайдель (Німеччина, партія «Альтернатива для Німеччини», А. Бабіш (Чехія, партія «Акція незалежних громадян 2011»), Р. Фіцо (Словаччина, партія «Напрям – Соціал-демократія»), Г. Вілдерс (Нідерланди, «Партія свободи») та інших. «Однак найбільшу ставку керівництво «Фідес зробило на підтримку з боку представників адміністрації США – публічні заяви президента Д. Трампа, візити держсекретаря М. Рубіо та віце-президента Дж. Д. Венса. Останній прибув із дводенним візитом до Будапешта напередодні виборів в Угорщині і активно висловлював підтримку В. Орбану, в тому числі й під час публічних заходів. Разом з тим, попри сподівання «Фідес», дискредитація європейських інституцій, а також активна зовнішня підтримка популістських сил не посприяли мобілізації електорату», – зазначає В. Каракуца [10].

Виборча кампанія партії «Фідес» була організована шаблонно, так як В. Орбан це робив, починаючи з 2010 р., за рекомендацією американських політтехнологів А. Фінкельштейна та Дж. Бірнбаума. У 2026 р. зазначені рекомендації не спрацювали. В той же час їхні поради допомогли В. Орбану повернутися до влади у 2010 р. з конституційною

більшістю. Тож у всіх трьох наступних переможних парламентських кампаніях він використовував ті самі апробовані методи. Сутність цих методів Д. Тужанський передає так: «По-перше, зосереджуватися не на собі чи власних обіцянках, а на дискредитації опонентів та деморалізації їхніх виборців. По-друге, знайти або вигадати ворога і демонізувати його настільки, щоб найбільш лінивий виборець захотів прийти і проголосувати проти цього ворога (та за В. Орбана, який із ним бореться). По-третє, цей ворог має бути персоніфікований, тобто ви повинні воювати не тільки проти лібералів, а проти «лібералів на чолі з Дж. Соросом» тощо. По-четверте, при цьому не треба боятися поляризувати суспільство. Навпаки, поляризація грає на руку В. Орбану, бо посилює відчуття того, що міфічні вороги справді існують, і загроза від них є реальною. По-п'яте, усі ці дії мають бути системними і тривалими у часі настільки, щоби перемога «Фідес» була очевидною ще до офіційного початку виборчої кампанії» [11].

Основні суб'єкти виборчого процесу. Партія «TISZA» (Тиса») (повна назва – *Tisztelet és Szabadság Pártja*, тобто «Партія поваги і свободи») зареєстрована в Угорщина у 2020 р. Її реальна політична вагомість і популярність різко зросли у 2024 р., коли до партії приєднався політик П. Мадяр (лідер партії). Тож вона стала центром нової опозиції проти уряду В. Орбана і здобула високий результат на виборах до Європейського парламенту (6–9 червня 2024 р.). На виборах до Європарламенту партія «Тиса» здобула 29,7% голосів виборців (7 депутатських мандатів). П. Мадяр був названий Д. Тужанським «чорним лебедем угорської політики» [3; 4; 5].

На початку лютого 2026 р. «Тиса» публічно представила передвиборчу програму під назвою «Дієва та гуманна Угорщина» [12]. Програма партії побудована на чотирьох принципах: «1) мирна і «впорядкована» Угорщина: без війни, без військового призову, мир всередині держави; 2) вільна і щаслива Угорщина: демократичні рамки, свобода та суспільний добробут; 3) «чиста» і прогресивна Угорщина: верховенство права, відновлення суспільної довіри, нульова толерантність до корупції; 4) багата й успішна Угорщина: прогрес на основі результатів, реальне зростання, можливості для кожного» [12].

Партія «Фідес» (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség, «Фідес – Угорський громадянський союз») – це правляча політична сила в Угорщині (2002–2006 рр.; 2010–2026 рр.), заснована у 1998 р. як молодіжний антикомуністичний рух. Ідеологічна еволюція партії виглядає так: від лібералізму до націонал-консерватизму і правого популізму. В останні роки партія почала реалізовувати концепцію «нелібералної демократії». Ключова заява про те, що Угорщина будує «неліберальну демократію» була озвучена В. Орбаном 26 липня 2014 р. у м. Беїле-Тушнад (Румунія) в рамках так званого «Літнього університету Тушваньош» (політичний форум угорців, дискусійна платформа) [2]. «У виступі перед своїми прихильниками В. Орбан зазначив, що «глобальні політичні процеси зумовили необхідність відходу в державному управління від ідей «ліберальної демократії», які не забезпечують сталий економічний розвиток та підвищення рівня життя в Угорщині, замість цього у сучасних умовах угорцям необхідно дотримуватися принципу «захисту національних інтересів» [13].

Критикуючи цінності лібералізму, В. Орбан задекларував, що нова держава, яка формується в Угорщині, буде неліберальною демократією. При цьому угорський прем'єр-міністр назвав прикладами «ідеальних» політичних систем, які необхідно наслідувати, такі країни як Росія, Сінгапур, Туреччина та Китай [13]. Більш чітке окреслення того, що таке «неліберальна демократія» В. Орбан зробив на черговому світовому з'їзді консерваторів у Будапешті 19 травня 2022 р., де він озвучив 12 тез, які він вважає основою консервативної політики: «1) суверенітет понад усе (країна має самостійно приймати рішення без

зовнішнього диктату); 2) сильна національна ідентичність (збереження культури, мови та традицій – ключ до стабільності); 3) контроль над міграцією; 4) традиційні цінності та сім'я; 5) економічний прагматизм (політика має бути орієнтована на національні інтереси, а не ідеологію); 6) сильна держава; 7) безпека як пріоритет внутрішньої і зовнішньої політики; 8) критика ліберальної моделі західної демократії; 9) контроль над медіа-ресурсами та інформаційний вплив; 10) політична стабільність; 11) альянси з однодумцями (співпраця з іншими консервативними силами в Європі та світі; 12) довгострокове стратегічне мислення (політика не на один виборчий цикл, а на покоління)» [11].

Партія «Наша Батьківщина» (Mi Hazánk Mozgalom) – це угорська праворадикальна політична сила, яка діє в Угорщина і займає більш жорсткі позиції, ніж правляча «Фідес». Заснована у 2018 р. Л. Тороцкаї. Ідеологічно позиціонує себе як ультраправа націоналістична партія. Головні програмні маркери цієї партії такі: жорстка антиміграційна політика; захист «національної ідентичності»; євроскептицизм; обмеження впливу «брюсельської бюрократії»; посилення ролі держави; підтримка угорського бізнесу; критика глобалізації.

«Демократична коаліція» (*Demokratikus Koalíció*) – це одна з основних опозиційних партій Угорщини, яка дотримується ліберально-центристських та проєвропейських поглядів. Створена у 2011 р. Ф. Дюрчані, який залишив лави Соціалістичної партії Угорщини.

«Угорська партія двохвостого собаки» (*Magyar Kétfarkú Kutya Párt*) – пародійна політична партія в Угорщині, що існує, де-факто, з 2006 р. (утворена в м. Сегед) та зареєстрована офіційно у 2014 р. Саму ідею назви політичної партії було взято із англійської ідіоми «як собака з двома хвостами» (англ. – «*like a dog with two tails*»), яку, згідно з Кембриджським словником, використовують у випадку, коли хочуть сказати, що «хтось дуже задоволений чимось» [14, с. 371–374]. Партія через гумор і абсурдні обіцянки висміює політику та, водночас, займається реальними громадськими ініціативами. Серед таких обіцянок: «безкоштовне пиво», «вічне життя», «два заходи сонця» та інші. На парламентських виборах 2022 р. мала підтримку 3,5% голосів виборців.

Програмні маркери головних суб'єктів виборчого процесу подано в таблиці 1.

Характеристика результатів виборів. За підрахунками 100% виборчих бюлетенів до Національної Асамблеї Угорщини пройшли 3 політичні партії: «Тиса», «Фідес» і «Наша

Таблиця 1

Порівняльний аналіз програмних маркерів основних політичних партій, які брали участь у парламентських виборах 12 квітня 2026 р.

Критерій	Фідес	Тиса	Наша Батьківщина
Лідер	Віктор Орбан	Петер Мадяр	Ласло Тороцкаї
Ідеологія	націонал-консерватизм, правий популізм	центризм, прагматизм, антикорупційний реформізм, помірковаий лібералізм	ультраправий націоналізм, радикалізм, популізм
Ставлення до Європейського Союзу	м'який євроскептицизм	європеїзм, підтримка євроінтеграції	жорсткий євроскептицизм
Ставлення до російсько-української війни	критика України, проросійська позиція	засуджує військову агресію	критика України, проросійська позиція
Вектор розвитку Угорщини	збереження нинішнього курсу, «неліберальна демократія»	проєвропейська трансформація	націоналістичний і сувереністський

Джерело: побудовано авторами на основі [15; 16].

Батьківщина». Партія «Тиса» здобула конституційну більшість депутатських мандатів (141). Явка виборців становила 79,6%, що є найвищим показником за всю історію посткомуністичної Угорщини. Результати виборів подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати виборів до Національної Асамблеї Угорщини 12 квітня 2026 р.

Партія / виборчий блок	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів (%)	К-ть виборців, які проголосували
Тиса	96	53,1% (45)	141 (70,8%)	3385890
Виборчий блок «ФІДЕС» / ХДНП	10	38,6% (42)	52 (26,1%)	2215225
Партія «Наша Батьківщина»	0	5,7% (6)	6 (3,0%)	345252
Партія «Демократична коаліція»	0	1,1%	0	70298
«Угорська партія двохвостого собаки»	0	0,8%	0	51965
Всього	106	93	199	6068630

Джерело: побудовано авторами на основі [17; 18].

До ключових причин поразки В. Орбана експерти відносять такі: 1) соціально-економічні чинники (вибори відбулися в умовах тривалого погіршення економічної ситуації та зростаючого соціального невдоволення в Угорщині); 2) інституційні та політичні чинники (монополія над ЗМІ після створення фундації «KESMA» [11], вплив на судову владу, посилення урядової влади, корупція); 3) зовнішньополітичні чинники (зближення з Росією, конфлікти з керівництвом Євросоюзу, блокування виділення коштів на підтримку України); 4) неефективність виборчої кампанії, яка була побудована виключно на антиєвропейській та антиукраїнській риториці з метою знайти зовнішнього ворога; 5) поява нового лідера загальнонаціонального масштабу та дієвої опозиції [9; 10; 15; 16].

Основні чинники, які посприяли виграшу П. Мадяра, такі: 1) суспільно-політичні чинники (накопичений запит на зміну влади після тривалого правління В. Орбан, зростання протестних настроїв і мобілізація виборців, які прагнули оновлення політичної системи); 2) іміджеві чинники (позиціонування П. Мадяра як «нового обличчя» та антисистемного політика, здатного запропонувати альтернативу чинній моделі управління); 3) антикорупційний порядок денний (чіткі обіцянки боротьби з корупцією, підвищення прозорості влади та повернення державних активів); 4) консолідація опозиційних сил, ефективна мобілізація електорату та уникнення розпорошення голосів; 5) проєвропейська риторика, орієнтація на відновлення співпраці з Європейським Союзом та покращення міжнародного іміджу країни; 6) ефективність виборчої кампанії (активне використання сучасних каналів комунікації, зрозумілі меседжі та контраст із негативною риторикою опонентів); 7) особистісний фактор (харизма, публічність і здатність формувати довіру серед широких верств населення) [9; 10; 15; 16].

Загалом результати виборів в Угорщині можна назвати «електоральною революцією», яка докорінно змінила владу, оскільки опозиційна партія «Тиса» здобула конституційну більшість у парламенті. Електоральна революція – це ситуація, коли через вибори відбувається різка й масштабна зміна влади та політичного курсу держави без застосування насильства чи збройного перевороту. Електоральні революції зазвичай не руйнують

демократію, а перезавантажують її, вони виникають через кризу довіри до старих еліт та приводять до влади нові політичні сили або лідерів. Прикладами таких революцій можуть бути парламентські вибори в Чехії (2017 р., «Акція незадоволених громадян»), Італії (2018 р., «Рух п'яти зірок»), Україні (2019 р., «Слуга народу»), Словаччині (2020 р., «Звичайні люди та незалежні особистості»).

Показовими були кейси, коли «у містечках, де В. Орбан і його партія мали незаперечну перевагу останні 16 років, керівники, обрані або призначені від «Фідес» публічно оголошували, що вони голосують за опозицію, і закликали свої громади робити те саме. Приклад мера угорського міста Боча тут особливо показовий, оскільки він заявив, що тепер виступає проти «Фідес», бо як угорець має голосувати проти російського впливу. Навіть у південній та західній Угорщині, де В. Орбан був абсолютно впевнений у своїй перемозі, його кандидати програли. Не голосували за В. Орбана навіть підконтрольні йому ромські громади, ображені міністром його уряду» [9].

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, треба зазначити, що парламентські вибори в Угорщині 12 квітня 2026 р. стали знаковою подією як для внутрішньополітичного розвитку держави, так і для ширшого європейського контексту. Встановлено, що виборча кампанія відзначалася високим рівнем конфліктності, використанням технологій негативної мобілізації, активною роллю зовнішніх акторів та значним впливом медійного середовища. Протистояння між партіями «Фідес» і «Тиса» набуло характеру системного політичного конфлікту між моделлю «нелібералної демократії» та проєвропейським реформістським курсом.

Аналіз результатів виборів засвідчив, що перемога партії «Тиса» та здобуття нею конституційної більшості стали проявом так званої «електоральної революції», яка відображає глибокий суспільний запит на зміну політичної еліти, оновлення інститутів влади та відновлення демократичних стандартів. Визначено, що ключовими чинниками поразки «Фідес» стали соціально-економічне невдоволення, накопичені інституційні дисбаланси, зовнішньополітичні суперечності та неефективність виборчої стратегії, побудованої на конфронтаційній риториці. Водночас успіх «Тиси» зумовлений консолідацією опозиції, ефективною комунікацією з виборцями, антикорупційним порядком денним і появою нового політичного лідера, який уособлює альтернативу попередньому курсу.

Акцентовано, що поразка В. Орбана послабила позиції мережі європейських націонал-консервативних, правопопулістських та праворадикальних партій, адже він був одним із найвпливовіших лідерів цього політичного середовища і співзасновником парламентської групи «Патріоти за Європу», яка об'єднала низку цих партій у країнах Європейського Союзу. Вона засвідчує, що навіть тривале домінування політичних сил, які спираються на популістську, націонал-консервативну та нелібералну модель управління, не гарантує їхнього довгострокового електорального успіху. Водночас розвиток політичної ситуації в інших країнах регіону свідчить про неоднозначність цих процесів: у низці держав продовжують посилюватися позиції популістських, націонал-консервативних та проросійськи орієнтованих політичних сил. Зокрема, на парламентських виборах у Болгарії 19 квітня 2026 р. перемогу здобула лівопопулістська націоналістична партія «Прогресивна Болгарія» на чолі з Р. Радевим. Крім того, 16 квітня 2026 р. новообраний спікер парламенту Словенії З. Стефанович (лідер праворадикальної популістської партії «Resni.ca») заявив про необхідність проведення референдуму щодо виходу з НАТО, а також про намір здійснити поїздку до Москви для налагодження відносин. Це свідчить про те, що трансформація партійно-політичних систем регіону продовжується, а боротьба між проєвропейськими та євроскептичними моделями розвитку триває.

Доведено, що результати виборів створюють передумови для глибоких трансформацій у політичній системі Угорщини, зокрема у сфері верховенства права, функціонування інституцій та взаємодії з Європейським Союзом. Водночас реалізація реформ ускладнюватиметься наявністю інституційних обмежень і спадщиною попереднього політичного режиму. У зовнішньополітичному вимірі зміна влади потенційно сприятиме зниженню напруженості у відносинах з ЄС та формуванню більш узгодженої позиції щодо ключових міжнародних питань, включаючи підтримку України.

Список використаної літератури

1. Папа Римський: «Жменька тиранів роздирає світ на частини». URL: https://donpatriot.news/papa-rymskyy-zhmenka-tyraniv-rozdyraye-svit-na-chastyny (дата звернення: 16.04.2026).
2. Приходько А. Деконсолідація демократичного режиму в Угорщині та особливості становлення ілібералної демократії. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2024. № 48. С. 153–158.
3. Остапець Ю., Ключкович А. Електоральні результати праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту 6-9 червня 2024 року. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. Випуск 19. С. 137–148.
4. Сидоренко С. Альтернатива для Угорщини. Як Петер Мадяр став загрозою для Орбана та чого чекати Україні. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/05/24/7186653/ (дата звернення: 15.04.2026).
5. Тужанський Д. Провал чи перемога В. Орбана? Три висновки про результати виборів в Угорщині. *Європейська правда.* 2024. 11 червня. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/11/7187868/ (дата звернення: 16.06.2024).
6. Остапець Ю., Радько А. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи. *Регіональні студії.* 2023. № 32. С. 81–86.
7. Кудрін Ф. Європарламент постановив, що Угорщина більше не може називатись демократією. URL: https://tyzhden.ua/News/255696 (дата звернення: 17.04.2026).
8. Постернак О. Орбан проти Мадяра: сім факторів, що вирішать майбутнє Угорщини. URL: https://glavcom.ua/columns/olegposternak/orban-proti-madjara-sim-faktoriv-shcho-virishat-majbutnje-uhorshchini-1113375.html#google_vignette (дата звернення: 16.04.2026).
9. Сидоренко С. Перезавантаження Угорщини. Що змінить для України поразка Орбана та чого чекати від Мадяра. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/04/13/7235315/ (дата звернення: 18.04.2026).
10. Сидоренко С. Система на службі Орбана. Де лідер братиме голоси та чому його Джей Ді Венс не врятує. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/04/7/7234946/ (дата звернення: 16.04.2026).
11. Тужанський Д. Міністерство правди Орбана. Як працює антиукраїнська та антизахідна пропаганда в Угорщині. URL: https://detector.media/infospace/article/211803/2023-05-26-ministerstvo-pravdy-orbana-yak-pratsyuie-antyukrainska-ta-antyzakhidna-propaganda-v-ugorshchyni/ (дата звернення: 14.04.2026).
12. A Működő és Emberséges Magyarország Programja. URL: https://magyartisza.hu/hirek/ujsag/cimkek/a-mukodo-es-emberseges-magyarorszag-programja (дата звернення: 16.04.2026).
13. Orbán V. A munkaalapú állam korszaka következik. 2014. URL: https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu_allam-korszaka-kovetkezik_(дата звернення: 18.04.2026).
14. Остапець Ю., Шелемба М., Зверєв Д. «Акторські» партії Європи (2010–2024): сутнісні характеристики, причини злету та політичного фіаско. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Випуск 60. С. 370–384.

15. Золкіна М., Присяжнюк М. Вибори, за якими стежила половина Європи – Марія Золкіна і Маріанна Присяжнюк про Угорщину після Орбана: що зміниться, а що залишиться. URL: https://dif.org.ua/article/vibori-za-yakimi-stezhila-polovana-evropi-mariya-zolkina-ta-marianna-prisyazhnyuk-pro-ugorshchinu-pislya-orbana-shcho-zminitsya-a-shcho-zalishitsya (дата звернення: 16.04.2026).
16. Каракуц О. Парламентські вибори в Угорщині – 2026: результати та наслідки для внутрішньої і зовнішньої політики держави. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/parlamentski-vybory-v-uhorshchyni-2026-rezultaty-ta-naslidky?__cf_chl_tk=n_Pw_BlZ3v1Jdbw1eWjlPeSYbtxi4I3rc7bJNeRYwj0-1776495674-1.0.1.1-_8inntRBBqrFzyI5rxQ8I8crYJVDZ3MC.Hs6a2vRhrw (дата звернення: 16.04.2026).
17. Országgyűlési képviselők választása. URL: https://vtr.valasztas.hu/ogy2026 (дата звернення: 19.04.2026).
18. The European Elections Monitor. URL: https://www.robert-schuman.eu/en/publications/observatoire-des-elections-en-europe/2026 (дата звернення: 16.04.2026).

PARLLIAMENTARY ELECTIONS IN HUNGARY ON APRIL 12, 2026: FEATURES OF THE ELECTORAL CAMPAIGN AND ANALYSIS OF THE RESULTS

Yurii Ostapets
State University "Uzhgorod National University",
Faculty of Social Sciences,
Department of Political Science and Public Administration
Universytetska str., 14, 88000, Uzhhorod, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-4955-9676

Galina Iltyo
Mukachevo State University,
Faculty of Management and Hospitality Industry,
Department of Geography and Social Sciences
Uzhgorodska str., 26, 89600, Mukachevo, Ukraine
https://orcid.org/0009-0009-3244-0215

The article provides a comprehensive political analysis of the parliamentary elections in Hungary held on April 12, 2026, as a case study of political regime transformation in contemporary Europe. The key features of the electoral campaign are examined, including its high level of conflict, the use of negative mobilization techniques, the information polarization of society, as well as the significant role of external actors and the media environment. The study highlights the specifics of the confrontation between the Fidesz party, representing the model of "illiberal democracy", and the opposition Tisza party, which positions itself as a pro-European reformist force.

Based on a systematic and comparative analysis, the key factors behind the defeat of the ruling elite are identified, including socio-economic discontent, institutional imbalances, an accumulated crisis of public trust, foreign policy contradictions, and the ineffectiveness of a confrontational electoral strategy. It is argued that the victory of Tisza party and its attainment of a constitutional majority represent a manifestation of an "electoral revolution", reflecting a profound societal demand for democratic renewal and a shift in the country's political course.

Special attention is paid to the so-called "demonstration effect" of the defeat of Viktor Orbán's model of "illiberal democracy." The findings suggest that these election results may serve as a signal to other Central and Eastern European countries regarding the limitations and long-term vulnerability

of authoritarian-populist practices. At the same time, this case demonstrates the potential of electoral mechanisms as instruments of democratic renewal without the use of violence.

The geopolitical implications of the elections are also analyzed, particularly their impact on Hungary's relations with the European Union, the regional security environment, and the prospects for supporting Ukraine. It is concluded that the change of power creates opportunities for restoring democratic standards and strengthening European integration, despite existing institutional constraints.

Key words: Hungary, parliamentary elections, electoral revolution, illiberal democracy, political transformation, European Union, Central and Eastern Europe, populism.

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 112–118
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 112–118

УДК 321.7
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.13

ПОСТДЕМОКРАТІЯ У КОНТЕКСТІ ВІЗІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ: СОЦІАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ТА ПРОГНОСТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ

Андрій Павленко
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин,
кафедра політології, соціології та публічного управління
просп. Науки, 72, 49010, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0009-0002-3875-8637

У статті розкрито значення теорій постдемократії, які забезпечують взаємозв'язок соціального представництва елітарного та масового рівня в контексті нових виробничих відносин. Доведено, що в умовах сучасної України концепція постдемократії набуває актуальності як інтелектуальна відповідь на виклики ерозії демократії, занепаду масової політичної участі та лінійної перспективи розвитку політичного представництва. Показано, що поява цифрового суспільства прискорила тенденції політичного відчуження, надаючи початковий імпульс та посилюючи ерозію демократії. І саме ця особливість вимагає відповіді питання механізмів сприяння інклюзивній політичній участі на тлі викликів, що виникають через технологічні зміни, розрив між поколіннями та домінування технократичних еліт. Прослідковано, що стан постдемократії характеризується домінуванням політичної та економічної еліти, яка маніпулює інституційними механізмами для підтримки своїх інтересів, маргіналізуючи ширші суспільні впливи. З'ясовано, що ерозія демократичної легітимності посилюється зростанням впливу технократичного управління, у рамках прийняття рішень під керівництвом «позаполітичних» експертів замінює або применшує роль обраних представників та пересічних громадян. Тобто постдемократія тлумачить політичну участь через сучасні цифрові платформи як потенціал для демократизації участі. Вони також створюють ризики дезінформації, поляризації та соціальної фрагментації. Виокремлено практики усунення ефектів політичної поляризації, які включають переосмислення громадянської освіти та сприяння цифровій грамотності. Також передбачається розширення можливостей громадян – незалежно від віку чи походження – критично оцінювати інформацію, конструктивно брати участь у політичному дискурсі та змістовно брати участь у демократичних процесах. Зроблено висновок, що постдемократія формує вектор ухвалення політичних рішень «на випередження» з метою уникнення розриву між елітами та масами, а також доцифровими і власне діджитальними політичними поколіннями на основі різного прочитання політичного майбутнього.

Ключові слова: постдемократія, постматеріальні цінності, політична ідентичність, політична поведінка, політичні інститути, інтелектуальна екосистема, політичне прогнозування, соціальна згуртованість

Постановка проблеми. В рамках обговорень версій політичного майбутнього сучасної цивілізації теоретичне підґрунтя прогнозування потребує уточнення та акцентування на ключових аспектах розвитку подій. Наявні концептуальні бачення глобального політичного майбутнього включають концепції політичного постмодернізму, політичного кіберпанку, політичної синергетики тощо. Вони визначають загальний рух політичних систем на тлі соціальних трансформацій пов'язаних з технологічними інноваціями. Сучасні теорії постдемократії забезпечують взаємозв'язок соціального представництва елітарного та масового рівня в контексті нових виробничих відносин. Ідеться про новий рівень

© Павленко А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

захисту інтересів працедавців та найманих працівників за цифрової доби. Він характеризується новим взаємним відчуженням еліт і мас, праці й капіталу в умовах корпоратизації соціального порядку та заміни безпосереднього спілкування дистанційними формами Інтернет-зв'язку.

В умовах сучасної України концепція постдемократії набуває актуальності як інтелектуальна відповідь на виклики ерозії демократії, занепаду масової політичної участі та лінійної візії розвитку демократії. Перспективи інтеграції до європейської спільноти включають усвідомлення глибинних процесів розвитку сталих демократій та реальних умов досягнення їх рівня розвитку. Можливість забезпечення національної єдності та соціальної згуртованості України на сучасному етапі вимагає розуміння процесів соціально-політичної диференціації та представництва суспільних груп. Ці процеси виходять за межі традиційної ліво-правої ідеологічної дихотомії. Звідси концепція постдемократії вимагає з'ясування її евристичного потенціалу з точки зору визначення варіантів національного та глобального розвитку.

Аналіз публікацій. Сучасні українські та зарубіжні науковці активно досліджують особливості кризи сучасної демократії. О. Безрук розкриває значення політичної участі, як чиннику політичної мобілізації [1], В. Климончук проаналізував політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи [5], А. Айерс та А.Саад-Філхо досліджують парадокси, обмеження, трансцендентність в рамках протиставлення демократії та неолібералізму [6], К.Грей розкриває значення нестабільної праці в Південній Кореї та спадщина авторитарного девелопменталізму за межами постдемократії [8]. Й. Лі вивчає нові форми опору праці в неоліберальній Кореї [11]. М. Райан, розкриває проблему періодизації дослідження «авторитарного неолібералізму» [12]. Разом з тим, потребує з'ясування прогностична спроможність концепції постдемократії на основі пріоритетів соціальної згуртованості в умовах цифрового суспільства.

Метою дослідження є розкриття евристичного потенціалу концепції сучасної постдемократії в контексті дослідження політичного майбутнього. Завданням статті є виявлення елементів політичного прогнозування та ризикології в контексті розбудови інформаційно-аналітичних засобів забезпечення соціальної згуртованості та національної єдності.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на аналізі стану демократичних інститутів та практик, сучасна постдемократія позначає етап розвитку плюралістичного (ліберального) суспільства, коли формальні структури демократії зберігаються, проте їхні основні функції (змістовна політична участь громадян, соціальна згуртованість та публічне управління тощо) значно послаблені або трансформовані. Поява цифрового суспільства прискорила ці тенденції, що отримало прояв в ерозії демократії. При цьому пропонуються нові шляхи для залучення та соціальної згуртованості. Австрійські науковці І. Блюдорн та Ф. Буцлафф на основі критичного огляду популярних наративів постдемократії та постполітики розвинули амбітне поняття «постдемократичного повороту», яке, на їхню думку, пропонує інноваційний погляд на зміну понять, форм та функцій політичної участі, і яке слугує концептуальною лінзою для їх аналізу. На тлі цієї концепції, автори нагадують, як основні напрямки демократичної теорії традиційно концептуалізували роль участі, та досліджує, як ці усталені розуміння ставляться під сумнів постдемократичним поворотом [7, p. 372].

Постдемократія як концепція політичного майбутнього та соціальної згуртованості привертає дедалі більшу увагу серед науковців, політиків та соціальних діячів, які прагнуть зрозуміти еволюцію взаємодії політичного управління та соціального середовища у XXI столітті. Концептуальні міркування про майбутнє демократичної (плюралістичної)

політики передбачають аналіз практик, які можуть підтримувати соціальну згуртованість у суспільстві цифрового споживання та, за можливості, подолати «демократичні дефіцити». Також вимагають відповіді питання механізмів сприяння інклюзивній політичній участі на тлі викликів, які виникають через технологічні зміни, розрив між поколіннями та домінування технократичних еліт. І. Блюдорн та Ф. Буцлафф дозволяють дискурсивному перезатвердженню таких норм і цінностей супроводжувати радикальну деконструкцію та реконструкцію, нормативно та емпірично, ліберальної представницької демократії. Фактично, саме це може бути причиною вражаючого успіху та популярності цих термінів. Однак для аналізу трансформації сучасних суспільств споживання та їхнього розуміння демократії вони не дуже корисні, не в останню чергу тому, що вони приховують – стратегічно чи ні – принаймні стільки ж, скільки й розкривають [7, p. 372].

У цілому прогностично-футурологічна концепція постдемократії відображає дещо парадоксальну реальність, у рамках якої демократичні інститути зберігаються формально. При цьому їхня здатність класично відображати «волю народу» та забезпечувати активну політичну участь зменшується. Це явище характеризується домінуванням політичних та економічних еліт, які маніпулюють інституційними механізмами для підтримки своїх інтересів, маргіналізуючи впливи широких верств суспільства. І. Блюдорн та Ф. Буцлафф наголошують, що поняття постдемократичного повороту визнає, що в сучасних суспільствах споживаня цінності самовизначення, самовираження та самопереживання справді є високорозвиненими, а очікування щодо демократичної участі, представництва та реагування на політику, безсумнівно, висловлюються дуже голосно. Але відкидаючи досить недиференційоване розуміння Інглхартом емансипативних цінностей та його вузьку фіксацію на ліберальній демократії, ця концепція зосереджує увагу на змінних соціальних нормах, на основі яких різноманітні актори в сучасних суспільствах ставлять під сумнів та (пере)політизують усталені суспільні домовленості, що зумовлюють чітко видиму реконструкцію демократичних інституцій та які впливають на поточне переформулювання демократичного проєкту поза його ліберальним розумінням [7, p. 375].

Ерозія демократичної легітимності (політичне відчуження) посилюється за цифрової доби через зростання впливу технократичного управління. Насамперед це дається взнаки у рамках прийняття рішень під керівництвом так званих «позаполітичних» експертів, які замінюють або применшують роль легітимних обраних представників та пересічних громадян. Такий зсув ще більше посилюється особливостями розвитку цифрового суспільства, яке трансформувало способи взаємодії, поширення інформації та політичної участі. Відомий класик розробки взаємодій соціального середовища та політичної системи, Рональд Інглхарт, доречно стверджує, що економічний розвиток, культурні зміни та політичні зміни йдуть рука об руку узгодженими та навіть, певною мірою, передбачуваними моделями. Це суперечливе твердження. Воно передбачає, що деякі траєкторії соціально-економічних змін є більш ймовірними, ніж інші, і, отже, що певні зміни передбачувані. Наприклад, як тільки суспільство розпочало індустріалізацію, ймовірно, з'явиться цілий синдром пов'язаних змін, від масової мобілізації до зменшення відмінностей у гендерних ролях. Ці зміни у світогляді, здається, відображають зміни в економічному та політичному середовищі, але вони відбуваються з часовим відставанням у покоління та мають значну автономію та власний імпульс. Але індустріалізація – це не кінець історії [10, p. 23].

Попри те, що сучасні цифрові платформи мають потенціал для демократизації участі, вони також створюють ризики поширення дезінформації, поляризації та соціальної фрагментації. Ця ситуація ставить під сумнів доцифрову структуру соціальної згуртованості (соціального капіталу), необхідної для функціонування сталих демократій. Р. Інглхарт

вкрай доречно зауважує, що розвинене індустріальне суспільство призводить до фундаментального зсуву цінностей, применшуючи значення інструментальної раціональності, яка характеризувала індустріальне суспільство. Прикметно, що постмодерністські цінності потім приносять нові суспільні зміни, включаючи демократичні політичні інститути та занепад державних соціалістичних режимів. Щоб продемонструвати потужні зв'язки між системами переконань та політичними та соціально-економічними змінними, ця книга спирається на унікальну базу даних – World Values Surveys. Ця база даних охоплює ширший діапазон, ніж будь-коли раніше, для вивчення впливу масової громадськості на політичне та соціальне життя. Вона надає інформацію з суспільств, які представляють 70 відсотків населення світу – від суспільств з доходом на душу населення всього 300 доларів на рік до тих, де дохід на душу населення в сто разів більший, і від давно усталених демократій з ринковою економікою до авторитарних держав [10, p. 27].

Створення концепції інклюзивного політичного майбутнього в цьому контексті передбачає дослідження практик, які зміцнюють соціальну згуртованість та сприяють справжній участі різних сегментів суспільства. Одна з таких практик включає переосмислення громадянської освіти та сприяння цифровій грамотності, розширення можливостей громадян – незалежно від віку чи походження – критично оцінювати інформацію, конструктивно брати участь у політичному дискурсі та змістовно брати участь у демократичних процесах. За словами Р. Інглхарта, «центральним твердженням класичної теорії модернізації є те, що економічний та технологічний розвиток, як правило, призводить до послідовних та приблизно передбачуваних соціальних і політичних змін. Еволюційна теорія модернізації погоджується з цим, але стверджує, що ці суспільні зміни значною мірою зумовлені тим фактом, що модернізація приносить зміни цінностей, які змушують людей економічно розвинених суспільств мати систематично відмінну мотивацію, а отже, і відмінну поведінку, ніж люди менш розвинених суспільств» [9, p. 65].

Означене є особливо важливим для подолання розриву між політичними поколіннями. Доцифрові «старші» покоління можуть бути менш компетентними в орієнтуванні під час взаємодій на цифрових платформах. «Молодші покоління» можуть відчувати себе відчуженими або розчарованими в традиційних політичних інститутах. Вказане поєднується з реаліями навздогінної модернізації в Україні, які демонструють явища політичного ескапізму (абсентеїзму). Український дослідник С. Бєлашко слушно стверджує, що для України абсентеїзм – це відносно нове явище, невідоме в часи всезагального голосування радянського періоду. Фрустрація, викликана буремною пострадянською трансформацією українського суспільства, стала потужним генератором політичної пасивності, аполітичності та навіть антиполітичності. Причому це стосується широкого кола соціальних груп, досить різних за своїми соціально-економічними та демографічними характеристиками [2, с. 105].

Ініціативи, що сприяють міжгенераційному діалогу, політичному наставництву та спільному прийняттю рішень на мікрорівні, можуть сприяти побудові взаєморозуміння та довіри. Як наслідок, в сучасній Україні мають зміцнитися соціальні зв'язки, необхідні для колективних дій та стійкості в умовах ворожої агресії. С. Бєлашко вірно наголошує, що політична участь громадян є одним із найважливіших критеріїв легітимації системи влади та збереження існуючого режиму. Без забезпечення участі громадян у прийнятті політичних рішень неможливе досягнення суспільної згоди, самовідтворення громадянського суспільства. Політична участь нерозривно пов’язана з виникненням правової та конституційної держави, легітимність якої передбачає схвалення існуючого порядку її громадянами [2, с. 105].

Розвиток інклюзивних цифрових платформ, спеціально розроблених для посилення соціальної згуртованості, також можуть слугувати противагою фрагментації та

дезінформації в умовах кризових викликів. Ці платформи повинні надавати пріоритет прозорості, модерації та рівному доступу, забезпечуючи посилення, а не придушення «маргіналізованих голосів». Вказане в цілому відповідає змісту концепції постдемократії як альтернативі лінійній політичній модернізації. С. Бєлашко пояснює політичну відчуженість в українському трансформаційному суспільстві (навіть ще довоєнного періоду) насамперед масовою недовірою громадян до політичних партій, обумовленою як уже викладеними об'єктивними проблемами здійснення партіями політичного представництва, так і суб'єктивним небажанням українських партійних лідерів представляти чиїсь інтереси, крім власних. Як наслідок, громадяни часто виявляють політичну активність без використання механізму політичних партій. Понад те, дедалі частіше політична участь українців набуває відверто антипартійних форм [2, с. 106].

Вирішення проблеми домінування технократичних еліт за часів постдемократії вимагає критичної переоцінки їхньої ролі в політичній системі. Фахова експертиза з конкретних питань необхідна для вирішення складних проблем. Зокрема, йдеться про неоліберальну інтерпретацію запобігання змінам клімату, економічній кризі та надзвичайним ситуаціям у сфері охорони здоров'я [12]. Проте безконтрольна залежність від технократів може підірвати демократичну легітимність та призвести до розриву зв'язку між управлінням та населенням. Тому українська науковиця Н. Білоцерківська слушно називає ототожнення понять «політична участь» і «політична діяльність», недоречним, оскільки політична участь є лише складовою останньої. Політична участь і професійна політична діяльність відбуваються, насамперед, у свідомих формах. Однак обмежувати політичну участь і політичну діяльність лише рамками раціонально-політичних дій не варто, оскільки не кожна людина політично залучена до участі в управлінні політичними процесами в держав [3, с. 19].

Розкриваючи прогностично-ризикологічний потенціал постдемократії, важливо визнати, що соціальна згуртованість, демократична участь та роль еліт – це взаємопов'язані виклики, які потребують цілісних рішень. Сприяння формуванню громадянської культурі, яка ґрунтується на спільних національних цінностях, впровадження партисипативних інновацій та забезпечення рівного доступу до цифрових інструментів виступають важливими компонентами соціальної згуртованості. Вони формують консолідовану аргументацію нових принципів плюралізації сучасних демократичних політичних систем.

Висновки. Таким чином, евристичний потенціал концепції постдемократії в середовищі політичного прогнозування та реалізації планів національної консолідації на сучасному етапі полягає в розкритті соціального значення політичного представництва в умовах зміни відносин праці та капіталу. Можливість передбачення соціальних змін у процесах цифрових суспільств з'являється на основі постулювання атомізації соціальних інтересів та пошуку задоволення потреб, в тому числі соціального захисту за межами корпоративної виробничої етики та модерних проявів лояльності щодо прогресу та гуманістичних цінностей.

Постдемократія в її сучасному прочитанні заповнюю концептуальну лакуну, яка утворилася внаслідок втрати значення концепцією постматеріальних цінностей Рональда Інглхарта. Постматериалізм та постдемократія у цифровому політичному середовищі забезпечують появу інтелектуальної екосистеми політичного посттрадиціоналізму. Це означає, що «політичний кіберпанк» та постмодерн неповною мірою відповідають на запити соціальних груп та їх уявлень щодо реалізації соціальних та політичних потреб. Також дається взнаки новий рівень виробничих відносин та висування політичних амбіцій нової еліти ІТ-сектору в рамках розбудови технократичного урядування.

Для сучасної України постдемократія формує вектор ухвалення рішень на випередження з метою уникнення розриву між елітами та масами, а також доцифровими і власне діджитальними політичними поколіннями на основі різного прочитання політичного майбутнього. Постдемократія може стати концептуальною рамкою реальної деолігархізації та досягнення згоди в умовах зростання ймовірності євроскептицизму через негативний досвід частини українського населення яке опинилося на території єс за наслідками повномасштабної війни.

Список використаної літератури

1. Безрук О.О. Політична участь, як чинник політичної мобілізації: теоретичний аспект. *Сучасне суспільство: політичні, соціологічні науки, культурологічні науки*: Збірник наукових праць/ Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків. 2017. Вип. 1 (13). С. 16–24.
2. Бєлашко С. О. Позапартійні форми політичної участі в пострадянській україні:чинники та можливі наслідки. *Стратегічні пріоритети.* 2013. № 3 (28). С. 103–108.
3. Білоцерківська Н. Г. Політична участь як фактор політичної соціалізації: теоретичний аспект. *Сучасне суспільство*. 2017. Випуск 2 (14). С. 15–23.
4. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Волянська. та ін. ; [за ред. М.П Требіна]. Х. : Право, 2013. 535 с.
5. Климончук В. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4–5. С. 72–80.
6. Ayers A., Saad-Filho A. Democracy against Neoliberalism: Paradoxes, Limitations, Transcendence. *Critical Sociology.* 2015. 41 (4–5): 597–618.
7. Blühdorn I. & Butzlaff F. Democratization beyond the post-democratic turn: towards a research agenda on new conceptions of citizen participation. *Democratization.* 2020. 27:3. 369–388. DOI: 10.1080/13510347.2019.1707808
8. Gray K. Beyond Post-Democracy: Precarious Labour in South Korea and the Legacies of Authoritarian Developmentalism. *Journal of Contemporary Asia.* 2026. 56(2). 221–242. https://doi.org/10.1080/00472336.2025.2499566
9. Inglehart R. Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 288.
10. Inglehart R. F. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. 232.
11. Lee Y. 2015. Sky Protest: New Forms of Labour Resistance in Neo-Liberal Korea. *Journal of Contemporary Asia.* 45 (3): 443–464.
12. Ryan M. Interrogating 'Authoritarian Neoliberalism': The Problem of Periodization. *Competition and Change.* 2019. 23 (2): 116–137.

POST-DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF VISIONS OF POLITICAL SOLIDITY: SOCIAL REPRESENTATIVENESS AND FORECASTING CAPACITY

Andrii Pavlenko
Oles Honchar Dnipro National University,
Faculty of Social Sciences and International Relations,
Department of Political Science, Sociology and Public Administration
Nauky Ave., 72, 49010, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0009-0002-3875-8637

The article reveals the significance of post-democracy theories that ensure the interconnection of social representation of the elite and mass levels in the context of new production relations. It is proven that in the conditions of modern Ukraine, the concept of post-democracy is gaining relevance as an intellectual response to the challenges of the erosion of democracy, the decline of mass political participation and the linear perspective of the development of political representation. It is shown that the emergence of a digital society has accelerated the trends of political alienation, providing an initial impetus and strengthening the erosion of democracy. And it is this feature that requires an answer to the question of mechanisms for promoting inclusive political participation against the background of challenges arising from technological changes, the generation gap and the dominance of technocratic elites. It is shown that the state of post-democracy is characterized by the dominance of the political and economic elite, which manipulates institutional mechanisms to support its interests, marginalizing broader social influences. It is found that the erosion of democratic legitimacy is exacerbated by the growing influence of technocratic governance, which, within the framework of decision-making under the guidance of "non-political" experts, replaces or diminishes the role of elected representatives and ordinary citizens. That is, post-democracy interprets political participation through modern digital platforms as a potential for the democratization of participation. They also create risks of disinformation, polarization and social fragmentation. Practices for eliminating the effects of political polarization are highlighted, which include rethinking civic education and promoting digital literacy. It is also envisaged to expand the opportunities of citizens – regardless of age or origin – to critically evaluate information, constructively participate in political discourse and meaningfully participate in democratic processes. It is concluded that post-democracy forms a vector of making political decisions "in advance" in order to avoid the gap between elites and masses, as well as pre-digital and digital political generations based on different readings of the political future.

Key words: post-democracy, post-material values, political identity, political behavior, political institutions, intellectual ecosystem, political forecasting, social cohesion.

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 119–127
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 119–127

УДК 327(73:4)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.14

БЛИЗЬКОСХІДНИЙ ФАКТОР ТРАНСАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖОРДЖА БУША-МОЛОДШОГО

Іван Патлавський
Львівський національний університет імені Івана Франка,
факультет міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби
вул. Січових Стрільців, 19, 79000, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0009-0005-3321-1415

У статті досліджується вплив близькосхідного фактора на еволюцію трансатлантичних відносин у період президентства Джорджа Буша-молодшого. Проаналізовано трансформацію системи євроатлантичної безпеки після завершення холодної війни та визначено, що саме події на Близькому Сході стали ключовим каталізатором найглибшої кризи між США та європейськими союзниками на початку XXI століття. Особлива увага приділяється наслідкам терористичних атак 11 вересня 2001 року, які спричинили радикальний перегляд американської зовнішньої політики та формування доктрини превентивної війни. Встановлено, що адміністрація Джорджа Буша-молодшого розглядала Близький Схід як головне джерело глобальних загроз, зокрема міжнародного тероризму та поширення зброї масового знищення, що зумовило перехід США до жорсткішого унілатералізму. У дослідженні розкрито причини трансатлантичних суперечностей навколо військового вторгнення в Ірак у 2003 році. З'ясовано, що Сполучені Штати та провідні європейські держави мали принципово різні підходи до трактування міжнародної безпеки, ролі міжнародного права та механізмів боротьби з тероризмом. Франція та Німеччина виступили проти превентивного застосування сили без санкції Ради Безпеки ООН, тоді як Велика Британія та низка країн Центральної і Східної Європи підтримали американську політику. Доведено, що іракська криза не лише поглибила розбіжності між Європою та США, але й виявила внутрішню фрагментацію самого Європейського Союзу. Окрему увагу приділено інституційним наслідкам близькосхідної кризи для НАТО та трансатлантичного партнерства загалом. Встановлено, що використання США формату «коаліцій охочих» та обмежене залучення механізмів НАТО сприяли девальвації принципу колективної оборони та зниженню ролі Альянсу як платформи стратегічної координації. Водночас зроблено висновок, що попри глибоку політичну кризу трансатлантичне партнерство зберегло свою стратегічну необхідність. Близькосхідний фактор продемонстрував обмеженість як американського силового підходу, так і європейської моделі виключно нормативного впливу.

Ключові слова: трансатлантичні відносини, Джордж Буш-молодший, Близький Схід, НАТО, США, Європейський Союз, міжнародна безпека, міжнародний тероризм, зовнішня політика, дипломатія.

Вступ. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна глибока криза трансатлантичного партнерства у 2026 році, яка загострилася на тлі війни з Іраном, має давнє та системне історичне коріння. Необхідно розуміти, що це не перша криза трансатлантичної єдності у поточному столітті, оскільки перша масштабна розбіжність виникла саме за часів адміністрації Джорджа Буша-молодшого. Рішення адміністрації Буша вторгнутися в Ірак у 2003 році викликало опір таких країн, як Франція та Німеччина, що значно поляризувало західних союзників і виявило глибокі тріщини всередині трансатлантичних відносин [3]. Цей конфлікт навколо Іраку став одним із двох найбільших розколів трансатлантичного партнерства за останні десятиліття, який був спровокований саме політикою щодо Близького Сходу та вбив глибокий клин між Європою та США [10].

© Патлавський І., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Проблематика дослідження полягає у стрімкому переході трансатлантичного партнерства від абсолютної консолідації зусиль до гострої політичної кризи через односторонні дії США на Близькому Сході. Наочною ознакою цієї проблематики є те, що після терористичних атак 11 вересня 2001 року США та Європа мали абсолютний консенсус, вперше задіявши статтю 5 НАТО на знак одностайної підтримки, однак ця солідарність виявилася короткочасною і перейшла до глибоких розбіжностей та поляризації вже у 2003 році під час підготовки до військової кампанії в Іраку, якій різко протистояли провідні європейські держави [3]. Виходячи з означеної проблематики, об'єктом дослідження виступає система трансатлантичних відносин на початку XXI століття. Предметом дослідження є вплив близькосхідного фактора на еволюцію, інституційну єдність та кризові явища у трансатлантичних відносинах під час каденції адміністрації Джорджа Буша-молодшого.

Мета статті. Метою статті є виявлення основних особливостей та оцінка впливу близькосхідного фактора на еволюцію і кризові явища у трансатлантичних відносинах під час каденції адміністрації Джорджа Буша-молодшого.

Для досягнення цієї мети виконуються наступні завдання: (1) уточнити теоретичні передумови та історичний контекст трансатлантичних розбіжностей; (2) охарактеризувати стратегічні зміни та підходи адміністрації Дж. Буша-молодшого до Близького Сходу (зокрема перехід до доктрини превентивної війни та односторонніх дій); (3) проаналізувати реакцію та політичні позиції провідних європейських держав щодо політики США в Іраку; (4) вивчити інституційні наслідки цієї кризи (вплив на НАТО, використання «коаліцій охочих» та розкол всередині Європи); і (5) оцінити загальні наслідки та уроки цієї близькосхідної кризи для подальшої стійкості трансатлантичного партнерства.

Стан розробки проблеми. Питання еволюції трансатлантичних відносин та їх кризових явищ на початку XXI століття широко досліджується в сучасній науковій літературі. Значна частина дослідників розглядає Близький Схід як ключовий фактор трансформації та розколу західного альянсу, підкреслюючи, що політика США в цьому регіоні за часів адміністрації Джорджа Буша-молодшого виявила глибинні розбіжності між Європою та Вашингтоном [5; 10]. Фундаментальні праці закладають теоретичну основу для розуміння цих розбіжностей через призму різних стратегічних культур. Зокрема, концепція Н. Гнесотто про розходження у баченні світового порядку та ролі силових інструментів пояснює різне ставлення сторін до застосування військової сили, ролі міжнародного права та інституцій на Близькому Сході [4].

Наступні дослідження розширили цю концептуалізацію, розмістивши трансатлантичні розбіжності в контексті глобальної гегемонії та переходу США до односторонніх дій. Такі вчені, як І. Даалдер та Дж. Ліндсей, а також Ж.-І. Ен, стверджують, що американська стратегія після терактів 11 вересня 2001 року стрімко перейшла до доктрини превентивної війни та зміни режимів. Це категорично суперечило європейській прихильності до ефективного мультилатералізму та регіональної стабільності [2; 7]. Низка досліджень присвячена саме впливу іракської кризи на єдність Заходу. Так, наприклад, С. Гоффман досліджує, як американська і європейська політика зіткнулася через різні політичні й культурні парадигми, відзначаючи, що близькосхідний регіон фактично став «ахіллесовою п'ятою» партнерства» [8]. К. Кауш та М. Сміт розширюють цей фокус, акцентуючи увагу на тому, що іракська криза не лише загострила відносини зі США, але й виявила глибокі внутрішньоєвропейські лінії розлому, коли Європа виявилася нездатною сформувати єдину політику щодо американських дій на Близькому Сході [10; 19]. Окрему групу становлять праці М. Ріддервольд та А. Ньюсом, які пропонують періодизацію трансатлантичних відносин, відзначаючи, що перехід від консенсусу після 11 вересня до розколу став одним із найважчих випробувань для альянсу в його історії [16].

Президентство Джорджа Буша-молодшого привернуло особливу увагу науковців як період найгострішої кризи всередині євроатлантичного простору. Емпіричні дослідження вивчають наслідки американської політики для інституційної архітектури та антитерористичних стратегій. Б. Дженкінс та Г. Ліндстром зазначають, що підходи сторін до тероризму суттєво різнилися: якщо США оголосили глобальну «війну з терором», то європейці віддавали перевагу «боротьбі з тероризмом» інструментами правоохоронних органів, що створювало концептуальний дисонанс у діях на Близькому Сході [9; 13]. А. Менон та Дж. Ліпкін аналізують європейські настрої, демонструючи безпрецедентний розрив між політикою окремих урядів та європейською громадською думкою, яка виступала різко проти американського втручання в Ірaку [14]. Н. А. Міссіролі, у свою чергу, досліджує військову та політичну асиметрію, вказуючи на те, що США надавали перевагу так званих «коаліцій охочих» замість повноцінного залучення інституційних механізмів НАТО [15].

Водночас критичні погляди підкреслюють обмеження по обидва боки Атлантики. Зокрема, Д. Гомперт вказує на структурні недоліки партнерів: нездатність Європи конвертувати свою міць у військову і політичну вагу, тоді як США, безапеляційно покладаючись на жорстку силу в близькосхідному регіоні, стрімко втрачали міжнародну легітимність та довіру [5]. Зі свого боку, Філіп Ґордон критично оцінює американську доктрину силової зміни режимів на Близькому Сході, доводячи, що спроби примусової трансформації регіону призвели до системних помилок та глибокої розбіжності стратегічних пріоритетів між США та їхніми європейськими союзниками [6]

Таким чином, незважаючи на значний масив літератури, питання системного впливу близькосхідного фактора на трансатлантичні відносини за часів адміністрації Буша залишається дискусійним. Дослідження виявляють як структурні розбіжності між Європою та США, так і нездатність обох сторін знайти баланс між нормативним дискурсом і геополітичною практикою. Ця неоднозначність виправдовує подальшу аналітичну увагу до ролі Близького Сходу в еволюції та кризових явищах західного альянсу.

Методи дослідження. У цій статті використовується якісний мультиметодний підхід, спрямований на всебічний аналіз впливу близькосхідного фактора на трансатлантичні відносини за часів адміністрації Джорджа Буша-молодшого. Методологія поєднує концептуальний аналіз, порівняльну контекстуалізацію та вивчення конкретних випадків (case studies). По-перше, концептуальний аналіз застосовується для з'ясування теоретичних засад розбіжностей у стратегічних культурах США та Європи. Це передбачає систематичне вивчення наукових праць з метою створення цілісної аналітичної основи для розуміння причин політичного розколу [4; 8; 20]. По-друге, у дослідженні застосовується порівняльна контекстуалізація, що дозволяє розглядати політику США в ширшому еволюційному контексті. Це дає змогу виявити перехід від політики стримування та мультилатералізму до доктрини превентивних дій і більшої опори на односторонні кроки після терактів 11 вересня 2001 року [5; 9]. По-третє, у статті використовується підхід на основі вивчення конкретних випадків євроатлантичної взаємодії на практиці. До основних прикладів належать безпрецедентне задіяння статті 5 НАТО, підготовка до війни в Ірaку у 2003 році та формування США «коаліцій охочих» замість повноцінного використання традиційних інституційних механізмів альянсу [10; 11]. Ці приклади обрано з огляду на їхню репрезентативність для розуміння загальних кризових закономірностей.

Емпірична база дослідження складається з первинних та вторинних джерел, зокрема офіційних програмних документів, звітів та наукових аналізів. Важливими первинними джерелами у цьому контексті є Стратегії національної безпеки США (National Security Strategy) 2002 та 2006 років, які офіційно закріпили концепцію превентивних

дій, визначили орієнтири у глобальній боротьбі з тероризмом і стали чинниками формування нових трансатлантичних дискусій щодо безпеки на Близькому Сході [21; 22]. Особлива увага приділяється аналізу політичного дискурсу – наприклад, риторики про «вісь зла» або штучного поділу на «стару» і «нову» Європу, що дозволяє виявити комунікативні стратегії та приховані наративи партнерів по обидва боки Атлантики [14]. Нарешті, дослідження включає елементи інтерпретативного аналізу, зосереджуючись на взаємозв'язку між заявленими цілями американської близькосхідної політики та спостережуваними кризовими явищами [3]. Загалом, обрана методологія забезпечує збалансоване поєднання теоретичних роздумів та емпіричних даних, що дає змогу провести ґрунтовний аналіз близькосхідного фактора як каталізатора трансформації трансатлантичних відносин.

Виклад основного матеріалу. Нове XXI століття принесло із собою абсолютно нові, асиметричні виклики глобальній безпеці, серед яких на перше місце вийшов міжнародний тероризм та загроза розповсюдження зброї масового знищення [18]. Відповіддю на ці нетрадиційні загрози стало формування новою американською адміністрацією власного, радикально нового бачення світового порядку. Відкинувши спадщину перехідного періоду 1990-х років, який загалом характеризувався відносним партнерством та повагою, Вашингтон обрав курс на жорсткий унілатералізм, максимізацію військової сили та відмову від обмежень з боку міжнародних інституцій [7]. Ця концептуальна зміна, помножена на диспропорцію у військовій могутності, заклала фундамент для найглибшої кризи трансатлантичних відносин у новітній історії [3].

Завершення біполярного протистояння залишило Сполучені Штати у статусі єдиної глобальної наддержави, тоді як європейські держави зосередилися на процесах внутрішньої інтеграції та розширення [16]. Зникнення гомогенізуючого фактора спільного ворога оголило величезний розрив у військовій та політичній могутності між союзниками [15]. Першопочатковий шок від масштабів терористичних атак 11 вересня 2001 року ненадовго відсунув ці стратегічні розбіжності на задній план та згуртував США і Європу навколо спільної боротьби [10]. На знак абсолютної солідарності вперше в історії Організації Північноатлантичного договору було задіяно статтю 5 Вашингтонського договору про колективну оборону [17]. Європейські держави запропонували широку політичну та військову підтримку, а в пресі домінували гасла про безпрецедентну єдність із американським народом. Проте ця солідарність виявилася короткочасною [19]. Вже під час планування військової операції в Афганістані проявилися перші ознаки системного розколу. Сполучені Штати свідомо відмовилися від повноцінного залучення командних структур НАТО, віддавши перевагу формату ситуативних «коаліцій охочих» [4]. Такий інструментальний підхід продемонстрував, що військовий альянс розглядається Вашингтоном радше як зручний набір ресурсів, а не як механізм рівноправного прийняття стратегічних рішень [12]. Збройні сили європейських держав залучалися переважно на двосторонній основі, що викликало перше серйозне розчарування в Європі та відчуття маргіналізації ролі європейських союзників [4].

Остаточний концептуальний розрив було формалізовано у Стратегії національної безпеки США, опублікованій восени 2002 року. Цей документ офіційно закріпив перехід від традиційної політики стримування до доктрини превентивної війни та силової зміни недружніх режимів [21]. Близький Схід стрімко перетворився на головний епіцентр цієї нової американської стратегії, що отримала назву Глобальної війни з тероризмом. Ця війна розглядалася американським керівництвом у класичному сенсі як абсолютне збройне протистояння, спрямоване на повне фізичне знищення ворога. В офіційному політичному дискурсі було сформульовано концепт «осі зла», до якого зарахували, зокрема, Ірак та Іран, визначивши їх як головних спонсорів міжнародного тероризму [9]. Вашингтон почав розглядати Близький

Схід не просто як зону своїх геополітичних інтересів, а як джерело екзистенційної загрози, де зосереджені терористичні мережі та зброя масового знищення [6].

Найгостріші трансатлантичні суперечки розгорнулися навколо дипломатичної та військової підготовки до вторгнення в Ірак у 2003 році [11]. На відміну від афганської кампанії, ключові європейські союзники виявили глибокий та відкритий скептицизм щодо американської ініціативи [14]. Розбіжності мали фундаментальний характер і стосувалися самої природи загрози та адекватних методів реагування на неї. Сполучені Штати розглядали іракський режим як безпосередню небезпеку, усунути яку можна було лише шляхом застосування переважаючої військової сили, зміни політичного режиму та подальшої примусової демократизації країни [6]. Натомість більшість європейських країн, маючи іншу стратегічну культуру, яка тяжіла до ідеалу вічного миру, не поділяли такого бачення [20]. Вони розглядали міжнародний тероризм насамперед як складну соціально-економічну та кримінальну проблему, яка потребує скоординованого поліцейського, розвідувального та правового реагування, а не масштабних превентивних воєн [4]. Загроза з боку Іраку вважалася такою, що може успішно стримуватися механізмами міжнародного контролю та інспекціями ООН [13].

Ці концептуальні розбіжності вилилися у безпрецедентне відкрите дипломатичне протистояння в Раді Безпеки ООН. Незважаючи на одностайне ухвалення восени 2002 року резолюції 1441, яка вимагала від Іраку співпраці з міжнародними інспекторами, шляхи союзників швидко розійшлися [2]. Вашингтон стверджував, що Багдад перешкоджає перевіркам, і вимагав ухвалення нової резолюції, що легітимізувала б негайне застосування військової сили [5]. Розуміючи неминучість силового сценарію, Франція та Німеччина об'єднали зусилля з Росією і пригрозили заблокувати будь-яке рішення, яке б санкціонувало автоматичне використання збройних сил [8]. Цей крок яскраво продемонстрував глибоке зіткнення між американським прагненням до жорсткого унілатералізму та європейською відданістю ефективному мультилатералізму і беззаперечному верховенству міжнародного права [7].

Питання військового вторгнення спровокувало глибокий розкол не лише через Атлантичний океан, але й всередині самої Європи [16]. Американська адміністрація, зіткнувшись з потужною опозицією ключових союзників, вдалася до відвертої тактики фрагментації європейського простору [8]. В офіційному політичному дискурсі США з'явився штучний поділ на так звану «стару Європу», яка виступала проти війни, та «нову Європу», яка беззастережно підтримала американський курс [12]. Цей розкол швидко матеріалізувався у вигляді публічних політичних заяв: лідери низки західноєвропейських країн (Велика Британія, Іспанія, Італія) та нових членів альянсу з Центральної і Східної Європи опублікували відкриті листи солідарності зі Сполученими Штатами. Для країн Східної Європи така поведінка була прагматично зумовлена їхньою історичною залежністю від американських гарантій жорсткої безпеки [14]. Вони стратегічно прагнули посилити свій геополітичний статус всередині євроатлантичних структур, навіть якщо це прямо суперечило позиції Брюсселя чи суспільній думці у власних країнах [16]. Така фрагментація значно ускладнила та фактично паралізувала спроби Європейського Союзу сформувати єдину, дієву Спільну зовнішню та безпекову політику [15].

Криза довіри досягла свого абсолютного апогею всередині інституційних структур НАТО [12]. Коли напередодні початку воєнних дій Сполучені Штати ініціювали розгортання оборонних систем у Туреччині для її захисту від можливого удару у відповідь з боку Іраку, Франція, Німеччина та Бельгія наклали вето на це рішення у Північноатлантичній раді. Вони аргументували свою жорстку позицію тим, що початок військових приготувань

НАТО де-факто означатиме визнання неминучості війни і перекреслить дипломатичні зусилля в ООН [15]. Хоча критично важливе рішення зрештою вдалося ухвалити в обхід французького вето через Комітет оборонного планування, цей інцидент завдав серйозного удару по принципу колективної оборони. Близькосхідна криза наочно довела, що альянс розглядається американським керівництвом радше як зручний набір технічних ресурсів для реалізації власних геополітичних цілей, ніж як форум для узгодження стратегічних рішень між рівноправними партнерами [7].

Варто особливо підкреслити, що близькосхідна криза 2003 року стала лише кульмінацією значно ширшого процесу відмови США від багатосторонніх форматів співпраці [1]. Ще до іракської кампанії трансатлантичні відносини були серйозно затьмарені одностороннім виходом Сполучених Штатів із низки глобальних міжнародних угод [8]. Відкликання підпису під Римським статутом Міжнародного кримінального суду викликало гостре неприйняття в об'єднаній Європі [1]. Для європейських держав, які розглядають багатосторонню дипломатію та міжнародне право як непорушну основу міжнародного порядку, ці кроки стали яскравим свідченням того, що Вашингтон ставить власні інтереси вище за глобальну стабільність [4]. Більше того, спроби США укласти двосторонні угоди з країнами-кандидатами на вступ до ЄС про невидачу американських громадян до Міжнародного кримінального суду лише посилили роздратування та політичну напругу в Брюсселі [12]. Зрештою, це ідеологічне протистояння продемонструвало кризу двох стратегічних культур: американської, що тяжіла до гоббсівського розуміння світу, та європейської, яка продовжувала будувати кантіанський порядок [4].

Загальні наслідки та історичні уроки цієї глибокої кризи виявилися визначальними для подальшої стійкості трансатлантичного партнерства [10]. Пряме військове втручання та швидке силове повалення режиму в Іраку не принесли очікуваної швидкої стабілізації. Навпаки, розпуск іракської армії та структур державного управління спровокував небезпечний інституційний вакуум, який надзвичайно швидко заповнили недержавні озброєні угруповання та терористичні мережі [5]. Відсутність чіткого плану повоєнної відбудови наочно продемонструвала, що виключне покладання на жорстку військову силу та доктрину превентивних ударів не здатне забезпечити довгостроковий стабільний мир у такому складному і глибоко фрагментованому регіоні, як Близький Схід [7]. Мілітаризований підхід до протидії тероризму призвів до зростання радикалізації, руйнування довіри до Заходу та поглиблення системної регіональної нестабільності [9]. Спроби адміністрації подолати цю прірву під час свого другого терміну мали вкрай обмежений успіх. Незважаючи на зміну лідерів у Німеччині та Франції, яка сприяла незначному потеплінню відносин, повноцінне зближення так і не відбулося, а з настанням глобальної фінансової кризи 2008 року трансатлантичні суперечки відійшли на другий план [1].

Усвідомлення цих болючих обмежень змусило обидві сторони шукати шляхи до політичного примирення [2]. Уже в оновленій Стратегії національної безпеки США 2006 року було визнано нагальну необхідність більш тісної співпраці з союзниками та міжнародними інституціями. Це мало сприяти ефективному подоланню наслідків регіональних конфліктів і побудові дієвих державних інститутів [22]. На практиці з'ясувалося, що зовнішня політика, жорстко побудована виключно на домінуванні та силі, неминуче веде до виснажливого імперського перенапруження та величезних економічних втрат [12]. Сполучені Штати критично потребували міжнародної легітимізації своїх дій, спільного розподілу фінансового тягаря та унікального європейського досвіду миробудування [7]. Зі свого боку, європейські країни остаточно усвідомили, що їхній проект політичного об'єднання ніколи не буде повноцінним без створення по-справжньому дієвої системи безпеки [16]. Їм стало зрозуміло, що розкол із США лише критично послаблює стратегічні позиції Заходу

у світі [4]. Близькосхідна криза першого десятиліття XXI століття стала суворим, але необхідним уроком [3]. Цей період емпірично довів, що попри всі структурні розбіжності та інституційні конфлікти, системне трансатлантичне партнерство залишається безальтернативним фактором глобальної стабільності [10].

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити глибокий вплив близькосхідного фактора на еволюцію трансатлантичних відносин під час президентства Джорджа Буша-молодшого. З'ясовано, що історичні передумови цієї кризи сформувалися ще після завершення холодної війни. Зникнення спільної радянської загрози оголило структурну асиметрію та концептуальне зіткнення двох стратегічних культур: американської, схильної до використання жорсткої сили та гоббсівського світобачення, та європейської, орієнтованої на багатосторонню дипломатію, інституційне регулювання та кантіанський ідеал миру.

Визначальним каталізатором розбіжностей стала реакція США на теракти 11 вересня 2001 року. Адміністрація Дж. Буша-молодшого здійснила радикальний стратегічний зсув, перетворивши Близький Схід на епіцентр Глобальної війни з терором. Перехід до доктрини превентивної війни, силової зміни недружніх режимів та жорсткого унілатералізму означав відмову від традиційної політики стримування, оскільки Вашингтон почав розглядати цей регіон як джерело екзистенційної загрози.

Американська політика щодо Іраку викликала вкрай поляризовану реакцію європейських держав, висвітливши глибокі розбіжності у методах протидії тероризму. Франція та Німеччина виступили категорично проти превентивного військового втручання без мандату Ради Безпеки ООН, наполягаючи на пріоритеті міжнародного права. Натомість Велика Британія та нові члени альянсу з Центральної і Східної Європи підтримали дії США, керуючись прагматичними безпековими та геополітичними інтересами.

Близькосхідна криза мала руйнівні інституційні наслідки. Відмова Вашингтона від повноцінного залучення механізмів НАТО на користь ситуативних «коаліцій охочих» серйозно девальвувала принцип колективної оборони та маргіналізувала роль Альянсу як форуму для узгодження рішень. Водночас спровокований розбіжностями поділ на «стару» й «нову» Європу заблокував спроби Європейського Союзу сформувати єдину Спільну зовнішню та безпекову політику, продемонструвавши проблему відсутності внутрішньої цілісності та єдиної стратегічної візії.

Попри безпрецедентну кризу, загальні наслідки іракської кампанії довели безальтернативність трансатлантичного партнерства. Виникнення безпекового вакууму та зростання нестабільності на Близькому Сході наочно продемонстрували, що виключне покладання на військову міць не здатне забезпечити довгостроковий мир та успішне державне будівництво. Головним стратегічним уроком стало усвідомлення необхідності повернення до багатосторонності: США критично потребують європейського досвіду миробудування та легітимізації своїх дій через міжнародні інститути, тоді як об'єднана Європа не може бути впливовим гравцем без збереження міцного безпекового зв'язку з Вашингтоном. Лише поєднання американської жорсткої сили та європейських інструментів м'якого впливу здатне дати адекватну відповідь на виклики глобальної безпеки.

Список використаної літератури

1. Cowles M. G., Egan M. The Evolution of the Transatlantic Partnership // TRANSWORLD Working Paper 03. Rome: Istituto Affari Internazionali, 2012. 29 p.
2. Daalder I. H., Lindsay J. M. American foreign policy and transatlantic relations in the age of global politics // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 91–103.

3. Freitas M. V. Transatlantic Relations in Times of Transition // Policy Brief PB-56/24. Rabat: Policy Center for the New South, 2024. 12 p.
4. Gnesotto N. EU, US: visions of the world, visions of the other // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 21–42.
5. Gompert D. C. What does America want of Europe? // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 43–75.
6. Gordon P. H. Losing the Long Game: The False Promise of Regime Change in the Middle East. New York: St. Martin's Press / Council on Foreign Relations, 2020. 352 p.
7. Haine J.-Y. Power without restraint? Back to realities // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 105–125.
8. Hoffmann S. The crisis in transatlantic relations // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 13–19.
9. Jenkins B. M. The US response to terrorism and its implications for transatlantic relations // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 207–229.
10. Kausch K. Is the Middle East the Transatlantic Achilles' Heel? // Shifting Global Politics and the Middle East / ed. by M. Lynch, A. Jamal. Washington, D.C.: Project on Middle East Political Science, 2019. P. 39–43.
11. Kramer D. J. Transatlantic Relations. Tbilisi: Economic Policy Research Center, 2021. 12 p.
12. Kurečić P. Bridging the Transatlantic Divide: The American-European Relations and their Influence on European Unification // Društvena Istraživanja. 2009. Vol. 18. No. 1-2. P. 219–241.
13. Lindstrom G. Terrorism: European myths and realities // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 231–250.
14. Menon A., Lipkin J. European Attitudes towards Transatlantic Relations 2000–2003: An Analytical Survey // Research and European Issues N°26. Paris: Notre Europe, 2003. 41 p.
15. Missiroli A. Mind the gaps – across the Atlantic and the Union // Shift or Rift. Assessing US-EU relations after Iraq / ed. by G. Lindstrom. Paris: EU Institute for Security Studies, 2003. P. 77–89.
16. Riddervold M., Newsome A. Transatlantic relations in times of uncertainty: crises and EU-US relations // Journal of European Integration. 2018. Vol. 40. No. 5. P. 505–521.
17. Sloan S. R. Transatlantic Traumas: Has Illiberalism Brought the West to the Brink of Collapse? Manchester: Manchester University Press, 2018. 288 p.
18. Smiljanić D. Revisiting the Strategic Dimension of the Global War on Terror // National Security and the Future. 2025. Vol. 26. No. 1. P. 135–158. DOI: 10.37458/nstf.26.1.5.
19. Smith M. The EU, the US and the crisis of contemporary multilateralism // Journal of European Integration. 2018. Vol. 40. No. 5. P. 539–553. DOI: 10.1080/07036337.2018.1488836
20. Smith M. E. Transatlantic security relations since the European security strategy: what role for the EU in its pursuit of strategic autonomy? // Journal of European Integration. 2018. Vol. 40. No. 5. P. 605–620. DOI: 10.1080/07036337.2018.1488840
21. The National Security Strategy of the United States of America. Washington, D.C.: The White House, March 2006.
22. The National Security Strategy of the United States of America. Washington, D.C.: The White House, September 2002.

THE MIDDLE EASTERN FACTOR IN TRANSATLANTIC RELATIONS UNDER THE ADMINISTRATION OF GEORGE W. BUSH

Ivan Patlavskyi
Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of International Relations,
Department of International Relations and Diplomatic Service
Sichovykh Striltsiv str., 19, 79000, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0009-0005-3321-1415

The article examines the impact of the Middle Eastern factor on the evolution of transatlantic relations during the presidency of George W. Bush. It analyzes the transformation of the Euro-Atlantic security system after the end of the Cold War and argues that developments in the Middle East became the main catalyst for the deepest crisis between the United States and its European allies in the early twenty-first century. Particular attention is devoted to the consequences of the terrorist attacks of September 11, 2001, which led to a radical revision of American foreign policy and the emergence of the doctrine of preventive war. The study demonstrates that the administration of George W. Bush perceived the Middle East as the primary source of global threats, especially international terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction, which encouraged the United States to adopt a more unilateral foreign policy course.

The paper reveals the main causes of transatlantic disagreements regarding the 2003 invasion of Iraq. It is shown that the United States and leading European powers had fundamentally different approaches to international security, the role of international law, and methods of combating terrorism. France and Germany opposed the preventive use of force without authorization from the United Nations Security Council, while the United Kingdom and several Central and Eastern European states supported the American position. The research proves that the Iraqi crisis not only intensified tensions between Europe and the United States but also exposed the internal fragmentation of the European Union itself. Special attention is paid to the institutional consequences of the Middle Eastern crisis for NATO and the broader transatlantic partnership. The article argues that the American reliance on "coalitions of the willing" and the limited use of NATO mechanisms contributed to the weakening of the principle of collective defense and reduced the Alliance's role as a platform for strategic coordination. At the same time, the study concludes that despite the severe political crisis, the transatlantic partnership preserved its strategic significance. The Middle Eastern factor demonstrated the limitations of both the American reliance on military power and the European emphasis on normative influence alone.

Key words: transatlantic relations, George W. Bush, Middle East, NATO, United States, international security, international terrorism, preventive war, unilateralism.

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 128–137
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 128–137

УДК 323:340.15:355.01:341.322.5(477)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.15

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Геннадій Первий
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра історії та політичної теорії
просп. Дмитра Яворницького, 19, 49005, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0003-0565-1091

Віталій Василенко
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра історії та політичної теорії
просп. Дмитра Яворницького, 19, 49005, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0001-5639-4131

Олександр Рудік
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра історії та політичної теорії
просп. Дмитра Яворницького, 19, 49005, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0001-5671-5476

У статті розглянуто питання досягнення достатнього рівня гуманітарної безпеки в умовах воєнного стану. Зокрема зазначено, що російсько-українська війна, що стала найбільшим воєнним конфліктом XXI століття у Європі, призвела до гуманітарної катастрофи в цілій низці регіонів України, особливо у прифронтовій зоні. Автори статті усвідомлюють, що перед українською державою і суспільством, а також для світової спільноти в цілому постало завдання гарантії гуманітарної безпеки небаченого раніше масштабу. У роботі залучено широке кола джерел та методів їх дослідження. Базою даного дослідження стали нормативні акти міжнародного та національного гуманітарного права, нормативно-правова база України, що регулює дотичні до гуманітарної допомоги питання, зокрема митного контролю, волонтерського руху тощо, а також значний масив наукової літератури. Методами дослідження стали як загальнонаукові методи аналізу та синтезу, групування та систематизації, так і спеціальні, що включали факторний аналіз, елементи контент-аналізу, операціоналізації тощо. У статті наголошується, що питання гуманітарної безпеки в надзвичайних умовах є складним випробуванням для світової спільноти. Визначено, що їх вирішення покладене на міжнародні гуманітарні місії, що здійснюються або спеціальними міжнародними організаціями, або за їх допомоги чи координації. Автори дійшли висновку, що діяльність таких структур і питання їх доцільності регулюється міжнародним гуманітарним правом, яке має можливості для формування правового поля, що сприймається всіма учасниками міжнародних відносин. В статті наголошується, що українською державою здійснено чимало кроків для оптимізації власного правового поля з питань реалізації гуманітарної безпеки. Тим не менше існує низка аспектів діяльності у сфері гуманітарної допомоги, що потребує подальшого удосконалення нормативно-правової бази України. В роботі досліджено існуючу практику діяльності національних та міжнародних гуманітарних місій в Україні,

© Г. Первий, В. Василенко, О. Рудік, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

аналіз показує нагальну необхідність запровадження міжсекторальної взаємодії або у вигляді створення структури, що взяла б на себе функцію модератора у цій сфері, або хоча б узгодження позицій і практичних дій всіх учасників забезпечення гуманітарної безпеки.

Ключові слова: російсько-українська війна, гуманітарна безпека, гуманітарна місія, історія гуманітарного права, міжнародне гуманітарне право, міжнародні гуманітарні організації, гуманітарна криза.

Вступ. Війна, за К. фон Клаузевіцем, є вирішенням політичних проблем іншими методами. Основними діючими особами у воєнних діях є комбатанти, однак регіони, де проходить лінія зіткнення, завжди являє зону гуманітарної катастрофи, яка змушує людей лишати свої домівки або переховуватися у спеціально підготовлених чи пристосованих сховищах, щоденно наражаючись на небезпеку. Російсько-українська війна продемонструвала злочинність російської влади і воєнних формувань. Весь світ був вражений кадрами злочинів, вчинених російськими військами в усіх населених пунктах, які були звільнені ЗСУ. Буча, Ірпінь, Ізюм стали символами жорстокості та свавілля російських військових. В умовах воєнних дій першочерговим завданням державних органів є забезпечення гуманітарного захисту, безпеки для мирних громадян. Ця тема, на жаль, є актуальною для України, як для державних структур, так і для громадянського суспільства.

Метою дослідження є визначення, на підставі аналізу світового досвіду, адміністративних та правових засад гуманітарної безпеки для України, особливостей взаємодії влади і громадянського суспільства на шляху пом'якшення наслідків воєнних дій на території країни і в зонах конфлікту.

Огляд літературних джерел. Будь-який воєнний конфлікт, безвідносно до його локалізації, тягне за собою гуманітарні виклики та ризики для мирного населення, силою обставин втягнутого у воєнні дії. Масштабність і значимість задач гуманітарної кризи породжує значний інтерес науковців до цієї проблеми. Наявна література охоплює низку аспектів проблеми: від загальнофілософського погляду на проблему гуманітарної безпеки до прикладних аспектів організації доступу до гуманітарних послуг для населення, що потребує цивільного захисту.

Окрема увага науковців прикута до проблеми визначення гуманітарних ризиків, оцінки їх впливу на соціальне середовище. Так, робота А. Гідеро [1], одного з відомих дослідників питання гуманітарного захисту, присвячена дослідженню ризиків у гуманітарній сфері, їхньому вимірюванню та пошуку методів їх запобігання. Матеріалом для дослідження стали кейси госпіталів у зонах підвищеної гуманітарної небезпеки: Афганістані, Сирії та Ємені. Серед чинників, що складають загрозу для гуманітарних місій, автором визначені такі: позиція самих постраждалих, дії органів державної влади, зокрема органів місцевого самоврядування, реакція інших організацій, зокрема НГО, логістика, варіативність ризиків тощо.

Публікація Г. Олсена з колегами [2] стосується питання гуманітарної кризи, її визначення, ступеню інтенсивності та чинників, що визначають порядок і зміст надання гуманітарної допомоги. Автори стверджують, що активність втручання міжнародних організацій у гуманітарну кризу, що панує у країні, залежить від низки обставин, зокрема, поінформованості світової спільноти про зміст і ступінь гуманітарної кризи; позиції уряду країни, охопленої гуманітарною кризою, а також сили НГО і представництв міжнародних організацій. Звертаємо увагу на першу позицію, коли PR-акції щодо кризи можуть не лише привернути увагу світової спільноти до проблеми, а й детермінувати ступінь впливу світового співтовариства.

Питання правового регулювання різних аспектів надання гуманітарної допомоги розглядається у дослідженні С. Мушенка та А. Замриги [3]. В роботі вказані міжнародні організації, що здійснюють міжнародну гуманітарну допомогу, проаналізовані умови її надання, викладені практичні аспекти міжнародної гуманітарної діяльності і ризики, що перед нею постають. Стаття С. Мушенка [4] торкається питання адміністрування гуманітарної допомоги в Україні. Проаналізовані повноваження органів влади у застосуванні норм міжнародного права, практичні аспекти діяльності органів влади у прийнятті та використанні гуманітарної допомоги. В роботі висвітлюються також аспекти розвитку національної системи права з точки зору імплементації міжнародних норм права, зокрема, окреслюється коло державних структур, що відповідальні за правові та практичні аспекти взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями. Звертаємо увагу на висвітлення питань адміністрування гуманітарної допомоги на всіх рівнях влади, зокрема в органах місцевого самоврядування.

Нормативно-правове регулювання міжнародної гуманітарної допомоги проаналізоване у роботі В. Галія [5]. Стаття аналізує норми національного права України у сфері прийняття та використання гуманітарної допомоги, а також нормативно-правові акти органів державної влади, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України. Це одна з небагатьох публікацій українських науковців, що містить ґрунтовний аналіз нормативно-правового регулювання питань надання гуманітарної допомоги, в тому числі міжнародної.

Питання нормативно-правової бази міжнародного гуманітарного права проаналізовані у ґрунтовній публікації Х. Хайдера [11]. Визначено і досліджено джерела міжнародного гуманітарного права, в тому числі нормативних актів міжнародних організацій, зокрема Міжнародного Червоного Хреста. В роботі зроблено наголос на тому, що дослідження Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) щодо МГП та звичаєвого права свідчить про те, що більшість норм, закріплених у договірному праві, отримали широке визнання та мали далекосяжний вплив на практику. Таким чином, вони мають силу звичаєвого права.

Застосування звичаєвого міжнародного права має особливо важливе значення для неміжнародних збройних конфліктів, оскільки договірне право у цій галузі залишається обмеженим.

Наукова спільнота активно досліджує прикладні аспекти проблеми гуманітарної безпеки та гуманітарної допомоги. А. Шнейкер [6] аналізує особливості взаємодії міжнародних гуманітарних організацій з місцевими НГО. В роботі вказується на складний характер взаємодії міжнародних структур та місцевих НГО, де можуть мати випадки відвертої конкуренції або тісної співпраці. Стаття базується на 22 експертних інтерв'ю, які демонструють, з одного боку, значення такої взаємодії, а з іншого – наявність локальних кейсів, що свідчать про відсутність уніфікації характеру кооперації в кожному реальному випадку. В. Болеттіно [7] торкається проблеми безпеки для самих носіїв гуманітарної допомоги. Він наголошує на тому, що діяльність агентів гуманітарної допомоги часто відбувається в жорстких умовах небезпечного соціального оточення. Працівники гуманітарних місій регулярно стикаються з реальною небезпекою для життя, здоров'я, в тому числі психічного. Чинниками, що посилюють дану ситуацію, є відсутність професійних стандартів безпеки, недостатній рівень координації середовища, в якому діють гуманітарні місії [8]. Зростання кількості гуманітарних організацій лише ускладнює проблему безпеки під час здійснення гуманітарних акцій. Робота Д. Тін та ін. [9] стосується гуманітарної кризи у російсько-українській війні. В ній вказується на наявність реальних прямих і непрямих загроз для всіх учасників гуманітарних місій, в тому числі і для представників національних НГО. Автори наполягають на необхідності навчання з обізнаності про загрози в рамках підготовки до розгортання. Емпіричним матеріалом стали результати опитування представників 22 НГО, які надавали гуманітарну допомогу в зоні конфлікту або на території України.

Тема адміністративного та оперативного вирішення проблем допуску гуманітарних організацій в зону надзвичайної ситуації стала предметом дослідження П. Візе з колегами [10]. В статті наголошується на потребах вести перемовини з учасниками воєнного конфлікту чи іншого випадку надзвичайної ситуації для того, щоб попередити виклики, які постають перед структурами, що надають гуманітарну допомогу. В умовах застосування зброї, випадках масового насильства доступ до постраждалого населення, а також безпека персоналу гуманітарних місій є лише результатом успішного переговорного процесу.

Підводячи підсумки аналізу літературних джерел, зазначимо, що науковці приділяють велику увагу питанням правового та адміністративного забезпечення гарантій життя та здоров'я представників гуманітарних місій, а також різним аспектам ефективності діяльності національних та міжнародних структур, що надають гуманітарну допомогу в зонах воєнного протистояння чи надзвичайної ситуації. Автори численних досліджень з проблеми, що стала об'єктом нашої наукової розвідки, наголошують на різних складових успіху гуманітарних місій: ретельній підготовці до гуманітарних операцій; врахуванні обставин та особливостей сфери застосування гуманітарних зусиль; налагодження міжсекторальної взаємодії на національному та міжнародному рівнях.

Методи дослідження. Багаторівнева проблема вимагала залучення широкого кола джерел та методів їх дослідження. Базою дослідження стали нормативні акти міжнародного та національного гуманітарного права, нормативно-правова база України, що регулює дотичні до гуманітарної допомоги питання, зокрема митного контролю, волонтерського руху тощо, а також значний масив наукової літератури. Методами дослідження стали як загальнонаукові методи аналізу та синтезу, групування та систематизації, так і спеціальні, що включали факторний аналіз, елементи контент-аналізу, операціоналізації тощо.

Результати дослідження. Воєнний конфлікт завжди породжує гуманітарну кризу. Ця ситуація може бути подолана лише за доброї волі обох воюючих сторін, що в умовах гострого воєнного протистояння майже неможливо забезпечити. Кожен з учасників конфлікту звинувачуватиме протилежну сторону у порушенні норм і правил ведення війни. В даних умовах треба спиратися на правову базу міжнародного права, виконувати яке зобов'язалися комбатанти обох сторін. Відповідно є нагальна потреба проаналізувати норми міжнародного права, які можуть бути застосовані для регулювання гуманітарної допомоги в російсько-українській війні.

Базовими нормами міжнародного гуманітарного права є положення Женевської конвенції, зокрема Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи до них від 1977 р. Має місце також звичаєве право, що є результатом тривалого процесу вирішення гуманітарних питань під час численних воєнних конфліктів. Х. Хайдер [11] наводить джерела міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та особливості його застосування у конкретних прикладах. Так, він зазначає, що є джерела публічного та звичаєвого права, що регулюють свої сфери соціальних відносин в умовах надзвичайних ситуацій. Наведемо деякі з цих норм у таблиці 1.

Як видно з матеріалів таблиці, у світі існує розгалужена система МГП, яка регулює основні аспекти воєнного протистояння, захисту населення у надзвичайних ситуаціях. На жаль, Росія нехтує базовими нормами МГП, а жодних важелів примусу її до їх виконання не простежується. Навіть початa кримінальна справа щодо провідних посадовців РФ, включаючи самого президента, не має практичної реалізації, оскільки правозахисна діяльність міжнародних органів, покликаних втілювати МГП, не має можливості притягти злісного порушника до відповідальності за порушення самих принципів міжнародного права, незважаючи на те, що порушення гуманітарного права під час воєнного конфлікту є кримінальним злочином, що має тягти за собою кримінальну відповідальність. На думку М. Тараненка [12],

Таблиця 1

Джерела МГП та області їх застосування

Мета застосування	Джерело права	Основні положення
Захист осіб та майна, які постраждали (або можуть постраждати) від збройного конфлікту Обмеження права сторін конфлікту використовувати методи та засоби ведення війни на свій вибір Діє лише в ситуаціях збройного конфлікту Застосовується до всіх сторін конфлікту.	Ключові договори: – Гаазька конвенція 1907 року – Чотири Женевські конвенції 1949 року (ЖК) – Додаткові протоколи I та II 1977 року (АРІ та АРІ II) Міжнародне звичаєве право: викладене/зазначене у дослідженні Міжнародного комітету Червоного Хреста 2005 року щодо звичаєвого МГП Загальні принципи права: норми jus cogens, такі, як заборони геноциду та катувань Судові рішення та вчення: різні рішення міжнародних судових органів та консультативні висновки, зокрема Міжнародного Суду.	Принципи розмежування; необхідності та пропорційності; гуманного ставлення; недискримінації Зобов'язує окупаційну державу забезпечити населення на окупованій території предметами першої необхідності (наприклад, продовольством, медикаментами та медичним приладдям і послугами) В інших міжнародних та внутрішніх збройних конфліктах дії з надання допомоги «здійснюються», але за згодою держав-учасниць. Точаться дебати щодо того, чи потрібна згода за всіх обставин Забороняє навмисне голодування цивільного населення як метод ведення війни Зобов'язує держави забезпечувати повагу та захист працівників гуманітарних організацій Правила доступу до постраждалого населення та надання гуманітарної допомоги в міжнародних збройних конфліктах (наприклад, в'їзд персоналу, митне оформлення, оподаткування допомоги) Правила щодо вразливих груп: передбачають як недискримінацію, так і позитивні заходи.
Зобов'язання та обов'язки держав поважати, захищати та виконувати права людини осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією Діє в мирний час та під час збройних конфліктів, криз та стихійних лих Застосовується до держав, але надає особам певні прямі права Керівні принципи/регіональні договори для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) надають захист та допомогу ВПО	Ключові договори: – Міжнародні пакти про громадянські та політичні права (МПГПП) та економічні, соціальні та культурні права 1966 року (МПЕСКП) – Конвенція про запобігання та покарання геноциду 1948 року – Інші міжнародні договори, такі, як Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) 1979 року, та регіональні договори, такі, як регіональні конвенції про ВПО Міжнародне звичаєве право	Політичні права, що охороняються, включають право на життя, свободу від катувань, свободу пересування тощо Економічні та соціальні права, що охороняються, включають право на харчування, житло, одяг, охорону здоров'я, засоби до існування, належний рівень життя тощо Немає чіткого посилання на міжнародну гуманітарну допомогу Дозволяє державам відступати від певних громадянських та політичних прав у часи надзвичайного стану у державному секторі, який загрожує нації (включаючи війну), дотримуючись певних процедур. Однак є певні права (наприклад, право на життя), від яких не допускається жодний відступ

Джерело: [11].

до кримінальних злочинів треба віднести перешкоджання діяльності гуманітарних місій та блокування їх доступу на території, де є ознаки гуманітарної катастрофи.

Звернемо увагу на норми МГП, викладені у документах ООН. Статут ООН та численні резолюції цієї організації визначають базові норми МГП, зокрема, поняття та особливості суверенітету держави, визначення та уточнення прав людини, зобов'язання держави дотримуватись міжнародних правових норм забезпечення прав людини у національному законодавстві і практичній діяльності [13]. Документи ООН встановлюють, що у випадку неможливості або небажання держави забезпечити основні потреби власного населення, держава має прийняти гуманітарну допомогу від третіх сторін [14]. Ключовим в даній нормі є неупередженість такої допомоги.

В. Галій [5] аналізує джерела українського гуманітарного права, вважаючи базовим документом Закон України «Про гуманітарну допомогу» [15]. Він вказує на тісний зв'язок українського національного та міжнародного права, гнучкий характер правових норм України, врахування зростаючих обсягів гуманітарної допомоги, каналів її надання, включаючи міжнародні гуманітарні місії. Тим не менше, у національному законодавстві все ще є прогалини, які ускладнюють контроль над матеріальними ресурсами гуманітарного спрямування, створюють неоднозначні ситуації з гуманітарними вантажами на митному кордоні. Окреме питання, що не набуло ще достатнього правового забезпечення, стосується гуманітарних волонтерів, які не мають в Україні офіційного статусу, що значно ускладнює їхню діяльність. Важливою проблемою є доступ гуманітарних місій на тимчасово окуповані території, що потерпають від російського панування і часто стають зоною гуманітарної катастрофи. Українська сторона не може вплинути на вирішення цієї проблеми, а російська регулярно блокує діяльність міжнародних гуманітарних місій, оскільки зараховує їх до іноземних агентів.

С. Мушенок [16] наводить приклади проблем людей з особливими потребами на тимчасово окупованих територіях, серед яких: руйнування ланцюжків надання послуг, в тому числі медичної реабілітації, обмежений доступ до житла, притулків тощо. В. Непіпенко [18] порушує цікаву проблему, що, на нашу думку, заслуговує окремого розгляду: гуманітарна місія священників (капеланів) в українському війську. Потреба душпастирської опіки мотивується потребами виховання військовослужбовців і задоволення релігійних запитів віруючих. Авторка наводить приклади волонтерської діяльності капеланів, необхідність організувати їхню гуманітарну місію, що трансформувалася у громадську організацію «Українське капеланство», покликану не лише забезпечити капеланську діяльність у лавах Збройних Сил, а й упорядкувати надання капеланами гуманітарної допомоги.

Реальною загрозою для діяльності гуманітарних місій є небезпека для самих працівників гуманітарних організацій. Є непоодинокі випадки обстрілів гуманітарних осередків, викрадення працівників Червоного Хреста, моральний тиск на представників гуманітарних місій. Вирішити цю проблему за умови селективного ставлення російської окупаційної адміністрації до норм МГП засобами світової практики гуманітарного захисту неможливо. В даному аспекті велике значення має застосування світового досвіду діяльності в зонах воєнного конфлікту, коли персонал перед початком роботи має пройти ґрунтовну підготовку, а сам менеджмент гуманітарних місій повинен враховувати всі обставини своєї діяльності у зоні підвищеного ризику [17].

Резюмуючи результати дослідження, зазначимо, що 12 років війни, зокрема 4 роки повномасштабної агресії РФ проти України, породили цілий комплекс проблем, що стосуються гуманітарної катастрофи в зоні бойових дій, щодо тимчасово переміщених осіб та тих громадян України, що опинилися на тимчасово окупованій території.

Дискусія. Протягом років російсько-української війни потреба втілення гуманітарної безпеки в умовах гострого воєнного протистояння була реалізована шляхом активного дослідження міжнародного досвіду гуманітарних місій, узгодження МГП та національного права у сфері гуманітарної допомоги. Було втілено чимало ініціатив як національного, так і світового рівня. В Україні діють численні гуманітарні місії, покликані надати необхідний захист населенню, що потребує допомоги. Разом з тим накопичилися численні проблеми, які потребують нагального вирішення. Серед них: регулярні складнощі перетину гуманітарними вантажами митного кордону України, випадки розкрадання гуманітарної допомоги або її «зависання» нерозподіленою на складах, що періодично стають об'єктами ракетних і дронових ударів з боку Росії, непоодинокі випадки нападів на представників гуманітарних місій, відсутність універсального підходу до роботи з тимчасово переміщеними особами. Слід зазначити, що вирішення одних питань породжує комплекс нових, які раніше не були предметом підвищеного інтересу.

Нам вбачається, що в Україні назріла нагальна потреба у запровадженні універсальних принципів і підходів до міжсекторальної взаємодії всіх учасників процесу надання гуманітарного супроводу і захисту. М. Амрі з колегами [19] визначили умови для такої взаємодії: 1) системи для зв'язку та залученої комунікації; 2) політичне лідерство; 3) спільне бачення або спільні цілі (взаємовигідні стратегії); 4) освіта та доступ до інформації та 5) фінансування. Сенс міжсекторального підходу до організації гуманітарної допомоги полягає у наступних аспектах:

1) розуміння глибини проблеми, що детермінує надання гуманітарної допомоги;

2) усвідомлення потреб різних груп населення, щоб диверсифікувати гуманітарну допомогу у відповідності до запитів окремих груп людей, спеціально для тих, хто має особливі потреби;

3) узгодження дій різних організацій, установ, закладів, покликаних виконувати одну місію задля уникнення дублювання функцій, або адміністративних провалів, коли важливі проблеми залишаються поза увагою менеджменту гуманітарної місії;

4) врахування особливостей організаційної форми та рівня компетенції всіх учасників гуманітарної безпеки, в тому числі і організацій, що тимчасово не мають жодного правового статусу;

5) координації фінансових потоків, звітності за розподіл гуманітарної допомоги, налагодження контактів з органами влади, місцевим самоврядуванням тощо;

6) налагодження стійкої координації всіх учасників гуманітарного процесу з точки зору намагання забезпечити універсальні підходи до звітності та послідовності дій.

Г. Григоров [20] пропонує покладати завдання міжсекторальної кооперації на спеціальну організацію, подібну до CIMIC (Civil-Military Cooperation). На його думку, роль цієї «парасолькової» установи полягає в забезпеченні тісної взаємодії з громадськими організаціями, національними урядами та місцевими органами влади, щоб зрозуміти місії, цілі, завдання та способи роботи різних учасників гуманітарної операції з метою підвищення її ефективності. Ми цілком погоджуємося з позицією Григорова, однак маємо сумнів щодо можливості створення такої авторитетної установи, щоб усі учасники процесу реалізації політики гуманітарної безпеки у російсько-українській війні однаково погодилися б на її керівну роль у цьому процесі. На жаль, у галузі міжнародного права і світової політики немає такої структури, яка стала б керівником міжсекторальної взаємодії різних акторів гуманітарного процесу, включаючи й неформальні організації та волонтерські рухи, що не мають офіційного статусу. Тим не менше обставини аналізованої гуманітарної кризи та неузгодженість дій учасників боротьби з нею ставлять на порядок денний проблему

створення таких структур, або спільних заходів: симпозіумів, конференцій, семінарів із залученням всіх зацікавлених сторін для організації міжсекторальної взаємодії.

Висновки. Російсько-українська війна стала для Європи складним випробуванням у багатьох сферах міжнародних відносин, у тому числі і у різних аспектах гуманітарної кризи і пошуку шляхів її подолання. Світова практика дає чимало позитивних кейсів надання гуманітарної допомоги, в тому числі й міжнародними організаціями. Використання цього досвіду має велике значення для ефективної політики забезпечення гуманітарної безпеки для громадян України, в тому числі для тих, хто опинився на тимчасово окупованій території.

Науковий аналіз практики діяльності різних організацій, що надають гуманітарну допомогу, свідчить про наявні позитивні результати у вигляді узгодженої політики щодо спільної діяльності заради кінцевої мети – гарантії гуманітарної безпеки для всіх українців. Тим не менше наявний значний комплекс проблем, що потребує подальшого вдосконалення. Серед них – оптимізація правової бази гуманітарної допомоги, подолання негативних тенденцій у діяльності гуманітарних місій, налагодження взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Вирішення нагальних проблем у сфері гуманітарної безпеки вбачається на шляху запровадження міжсекторальної взаємодії, або через створення організації, що візьме на себе функції модератора гуманітарних місій в Україні. У випадку, якщо такої авторитетної організації створити не вдасться, сприяти формуванню своєрідного пулу з провідних установ, організацій, в тому числі і неформальних учасників гуманітарних місій. Не останню роль у координації зусиль з питань гуманітарної безпеки може відігравати залучення військових, зокрема військових капеланів у загальний процес гуманітарної допомоги.

Список використаної літератури

1. Guidero A. Humanitarian (in)security: risk management in complex settings. *Disasters*. 2022. 46(1). P. 162–184. DOI: https://doi.org/10.1111/disa.12457.
2. Olsen G. R., Carstensen N., Høyen, K. Humanitarian crises: what determines the level of emergency assistance? Media coverage, donor interests and the aid business. *Disasters*. 2003. 27(2). P. 109–126. DOI: https://doi.org/10.1111/1467-7717.00223.
3. Zamryha A. V., Mushenok S. I. International humanitarian assistance: international practice of providing humanitarian aid. *Kyivskyi chasopys prava*. 2025. No 4. P. 189–193. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2025.4.28.
4. Mushenok S. I. Problems of providing humanitarian aid in Ukraine: practical aspects. *Kyivskyi chasopys prava*. 2024. No 3. P. 158–162. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.23.
5. Halii V. I. Intehratsiini protsesy ta normatyvno-pravove rehuliuvannia postuplennia humanitarnoi dopomohy u sferi natsionalnoi bezpeky ta oborony. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2024. № 62. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-93.
6. Schneiker A. Why trust you? Security cooperation within humanitarian NGO networks. *Disasters*. 2020. 44(1), 25–43. DOI: https://doi.org/10.1111/disa.12363.
7. Bollettino V. Understanding the security management practices of humanitarian organizations. *Disasters*. 2008. 32(2). P. 263–279. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01038.x.
8. Morokuma N., Chiu C. H. Trends and Characteristics of Security Incidents Involving Aid Workers in Health Care Settings: A 20-Year Review. *Prehospital and disaster medicine*. 2019. 34(3). P. 265–273. DOI: https://doi.org/10.1017/S1049023X19004333.
9. Tin D., Davis T., Hata R., Court M., Issa F., Hart A., Voskanyan A., Ciottone G. Threat awareness training for non-governmental organizations deploying humanitarian aid workers into conflict environments. *The American journal of emergency medicine*. 2023. 66. P. 161–163. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ajem.2023.01.018.

10. Wise P., Shiel A., Southard N. et al. The political and security dimensions of the humanitarian health response to violent conflict. *The Lancet*. 2021. 397(10273). P. 511–521. URL: https://www.thelancet.com/article/S0140-6736(21)00130-6/fulltext (Last accessed: 18.08.2026).
11. Haider H. International legal frameworks for humanitarian action: Topic guide. 2013. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. URL: https://reliefweb.int/report/world/international-legal-frameworks-humanitarian-action-topic-guide (Last accessed: 18.08.2026).
12. Taranenko M. M., Pravosud A. O., Ustymenko V. D. International legal aspects of providing humanitarian aid in armed conflict areas. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. 2025. Vol. 36(75). P. 166–172. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/26.
13. Strengthening of the Coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations. NGA Resolution 46/182 (19 December 1991); UNHCR, Guiding Principles on Internal Displacement, E/CN.4/1998/53/Add.2 (11 Feb 1998), para. 4 and Principles 3(1) and 25(1). URL: https://digitallibrary.un.org/record/135197?v=pdf (Last accessed: 18.08.2026).
14. 2020 Commentary on Common Article 3 of Geneva Convention III. ICRC. Paras 874–875. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-3/commentary/2020 (Last accessed: 18.08.2026).
15. Pro humanitarnu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1999 № 1192-XIV: stanom na 18 hrud. 2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text (Last accessed: 18.08.2026.
16. Mushenok S. I. Problemy nadannia humanitarnoi dopomohy v Ukraini: praktychni aspekty. *Kyivskyi chasopys prava*. 2024. № 3. S. 158–162. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.23.
17. Stoddard A. et al. Out of Reach: How Insecurity Prevents Humanitarian Aid from Accessing the Neediest. Stability: *International Journal of Security & Development*. 2017. 6(1): 1. P. 1–25. DOI: https://doi.org/10.5334/sta.506.
18. Nepipenko L. P. Viiskovi sviashchenyky (kapelany) u suchasnii Ukraini. *Chest i zakon*. 2015. № 2 (53). P. 72–78. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.16.
19. Amri M., Chatur A., O'Campo P. (2022). An umbrella review of intersectoral and multisectoral approaches to health policy. *Social Science & Medicine*. 2022. Vol. 315. 115469. DOI: https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.115469.
20. Grigorov G. Improving coordination, interaction and cooperation in humanitarian aid operations. *International Conference Knowledge-Based Organization*. 2017. Vol. XXIII. No 1. P. 124–129. DOI: 10.1515/kbo-2017-0019.

POLITICAL AND LEGAL ENSURANCE OF HUMANITARIAN SECURITY IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Gennadii Pervyi
Dnipro University of Technology,
Institute of Human and Social Sciences,
Department of History and Political Theory
Dmytro Yavornytskyi Ave., 19, 49005, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-0565-1091

Vasylenko Vitalii
Dnipro University of Technology,
Institute of Human and Social Sciences,
Department of History and Political Theory
Dmytro Yavornytskyi Ave., 19, 49005, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-5639-4131

Oleksandr Rudik
Dnipro University of Technology,
Institute of Human and Social Sciences,
Department of History and Political Theory
Dmytro Yavornytskyi Ave., 19, 49005, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-5671-5476

The article considers the issue of achieving a sufficient level of humanitarian security under martial law. In particular, it is noted that the Russian-Ukrainian war, which became the largest military conflict of the 21st century in Europe, led to a humanitarian catastrophe in a number of regions of Ukraine, especially in the frontline zone. The authors of the article realize that the Ukrainian state and society, as well as the world community as a whole, are faced with the task of guaranteeing humanitarian security of an unprecedented scale. The work involves a wide range of sources and methods of their research. The basis of this study were regulatory acts of international and national humanitarian law, the regulatory and legal framework of Ukraine, which regulates issues related to humanitarian aid, in particular customs control, volunteer movement, etc., as well as a significant body of scientific literature. The research methods were both general scientific methods of analysis and synthesis, grouping and systematization, and special ones, which included factor analysis, elements of content analysis, operationalization, etc. The article emphasizes that the issue of humanitarian security in emergency conditions is a difficult test for the world community. It is determined that their solution is entrusted to international humanitarian missions, which are carried out either by special international organizations, or with their assistance or coordination. The authors concluded that the activities of such structures and the question of their expediency are regulated by international humanitarian law, which has the potential to form a legal field that is perceived by all participants in international relations. The article emphasizes that the Ukrainian state has taken many steps to optimize its own legal field on the implementation of humanitarian security. Nevertheless, there are a number of aspects of activity in the field of humanitarian assistance that require further improvement of the regulatory and legal framework of Ukraine. The paper examines the existing practice of national and international humanitarian missions in Ukraine, the analysis shows the urgent need to introduce intersectoral interaction either in the form of creating a structure that would assume the function of a moderator in this area, or at least coordinating the positions and practical actions of all participants in ensuring humanitarian security.

Key words: Russian-Ukrainian war, humanitarian security, humanitarian mission, history of humanitarian law, international humanitarian law, international humanitarian organizations, humanitarian crisis.

Дата першого надходження статті до видання: 19.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 138–148
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 138–148

УДК 327 (497.2)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.16

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БОЛГАРІЇ ЗА УРЯДУ РУМЕНА РАДЕВА: ПЕРШІ 100 ДНІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТРАНЗАКЦІЙНОГО ПРАГМАТИЗМУ

Артур Райков
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, 04119, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0009-0008-8353-8450

У статті досліджено основні особливості зовнішньополітичного курсу Болгарії протягом перших 100 днів діяльності уряду Румена Радева, сформованого у травні 2026 року. Актуальність дослідження обумовлена суперечливістю перших зовнішньополітичних кроків нового уряду, які поєднали збереження євроатлантичної орієнтації держави з більш вибірковим ставлення до окремих рішень Європейського Союзу, підтримки України та санкційної політики щодо Російської Федерації.

Метою статті є з'ясування того, наскільки концепт транзакційного прагматизму дозволяє пояснити логіку зовнішньополітичних рішень уряду Р. Радева та чи свідчать вони про стратегічну переорієнтацію Болгарії.

Для цього проаналізовано зовнішньополітичні установки Р. Радева в період його президенства у 2017–2026 роках, положення передвиборчої програми партії «Прогресивна Болгарії», а також практичні рішення нового уряду у відносинах з ЄС, НАТО, США, РФ і Україною. Окрему увагу приділено співвідношенню трназакційного прагматизму з концепцією хеджування та порівнянню болгарського випадку з підходами Віктора Орбана та Роберта Фіцо. Встановлено, що перші 100 днів уряду Р. Радева не засвідчили відмови Болгарії від її євроатлантичної належності або формування альтернативної стратегічної орієнтації на Росію. Однак відбулося посилення умовності підтримки окремих зовнішньополітичних рішень та прагнення оцінювати їх через співвідношення конкретних політичних і економічних вигод та витрат для Болгарії. Це проявилося у готовності використовувати право вето під час переговорів щодо санкцій, вибірковому підході до військової підтримки України та спробах пов'язувати окремі аспекти військового співробітництва зі США з іншими двосторонніми питаннями. При цьому Софія зберегла підтримку європейської інтеграції України, продовжила взаємодію з Києвом у сфері енергетики та майбутньої відбудови, підтвердила союзницькі зобов'язання в межах НАТО і готовність нарощувати оборонні витрати.

Зроблено висновок, що зовнішньополітичну поведінку уряду Р. Радева доцільніше характеризувати як транзакційний прагматизм у межах збереження євроатлантичної рамки, ніж як завершений проросійський розворот або класичне стратегічне хеджування. Для України така модель створює ризики передусім у тих сферах, де Софія може використовувати консенсусні механізми ЄС як переговорний ресурс, не ставлячи при цьому під сумнів загальну інституційну належність Болгарії до західних структур.

Ключові слова: Болгарія, Румен Радев, зовнішня політика, транзакційний прагаматизм, хеджування, ЄС, НАТО, Україна, Російська Федерація.

Політична криза 2025–2026 років у Болгарії призвела до одних з найпомітніших політичних зрушень у Центрально-Східній Європі, поряд, зокрема, зі зміною режиму в Угорщині. Електоральний процес, запущений задля виходу із кризової ситуації в державному управлінні, створив передумови не лише для внутрішньополітичної стабілізації, а і для можливого перегляду окремих засад зовнішньополітичного курсу Софії. Перемога партії «Прогресивна Болгарія» колишнього президента Болгарії Румена Радева, включно

© А. Райков, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

з досягненням однопартійної більшості у парламенті, чого не траплялося з 1997 року, поклала край політичній нестабільності на відрізку п'яти років, упродовж якого відбулося вісім парламентських виборів. За умов, коли уряд, парламентська більшість і чинна президентка країни Іліяна Йотова політично пов'язані з його персоною, існує ймовірність припинення перманентної кризи у цій балканській країні.

Водночас прихід до влади політика, чия президентська каденція послідовно асоціювалася із прагматизмом у відносинах із міжнародними партнерами, більшою суверенністю зовнішньої політики Болгарії, а також нейтральним чи позитивним ставленням до Російської Федерації, що вибивалося із загальної політики Європейського Союзу, спричинив хвилю занепокоєння як серед європейських партнерів Болгарії, так і регіональних гравців та породив у публічному дискурсі порівняння Р. Радева із вже колишнім угорським прем'єром Віктором Орбаном.

Перші місяці діяльності нового болгарського уряду продемонстрували певний рівень суперечливості зовнішньополітичної практики Р. Радева. З одного боку, Болгарія зберегла базову орієнтацію на членство у Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі, підтвердила виконання своїх союзницьких зобов'язань та навіть підсилила партнерство зі Сполученими Штатами Америки. З іншого боку, новий уряд почав демонструвати більшу вибірковість, зокрема, у питанні підтримки України, санкційного тиску на Російську Федерацію та участі в окремих зовнішньополітичних ініціативах. Така комбінація дій актуалізує дискусію щодо характеру змін у зовнішній політиці Софії та їхніх можливих наслідків для європейської єдності у питаннях протидії російському впливу.

Наразі можна спостерігати домінантний наратив у медіа та окремих аналітичних публікаціях, який описує політичний курс Р. Радева як «проросійський розворот». Є й окремі думки щодо переходу Болгарії до логіки хеджування. Зокрема, про це зазначають аналітики European Council on Foreign Relations, закликаючи ЄС відреагувати на такі кроки Софії [1]. Утім застосування терміну «хеджування» є дискусійним, оскільки він передбачає систематичне поєднання різноспрямованих стратегій щодо конкуруючих центрів сили з метою уникнення однозначного стратегічного вибору. При аналізі перших 100 днів врядування Р. Радева можна простежити суттєву асиметрію, зокрема посилення партнерства зі США за масштабом перевищує точкові поступки Росії (наприклад, погроза заблокувати ухвалення чергового санкційного пакета ЄС, якщо з нього не буде вилучено окремих осіб), що ставить під сумнів застосування саме хеджування, а тому необхідно дивитися на процеси через іншу, альтернативну рамку. Відповідно, у цьому контексті продуктивною версією може бути концепція транзакційного прагматизму. У цьому разі не йдеться про зміну союзницької належності держави, а радше про посилення умовності її підтримки окремих рішень та прагнення максимізувати національні вигоди.

Метою статті є визначення основних особливостей зовнішньополітичного курсу Болгарії протягом перших 100 днів діяльності уряду Р. Радева та з'ясування того, наскільки концепт транзакційного прагматизму дозволяє пояснити логіку його рішень. Для цього увагу зосереджено на співвідношенні між попередніми зовнішньополітичними установками Р. Радева, положеннями його передвиборчої програми та практичними кроками після приходу до влади. Показовим для визначення перших закономірностей нового курсу є саме період перших 100 днів діяльності уряду Р. Радева. Обмеження дослідження цим часовим проміжком не дає підстав говорити про остаточне формування нової стратегії зовнішньої політики Болгарії, проте дозволяє зіставити попередні політичні установки болгарського прем'єра та положення його програми з практичними рішеннями після отримання повноти виконавчої влади.

Теоретична рамка дослідження. Останнім часом у дослідженнях зовнішньої політики малих і середніх держав дедалі частіше використовується концепція хеджування, коли існує одночасна залежність від кількох центрів сили, але при цьому конче необхідно не допустити руйнування цього балансу. У класичному розумінні хеджування передбачає одночасне і змістовне вибудовування відносин із кількома великими гравцями, які конкурують між собою, задля уникнення необхідності робити стратегічний вибір та збереження автономності в ухваленні рішень [2]. При цьому така політика має проявлятися у змістовних і послідовних діях щодо конкуруючих сторін, а не лише у ситуативних поступках одному з них [3].

Якщо подивитися на кроки уряду Р. Радева протягом перших 100 днів, то стає очевидною істотна асиметрія. Так, реальні інституційні кроки на зближення з адміністрацією Дональда Трампа, зокрема розміщення американських літаків-заправників на авіабазі «Безмер», санкціоноване голосування парламентом, мають значно більший системний характер, тоді як кроки, що відповідали інтересам РФ, у практичному вимірі зводилися до вилучення окремих осіб із санкційних списків ЄС. Відсутність симетричного і змістовного зближення з обома полюсами дає підстави говорити, що поведінка уряду Румена Радева не відповідає класичному визначенню хеджування. Альтернативною рамкою може бути концепція транзакційного прагматизму.

На відміну від зовнішньополітичної поведінки, яка визначається ідеологічною солідарністю та близькістю, а також спільними уявленнями про союзницьку єдність, транзакційна логіка надає більшого значення безпосередньому співвідношенню вигод і витрат від конкретного рішення [4]. Прагматизм нерідко проявляється через укладення політично доцільних угод, у межах яких нормативні міркування поступаються прагненню досягти конкретного результату.

Транзакційний прагматизм не слід ототожнювати із зовнішньополітичною переорієнтацією держави. Перегляд позицій щодо окремих санкцій, небажання підтримувати певну міжнародну ініціативу або прагнення отримати поступки від союзників не обов'язково означають зміну стратегічної належності. Транзакційна поведінка цілком може розвиватися всередині вже сформованої системи. У такому випадку держава не ставить під сумнів свою участь у певному об'єднанні, проте намагається збільшити свою самостійність під час вироблення позиції щодо окремих питань та перетворити власну підтримку рішень на предмет перемовин.

Саме ця особливість робить транзакційний прагматизм доцільнішим для аналізу зовнішньої політики Болгарії після формування уряду Румена Радева. Його перші кроки не демонстрували відмови від зобов'язань у межах ЄС і НАТО або ж формування альтернативних ініціатив спільно із РФ. При цьому Софія показує готовність диференціювати позицію щодо окремих питань та пов'язувати зовнішньополітичні кроки з конкретними національними інтересами. Транзакційна логіка може проявлятися особливо виразно у сферах, де зовнішньополітичні зобов'язання мають добровільний характер. За таких умов уряд отримує більший простір для селективного скорочення власної участі без перегляду базових союзницьких зобов'язань. Український напрямок є показовим для перевірки такого припущення, оскільки значна частина військової допомоги та участі у додаткових безпекових форматах залежить від індивідуальних рішень держав.

Зовнішньополітичний патерн Румена Радева до 2026 року. Зовнішньополітична позиція уряду Р. Радева після травня 2026 року значною мірою спиралася на установки, сформовані впродовж перебування Р. Радева на посаді президента Болгарії у 2017–2026 роках. Попри обмежені конституційні повноваження, він послідовно формував власне бачення

місця Софії на Європейському континенті, у відносинах з Російською Федерацією, а після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну – і щодо характеру болгарської підтримки Києва. Його позиція поєднувала як підтримку євроатлантичної належності держави, так і наголос на важливості автономного визначення болгарських національних інтересів. Уже тоді у позиціях Р. Радева простежувалося переплетіння підтримки європейського курсу з відкритими закликами до більш прагматичного вибудовування відносин із РФ та критичним ставленням до окремих елементів санкційної політики ЄС. Прагматизм і прагнення до більшої автономності у межах союзницьких відносин стали помітними елементами зовнішньополітичних позицій Р. Радева протягом двох президентських каденцій.

Одним з показових проявів цього патерну стала позиція Р. Радева щодо окупації Криму Росією. Так, у листопаді 2021 року, у час чергового загострення російсько-української кризи, він назвав анексований півострів «російським» [5], що спричинило хвилю стурбованості з боку Вашингтона та критику такої риторики з боку ЄС і НАТО. Водночас офіційна Софія і надалі визнає територіальну цілісність Української держави.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну Румен Радев послідовно позиціонував себе як противник втягування Болгарії у російсько-українську війну, наголошуючи, що він не допустить залучення Софії до війни в Україні. У той же час Р. Радев прямо засуджував нанесення Росією ударів по Україні, підкреслюючи неприпустимість таких дій щодо суверенної держави [6].

Румен Радев також не ставив під сумнів участь країни в рішеннях НАТО і ЄС щодо реагування на російську агресію. Навесні 2022 року Болгарія долучилася до посилення східного флангу НАТО: за рішенням березневого саміту НАТО було розгорнуто на території країни багатонаціональну бойову групу [7]. Показовим може бути епізод лютого 2023 року, коли, з одного боку, Р. Радев погрожував ветувати новий санкційний пакет ЄС проти Росії, якщо він буде містити обмеження на експорт ядерного палива з РФ, а з іншого боку, через певний час він все ж підтримав документ [8]. Такий спосіб аргументації засвідчував схильність оцінювати спільні рішення ЄС через призму їхніх наслідків для національного сектору економіки.

Що характерно, вже тоді він активно закликав припинити військову підтримку України і зосередитися на мирних переговорах. Цієї позиції Р. Радев дотримується і надалі. Надалі його позиція ще виразніше концентрувалася на необхідності зміни самої стратегії завершення російсько-української війни. Зокрема він виступив проти підтримки українського спротиву «до остаточної перемоги», закликаючи натомість до активних дипломатичних зусиль з боку ЄС [9].

Така риторика мала помітний внутрішньополітичний потенціал. Апеляція до високої ціни війни для болгарського населення, протиставлення національних інтересів більш активному залученню у підтримку України та акцент на необхідності уникати участі у «чужій війні» могли сприяти консолідації частини електорату – як проросійськи налаштованого, так і втомленого від хронічної внутрішньополітичної нестабільності. Ці мотиви згодом стали помітною складовою партійної риторики Р. Радева під час виборчої кампанії 2026 року. Водночас важливим є те, що за всю президентську каденцію він жодного разу не ставив під сумнів членство Болгарії в ЄС і НАТО, оскільки перебування в цих об'єднаннях є цінним і вигідним для Софії. Таким чином, до 2026 року у зовнішньополітичних позиціях Р. Радева вже сформувався набір установок, які згодом створили базис для більш транзакційної зовнішньополітичної практики його уряду.

Передвиборча програма партії Румена Радева. Перехід Румена Радева від президентської посади до партійної політики у 2026 році не супроводжувався радикальним

переглядом його попередніх зовнішньополітичних установок. Навпаки, у програмі партії «Прогресивна Болгарія» вони отримали більш системне оформлення та були включені до ширшої концепції посилення державної суб'єктності та захисту національних інтересів. У програмному розділі «Гідна та активна Болгарія в ЄС і перед світом» метою зовнішньої політики визначалося проведення активного, принципового та національно відповідального курсу, спрямованого на захист безпеки і добробуту болгарських громадян та заснованого на чітко визначених національних інтересах. Серед основних пріоритетів у зовнішній політиці було визначено посилення міжнародного авторитету держави, активнішу роль Болгарії в Європейському Союзі та перетворення країни на одного з ключових регіональних акторів [10].

Водночас програмні положення не містили вимог щодо перегляду членства Болгарії у ЄС та НАТО. Навпаки «Прогресивна Болгарія» декларувала розвиток країни як демократичної та процвітаючої європейської держави, посилення її голосу в ЄС, модернізацію оборонних спроможностей та підвищення оперативної сумісності з партнерами. Таким чином, ще на етапі передвиборчої кампанії було закладено поєднання двох на перший погляд суперечливих установок: збереження євроатлантичної належності Болгарії та прагнення до більшої автономності у визначенні позиції щодо конкретних зовнішньополітичних питань.

Окреме місце у передвиборчій риториці займало питання недопущення втягування Болгарії у збройні конфлікти. У засадничих документах «Прогресивної Болгарії» збереження миру та недопущення залучення держави до війни було визначено одним із напрямів діяльності політичної сили і уряду відповідно [11]. Така формула фактично продовжила риторику Р. Радева президентського періоду щодо російсько-української війни та створювала політичне підґрунтя для більш вибіркового підходу до підтримки України після приходу до влади.

У передвиборчій кампанії Р. Радев намагався поєднати європейську орієнтацію з необхідністю відновлення прагматичних відносин із РФ. У день парламентських виборів він заявив про намір розвивати «партнерські відносини» з Російською Федерацією на основі взаємної поваги та рівноправності, особливо в економічній сфері. Після оголошення результатів виборів Р. Радев повторив, що країна має продовжувати європейський шлях, при цьому дотримуючись і захищаючи свої національні інтереси.

Програмні документи партії Р. Радева не містили детально прописаної стратегії щодо України та Росії. Конкретніші позиції щодо російсько-української війни формувалися переважно через публічні заяви самого Р. Радева. Це дозволило зберегти значну свободу інтерпретації. Уникнення чітких відповідей з низки ключових питань потенційно розширювало можливості звернення до різних груп виборців. Щодо війни РФ проти України «Прогресивна Болгарія» у своїй програмі обмежилась суто згадкою про підтримку «справедливого і тривалого миру, заснованого на міжнародному праві» [10]. Водночас Р. Радев негативно сприйняв рішення тимчасового уряду Болгарії укласти з Києвом 30 березня 2026 року десятирічну угоду про співробітництво у сфері безпеки, яка охоплювала військову допомогу, оборонно-промислову, розвідувальну та енергетичну співпрацю, тобто за три тижні до виборів. Після підписання цієї угоди він заявив, що «болгари очікують чесних виборів і захисту від зростання цін, а не втягування у війну» [12].

Загалом розрив між обережним і доволі загальним текстом програми та більш конкретною риторикою її лідера залишав Р. Радеву значний простір для маневру після приходу до влади [1]. Формальна відданість євроатлантичному курсу зберігалася на рівні програмного документа, тоді як позиції щодо конкретних питань, наприклад, від відносин із РФ до підтримки України, значною мірою формулювалися ситуативно у публічних заявах лідера

партії. Це створило передумови для більш вибіркової зовнішньополітичної практики після формування нового уряду.

Перші 100 днів уряду Румена Радева: транзакційний прагматизм на практиці. Після формування уряду зовнішньополітичні установки Р. Радева отримали можливість безпосереднього втілення на практиці. Період з 8 травня по 15 серпня охоплює перші 100 днів перебування Р. Радева на чолі уряду [13], і відповідно є можливість оцінити перші кроки та тенденції у його політиці. Цей період не засвідчив радикальної зміни зовнішньополітичної орієнтації Софії, проте продемонстрував помітну зміну способу взаємодії Болгарії із партнерами. У низці випадків підтримка спільних рішень сильніше пов'язувалася з оцінкою їхньої вартості для країни, а урядовці прагнули використати наявний інструментарій для отримання поступок чи преференцій.

Одним з найбільш показових проявів такої політики стала позиція нового уряду щодо чергового санкційного пакету ЄС проти РФ у червні 2026 року. Тоді Румен Радев заявляв про готовність Болгарії застосувати право вето, аргументуючи, що ухвалення такого пакету обмежень проти РФ може завдати шкоди окремим секторам болгарської економіки. Зокрема, прем'єр звертав увагу на ризики для діяльності російської нафтової компанії «Лукойл», яка експлуатує єдиний у країні нафтопереробний завод у Бургасі. Крім того, підкреслювалося, що у разі введення санкцій проти російського «Трансхолдинг» можуть виникнути проблеми з постачанням запасних частин для Софійського метрополітену. Окреме заперечення Софії викликала ініціатива ввести санкції проти представників Російської православної церкви за підбурювання до війни, зокрема проти Патріарха РПЦ Кіріла: у Р. Радева наголошували на небезпеці таких обмежень та важливості відділяти релігійне життя від політичного, при цьому посилаючись також на історичну роль Росії та її православної церкви у підтримці болгар у боротьбі проти Османської імперії [14]. Відтак уряд не заперечував санкційну політику ЄС у цілому, а намагався переглянути окремі її елементи, які для Софії могли суперечити її політичним і економічним інтересам. Право вето фактично перетворилося на інструмент тиску, спрямований на коригування спільного рішення ЄС відповідно до національних пріоритетів. Така поведінка добре відповідає вимогам транзакційного прагматизму.

Однак цей випадок показує і межі можливого «проросійського розвороту». Разом із критикою санкцій Р. Радев заявив, що Болгарія не має наміру перешкоджати спільним рішенням ЄС щодо України та підтримуватиме її вступ до об'єднання [14]. Можна стверджувати, що у такому разі йшлося про диференціацію між окремими питаннями. Там, де уряд вбачав національні втрати, він був готовий до конфронтації, тоді як в інших питаннях зберігав підтримку генеральної лінії.

Украй виразно, як уже було помітно, зміна зовнішньополітичної парадигми проявилася на українському напрямку. Протягом першого місяця роботи нового кабінету було переглянуто підхід до військової підтримки Києва. Уряд заявив, що Болгарія більше не планує безоплатно поставляти озброєння Україні [15], проте не припинила комерційний експорт продукції оборонно-промислового комплексу [16].

Подібна логіка простежувалася і у ставленні Болгарії до «Коаліції охочих». Р. Радев виступив за дистанціювання від участі країни у форматі, який передбачав добровільні зобов'язання щодо допомоги Києву поза базовими механізмами ЄС чи НАТО [17]. Це відповідало його риториці про неприпустимість втягування Болгарії у війну. При цьому показовим було і те, що скорочення безоплатної військової допомоги відбувалося паралельно зі збереженням інших напрямів двосторонньої взаємодії. Під час зустрічей Р. Радева з Президентом України Володимиром Зеленським у червні та липні 2026 року сторони

обговорювали енергетичну безпеку, можливість постачання з Болгарії природного газу та електроенергії, розвиток інфраструктури та можливості промислового партнерства [18]. Софія також не відходила від участі у процесах, пов'язаних з майбутнім відновленням України. Отже, український напрямок не зводився до повного дистанціювання. Уряд зберіг співпрацю там, де вона відповідала взаємним інтересам. При цьому не можна не згадати, що уряд Румена Радева відмовився підтримувати Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, створений на базі Ради Європи [19], що стало ще одним проявом дистанціювання уряду від окремих міжнародних механізмів, безпосередньо пов'язаних із притягненням РФ до відповідальності за агресію.

Контрбалансом до більш вибіркової політики уряду Р. Радева щодо України та окремих рішень ЄС стала його поведінка у відносинах із НАТО і США. Саме цей напрямок дозволяє окреслити межі транзакційного прагматизму. Софія не прагнула переглядати базові безпекові зобов'язання або дистанціюватися від євроатлантичної архітектури. Так, Р. Радев підтвердив готовність Болгарії поступово збільшувати оборонні витрати в межах НАТО до 5% ВВП, що мало перекрити поширення припущень щодо можливого проросійського дрейфу нового уряду [20].

Водночас транзакційний елемент був помітний у відносинах зі США. 22 липня болгарський парламент проголосував за розміщення літаків-заправників США на військовій базі «Безмер» на сході країни, поблизу Чорного моря. Характерно, що ще раніше Р. Радев виступав проти використання болгарської інфраструктури американськими військовими. У травні, наприклад, він наголошував, що американські літаки-заправники мають залишити аеропорт імені Васила Левского у Софії, якщо Вашингтон не надасть громадянам Болгарії безвізовий в'їзд. Зараз же прем'єр погодився прийняти американську техніку на болгарській території, хоча так і не сталося зрушень у питанні скасування візового режиму [21]. Цей епізод свідчить про спробу застосування транзакційної логіки, однак і показує її межі. Відсутність поступок з боку Вашингтона не призвела до згортання військового співробітництва. Крім того, прихильність Дональда Трампа дає болгарському уряду певний простір для маневру щодо згаданого заводу «Лукойла» у Бургасі. Після того як у жовтні минулого року США ввели санкції проти російських нафтових компаній, Вашингтон кілька разів робив винятки болгарським дочірнім структурам «Лукойла».

Така асиметрія є принциповою для інтерпретації перших 100 днів уряду Р. Радева. Софія могла демонструвати жорсткішу переговорну позицію щодо санкцій, скорочувати окремі форми підтримки України або намагатися пов'язувати військову співпрацю зі США з додатковими двосторонніми поступками, проте у цей же час не відмовлятися від ключових зобов'язань у межах НАТО та не створювала альтернативної системи безпекових зв'язків із РФ. Тому транзакційний прагматизм у цьому випадку доцільно розглядати як спосіб реалізації зовнішньої політики всередині збереженої євроатлантичної рамки, а не як ознаку стратегічної переорієнтації Софії.

Румен Радев у контексті моделей Орбана та Фіцо. Прихід Румена Радева до влади у 2026 році майже одразу спричинив порівняння нового болгарського прем'єра з угорським колегою Віктором Орбаном та словацьким – Робертом Фіцо. Подібні аналогії зумовлені передусім критичним ставлення Р. Радева до окремих елементів політики ЄС щодо РФ і України, наголосом на пріоритетності національних інтересів і закликами до дипломатичного завершення російсько-українських війни. Окремі аналітики навіть прогнозували, що Р. Радев може «говорити як Орбан, але діяти як Фіцо» [1], відповідно поєднувати більш конфронтаційну риторику із більш прагматичною та менш системною практикою блокування спільних рішень на рівні ЄС.

Розрізнення між моделями В. Орбана і Р. Фіцо в цьому контексті є радше змістовною відмінністю, ніж термінологічною тонкістю. У межах цього дослідження орбанівська модель використовується як приклад більш системної практики блокування спільних рішень ЄС, тоді як словацький випадок демонструє більший розрив між конфронтаційною риторикою і практичною готовністю до компромісів.

Перші 100 днів роботи нового уряду частково підтвердили можливість такого порівняння. Подібно до В. Орбана та Р. Фіцо Румен Радев активно використовував риторику захисту національних інтересів, критикував окремі форми військової підтримки України та був готовий поставити під сумнів доцільність нових санкцій проти РФ. У всіх трьох випадках простежується прагнення представити зовнішню політику як сферу, де інтереси народу не повинні автоматично підпорядковуватися логіці союзницької солідарності.

Однак все ж таки є відмінності болгарського випадку. Протягом перших 100 днів уряд Р. Радева не переходив на систематичне блокування ключових рішень в межах ЄС, чи користувався, наприклад, В. Орбан. Загроза застосування права вето щодо чергового пакету санкцій мала конкретний предмет переговорів і не переросла у стратегію протидії санкційній політиці ЄС. Так само Болгарія не відмовлялася від підтримки євроінтеграції України: у травні 2026 року Р. Радев заявив, що вже готовий підтримувати шлях Києва до вступу до Європейського Союзу, а така позиція йде врозріз, наприклад, з позицією, наприклад, Віктора Орбана. Не спостерігалося і формування особливого двостороннього партнерства із РФ, яке могло б свідчити про стратегічну переорієнтацію. Навпаки, паралельно з потенційними проросійськими кроками, уряд Болгарії поглиблював військову співпрацю зі США, особливо у контексті посилення НАТО [21].

Порівняння Р. Радева з Р. Фіцо є дещо успішнішим, оскільки словацька модель також передбачає поєднання критики щодо підтримки Києва зі збереженням європейської та євроатлантичної належності. При цьому не можна говорити про повну адопцію підходу Р. Фіцо з боку Софії. На відміну від Роберта Фіцо, вибірковість Р. Радева на цьому етапі концентрувалася передусім на форматах, які передбачали добровільні додаткові зобов'язання, зокрема участь у «Коаліції охочих» чи безоплатних постачаннях зброї. Крім того, у випадку уряду Р. Радева зовнішньополітична вибірковість проявилася не лише у питаннях торгу щодо українського питання, а і спробах використати окремі питання співпраці з ЄС і США як предмет переговорів. Саме тому болгарський кейс доцільніше розглядати вже не як копію угорської чи словацької моделей, а як окрему форму транзакційного прагматизму.

Висновки. Аналіз перших 100 днів уряду Румена Радева демонструє, що зміни у зовнішній політиці Болгарії поки не набули характеру стратегічної переорієнтації. Попри більш критичне ставлення Болгарії до окремих рішень ЄС, скорочення частини військової підтримки України та прагнення до відновлення прагматичних відносин з Росією, базові параметри зовнішньополітичної належності країни залишилися незмінними. Уряд підтвердив союзницькі зобов'язання в межах НАТО, задекларував подальше нарощування оборонних витрат і продовжив військову співпрацю зі США.

Однак при цьому перші місяці роботи нового уряду продемонстрували помітну зміну способу реалізації зовнішньої політики. Підтримка окремих рішень дедалі частіше пов'язувалася з оцінкою їхніх безпосередніх політичних та економічних наслідків для Софії, тоді як членство у ЄС і НАТО не розглядалося як підстава для автоматичного схвалення всіх ініціатив партнерів. Загроза блокування окремих положень санкційного пакета ЄС, спроба пов'язати військову співпрацю зі США з вирішенням візового питання, а також диференційований підхід до різних форм підтримки України свідчать про посилення транзакційної складової зовнішньополітичної поведінки Софії.

У цьому сенсі концепт транзакційного прагматизму має більший пояснювальний потенціал для аналізу перших 100 днів уряду Р. Радева, ніж інтерпретації, засновані на припущенні про сформований проросійський розворот чи стратегічне хеджування між Заходом і РФ. Болгарія не формує альтернативної системи стратегічних зв'язків із РФ і не намагається створити рівнозначні зовнішньополітичні опори у відносинах з РФ і євроатлантичними партнерами. Натомість уряд прагне розширити свободу маневру всередині вже наявної інституційної рамки та перетворювати підтримку окремих рішень на предмет переговорів.

Особливо виразно така логіка проявилася на українському напрямку. Скорочення безоплатної військової допомоги та дистанціювання від додаткових безпекових форматів відбувалися паралельно зі збереженням підтримки європейської інтеграції України, енергетичної взаємодії, економічного співробітництва та зацікавленості у майбутній відбудові. Це свідчить не про повну відмову від партнерства з Києвом, а про його фрагментацію на окремі напрями, кожен із яких оцінюється урядом через співвідношення очікуваних вигод і витрат.

Для України така модель поведінки Болгарії створює ризики, що відрізняються від загроз, пов'язаних із прямою проросійською переорієнтацією. Найбільш проблемним може стати використання Софією процедурних та інституційних можливостей у ЄС як переговорного ресурсу у питаннях, які вимагають консенсусу або одностайності. Це стосується насамперед санкційної політики, фінансової допомоги, окремих складових європейської інтеграції та інших рішень, у межах яких Болгарія потенційно може пов'язувати свою підтримку з отримання поступок у суміжних сферах.

Водночас часові межі дослідження не дозволяють говорити про завершене формування нової зовнішньополітичної моделі Болгарії. Перші 100 днів радше демонструють початкову інституціоналізацію установок, які сформувалися ще під час президенства Румена Радева та були відображені у передвиборчій риториці 2026 року. Подальший розвиток цієї моделі залежатиме від того, чи залишиться транзакційна поведінка обмеженою окремими питаннями або поступово перетвориться на системний принцип взаємодії Болгарії з ЄС, НАТО, США, РФ і Україною.

Список використаної літератури

1. Tagarev T. Bulgaria's election and what it means for Europe. *European Council on Foreign Relations*. URL: https://ecfr.eu/article/bulgarias-election-and-what-it-means-for-europe/.
2. Kuik C.-C. Getting hedging right: a small-state perspective. *China international strategy review*. 2021. Vol. 3, no. 2. P. 300–315. URL: https://doi.org/10.1007/s42533-021-00089-5.
3. Kuik C.-C. How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN states' alignment behavior towards China. *Journal of Contemporary China*. 2016. Vol. 25, no. 100. P. 500–514. URL: https://doi.org/10.1080/10670564.2015.1132714 .
4. Flint C. Hegemonic retreat: Transactionalism as foreign policy. *The Geographical Journal*. 2025. URL: https://doi.org/10.1111/geoj.70007.
5. БТА. U.S. Embassy in Sofia Concerned by Recent Statements of Bulgarian President Radev on Crimea. *БТА*. URL: https://www.bta.bg/en/news/19965-U-S-Embassy-in-Sofia-Concerned-by-Recent-Statements-of-Bulgarian-President-Rade
6. President of the Republic of Bulgaria. Rumen Radev: In the 21st century, it is totally inadmissible to see military strikes in Europe launched against a sovereign state. *President of the Republic of Bulgaria*. URL: https://www.president.bg/news6434/rumen-radev-absolyutno-nedopustimo-e-v-21-i-vek-v-evropa-da-se-nanasyat-voenni-udari-po-suverenna-darzhava.html
7. North Atlantic Treaty Organization (NATO). NATO's multinational battlegroup in Bulgaria reaches full capability. *North Atlantic Treaty Organization (NATO)*. URL: https://www.

nato.int/en/news-and-events/articles/news/2022/12/14/natos-multinational-battlegroup-in-bulgaria-reaches-full-capability
8. President of the Republic of Bulgaria. Украйна фокусът трябва да е върху нейното преустановяване и усилията за мирно решение. *President of the Republic of Bulgaria*. URL: https://www.president.bg/news7045/rumen-radev-v-bryuksel-edna-godina-sled-nachaloto-na-voynata-mezhdu-rusiya-i-ukrayna-fokusat-tryabva-da-e-varhu-neynoto-preustanovyavane-i-usiliyata-za-mirno-reshenie.html.
9. President of the Republic of Bulgaria. Румен Радев: Нуждаем се не само от стратегия как да бъде спряна войната на Русия срещу Украйна, но и как да бъде спечелен мирът след това. *President of the Republic of Bulgaria*. URL: https://www.president.bg/news7071/radev-we-need-not-only-a-strategy-how-to-stop-russias-war-against-ukraine-but-also-how-to-win-the-peace-afterwards.html
10. Прогресивна България. Политическа програма. *Прогресивна България*. URL: https://progresivnabulgaria.com/programa
11. Прогресивна България. Румен Радев в Благоевград: Нагледахме се на управленци, които не смеят да защитават националните ни интереси навън | Прогресивна България. *Прогресивна България*. URL: https://progresivnabulgaria.com/news/rumen-radev-v-blagoevgrad-nagledahme-se-na-upravlentsi-koito-ne-smeyat-da-zashtitavat-natsionalnite-ni-interesi-navan
12. Danailov N. What Can We Expect From Bulgaria's Foreign Policy Under Its New PM – Rumen Radev? – Novinite.com – Sofia News Agency. *Novinite.com*. URL: https://www.novinite.com/articles/238424/What+Can+We+Expect+From+Bulgaria's+Foreign+Policy+Under+Its+New+PM+-+Rumen+Radev
13. Nowinowski J. For and even against: 100 days of Radev's government in Bulgaria. *OSW Centre for Eastern Studies*. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2026-08-17/and-even-against-100-days-radevs-government-bulgaria
14. Reuters. Bulgaria will veto new EU sanctions package against Russia, PM Radev says. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/world/bulgaria-will-veto-new-eu-sanctions-package-against-russia-pm-radev-says-2026-06-18/.
15. Reuters. Bulgaria's new government says it will not provide arms for Ukraine. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/bulgarias-new-government-says-it-will-not-provide-arms-ukraine-2026-06-09.
16. Ковальчук О. В МЗС України прокоментували питання військової допомоги від Болгарії. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/06/10/7239414/
17. Ковальчук О. Радев: Болгарія більше не братиме участі у "коаліції рішучих". *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/07/14/7241591/
18. Президент України. Україна та Болгарія домовилися реалізувати конкретні кроки для розвитку енергетичної співпраці. *Президент України*. URL: https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ta-bolgariya-domovilisya-realizuvati-konkretni-krok-105353.
19. Ukrinform. Прем'єр Болгарії пояснив, чому країна не приєдналася до угоди про Спецтрибунал для Росії. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4126260-premer-bolgarii-poasniv-comu-kraina-ne-priednalasa-do-ugodi-pro-spectribunal-dla-rosii.html
20. Reuters. Bulgaria aims to raise defence spending to 5% of GDP, PM Radev says. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/world/bulgaria-aims-raise-defence-spending-5-gdp-pm-radev-says-2026-05-28/.
21. Lefkowitz A. Bulgaria approves stationing of US tanker aircraft despite Iran warning. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/bulgaria-plays-down-iran-warning-over-us-tanker-aircraft-2026-07-22.

22. Maclachlan E. Is Bulgarian prime minister Rumen Radev sizing up the EU's Orbán-shaped hole?. *the Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/2026/aug/19/is-bulgarian-prime-minister-rumen-radev-sizing-up-eu-orban-shaped-hole

BULGARIA'S FOREIGN POLICY UNDER THE RUMEN RADEV GOVERNMENT: THE FIRST 100 DAYS THROUGH THE PRISM OF TRANSACTIONAL PRAGMATISM

Artur Raikov
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Educational and Scientific Institute of International Relations
Yurii Illienko str, 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0009-0008-8353-8450

This article examines the key features of Bulgaria's foreign policy course during the first 100 days of Rumen Radev's government, formed in May 2026. The relevance of the study stems from the contradictory nature of the new government's initial foreign policy steps, which combined the preservation of the state's Euro-Atlantic orientation with a more selective stance toward specific decisions of European Union, support for Ukraine, and sanctions policy regarding the Russian Federation.

The article aims to determine the extent to which the concept of transactional pragmatism explains the rationale behind the foreign policy decisions of R. Radev's government and whether these decisions signify a strategic reorientation for Bulgaria. To this end, the study analyses R. Radev's foreign policy positions during his presidency (2017–2026), the platform of the "Progressive Bulgaria" party, and the practical decisions of the new government regarding relations with the EU, NATO, the US, the Russian Federation, and Ukraine. Particular attention is paid to the interplay between transactional pragmatism and the concept of hedging, as well as a comparative analysis of the Bulgarian case with the approaches of Viktor Orban and Robert Fico.

The findings indicate that the first 100 days of R. Radev's government did not demonstrate a departure from Bulgaria's Euro-Atlantic affiliation or the formation of an alternative strategic orientation toward Russia. However, there has been an increased conditionality in supporting special foreign policy measures, alongside a tendency to evaluate them through a cost-benefit calculus of specific political and economic advantages for Bulgaria. This manifested in a readiness to exercise veto power during sanctions negotiations, a selective approach to military support for Ukraine, and attempts to link certain aspects of military cooperation with the United States to other bilateral issues. Meanwhile, Sofia maintained its support for Ukraine's European integration and continued interaction with Kyiv in energy and future reconstruction, reaffirmed its allied commitments within NATO, and demonstrated a readiness to increase defense spending.

It is concluded that the foreign policy behavior of R. Radev's government is more appropriately characterized as transactional pragmatism within a preserved Euro-Atlantic framework, rather than a full-fledged pro-Russian pivot or classic strategic hedging. For Ukraine, this model poses risks primarily in areas where Sofia can leverage the EU's consensus mechanisms as a bargaining resource without questioning Bulgaria's overall institutional belonging to Western structures.

Key words: Bulgaria, Rumen Radev, foreign policy, transactional pragmatism, hedging, EU, NATO, Ukraine, Russian Federation.

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 149–157
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 149–157

UDC 323.1: 331.5-053.6(4-6EU)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.17

Artem Syniuchenko
State University of Trade and Economics,
Faculty of International Trade and Law,
Department of Philosophy, Sociology and Political Science
Kyoto str., 19, 02156, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-9850-2823

THE DESTABILISATION OF YOUTH EMPLOYMENT MECHANISMS IN EU COUNTRIES: THE ETHNOPOLITICAL DIMENSION

The article analyzes young people's political responses to the destabilization of employment mechanisms in EU countries from an ethnopolitical perspective. It substantiates that labor precarization, the spread of non-standard forms of employment, the growing share of NEET youth, and significant structural barriers to entering the labor market extend beyond a purely economic discourse, becoming a powerful trigger of ethnopolitical polarization. The concept of "political reflection" is conceptualized as a cognitive, emotional, and behavioral response of youth groups to institutional uncertainty. It is demonstrated that this reflection is channeled into a broad range of actions – from electoral support for radical political forces and mass street protests to emigration, passive absenteeism, and destructive social alienation. The study demonstrates that the ethnocultural context and the integration model of a particular state determine how young people interpret the subjective "culprits" of an economic crisis. Among precarious indigenous (titular) youth, destabilization fuels right-wing radical populism, generates status anxiety, and articulates demands for "national priority" in the labor market. By contrast, for youth with a migrant background, systemic discrimination and spatial segregation contribute to the phenomenon of ethnic ghettoization, resulting in reactive alienation from state institutions or spontaneous urban riots. Based on the comparative method, the article proposes an original typology of four regional models within the EU: Scandinavian, Continental, Southern European, and Central and Eastern European. It demonstrates that economic shocks of a similar nature produce fundamentally different trajectories and forms of youth political mobilization depending on the specific characteristics of national social protection systems and ethnopolitical frameworks of civic integration.

Prospects for further research include examining the specific features of the sociocultural and electoral responses of young Ukrainian refugees and labor migrants in EU countries, as well as the transformation of ethnopolitical discourses in host European societies on this basis.

Key words: ethnopolitical studies, cross-cultural analysis, political reflection, employment destabilization, youth, labor precarization, right-wing populism, ethnic ghettoization, EU regional models.

Problem statement. Contemporary development is taking place amid profound structural transformations of labor markets across European countries, accompanied by increasing socio-economic instability. Young people constitute one of the demographic groups most vulnerable to these challenges. Processes of labor precarization, the spread of non-standard forms of employment (including the platform economy and zero-hours contracts), as well as high rates of youth unemployment and the proportion of young people not in employment, education, or training (NEET), are significantly undermining traditional mechanisms of social mobility.

However, the destabilization of youth employment mechanisms has long transcended the boundaries of a purely economic problem, becoming a powerful catalyst for political and ethno-social transformations. The results of a representative panel survey conducted within the framework of the large-scale EURYKA research project, which covered seven EU countries (France,

© A. Syniuchenko, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Germany, Greece, Italy, Poland, Spain, and Sweden), as well as Switzerland and the United Kingdom, demonstrated that political engagement and party affiliation are becoming increasingly unstable [1]. Political campaigns are increasingly dependent on short-term discursive "windows of opportunity" that emerge through dynamic debates on issues such as migration, climate change, employment, and economic policy.

It should be noted that young people's responses to economic uncertainty are heterogeneous and largely depend on the ethnocultural and ethnopolitical context of individual states. In some regions, economic pressure leads to the growth of right-wing radical ethnonationalism and demands for "national priority" in the labor market; in others, it mobilizes left-wing radical movements, while among young people with a migrant background, it may result in ghettoization, social alienation, or radicalization.

Under these conditions, there is an urgent need for a cross-cultural analysis of young people's political responses. Understanding how different ethnopolitical models and cultural matrices of European countries shape the political behavior of young citizens in response to economic shocks is crucial for maintaining institutional stability and social cohesion both within the EU and across the European continent as a whole.

Analysis of recent studies and publications. The transformation of traditional employment systems and their social and political consequences have been comprehensively addressed in the works of Guy Standing [2–3], who is considered the founder of the concept of the "precariat" as a new social class. His research reveals the mechanisms through which employment destabilization contributes to the erosion of traditional social and labor contracts, pushing workers, with young people representing a particularly significant segment, toward political extremism and populism. In the context of understanding the subject of our study, it is also important to highlight the contributions of A. Kloskowska [4] and C. Deming [5], who have examined the transformation of European welfare-state models established during previous decades and the sociocultural and political consequences of these changes. Their studies provide an in-depth examination of how different types of EU social systems adapt – or fail to adapt – to the risks associated with youth employment. Of particular relevance are also the studies by B. Bacevic and M. Dahlstedt [6], I. Shun and J. Biner [7], and A. Syniuchenko [8], in which researchers of non-standard and insecure employment, from a comparative perspective, reveal the mechanisms through which precarization contributes to the disruption of young people's life trajectories.

Despite the substantial body of publications devoted to the problem of youth precarity, we believe that the ethnopolitical dimension of these processes requires more in-depth analysis. In particular, within the political environment of the EU, the key contradiction, in our view, lies in the gap between the EU's unified supranational strategies aimed at promoting youth employment (e.g., the *Youth Guarantee*) and nationally specific, ethnoculturally conditioned forms of political responses to labor-market destabilization. Economic challenges that are similar in nature can produce fundamentally different political consequences depending on the ethnopolitical model within which they emerge.

The aim of the study is to conceptualize and comparatively analyze the cross-cultural characteristics of young people's political responses to the destabilization of employment mechanisms through the lens of the ethnopolitical context in the countries of the European Union.

The following **methods** were used in the study: elements of cross-cultural analysis, approaches of ethnopolitical comparative analysis, political discourse assessment, and analysis of data from the EURYKA research project.

Results of the study. In contemporary political science, the concept of "political reflection" is traditionally understood as an individual's comprehension of their position within power

relations, critical assessment of the functioning of state institutions, and the formation of corresponding behavioral orientations [9]. However, from an ethnopolitical perspective, this category acquires a specific meaning, since perceptions of political and socioeconomic processes are shaped through the lens of ethnic identity, cultural values, and group status ("indigenous populations" vs. "migrants/ethnic minorities"). In the ethnopolitical context, we propose defining *young people's political reflection* as a cognitive, emotional, and behavioral response of youth groups to the transformation of social institutions, whereby the comprehension of their socioeconomic position is channeled into political demands, shaping the trajectory of ethnopolitical mobilization.

Depending on the depth of the crisis and the ethnocultural environment, political reflection in this context materializes in a sufficiently diverse range of forms, among which the following can be distinguished:

– *electoral behavior*: voting for mainstream parties, as well as support for conservative, right-wing or left-wing radical populist forces;

– *non-institutionalized protest*: participation in street demonstrations, strikes, alter-globalist or nationalist movements;

– *destructive and alternative forms*: self-isolation, political apathy, absenteeism, emigration ("brain drain"), or radicalization on an ethnoreligious basis.

The ethnopolitical dimension of political reflection determines the response to the fundamental question: "Who is responsible for my socioeconomic instability?" In monoethnic or assimilationist societies, responsibility is often attributed to the incumbent government or transnational corporations, whereas in complex ethnocultural environments, blame is frequently externalized toward the "Other" – migrants, ethnic minorities, or, conversely, the "discriminatory majority" [10].

How, and under what conditions, does the destabilization of youth employment mechanisms become a trigger for ethnopolitical mobilization?

First and foremost, it should be recognized that the labor market is not merely an economic institution but also a key arena of social integration and primary socialization for young people. The destabilization of employment mechanisms, manifested in the spread of precarious (insecure) employment, underemployment, structural unemployment, and the mismatch between education and labor-market requirements, undermines the traditional "social contract" between the state and the new generation. For young people, this process becomes both a manifestation and, to some extent, a driver of ethnopolitical unrest through several key mechanisms.

One of these mechanisms is described by the *theory of relative deprivation and ethnic competition* [11]. A decline in the number of quality jobs intensifies competition for resources. Under conditions of scarcity, majority-group youth may be inclined to perceive migrant workers as contributing to wage dumping and thereby reducing the value of labor. This creates a favorable environment for right-wing radical discourses advocating "national preference." In this context, Cas Mudde [12], a leading scholar of radical right-wing populism in Europe, argues that economic anxiety among indigenous populations can be transformed into ethnonationalist demands for "national priority."

Another channel is *structural discrimination and social alienation*. Young people with a migrant background or belonging to ethnic minorities increasingly face employment barriers resulting from covert discrimination, language barriers, or the non-recognition of educational qualifications. Persistent exclusion from the formal labor market can contribute to the formation of "parallel societies," processes of criminalization, and the emergence of protest-oriented ethnopolitical responses directed against state institutions. Numerous studies provide empirical support for this phenomenon.

Loïc Wacquant, the author of the concept of *advanced marginality*, compares American ghettos with the French *banlieues* and argues that spatial segregation contributes significantly to the alienation of young people from the labor market [13]. French sociologist Didier Fassin, drawing on research into institutional discrimination, identifies intensive policing and structural barriers as important factors affecting young people from second– and third-generation immigrant backgrounds [14].

Against the backdrop of the disruption of ethnic minority young people's life trajectories, which is manifested in increasing difficulties – and often the inability – to achieve financial independence, the transition to adulthood is delayed, including family formation and homeownership. This generates existential frustration that can easily be channeled into political radicalism or ethnic revivalist movements as a means of expressing grievances and seeking alternative forms of identity and belonging.

For a meaningful cross-cultural analysis, it is necessary to systematize the space of the European Union. The hypothesis of this study is that the nature of young people's political responses is determined by the interaction between the type of socioeconomic labor-market model and the national ethnopolitical model (integration model). The key regional clusters of the EU are presented in *Table 1*.

Table 1

The focus and nature of young people's political reflections, broken down by EU regional clusters

EU regional cluster	Economic context of the labor market	Ethnopolitical context and integration model	Key trajectories and forms of young people's political responses
Scandinavian *(Sweden, Denmark)*	**Social-democratic model.** High level of social protection and active state labor-market policies, alongside growing precarization among young workers.	Multicultural model. Historically strong institutional support for equality, combined with relatively high levels of immigrant segregation.	Young people belonging to the ethnic majority: growing support for radical right-wing forces driven by perceptions of a threat to the universal welfare model. Migrant youth: localized protest and high levels of labor and social isolation in socioeconomically deprived areas.
Continental *(France, Germany)*	**Corporatist model.** Strict labor-market regulation, high barriers to entry into first employment, and a significant share of NEET youth.	**Assimilation/integration-oriented model.** The French model of republican universalism and the German system of managed integration, historically associated with the *Gastarbeiter* model and citizenship reforms.	**High polarization. Migrant youth in suburban areas (***banlieues***):** peripheral ethnic ghettoization, destructive urban unrest, and alienation. Y**outh from the titular national population:** electoral shift toward radical right-wing populism.
Southern European *(e.g., Spain, Greece, Italy)*	**Paternalistic model.** Critically high youth unemployment, a high share of informal and seasonal employment, and strong dependence on family support.	**"Transitional" model. Weakly coordinated migration governance and comparatively limited institutional mechanisms for migrant integration.**	**Left-wing radical and anti-establishment protest:** mass social movements such as *Indignados*, *Podemos*, and *Syriza*, directed against austerity policies and EU institutions. Slower development of ethnonationalist mobilization compared with Northern and Continental Europe.
Central and Eastern European *(e.g., Poland, Hungary, Slovakia)*	**Transformational model.** Lower wage levels compared with Western Europe, high labor-market flexibility, and strong dependence on external economic conditions.	**Ethnoconservative model.** Relatively high levels of ethnic homogeneity and opposition to EU-level migration quotas and supranational migration policies.	**"Passive" political response:** large-scale labor migration of young people to Western Europe ("brain drain"). **Electoral orientations:** support for conservative and ethnonationalist discourses aimed at protecting national sovereignty.

Source: compiled by the author based on [1, 15–16].

The complexity and heterogeneity of young people's political responses to employment-market destabilization in the European Union stem from the specific interaction between labor-market institutions and national ethnopolitical matrices. Comparative analysis has shown that the key differences between the clusters concern several aspects, most importantly: who young people perceive as responsible for the crisis and what form their protest takes.

In Southern Europe, supranational bureaucracies and financial capital are primarily perceived as the sources of the crisis, whereas in Northern and Central Europe, migration processes and the perceived threat of losing national or cultural identity are more prominent. *The Continental model* generates spontaneous urban unrest and support for radical right-wing parties; *the Southern European model* is associated with mass left-wing political movements; while the *Central and Eastern European model* is characterized by emigration as a form of adaptation beyond the domestic political system and by conservative electoral preferences.

How, then, does the ethnocultural factor modify young people's political responses across different parts of Europe? It should be emphasized that the destabilization of employment mechanisms in European Union countries has manifested itself not only in an overall increase in the share of precarious contracts but also in deep structural segmentation of the labor market along ethnic lines. For young people of second– and third-generation migrant backgrounds, particularly those originating from the Middle East, North Africa, and South Asia, the combination of limited social capital, covert discrimination, and spatial isolation has contributed to the emergence of the phenomenon of ethnic ghettoization.

Despite differences in approaches and definitions [17, 18], ethnic ghettoization in the context of labor sociology and ethnopolitical studies can generally be understood as a process of spatial, socioeconomic, and cultural localization of ethnic minorities in peripheral or socioeconomically deprived urban areas (for example, French-speaking *banlieues* or Swedish *särskilt utsatta områden*), accompanied by the reproduction of concentrated poverty and exclusion from the formal labor market.

The destabilization of youth employment in these areas unfolds along three main dimensions. First, there is institutional and informal discrimination in recruitment. Studies using *testing/resume audit* methods regularly demonstrate that CVs with identical levels of education and experience, but bearing "non-European" names or addresses from socioeconomically deprived suburbs, receive significantly fewer responses from employers. This creates a sense of a "glass ceiling" and the futility of educational efforts [19]. Second, the formation of shadow and deviant economic niches has become increasingly widespread. The inability to obtain legal, stable, and adequately paid employment pushes young people toward alternative survival mechanisms, including undeclared work, exploitative platform-based gig employment, and informal networks (including drug trafficking and smuggling). Suburban subcultures may begin to romanticize the informal economy as the only viable path to material success. Third, the erosion of trust in state institutions has become increasingly evident. Employment ceases to perform its function as the primary instrument of social integration. As the state is perceived by young people in ghettoized areas not as a guarantor of social rights but primarily through its coercive apparatus (police and bureaucratic control agencies), political reflection acquires characteristics of profound alienation.

The political consequences of this process manifest themselves in two extreme forms. On the one hand, there is explosive affective protest – mass unrest in response to specific triggering events, as observed in France during the suburban riots of 2005 and 2023, or in the Rinkeby district of Sweden. On the other hand, there is political absenteeism and the search for alternative identities, which can create favorable conditions for radical religious-political ideologies that offer a compensatory sense of dignity and community in place of a diminished sense of civic belonging.

Alongside the marginalization of young people with migrant backgrounds, the destabilization of employment mechanisms also produces profound transformations in the political consciousness of young members of the indigenous (titular) populations of EU countries. Faced with chronic socioeconomic uncertainty – in which the traditional guarantees enjoyed by previous generations, such as stable employment, homeownership, and secure retirement prospects, are increasingly unavailable – some indigenous young people demonstrate a shift toward radical right-wing and ethnonationalist populism.

At the center of this dynamic lies the mechanism of the ethnic interpretation of economic threats. Under the influence of macroeconomic transformations and deindustrialization, youth from the titular national population tend to explain their precarization not in terms of complex technological or globalization processes, but rather through the actions of external factors, particularly EU supranational bureaucracies and migration inflows.

Of course, the channeling of economic frustration among youth into ethnopolitical populism is shaped by a broad range of factors and preconditions. Nevertheless, several key concepts and theories that reflect and generalize existing empirical practices can already be identified. These include the following.

The concept of *"national priority."* Labor-market destabilization transforms socioeconomic demands into ethnic ones. Right-wing populist discourses effectively persuade young people that the state should restrict migrants' access to social assistance, housing, and employment while giving absolute priority to "its own" citizens. Moreover, Marine Le Pen's far-right party, the National Rally (RN), has repeatedly sought to normalize the principle of differentiating between citizens and foreign nationals in access to social rights at the national level [20].

The phenomenon of "cultural replacement" and status anxiety represents another interpretation of the relationship between economic, ethnopolitical, and sociocultural processes [21]. For young members of titular ethnic groups, poverty or insecurity is perceived not merely as material deprivation but also as a loss of relative social status. The growing visibility and activity of migrant communities can generate among precarious young people belonging to the ethnic majority a perception of being "strangers in their own country," making them more receptive to ideas aimed at protecting national identity from perceived "decline."

Scholars also emphasize the phenomenon of *realignment of electoral preferences* [22]. Youth voting patterns demonstrate clear polarization. Assessing their economic prospects pessimistically, a significant proportion of working-class and rural youth of indigenous origin are turning away from traditional centrist and social-democratic parties in favor of right-wing populist forces, such as *Rassemblement National* in France, *Alternative für Deutschland* in Germany, Sverigedemokraterna in Sweden, and *Freiheitliche Partei Österreichs* in Austria.

Thus, the destabilization of youth employment mechanisms acts as a two-sided catalyst of ethnopolitical polarization. On the one hand, it deepens ethnic ghettoization and social alienation among young people from migrant backgrounds; on the other, it fuels radical right-wing populism among young members of titular ethnic groups, creating systemic challenges to the social stability of European states.

To mitigate the destabilizing effects and ethnopolitical tensions associated with these processes, the EU is pursuing reforms of existing youth-policy instruments. A key problem with the current strategy, particularly the *Youth Guarantee* program [23], is its excessive standardization and predominant focus on purely economic indicators, without adequately considering the ethnocultural specificities of regions and institutional barriers at the local level.

The optimization of EU policy, in our view, can be pursued along the following directions:

– Transformation of the Youth Guarantee program in the context of inclusion, in particular through the introduction of mechanisms for monitoring hidden discrimination in recruitment

and supporting social entrepreneurship in socioeconomically deprived urban areas (suburbs); a shift from nationwide programs toward targeted investments in ghettoized areas in order to overcome the spatial and social isolation of young people with migrant backgrounds;

– Addressing the underlying conditions that fuel radical right-wing populism, which requires ensuring genuine social guarantees and opportunities for skills development for young workers in deindustrialized and rural regions. This would reduce status anxiety and the sense of being "forgotten" by centrist political elites;

– Expanding cross-cultural adaptation and intercultural dialogue programs. This can be achieved by combining educational programs with intercultural mediation and updating civic and citizenship integration courses to strengthen a shared European identity.

Conclusions. As a result of the study, the following conclusions have been formulated:

1. The destabilization of youth employment mechanisms in EU countries is not merely a combination of macroeconomic problems – such as the spread of precarious employment, the growing share of NEET youth, or the expansion of the gig economy – but also acts as a direct catalyst for ethnopolitical polarization. It transforms socioeconomic anxiety into political responses that are channeled into radicalism, electoral populism, ethnic ghettoization, or emigration.

2. The analysis demonstrates the two-sided nature of ethnopolitical responses. Among youth, economic uncertainty generates a sense of relative deprivation, which is channeled into support for radical right-wing forces, demands for "national priority" (*préférence nationale*) in the labor market, and growing Euroscepticism. Among young people with migrant backgrounds, the combination of covert discrimination, informal employment, and spatial segregation contributes to ethnic ghettoization, generating reactive alienation from state institutions, absenteeism, or destructive urban unrest.

3. The cross-cultural typology of regional EU models is based on the recognition that economic shocks of a similar nature produce different trajectories of youth political mobilization depending on national social-protection systems and ethnopolitical matrices. In particular, the *Scandinavian model* accumulates tensions between the crisis of multiculturalism and the growth of right-wing populist orientations among indigenous populations; the *Continental model* generates deep polarization between marginalized suburban communities and consolidated support for radical right-wing forces; the *Southern European model* channels discontent into mass left-wing radical and anti-establishment protests against austerity policies; while the *Central and Eastern European model* is characterized by passive political responses in the form of labor emigration ("brain drain") and support for a conservative ethnonationalist course centered on the protection of national sovereignty.

Prospects for further study include examining the specific features of the sociocultural and electoral responses of young Ukrainian refugees and labor migrants in EU countries, as well as the transformation of ethnopolitical discourses in host European societies resulting from these processes.

References

1. Kiess J., Portos M. Eppur si Muove! Young People, Issue Salience and Volatility in Nine European Countries. *Government and Opposition*. 2024. Vol. 59, No. 3. P. 696–717. DOI: https://doi.org/10.1017/gov.2022.49
2. Standing G. The Precariat: The New Dangerous Class. New York : Bloomsbury Academic, 2011. 192 p.
3. Standing G., Apostolidis P. Precarity and Prospects for Commoning: A Conversation with Guy Standing. *Emancipations: A Journal of Critical Social Analysis*. 2022. Vol. 1, Iss. 3.

Art. 6. URL: https://scholarsjunction.msstate.edu/emancipations/vol1/iss3/6 (date of access: 14.08.2026).
4. Kloskowska A. National Cultures at the Grass-Root Level. Budapest: Central European University Press, 2001. *American Journal of Sociology*. Vol. 107, No. 4. URL: https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/343196 (date of access: 14.08.2026).
5. Deeming C. The Lost and the New 'Liberal World' of Welfare Capitalism: A Critical Assessment of Gøsta Esping-Andersen's The Three Worlds of Welfare Capitalism a Quarter Century Later. *Social Policy and Society*. 2016. Vol. 16, No. 3. P. 409–422. DOI: https://doi.org/10.1017/S1474746415000676
6. Bečević Z., Dahlstedt M. On the margins of citizenship: youth participation and youth exclusion in times of neoliberal urbanism. *Journal of Youth Studies*. 2022. Vol. 25, No. 3. P. 362–379. DOI: https://doi.org/10.1080/13676261.2021.1886261
7. Schoon I., Bynner J. Conceptualizing Youth Transitions in Times of Economic Upheaval and Uncertainty: A Life Course Perspective. *Young People's Development and the Great Recession: Uncertain Transitions and Precarious Futures* / ed. by I. Schoon, J. Bynner. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. P. 3–22.
8. Синюченко А. Політичний потенціал прекаріату: передумови формування та можливості реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 43. С. 314–321. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.38
9. Muradova L., Arceneaux K. Reflective political reasoning: Political disagreement and empathy. *European Journal of Political Research*. 2022. Vol. 61, No. 3. P. 740–761. DOI: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12490
10. Jenne E. K. Is Nationalism or Ethnopopulism on the Rise Today? *Ethnopolitics*. 2018. Vol. 17, No. 5. P. 546–552. DOI: https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1532635
11. Saleh A. Relative Deprivation Theory, Nationalism, Ethnicity and Identity Conflicts. *Geopolitics Quarterly*. 2013. Vol. 8, No. 4. P. 156–174.
12. Mudde C. Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 385 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037
13. Wacquant L. Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality. Cambridge : Polity Press, 2008. 360 p.
14. Fassin D. Enforcing Order: An Ethnography of Urban Policing. Cambridge : Polity Press, 2013. 320 p.
15. Kokkinou C., Mexi M. Youth Political Participation and Precarity During Times of Crisis: Greece in a Comparative Perspective. *Youth Political Participation in Greece: A Multiple Methods Perspective* / ed. by S. Kalogeraki, M. Kousis. Cham : Palgrave Macmillan, 2022. P. 119–147. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-09905-2_5
16. Bustikova L. Radical right parties and ethnic mobilization in post-communist Europe. *Ethnopolitics*. 2022. Vol. 21, No. 3. P. 289–307. DOI: https://doi.org/10.1080/17449057.2021.1923485
17. Anas A. Ethnic Segregation and Ghettos. *A Companion to Urban Economics* / ed. by R. J. Arnott, D. P. McMillen. Malden : Blackwell Publishing, 2006. P. 504–523. DOI: https://doi.org/10.1002/9780470996225.ch31
18. Kreichauf R. Ghettos in Small Towns? The Research on Ethnic Segregation and Stigmatisation Processes in Small Town Germany. *Sociologica*. 2015. No. 2. P. 1–25. DOI: https://doi.org/10.2383/81428
19. Ruiz M., Donato S. Women migrant workers' (WMWs) deskilling. *Open Research Europe*. 2025. Vol. 4. Art. 186. DOI: https://doi.org/10.12688/openreseurope.18205.2
20. Chemin A. 'National preference': The Rassemblement National's unconstitutional key promise. *Le Monde*. 2024. 30 June. URL: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/06/30/national-preference-the-rassemblement-national-s-unconstitutional-key-promise_6676168_23.html (date of access: 14.08.2026).

21. Orgad L. Demographic Anxiety. *The Cultural Defense of Nations: A Liberal Theory of Majority Rights*. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 59–85. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199668687.003.0003
22. Le Corre Juratic M. Dimensions of polarization, realignment and electoral participation in Europe: The mobilizing power of the cultural dimension. *European Journal of Political Research*. 2025. Vol. 64, No. 3. P. 989–1015. DOI: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12718
23. Youth Guarantee. *European Youth Forum*. URL: https://www.youthforum.org/topics/youth-guarantee (date of access: 14.08.2026).

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В КРАЇНАХ ЄС: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

Артем Синюченко
Державний торговельно-економічний університет ,
факультет міжнародної торгівлі та права,
кафедра філософії, соціології та політології
вул. Кіото, 19, 02156, м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0001-9850-2823

У статті здійснено аналіз політичних рефлексій молоді на дестабілізацію механізмів зайнятості в країнах ЄС в етнополітичному вимірі. Обґрунтовано, що прекаризація праці, поширення нестандартних форм зайнятості, зростання частки NEET-молоді та суттєві структурні бар'єри входження на ринок праці виходять за межі суто економічного дискурсу, перетворюючись на потужний тригер етнополітичної поляризації. Концептуалізовано поняття «політичної рефлексії» як когнітивного, емоційного та поведінкового відгуку молодіжних груп на інституційну невизначеність. Показано, що ця рефлексія каналізується у широку палітру дій – від електоральної підтримки радикальних політичних сил і масового вуличного протесту до еміграції, пасивного абсентеїзму та деструктивного соціального відчуження. Доведено, що етнокультурний контекст та модель інтеграції конкретної держави детермінують інтерпретацію суб'єктивних «винуватців» економічної кризи у свідомості молоді. У середовищі прекарної автохтонної (титульної) молоді дестабілізація живить праворадикальний популізм, формує статусний страх та артикулює вимоги «національного пріоритету» на ринку праці. Натомість для молоді з мігрантським бекграундом системна дискримінація та просторова сегрегація спричиняють феномен етнічного геттогенезу, формуючи реактивне відчуження від державних інститутів або спонтанні міські бунти. На основі компаративного методу запропоновано авторську типологізацію чотирьох регіональних моделей ЄС (скандинавської, континентальної, південноєвропейської та центрально-східноєвропейської). Доведено, що однакові за своєю природою економічні шоки породжують принципово відмінні вектори та форми політичної мобілізації молоді залежно від специфіки національних систем соціального захисту та етнополітичних матриць громадянської інтеграції.

Перспективами подальших розвідок є дослідження специфіки соціокультурної та електоральної рефлексії молодих українських біженців і трудових мігрантів у країнах ЄС, а також трансформації на цьому пігрунті етнополітичних дискурсів у приймаючих європейських суспільствах

Ключові слова: етнополітологія, кроскультурний аналіз, політична рефлексія, дестабілізація зайнятості, молодь, прекаризація праці, праворадикальний популізм, етнічний геттогенез, регіональні моделі ЄС.

Дата першого надходження статті до видання: 18.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 158–167
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 158–167

УДК 321.01(477)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.18

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЮЛІЯНА ВАССИЯНА: УКРАЇНА І ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ МІСІЇ

Тарас Стародуб
Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 76014, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0000-0002-2792-1745

У статті досліджено геополітичний вимір суспільно-філософської спадщини українського мислителя і публіциста Юліяна Вассияна. На матеріалі праць «До головних засад націоналізму» [3], «Простір між Москвою і Візантією» [4], «Степовий сфінкс» [5], «Воююча Україна» [6] та «Суспільно-філософічні нариси» [7] реконструйовано його бачення України як особливого історичного та геополітичного простору, розташованого на перетині Європи й Азії, Півночі та Півдня, осілого та кочового світів. Основну увагу приділено проблемі співвідношення географічного положення України та її здатності перетворити наявний просторовий потенціал на політичну силу.

Показано, що центральною категорією геополітичної думки Ю. Вассияна є не територія сама по собі, а політично організований простір. Ось чому його пояснення історичних поразок України пов'язане не стільки з несприятливістю географічного положення, скільки з недостатністю державної волі, внутрішньої консолідації та здатності до тривалої політичної дії. Окремо проаналізовано його інтерпретацію Київської Русі, чорноморського напряму, степу та причин утрати Києвом політичної ініціативи. Розглянуто сформоване мислителем протиставлення Києва і Москви як двох різних способів організації простору та політичної влади.

Геополітичні положення Ю. Вассияна зіставлено з концепцією Збігнєва Бжезінського та історіографічними підходами Тімоті Снайдера. Звернено увагу також на сучасну дискусію щодо російського імперіалізму та колоніалізму. Обґрунтовано, що між Вассияновим розумінням України як ключового простору Східної Європи та пізнішими геостратегічними концепціями існують важливі паралелі, однак вони не дають підстав говорити про безпосередню інтелектуальну спадкоємність. Водночас сучасна історіографія дозволяє уточнити окремі положення історіософії Ю. Вассияна, передусім її схильність до бінарного протиставлення цивілізаційних просторів.

Ключові слова: Юліян Вассиян, геополітика, Україна, Київ, Москва, Чорне море, Візантія, степ, політика простору, нація, держава, імперіалізм, Центрально-Східна Європа.

Постановка проблеми. Геополітична проблематика посідає помітне місце в українській політичній думці першої половини XX століття. Для покоління українських інтелектуалів, яке формувалося після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., питання про причини втрати державності вже не могло обмежуватися аналізом окремих військових чи дипломатичних невдач. Поступово воно перетворювалося на ширшу проблему – здатності українського суспільства організувати власний політичний простір і виступати в міжнародному середовищі самостійним суб'єктом.

У цьому інтелектуальному середовищі сформувався світогляд Юліана Вассияна. Його творчість зазвичай розглядають передусім у контексті українського націоналізму, історіософії та філософії нації. Такий підхід цілком закономірний, проте він не вичерпує змісту його спадщини. У працях Ю. Вассияна досить виразно простежується проблема

© Стародуб Т., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

простору, територіальної організації, взаємодії України з сусідніми геополітичними центрами, значення Чорного моря, степового пограниччя та ролі державної волі. Саме сукупність цих положень дає підстави говорити про геополітичний вимір його історіософії.

Певні передумови такого прочитання містить уже його стаття «До головних засад націоналізму», опублікована 1928 р. у журналі «Розбудова нації». Ю. Вассиян виходить тут із переконання, що історія не повинна сприйматися як наперед визначений процес, а людина і нація здатні впливати на напрям власного розвитку. Власне, у цьому він бачить відмінність між пасивним існуванням та історичною діяльністю [3, с. 33–34].

Ця думка має безпосередній стосунок до його подальшого розуміння геополітики. Територія, якою володіє нація, ще не означає наявності політичної сили. Значно важливішою є спроможність цю територію організувати, захистити й використати для реалізації власних цілей. Уже в ранній праці Ю. Вассиян звертає увагу на суперечність між природними можливостями української землі та неспроможністю українців повною мірою ними скористатися [3, с. 34].

Саме ця суперечність – між наявним просторовим потенціалом і здатністю його реалізувати – згодом стане одним із центральних мотивів його суспільно-філософських нарисів.

Дослідження спадщини Ю. Вассияна вимагає водночас урахування сучасної історіографії. В'ячеслав Артюх розглядає його передусім як історіософа, приділяючи увагу проблемам історії, історичної пам'яті та розуміння української історичної долі [1]. Сучасні дослідження української політичної думки також дедалі частіше розглядають Ю. Вассияна не лише як ідеолога, а як мислителя, який прагнув осмислити співвідношення людини, нації, держави та історичного процесу. Як зазначає Олег Баган: «Ю. Вассиян не просто суттєво поглибив основні ідеологічні тези М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського, М. Сциборського, яких можна вважати класиками українського націоналізму XX ст., а створив цілісну концепцію ідеалістичного світотрактування у зв’язку з політичною свідомістю нації. У цьому сенсі його філософія стала найкатегоричнішим українським запереченням філософії матеріалістичного соціалізму» [2, с. 144].

Водночас актуальність його геополітичних міркувань стала особливо помітною у світлі сучасної дискусії про місце України у Центрально-Східній Європі та характер російської імперської політики. У праці The Grand Chessboard Збігнєв Бжезінський визначив Україну як один із ключових геополітичних центрів Євразії, використавши поняття *geopolitical pivot*. Його аргументація ґрунтувалася на географічному положенні України, її ресурсах, населенні та доступі до Чорного моря.

Тімоті Снайдер, досліджуючи історію Центрально-Східної Європи, своєю чергою, показав складність політичних і національних процесів у регіоні, відмовившись від уявлення про нього як про просте протистояння двох цивілізаційних блоків. У «The Reconstruction of Nations» українська історія розглядається в контексті взаємодії польського, литовського, білоруського та російського політичних проектів [13].

Тому звернення до цих авторів у межах дослідження Ю. Вассияна має не підтвердити чи спростувати його концепцію в цілому, а дозволити поставити її у ширший інтелектуальний контекст.

Метою статті є реконструкція геополітичного виміру суспільно-філософської спадщини Юліяна Вассияна, з'ясування його бачення України як особливого історичного простору та аналіз причин, які, на його думку, зумовили втрату Києвом геополітичної ініціативи.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: 1) простежити становлення категорії простору у творчості Вассияна; 2) проаналізувати його розуміння географічного положення України; 3) визначити місце Києва, Візантії та Чорного моря в його

історіософській схемі; 4) розглянути значення степу як геополітичного чинника; 5) з'ясувати причини, які Вассиян пов'язував із втратою Києвом політичної ініціативи; 6) реконструювати його бачення відмінностей між Києвом і Москвою; 7) зіставити ці положення із сучасними концепціями геополітики України та дослідженнями російського імперіалізму.

Методологічно дослідження ґрунтується на поєднанні історико-політичного, історіософського та порівняльного підходів. Основним методом є текстуальний аналіз праць самого Ю. Вассияна. Порівняльний метод використовується для зіставлення його положень із сучасними науковими інтерпретаціями.

Результати дослідження. Поняття простору у Ю. Вассияна не можна розглядати окремо від його розуміння нації. Для нього нація існує не в абстрактному культурному середовищі, а в конкретному історичному просторі, який потрібно освоїти, організувати й захистити. Важливо зазначити, що Ю. Вассиян не ототожнює територію з державою. Територія є матеріальною передумовою політичного існування, але сама по собі не створює державності. У цьому сенсі його міркування мають виразний дієвий характер.

У своїй статті «До головних засад націоналізму», надрукованій в журналі «Розбудова Нації» за 1928 рік, він наголошує на необхідності переходу від пасивного існування до свідомої історичної діяльності. Українська проблема, на переконання Ю. Васссияна, полягає не у відсутності історичних передумов для самостійного життя, а в недостатності внутрішньої організації та волі до їх реалізації [3, с. 34–36].

У своїх «Суспільно-філософічних нарисах» Ю. Вассиян конкретизує це твердження, надаючи йому виразнішого геополітичного спрямування і тим самим формулює фактично закон політики простору: «Треба опанувати, щоб панувати, або бути самому опанованим» [4, с. 80]. Такі погляди важко трактувати лише як заклик до територіальної експансії. Їх передусім можна розглядати як певне уявлення Ю. Вассияна про невіддільність політичної свободи від здатності контролювати власний простір. Інакше кажучи, для нього існує безпосередній зв'язок між територіальною організованістю та політичною суб'єктністю.

Це одна з тих тез Ю. Вассияна, які й сьогодні становлять інтерес. У сучасних дослідженнях державності також важливим є поняття state capacity – здатності держави здійснювати владу на власній території, підтримувати інституції та забезпечувати політичний контроль. Звичайно, Ю. Вассиян не використовував сучасного понятійного апарату інституційної теорії, однак його міркування про «опанування простору» перебувають із ним у певному концептуальному діалозі.

Ю. Вассиян визначає геополітичне розташування України через систему географічних і цивілізаційних протиставлень. Вона знаходиться між лісом і степом, Європою та Азією, Північчю та Півднем, Сходом і Заходом, осілим та кочовим світами [4, с. 48]. Це визначення варте особливої уваги. Адже, Україна в його візіях не просто «поміщена» між двома світами, а вона є простором їхньої взаємодії. І саме тут проявляється подвійний характер географічного становища України. З одного боку її відкритість створює постійну небезпеку перед загрозами проникнення зовнішніх сил. Але, якщо поглянути з іншої сторони – вона забезпечує зв'язки з різними політичними та культурними середовищами. Тому, дніпровський шлях «з варяг у греки» для Ю. Вассияна є одним із символів такого положення. Він поєднував північний та південний світи і водночас визначав Київ як політичний центр, здатний впливати на значно ширший геополітичний та культурно-цивілізаційний простір [4, с. 59]. У цьому розумінні українська географія не є лише проблемою оборони. Вона створює передумови для активної політики.

Саме тому Ю. Вассиян не погоджується з пасивним трактуванням української історії як постійного перебування «між» іншими силами. Його цікавить інше питання: чому

простір, який давав Україні можливість бути центром взаємодії різних регіонів, не був перетворений на основу довготривалої політичної переваги? Відповідь він шукає вже не в географії, а в характері політичної організації.

Найбільш оригінальною частиною геополітичної реконструкції Ю. Вассияна є його трактування південного напряму. Він вважає, що природним вектором Київської держави був рух до Чорного моря та далі – до Візантійського й середземноморського світу. У цьому контексті він згадує походи князя Олега на Царгород як прояв політичної орієнтації Києва на південь [4, с. 76]. Звернення до Візантії тут не випадкове. Для Ю. Вассияна вона є не просто сусідньою державою, а цивілізаційним і політичним центром, спадщину якого Київ потенційно міг перейняти. Саме тому він говорить про історичну можливість Києва стати спадкоємцем Візантійської імперії [4, с. 38, 79, 90].

Ця теза є однією з найбільш дискусійних в його історіософії. Очевидно, що сучасний історик чи політолог не може розглядати її як буквальний прогноз «альтернативної історії». Проте для розуміння самого Ю. Вассияна ця конструкція має принципове значення. Адже, його цікавить не лише те, що сталося, а й те, які політичні можливості існували в певний історичний момент і чому вони не були реалізовані. Тому, ми можемо констатувати, що історію він розглядав через категорію можливості.

Саме тому особливе значення він надає Святославу. На його думку, військовий потенціал князя був спрямований значною мірою на східні походи, тоді як стратегічно важливішим був південний напрям [4, с. 76–77]. У такій інтерпретації похід є не просто військовою операцією. Він оцінюється з погляду його відповідності довгостроковим інтересам держави. Звідси випливає й одна з центральних проблем історіософії Ю. Вассияна: держава може володіти значними ресурсами, але втратити їх через неправильний стратегічний вибір.

Якщо Чорне море у Ю. Вассияна уособлює можливість українського геополітичного розвитку, то степ є простором постійної небезпеки. Україна, на його думку, протягом століть мусила захищати осілу землеробську цивілізацію від степового світу. Проте небезпека степу не обмежувалася військовими нападами. Він пов'язує його вплив також із внутрішньою політичною нестабільністю. У «Суспільно-філософічних нарисах» Ю. Вассиян характеризує степ як силу, що притягувала український світ до анархії та несла із собою «азійський сервілізм» [7, с. 48–49].

Тут варто зробити певне застереження. Такі характеристики є частиною специфічної історіософської мови Ю. Вассияна і відображають цивілізаційні уявлення його епохи. Сучасна історична наука не може автоматично приймати подібне протиставлення «Європи» та «Азії» як нейтральну категорію аналізу. Однак якщо відділити оцінну лексику від структури його аргументації, залишається важлива проблема: відкритий степовий кордон вимагав від Київської держави високого рівня внутрішньої організації.

І саме тут Ю. Вассиян бачить одну з причин українських поразок. Зовнішня небезпека ставала особливо руйнівною тоді, коли державний центр був ослаблений внутрішнім партикуляризмом. Поділ князівства на уділи, міжусобиці та відсутність стійкої політичної дисципліни, на його думку, не дозволили Києву створити достатньо міцний захисний механізм [4, с. 82–83, 88].

Таким чином, степ у його концепції є водночас зовнішнім геополітичним чинником і своєрідним тестом на державну спроможність. У його ранній статті «До головних засад націоналізму» саме ці окремі мотиви безпосередньо поєднуються з пізнішою геополітичною концепцією.

Ю. Вассиян неодноразово повертається до проблеми волі і у вищезгаданій статті за 1928 р. він пов'язує історичну пасивність українців із браком внутрішньої зосередженості

та організації [3, с. 33–36]. У його розумінні «зосередженість» є однією з першочергових вимог до нації і вона означає необхідність подолання розпорошеності суспільних сил. Для нації, яка не має власної держави, це стає питанням не лише політичної ефективності, а самого права на історичне існування.

Ю. Вассиян прямо пов'язує державність із можливістю нації вільно визначати власний рух. Держава у його концепції є зовнішнім виявом політичної самостійності нації та засобом утвердження її суб'єктності [3, с. 38]. Тому «політика простору» не може бути відокремлена від політики внутрішньої організації і не можливо та помилково розглядати висловлювання Ю. Вассияна про простір відокремлено.

Його формула «опанувати, щоб панувати» стосується передусім здатності перетворити власну територію на організований політичний простір. Тут простежується характерна для Ю. Вассияна послідовність: *самоорганізація – державність – контроль простору – зовнішня суб'єктність.*

У такій інтерпретації геополітична вразливість України є наслідком як зовнішньополітичних чинників, так і глибоких внутрішніх деструктивних процесів.

Історіософія Ю. Вассияна розглядає Київ і Москву як два протилежні полюси організації суспільства та простору. Це не звичайна міжнаціональна ворожнеча, а цивілізаційне зіткнення двох несумісних політичних моделей. На його переконання, Київ мав значний потенціал, але не зміг створити відповідної йому політичної структури. Партикуляризм князів, відсутність тривкої централізації та внутрішня конкуренція послаблювали державний центр. Натомість, Москва формувала інший тип політичної організації, який засновувався на досвіді татарського панування з його жорсткою централізацією влади [4, с. 90].

Таким чином ці твердження Ю. Вассияна виконують певну теоретичну функцію і дають пояснення, чому Москва, яку він вважає цивілізаційно відмінною від Києва, змогла з часом перетворитися на значно сильніший територіальний центр. Вона була сильнішою тому що мала інакше організований державний та управлінський устрій.

Найбільш принциповий висновок Ю. Вассияна полягає в тому, що Київ утратив політичну ініціативу не внаслідок однієї катастрофи. Це був поступовий процес. Він пов'язує його з відсутністю того, що називає «ідеєю світово-політичного царства» [4, с. 79].

Тут важливо правильно зрозуміти термінологію Ю. Вассияна. Йдеться не просто про бажання територіального розширення. Його цікавить наявність великої політичної ідеї, яка могла б об'єднати державну діяльність у довготривалу стратегію. Київ мав ресурси, вигідне розташування, культурний авторитет і зв'язки з Візантією, але, на думку Ю. Вассияна, не мав достатньо сильної політичної волі, щоб перетворити ці переваги на системний проект. Тому геополітичний простір, який міг бути організований Києвом, поступово починає організовуватися іншими центрами. Саме в цьому контексті він трактує піднесення Москви та формування концепції «Третього Риму» [4, с. 79, 90–91].

Москва, за його інтерпретацією, не просто створює нову державу. Вона претендує на спадщину політичного та релігійного центру, яким раніше був Київ. Отже, боротьба за простір у Ю. Вассияна нерозривно пов'язана з боротьбою за історичну легітимність.

Звернення до сучасної геополітичної думки дає можливість по-новому оцінити окремі положення геополітичної концепції Ю. Вассияна. Показовим у цьому відношенні є зіставлення його поглядів із геостратегічними міркуваннями Збігнєва Бжезінського. У праці «The Grand Chessboard», опублікованій 1997 р., З. Бжезінський розглядав Україну як одну з ключових держав євразійського простору. Її геополітичне значення він пов'язував, зокрема, з територіальним розташуванням, ресурсним потенціалом, виходом до Чорного моря та впливом української незалежності на можливості Росії відновити статус великої

імперської держави [8, с. 92–93]. Ці положення докладно аналізує Т. Олеярж, який наголошує на особливому геостратегічному значенні України у концепції Бжезінського [12].

На цьому рівні можна побачити певну спорідненість із геополітичними міркуваннями Ю. Вассияна. Для останнього Україна була простором, географічне положення якого визначало її особливу роль у відносинах між Північчю і Півднем, Сходом і Заходом. Особливого значення він надавав чорноморському напряму та зв'язкам Києва з Візантією. У З. Бжезінського Чорне море також входить до системи чинників, що визначають стратегічне значення України. Проте схожість вихідних геополітичних спостережень не означає тотожності концепцій.

Ю. Вассиян розглядає простір передусім крізь категорії нації, історичного покликання, державної волі та політичної організації. Для З. Бжезінського визначальними є категорії геостратегії, балансу сил і конфігурації євразійського простору. Якщо для українського мислителя питання полягає передусім у тому, чи здатна українська нація опанувати власний простір і перетворити його на основу державної сили, то для американського геостратега – яке місце займає Україна в системі сил, що визначають майбутнє Євразії. Отже, йдеться не про безпосередню інтелектуальну спадкоємність, а про схожість постановки геополітичної проблеми за різних історичних і теоретичних умов.

Інший ракурс для переосмислення геополітичної концепції Ю. Вассияна дає історична праця Тімоті Снайдера «The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999». Дослідник розглядає формування модерних націй Центрально-Східної Європи не як ізольований розвиток окремих народів, а як складний процес взаємодії та конкуренції різних політичних і національних проєктів. Особливо це стосується українського історичного простору, якому присвячено другу частину книги, зокрема розділ «Early Modern Ukraine (1569–1914)» [13, с. 103–132].

Такий підхід дозволяє дещо розширити геополітичну модель Ю. Вассияна. У його текстах Україна часто визначається через масштабні цивілізаційні опозиції – Європа й Азія, Схід і Захід, Північ і Південь, осілий світ і степ. Ця система координат давала змогу Ю. Вассияну підкреслити особливість українського геополітичного положення та постійну присутність зовнішнього чинника в українській історії. Водночас вона певною мірою спрощує внутрішню складність історичного простору.

Сучасна історіографія дає можливість подивитися на цю проблему ширше. У реконструкції Т. Снайдера український простір постає не лише як територія, що перебуває між кількома великими цивілізаційними центрами, а як самостійне поле взаємодії різних політичних, соціальних і національних проєктів. Тому українська історія не зводиться до постійного вибору між Сходом і Заходом. Вона формувалася також у процесах взаємодії українських, польських, литовських, білоруських, російських та інших історичних спільнот, які в різні періоди по-різному визначали своє ставлення до території, політичної влади та національної належності [13, с. 1–12, с. 103–132].

У цьому полягає важливе уточнення до геополітичної схеми Ю. Вассияна. Україна була не лише простором «між» різними світами. Вона сама була одним із просторів, у яких ці світи взаємодіяли, конфліктували й трансформувалися**.** Відтак її історичну суб'єктність не варто розуміти лише як здатність протистояти зовнішньому тиску. Вона проявлялася також у здатності українського суспільства формувати власні політичні та культурні проєкти.

Це, однак, не заперечує основного висновку Ю. Вассияна. Навпаки, сучасний історіографічний підхід дозволяє точніше сформулювати його проблему. Для нього головною причиною українських геополітичних поразок була не сама складність географічного положення, а невідповідність між об'єктивними можливостями українського простору та

суб'єктивною спроможністю українського суспільства організувати його політично. Саме тому його поняття «політики простору» слід розглядати у зв'язку з категоріями державної волі, дисципліни та історичної відповідальності.

У такому прочитанні сучасні концепції не стільки підтверджують або спростовують Ю. Вассияна, скільки дозволяють побачити різні виміри однієї проблеми. З. Бжезінський звертає увагу на структурне геостратегічне значення України, тоді як Т. Снайдер – на складність історичних процесів, у яких формувалася її політична та національна суб'єктність. Ю. Вассиян, своєю чергою, ставить у центр питання про здатність самої нації перетворити сприятливе географічне положення на політичну силу.

Тому було б перебільшенням називати З. Бжезінського продовжувачем геополітичної думки Ю. Вассияна або трактувати сучасну історіографію як її пряме підтвердження. Водночас порівняння цих підходів демонструє, що проблема геополітичного значення України зберігає тривалу інтелектуальну актуальність. Змінювалися історичні обставини, політичні системи та теоретична мова, але питання залишалося подібним: яке місце займає Україна у ширшій конфігурації європейського та євразійського простору і якою мірою вона здатна самостійно визначати значення цього місця?

Саме тут геополітична концепція Ю. Вассияна виходить за межі політичної публіцистики свого часу. Її центральною проблемою виявляється не стільки географічне розташування України, скільки перетворення географічного положення на політичну суб'єктність.

Окремої уваги заслуговує характеристика Ю. Вассияном Москви як імперського центру. Для нього Москва прагнула не лише контролювати українську територію. Вона претендувала на історичну роль Києва, а разом із нею – на право визначати політичну та цивілізаційну норму для східноєвропейського простору.

Сучасна наукова дискусія про російсько-українські відносини значною мірою повернулася до питання імперського характеру російської політики. Ксенія Оксамитна пропонує розглядати російське панування над Україною крізь категорії імперіалізму, верховенства та колоніальної залежності. Її аргументація важлива передусім тим, що вона розглядає російську агресію не як звичайну боротьбу держав за вплив, а як прагнення відновити асиметричні відносини влади [11, с. 501].

Однак сучасна дискусія не є однозначною. Дослідники звертають увагу на те, що російське панування над Україною не завжди відповідало класичній моделі колоніалізму. У цьому випадку важливим був не лише контроль над територією, а й заперечення окремого існування українців як політичної та історичної спільноти.

Власне тут концепція Ю. Вассияна виявляється особливо цікавою. Він розглядає боротьбу України та Москви не лише як боротьбу за землю, а й за право бути суб'єктом історії. У такому прочитанні геополітика переходить у сферу історичної пам'яті, ідентичності та легітимності. Зрештою, мабуть, найважливішим результатом реконструкції геополітичної думки Ю. Вассияна є висновок про те, що його цікавить не стільки сама територія, скільки питання хто має право визначати її політичний зміст.

Географічний простір України має величезний потенціал, але сам по собі він залишається пасивною формою. Природні багатства перетворюються на реальну силу лише через усвідомлену волю та дію нації. Таке твердження добре простежується у статті Ю. Вассияна «До головних засад націоналізму», де він пов'язує державність із можливістю нації діяти самостійно та вільно визначати власний історичний рух [3, с. 38].

Отже, геополітична проблема України в його концепції може бути сформульована дещо інакше, ніж це робиться в класичних геополітичних схемах. Питання полягає не лише

в тому: де розташована Україна? А передусім: чи здатна Україна сама визначати політичне значення свого розташування?

Такі твердження чітко розмежовують концепцію Ю. Вассияна та класичний географічний детермінізм. Український мислитель відкидає ідею фатальної зумовленості історичного процесу ландшафтно-кліматичними чинниками.

Україна може бути розташована між великими силами, але це ще не означає, що вона повинна залишатися об'єктом їхньої політики. Геополітичне положення може бути джерелом залежності, а може, за наявності відповідної державної організації, стати джерелом сили.

Висновки. Реконструкція геополітичного виміру суспільно-філософської спадщини Юліана Вассияна дає підстави розглядати його не лише як теоретика українського націоналізму чи історіософа, а й як одного з українських мислителів, які намагалися осмислити проблему політичного простору України.

Центральним у його концепції є положення про те, що географічне положення України має подвійний характер. З одного боку, воно створює постійну небезпеку через відкритість території та сусідство з потужними політичними центрами. З іншого – саме це положення забезпечує Україні значний потенціал як простору комунікацій, торгівлі та політичної взаємодії між Північчю і Півднем, Європою та Азією.

Однак Ю. Вассиян не вважає географію достатньою умовою політичної могутності. Його основний акцент припадає на суб'єктивний чинник – волю, організацію, дисципліну та здатність нації створити власну державу.

Саме через недостатність цього чинника він пояснює головну історичну проблему України. Київ мав значні природні, культурні та геополітичні можливості, але не зміг перетворити їх на тривалу державну стратегію.

Особливе місце в цій стратегії, на його думку, мав посідати південний напрям. Чорне море та Візантія розглядалися як природне продовження київського геополітичного простору. Відповідно, невикористання можливостей чорноморської орієнтації стало одним із проявів ширшої проблеми – нездатності Києва сформувати довготривалу політичну програму.

Іншим визначальним чинником був степ. Він створював постійний зовнішній тиск і водночас вимагав високої внутрішньої організації. Для Ю. Вассияна саме нездатність Києва подолати партикуляризм і створити стійку систему державної влади стала однією з причин його ослаблення.

Унаслідок цього в його історіософській схемі формується протиставлення Києва і Москви. Київ мав значний потенціал, але не зміг його реалізувати, а Москва, навпаки, створила централізовану політичну систему та поступово перебрала геополітичну ініціативу.

Тут, однак, необхідно провести межу між історіософією Ю. Вассияна та сучасною історичною наукою. Його пояснення московської державності, його цивілізаційне протиставлення України та Москви і його реконструкція альтернативного розвитку Київської держави відображають інтелектуальний контекст першої половини XX століття. Вони не можуть без застережень використовуватися як готові історичні висновки. Водночас саме як модель постановки проблеми вони залишаються продуктивними.

Порівняння із З. Бжезінським показує, що питання геополітичного значення України не зникло у XX столітті. Навпаки, наприкінці XX ст. воно було сформульоване вже мовою американської геостратегії: незалежна Україна постала як один із ключових чинників євразійського балансу сил.

Порівняння із Т. Снайдером дозволяє водночас скоригувати Вассиянову бінарну модель. Україна була не просто територією між Європою та Азією або між Москвою

і Заходом. Вона була самостійним простором історичної взаємодії, де формувалися власні політичні та культурні проєкти.

Сучасна дискусія про російський імперіалізм додає до цієї картини ще один вимір. Українська проблема полягає не лише у контролі над територією, йдеться про боротьбу за політичну суб'єктність, історичну пам'ять і право українського суспільства самостійно визначати власне майбутнє.

У цьому полягає, на наш погляд, головна актуальність геополітичної спадщини Ю. Вассияна. Його центральна проблема може бути сформульована не як питання про те, де знаходиться Україна, а як питання про те, чи здатна Україна сама визначати політичне значення свого географічного положення.

Власне в цьому сенсі його поняття «політики простору» виходить за межі суто територіальної проблематики. Воно стосується здатності нації перетворити територію на організований політичний простір, а власне історичне положення – на джерело суб'єктності.

Список використаної літератури

1. Артюх В. Юліан Вассиян: історія, історіософія, історична пам'ять // Сумська старовина. 2008. № XXV. С. 229–238.
2. Баган О. Філософ-воїн: Юліян Вассиян // Актуальна націософія: теоретичні, культурологічні, геополітичні та історіософські аспекти (вибрані статті, есеї, виступи). Львів: ЛА «Піраміда». 2016. С. 137–145.
3. Вассиян Ю. До головних засад націоналізму // Розбудова нації. 1928. Ч. 2. С. 33–42.
4. Вассиян Ю. Простір між Москвою і Візантією // Суспільно-філософічні нариси. Чикаго, 1958. С. 59–92.
5. Вассиян Ю. Степовий сфінкс // Суспільно-філософічні нариси. Торонто. Євшан-Зілля. 1972. С. 49–80.
6. Вассиян Ю. Воююча Україна // Суспільно-філософічні нариси. Торонто. Євшан-Зілля. 1972. С. 173–207.
7. Вассиян Ю. Суспільно-філософічні нариси. Чикаго, 1958.
8. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books. 1997.
9. Kuzio T., Wawrzonek M. Messianism, Imperialism and Anti-Colonialism // Russia's War on Ukraine: The Four Roots of Putin's Invasion. Cambridge University Press. 2025. P. 297–341.
10. Kuzio T., Wawrzonek M. Imperial Nationalism // Russia's War on Ukraine: The Four Roots of Putin's Invasion. Cambridge University Press. 2025. P. 21–56.
11. Oksamytna K. Imperialism, Supremacy, and the Russian Invasion of Ukraine // Contemporary Security Policy. 2023. Vol. 44. No. 4. P. 497–512.
12. Olejarz T. Zbigniew Brzezinski's Perspective on the Geostrategic and Geopolitical Importance of Ukraine // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. 2023. Vol. 21. No. 1. P. 59–73.
13. Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus*,* 1569-1999. New Haven: Yale University Press, 2003.
14. Snyder T. Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin. New York: Basic Books, 2010.
15. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. New York: Tim Duggan Books, 2018.
16. Starodub T., Demchyshak R. Foreign Policy Guidelines of Ukrainian Nationalism (20–50s of the XX Century). Odesa: Publishing House «Helvetika». 2024.

YULIAN VASSYAN'S GEOPOLITICAL VIEWS: UKRAINE AND THE QUESTION OF ITS HISTORICAL MISSION

Taras Starodub
Lviv Polytechnic National University,
Institute of the Humanities and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepan Bandera str., 12, 76014, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-2792-1745

This article examines the geopolitical dimension of the socio-philosophical legacy of the Ukrainian thinker and publicist Yuliyan Vassyan. Drawing on his works «On the Main Principles of Nationalism» [3], «The Space between Moscow and Byzantium» [4], «The Steppe Sphinx» [5], «Fighting Ukraine» [6] and «Social and Philosophical Essays» [7], his vision of Ukraine as a unique historical and geopolitical space, situated at the crossroads of Europe and Asia, the North and the South, and the settled and nomadic worlds, has been reconstructed. The main focus is on the relationship between Ukraine's geographical position and its ability to transform its existing spatial potential into political power.

It has been shown that the central category of Yu. Vassyan's geopolitical thought is not territory in and of itself, but politically organised space. This is why his explanation of Ukraine's historical defeats is linked not so much to the unfavourable nature of its geographical position as to a lack of state will, internal consolidation and the capacity for sustained political action. His interpretation of Kyiv Rus', the Black Sea region, the steppe and the reasons for Kyiv's loss of political initiative are analysed separately. The contrast drawn by the thinker between Kyiv and Moscow as two different ways of organising space and political power is examined.

Yu. Vassyan's geopolitical views are compared with Zbigniew Brzezinski's concept and Timothy Snyder's historiographical approaches. Attention is also drawn to the contemporary debate on Russian imperialism and colonialism. It is argued that whilst there are significant parallels between Yu. Vassyan's understanding of Ukraine as a key space in Eastern Europe and later geostrategic concepts, these do not provide grounds for speaking of a direct intellectual lineage. At the same time, contemporary historiography allows us to clarify certain aspects of Yu. Vassyan's philosophy of history, particularly its tendency towards a binary opposition of civilisational spaces.

Key words: Juliyan Vassyan, geopolitics, Ukraine, Kyiv, Moscow, the Black Sea, Byzantium, the steppe, spatial politics, nation, state, imperialism, Central and Eastern Europe.

Дата першого надходження статті до видання: 14.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 168–178
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 168–178

УДК 327.88:355.01”20”
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.19

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Костянтин Ульяненко
Запорізький національний університет,
факультет соціології та управління, кафедра політології
вул. Університетська, 66, 69063, м. Запоріжжя, Україна
https://orcid.org/0009-0007-4753-3073

Сучасна політична дійсність характеризується глибокими трансформаціями форм і методів міждержавного та внутрішньополітичного протиборства. В умовах глобалізації, цифровізації та зростаючої взаємозалежності держав традиційні уявлення про війну як винятково збройне зіткнення втрачають свою пояснювальну спроможність. На зміну класичним моделям воєнного протистояння приходять складні, багаторівневі та асиметричні форми конфліктів, однією з яких є гібридна війна.

Феномен гібридної війни постає як поєднання військових і невійськових засобів впливу, що реалізуються у політичній, економічній, інформаційній, кібернетичній, соціокультурній, правовій, релігійній та інших площинах. Її характерною ознакою є розмитість меж між війною та миром, між внутрішніми й зовнішніми гравцями, а також між державними та недержавними суб’єктами політичного процесу. Ця багатовимірність зумовлює складність наукової концептуалізації гібридної війни та актуалізує потребу її міждисциплінарного аналізу.

Особливої наукової та практичної ваги дослідження гібридної війни набуває в контексті сучасних безпекових викликів, з якими стикаються держави у XXI ст. Досвід України яскраво засвідчує, що гібридна агресія здатна трансформувати політичні інститути, впливати на суспільну свідомість, змінювати логіку державного управління та міжнародних відносин. Це зумовлює необхідність глибшого осмислення гібридної війни не лише як воєнно-стратегічного, а передусім як політичного феномену.

Метою статті є теоретичне осмислення гібридної війни як багатовимірного феномену сучасної політичної дійсності крізь призму наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Реалізація поставленої мети передбачає аналіз її історичної ретроспективи та основних наукових підходів до трактування гібридної війни.

Ключові слова: гібридна війна, асиметрична війна, збройні конфлікти, інформаційні операції, спеціальні операції.

Вступ. На початку XXI ст. спостерігається істотна трансформація теоретико-методологічних підходів до осмислення феномена війни, зумовлена появою та поширенням нетрадиційних форм збройного протистояння, що функціонують поза межами класичних моделей бойових дій. В цей період у науковий обіг активно входить категорія «гібридна війна», яка репрезентує багатовимірний комплекс політико-дипломатичних, інформаційно-психологічних, економічних, військових та інших інструментів впливу, інтегрованих у цілісну стратегію ведення конфлікту. Така стратегія поєднує прояви гібридності, що детермінують розмивання меж між традиційними та нетрадиційними способами застосування сили й формують нову парадигму аналізу сучасних конфліктів. Зазначені процеси актуалізують необхідність наукового осмислення феномену гібридної війни як невід’ємної складової сучасної політичної дійсності.

Мета та завдання. Метою статті є теоретичне осмислення гібридної війни як багатовимірного феномену сучасної політичної дійсності крізь призму наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів.

© Ульяненко К., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні політологічні методи. Зокрема, застосовано системний і структурно-функціональний підходи, які дали змогу розкрити багаторівневу природу гібридної війни; порівняльний метод, використаний для зіставлення різних теоретичних інтерпретацій цього феномену; історичний метод, що дозволив проаналізувати еволюцію форм конфліктів. Крім того, використано методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції для узагальнення теоретичних положень і формулювання наукових висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи гібридну війну як багатовимірний феномен сучасної політичної дійсності перш за все необхідно дослідити історичні прояви такого явища. Звернення до історичних прикладів засвідчує, що попри відносну новизну поняття гібридна війна, окремі її характерні риси простежуються ще в античний період. Так, під час Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н. е.), у якій протистояли Делоський союз на чолі з Афінами та Пелопоннеський союз під проводом Спарти, поряд із традиційними військовими діями застосовувалися й нетипові для класичної війни методи впливу. Афіни, зокрема, здійснювали цілеспрямоване підбурювання підлеглих спартанцям ілотів, обіцяючи їм свободу в разі переходу на свій бік. Як зазначає давньогрецький історик Фукідід у праці «Історія Пелопоннеської війни», така стратегія істотно підірвала внутрішню стабільність Спарти та сприяла посиленню позицій Афін. Фактично, Спарта виявилася неспроможною ефективно протидіяти цьому елементу гібридних дій. У VI ст. до н. е. китайський військовий теоретик Сунь-цзи у трактаті «Мистецтво війни» вже формулював підходи, що узгоджуються з логікою сучасного гібридного протистояння, наголошуючи: «Здобути сто перемог у ста битвах – це не вершина військового мистецтва. Повалити ворога без бою – ось вершина» [1].

У межах парадигми історичної трансформації гібридних стратегій доцільно зосередити увагу на діяльності політичного та державного діяча Веймарської республіки й Третього Рейху Адольфа Гітлера, якого ми розглядаємо як одного з ключових ідеологів ранніх форм сучасної гібридної війни. Показовим прикладом застосування ним гібридних інструментів є так звана «Ґляйвіцька провокація», яку було використано як формальний привід для вторгнення Німеччини до Польщі під риторикою «захисту німецькомовного населення». У ніч на 31 серпня 1939 року нацисти інсценували напад «польських сил» на німецьку радіостанцію в місті Ґляйвіце, організувавши вбивство німецьких громадян військовослужбовцями, перевдягнутими у польську форму. Цей епізод став пропагандистським обґрунтуванням початку Другої світової війни. Значну роль у легітимації агресії відіграла німецька пропагандистська машина, що конструювала образ «моральної місії» вермахту, який нібито веде «священну війну» за національне відродження та захист державних цінностей. Через 75 років, 20 лютого 2014 року, світове співтовариство стало свідком повторення подібного гібридного механізму у зовнішній політиці. Того дня війська Російської Федерації розпочали операцію з окупації Автономної Республіки Крим, порушивши порядок перетину державного кордону України в районі Керченської протоки. Використання озброєних підрозділів без розпізнавальних знаків, відомих як «зелені чоловічки», стало ключовим інструментом маскування прямої військової присутності. У подальших дослідженнях анексія Криму розглядатиметься як найбільш репрезентативний приклад гібридної війни, що поєднує приховану військову силу, інформаційні операції та маніпуляцію громадськими настроями місцевого населення.

До 2014 року одним із найбільш показових прикладів збройного протистояння, що відповідає сучасним уявленням про гібридну війну, вважався конфлікт між Ізраїлем та ліванським угрупованням «Хезболла», визнане у США терористичним. «Хезболла», яка отримувала

військову підготовку, фінансову та матеріально-технічну підтримку від Ірану, продемонструвала якісно новий рівень ведення бойових дій, що став несподіванкою для ізраїльської сторони. Організація ефективно поєднувала елементи партизанської (іррегулярної) війни з компонентами конвенційних військових операцій. Такий синтез проявлявся у використанні добре організованих малих мобільних підрозділів, розвиненої мережі укріплень, а також сучасних систем озброєння й зв'язку, які традиційно асоціюються зі збройними силами технологічно розвинених держав. Крім того, важливу роль відігравала інформаційно-психологічна складова, зокрема активне використання медіа та пропагандистських інструментів для впливу на громадську думку як у регіоні, так і на міжнародному рівні [2]. У сукупності ці чинники дозволяють нам розглядати зазначений конфлікт як один із ранніх ілюстративних кейсів гібридної війни, де поєднання військових, інформаційних та зовнішньополітичних інструментів формує багатовимірний характер сучасного збройного протистояння.

Теоретичне осмислення гібридної війни. Починаючи з 2014 року в західному експертному та аналітичному дискурсі набула поширення теза про так звану «доктрину Герасимова» [3]. Названа за ім'ям начальника Генерального штабу Збройних сил РФ Валерія Герасимова, вона інтерпретувалася низкою дослідників як концептуальний прообраз сучасної гібридної війни. Водночас необхідно зазначити, що ні Герасимов, ні інші представники російського військово-стратегічного середовища не використовували термін «гібридна війна» як власне концептуальне визначення, за винятком випадків посилання на західні наукові джерела.

Зазначена обставина частково пояснюється тим, що сама концепція гібридної війни не має російського походження. Її теоретичне осмислення відбувалося насамперед у межах американської військово-аналітичної традиції, зокрема у військових академіях та дослідницьких центрах США. Концепція була запропонована як інструмент пояснення конфліктів нового типу, що характеризувалися поєднанням регулярних і нерегулярних форм збройної боротьби, а також активною участю недержавних акторів. Такі конфлікти визначалися як «гібридні» з огляду на синтез традиційних військових тактик і озброєння з діяльністю терористичних і партизанських угруповань, масовими заворушеннями в урбанізованих просторах, а також елементами організованої злочинності. Важливо враховувати, що перші американські дослідження проблематики гібридної війни формувалися в умовах фактичної однополярності міжнародної системи, коли військова перевага США не мала співставного державного конкурента. За таких умов аналітичні моделі передбачали, що основними суб'єктами гібридного протиборства можуть бути передусім недержавні актори, які застосовують асиметричні методи боротьби проти домінуючої сили.

Однак подальша еволюція міжнародних відносин і зростання ревізіоністських амбіцій окремих держав засвідчили обмеженість такого підходу. Практика продемонструвала, що інструментарій гібридної війни може ефективно використовуватися і державними суб'єктами як елемент комплексної стратегії впливу, спрямованої на досягнення політичних цілей без формального оголошення війни та із мінімізацією міжнародно-правових наслідків. На нашу думку, початкове уявлення про гібридну війну як переважно недержавний феномен виявляється концептуально неповним і потребує суттєвого перегляду.

Після завершення Холодної війни у 1989 році держави продовжували застосовувати інструменти, які за своїми характеристиками ми відносимо до гібридного типу протиборства, хоча такі дії здебільшого не декларувалися публічно. Попри те що саме недержавні актори відкрито кидали виклик збройним силам західних країн, державні суб'єкти також активно використовували непрямі та асиметричні методи впливу для досягнення власних стратегічних цілей.

Показовим прикладом є підтримка Ісламською Республікою Іран шиїтських збройних формувань в Іраку після повалення режиму Саддама Хусейна у 2003 році. Вона включала матеріально-технічне забезпечення, підготовку та координацію діяльності відповідних угруповань, що дозволяло Ірану здійснювати вплив на внутрішньополітичну ситуацію в Іраку без формального залучення регулярних збройних сил у відкритий міждержавний конфлікт.

Ще більш тривалим і системним прикладом є політика Ісламської Республіки Пакистан щодо підтримки активності збройних угруповань на території індійської частини Кашміру. Зазначена стратегія передбачала не лише озброєння, фінансування та підготовку місцевих повстанських структур, але й використання елементів прихованої військової участі. Йдеться, зокрема, про участь осіб, пов'язаних із пакистанськими силовими структурами, які діяли під прикриттям або без офіційного визнання їхнього статусу, а також про проведення обмежених за масштабом військових операцій із чітко визначеними цілями. Ілюстративним прикладом такої практики є події в районі міста Каргіл регіону Кашмір влітку 1999 року, коли мало місце приховане вторгнення Пакистану на територію Індії.

У теоретичному вимірі подібні практики ми інтерпретуємо як поєднання парамілітарної діяльності (підтримка та інституційне забезпечення нерегулярних формувань) із елементами таємних або обмежених військових операцій, спрямованих на досягнення стратегічних результатів без формального оголошення війни. Такі дії сприяли поступовому розмиванню межі між станом миру та війни, що стало характерною рисою трансформації сучасних конфліктів.

У цьому контексті актуалізується теза про «нелінійність» майбутніх воєн, відповідно до якої військові, політичні, інформаційні та інші інструменти впливу інтегруються в єдину багатовимірну стратегію. На наш погляд первинне західне розуміння гібридної війни, сформоване переважно на основі аналізу діяльності недержавних акторів, лише частково відображає сучасні безпекові реалії. Воно виявилося обмеженим у поясненні практики застосування гібридних інструментів державами, зокрема у міждержавному протиборстві, де такі механізми стали складовою довгострокових стратегій впливу.

Отже, однією з перших спроб теоретичного осмислення характеру гібридної війни наприкінці 1980-х років стала концепція, розроблена американським військовим теоретиком Вільямом Ліндом у співпраці з групою дослідників. У запропонованій ними моделі війни «четвертого покоління» Лінд убачає «найрадикальнішу» трансформацію Вестфальської системи. Згідно з його підходом, у межах цієї парадигми держава «втрачає монополію на війну», а сама природа такого типу конфлікту ставить під сумнів «легітимність держави» як базового суб'єкта міжнародних відносин. Однією з визначальних ознак війни «четвертого покоління» є розмиття межі між станом війни та миру, що ускладнює її ідентифікацію, регулювання й стримування [4, с. 23].

У контексті дослідження сучасних концепцій гібридних війн особливу увагу привертає Френк Гоффман – американський військовий аналітик, доктор наук, офіцер Корпусу морської піхоти США у відставці та колишній співробітник Міністерства оборони США, якого широко визнають автором і розробником концепту гібридної війни. Основні положення своєї теоретичної моделі науковець систематизував у монографії «Конфлікт у XXI столітті: поява гібридної війни», опублікованій у 2007 році. Він зазначав, що гібридна війна – це теорія військової стратегії. Нині дослідник обіймає посаду наукового співробітника Інституту національних стратегічних досліджень Національного університету оборони США та є одним із провідних теоретиків у галузі збройних конфліктів і воєнно-політичної стратегії. Його аналітичні висновки та концепти активно враховуються в експертних

і політичних колах держав-членів НАТО. Гоффман дає власне визначення гібридної війни, вказуючи, що «гібридні війни включають цілий ряд різних режимів ведення війни, зокрема конвенційні можливості, нерегулярні тактики і формування, терористичні акти, насильство і примус, а також кримінальні заворушення». На думку вченого, вони поєднують у собі летальність державного конфлікту з фанатичним і затяжним запалом нерегулярної війни, а сам термін «гібридний» охоплює як організацію війни, так і способи її ведення [5].

Станом на сьогодні існує значна кількість інтерпретацій терміну гібридна війна. Витоки цього понятійного поля простежуються щонайменше з 1998 року, коли американський дослідник Роберт Волкер (офіцер Корпусу морської піхоти США у відставці та один із теоретиків спеціальних військових операцій) запропонував визначення гібридної війни як «синтезу класичних військових дій та спеціальних операцій». У своїх працях він аналізував прояви гібридності крізь призму війни за незалежність США, підкреслюючи, що комплексний характер дій, притаманний раннім формам функціонування морської піхоти, має гібридну природу. На цій підставі Волкер обґрунтовував необхідність адаптації інших родів військ до подібних багатовимірних підходів, що, на його переконання, відповідало вимогам нової архітектури безпеки наприкінці XX століття [2].

У процесі концептуалізації феномена гібридної війни значну роль відіграло становлення в американському військово-теоретичному дискурсі уявлень про багатокомпонентний характер сучасних збройних конфліктів. У цьому контексті важливим є визначення, запропоноване Томасом Гюбером у 1996 році, який окреслив сутність багатокомпонентної війни як «одночасне застосування проти противника регулярних (або основних) військ та іррегулярних (або повстанських) сил» [6]. Зазначений підхід став одним із концептуальних підґрунтів для подальшого формування теорії гібридної війни, оскільки він підкреслює інтегрованість і взаємодоповнюваність різних типів військових і невійськових інструментів у межах єдиної стратегії.

З метою формування узгодженого підходу до оцінювання перспективних воєнних конфліктів Командування об'єднаних збройних сил НАТО з питань трансформації представило у 2009 році дослідницький звіт «Проєкт багатогранного майбутнього – навігація до 2030 року» [7]. В документі окреслено бачення потенційної еволюції безпекового середовища та ймовірних характеристик майбутніх конфліктів. Одним із ключових напрямів розвитку спроможностей Альянсу, визначених у звіті, стала «адаптація до вимог гібридних загроз». Цей тип загроз передбачає, що потенційний противник уникатиме прямого зіткнення з силами НАТО у межах традиційних операцій, натомість буде використовувати нерегулярні формування та асиметричні методи протидії. «Гібридний противник» поєднуватиме у своїй структурі регулярні та нерегулярні війська, терористичні угруповання й кримінальні елементи, що діятимуть у форматі «змішаних режимів» без будь-яких зобов'язань дотримуватися міжнародно-правових норм ведення збройних конфліктів.

У 2009 році офіцер Повітряних сил США Даніель Ласіка у своїй монографії «Стратегічні наслідки гібридної війни: теорія перемоги» запропонував одну з концептуальних спроб систематизувати характеристики гібридних війн. Центральним елементом такого типу конфлікту він визначив інформаційно-психологічну складову, наголошуючи, що первинною ціллю агресора є не військова інфраструктура чи збройні сили, а суспільна свідомість. На думку дослідника, гібридні загрози мають багатовимірний і нечітко окреслений характер, що ускладнює їхнє своєчасне виявлення, класифікацію та, відповідно, організацію адекватної відповіді [8].

У доктринальному документі Міністерства оборони Великої Британії «Майбутній характер конфліктів», оприлюдненому у 2010 році, поняттю гібридної війни було

приділено окрему аналітичну увагу. В ньому гібридні загрози трактуються як здатність держав застосовувати «одночасно всі форми ведення війни, включно із сучасними конвенційними озброєннями, іррегулярною тактикою, тероризмом та деструктивною злочинною діяльністю, спрямованою на підрив існуючого порядку» [9].

У монографії «Світова гібридна війна: український фронт» Володимир Горбулін, один із провідних та авторитетних українських фахівців у галузі національної безпеки, погоджується з тим, що термін гібридна війна дійсно сформувався у військовому середовищі США, зокрема в практиці та доктринальних розробках Корпусу морської піхоти [10]. Горбулін наголошує, що саме американські військові аналітики одними з перших систематизували підходи до поєднання традиційних і нетрадиційних засобів ведення війни, що згодом трансформувалося в окремий концепт.

У 2014 році, аналізуючи події в Україні, колишній радник Ради безпеки ООН і НАТО, член верхньої палати парламенту Нідерландів, генерал-майор у відставці Франк ван Каппен дав таке визначення гібридної війни: «Це мішанина класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції та Гаазької конвенції про закони сухопутної війни, домовленостей з іншими країнами. Всю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань» [11]. Показовим у цьому контексті є випадок катастрофи рейсу MH17, що сталася 17 липня 2014 року над територією Донецької області. Даний інцидент розглядається нами як прояв гібридної війни, оскільки він був наслідком поєднання військових дій, інформаційно-психологічних маніпуляцій та прихованої участі зовнішнього агресора. РФ неодноразово намагалася перекласти відповідальність за збиття літака на Збройні сили України, українські спецслужби або ж на так званих «ополченців» самопроголошеної «ДНР», які нібито сприйняли цивільне повітряне судно за український військовий літак. Варіативність та суперечливість таких висловлювань і наративів розцінюємо як складову ширшої дезінформаційної діяльності, що є характерною рисою гібридних воєнних стратегій.

У своєму звіті за 2017 рік Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг гібридною війною назвав «комбінацію військових і невійськових, таємних і відкритих дій, що включають дезінформацію, пропаганду, розгортання іррегулярних збройних формувань аж до використання регулярних сил» [12].

На наш погляд, динаміка конфліктів у Грузії, Нагірному Карабасі, Придністровському регіоні, Сирії та, зрештою, на сході України демонструє класичні риси гібридної війни. У зазначених випадках простежується поєднання військових і невійськових інструментів впливу, що відповідає сучасним уявленням про багатовимірність та асиметричність гібридних конфліктів.

Нещодавні події в Європі, свідками яких є кожен з нас, також можна розглядати крізь призму гібридних атак, імовірно пов'язаних із діяльністю РФ. Зокрема, 31 серпня 2025 року було зафіксовано інцидент із порушенням роботи системи GPS на борту літака голови Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн, що спричинило суттєві навігаційні проблеми під час польоту. Низка медіа-джерел висловила припущення щодо можливої причетності РФ до цього випадку, оскільки після її повномасштабного вторгнення в Україну кількість гібридних загроз на території Європейського Союзу помітно зросла. За даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS), у період із 2018 по 2020 рік було зафіксовано лише чотири інциденти, що мають ознаки гібридних операцій. Натомість із

2022 по 2025 рік їхня кількість зросла майже до сімдесяти. На думку фахівців, діяльність російських спецслужб, які функціонують у відповідності до директив політичного керівництва РФ, охоплює широкий спектр дестабілізаційних практик. До них, зокрема, відносять організацію підпалів та вибухів на об'єктах критичної інфраструктури, втручання у виборчі процеси, пошкодження підводних комунікацій (зокрема в акваторії Балтійського моря), створення перешкод у роботі навігаційних систем, а також здійснення кібератак на енергетичні та інформаційні мережі [13].

Проблематика визначення гібридної війни в українській науці. Варто зазначити, що попри зростання актуальності проблематики гібридних загроз у контексті сучасних наукових підходів до класифікації воєн «четвертого покоління», яким властиве розмивання меж між війною та політикою, військовою та цивільною сферами, а також переважне використання непрямих засобів впливу, в українському науковому дискурсі все ще спостерігається недостатній рівень концептуалізації гібридної війни як окремого типу воєнних дій. Така ситуація зумовлена передусім відсутністю уніфікованого теоретико-методологічного підходу до визначення поняття гібридна війна.

У сфері військової безпеки державна політика України визначається та регламентується положеннями Закону України «Про національну безпеку України», який виступає базовим нормативно-правовим актом, що окреслює принципи, цілі, ключові напрями та засади державної політики у галузях національної безпеки, оборони й військової безпеки [14]. Водночас у цьому документі відсутнє юридично закріплене визначення поняття гібридна війна, що ускладнює формалізацію відповідних підходів до оцінювання й протидії таким загрозам. Вважаємо, що відсутність єдиного універсального визначення гібридної війни зумовлено ще й її міждисциплінарною природою та складністю емпіричних проявів.

Політологічний енциклопедичний словник гібридною війною називає війну, «основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною» [15, с. 312].

У межах запропонованого нами теоретичного підходу гібридна війна розглядається як конфлікт між державами або між державою і недержавним утворенням, в якому один суб'єкт здійснює по відношенню до іншого суб'єкта агресію з прихованим застосуванням своїх регулярних збройних сил або опосередковано через інших суб'єктів, з застосуванням різноманітних політичних, економічних, інформаційних, ідеологічних, культурних, релігійних та інших невійськових заходів, а також терористичних, диверсійних і кримінальних технологій, спрямованих на підрив або нівелювання фактичного суверенітету супротивника. До концептуально значущих ознак подібних конфліктів ми відносимо стан «оманливого миру», коли формально війна не оголошена, однак реальна ситуація не відповідає критеріям миру. В аналітичній перспективі особливо ілюстративним постає випадок поширення російськомовного неологізму «ихтамнет», який відображає систематичне заперечення РФ факту власної військової присутності у гібридних агресіях проти суверенних держав, насамперед під час інтервенції в Крим та в перебігу війни проти України. У медійному дискурсі цей термін набув статусу узагальненої назви російських кадрових військовослужбовців без розпізнавальних знаків, які брали участь у бойових діях проти України [16]. Такий феномен засвідчує ключову рису гібридної війни – прагнення агресора приховати або розмити межі власної відповідальності, створюючи альтернативні наративи та ілюзію непричетності до військових операцій.

У сучасній українській дослідницькій думці поняття гібридна війна набуло особливої актуальності лише після 2014 року, коли РФ здійснила анексію Автономної Республіки

Крим. Через методологічну невизначеність природи та сутності сучасних форм збройного протистояння воно досі має дискусійний характер. Це сприяє формуванню нових термінів, покликаних точніше відобразити динаміку та специфіку процесів, які відбуваються у сфері безпеки й міжнародних відносин. До таких концептуальних категорій також належать поняття «конфлікти в сірій зоні», «необмежені конфлікти», «збройні конфлікти» та інші терміни, що віддзеркалюють складність і багатовимірність сучасних форм протистояння.

Сучасний етап розвитку концепції гібридної війни. З огляду на динамічний розвиток технологій та трансформації характеру збройних протистоянь, концепт гібридної війни продовжуватиме еволюціонувати, поступово збагачуючись новими змістовими характеристиками. У цьому контексті латвійський дослідник у сфері безпеки та стратегічних студій Яніс Берзіньш запропонував концептуальну модель, у межах якої виокремив вісім фаз війни нового покоління:

1) створення умов в суспільстві, які дестабілізують ситуацію всередині країни, за допомогою таких інструментів впливу на суспільство як ідеологія, економіка, дипломатія, фейкова інформація;

2) розповсюдження неправдивої інформації через уряд і військові інститути та інституції з метою формування викривленого уявлення в тих хто займається управлінням у політичній та військовій сферах в державі за допомогою таких інструментів, як подача та розповсюдження неправдивої інформації через ЗМІ та соціальні мережі;

3) використання маніпуляцій в суспільстві до посадових осіб через такі інструменти, як протести, акції, пікети з метою звільнення урядовців з посад;

4) використання маніпулятивних дій щодо населення з метою зростання незадоволеності діями посадовців, що призводить до активізації «п'ятої колони» та проникнення в суспільство бойових груп;

5) посилення активних дій зі сторони опозиції та створення в суспільстві проблем і, як наслідок, введення бойових груп;

6) початок військових дій з використанням зброї у вирішенні конфлікту;

7) знищення противника;

8) знешкодження точок спротиву та знищення вцілілих підрозділів противника [17, с. 63].

Проаналізувавши зміст і послідовність фаз ведення гібридної війни, можна дійти висновку, що у фазах від першої до п'ятої застосування військових засобів фактично відсутнє, оскільки вони ґрунтуються переважно на політичних, економічних, інформаційних та соціально-психологічних інструментах впливу. Натомість у фазах від шостої до восьмої простежується поступове включення власне військових методів, що свідчить про ескалацію конфлікту та перехід до відкритого силового протистояння. Вважаємо, що кожна фаза є логічно зумовленим і необхідним етапом, який створює передумови для формування наступної, забезпечуючи цілісність і послідовність еволюції гібридних дій.

Аналіз наукових підходів засвідчує, що, попри певні розбіжності у трактуванні сутності гібридної війни вітчизняними та зарубіжними дослідниками, їхні позиції характеризуються низкою спільних ознак, зокрема щодо багатовимірності та інтегрованого застосування інструментів впливу. Визначальною рисою гібридної війни є одночасне розгортання протистояння у кількох взаємопов'язаних вимірах: військовому, політичному, дипломатичному, економічному, ресурсному, енергетичному, кібернетичному, інформаційно-комунікаційному, соціально-психологічному, культурному, релігійному, ідеологічному тощо. Така синхронізація різнорівневих впливів забезпечує кумулятивний ефект і посилює стратегічні можливості суб'єкта агресії щодо здійснення системного тиску на державу-об'єкт без формального оголошення війни, що, у свою чергу, ускладнює правову кваліфікацію

агресивних дій у межах міжнародного права та мінімізує політико-правові наслідки для держави-агресора.

Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на аналіз основних складових та механізмів реалізації гібридних війн у політичному, інформаційному та економічному просторах.

У результаті комплексного теоретико-політологічного осмислення гібридної війни як багаторівневого та асиметричного феномену сучасної політичної дійсності сформульовано такі узагальнення.

На початку XXI ст. класичні міждержавні війни конвенційного типу поступаються місцем гнучким, нелінійним формам протиборства. В умовах глобалізації та цифровізації традиційне розуміння війни як винятково збройного зіткнення втрачає свою пояснювальну здатність. Феномен гібридної війни маркує радикальну трансформацію Вестфальської системи, де ключовою ознакою стає тотальне розмивання меж між станом війни та миру, військовою та цивільною сферами, а також внутрішньополітичними й зовнішньополітичними процесами.

Гібридна війна концептуалізується як складний багатовимірний політичний конфлікт, у якому суб'єкт агресії прагне підірвати або нівелювати фактичний суверенітет держави-об'єкта шляхом інтегрованого застосування як конвенційних військових спроможностей, так і широкого спектра невійськових засобів. Базовими компонентами цього процесу є латентний характер дій, залучення проксі-акторів та іррегулярних формувань, ведення кібератак, цілеспрямована дезінформація та маніпулятивний тиск на політичну й економічну сфери з метою дестабілізації суспільно-політичного устрою без формального оголошення війни.

Попри те, що термінологічне поле та первинні теоретичні моделі («війни четвертого покоління» В. Лінда, концепт Ф. Гоффмана) формувалися переважно в межах західної військово-аналітичної традиції з фокусом на недержавних акторах, історичний аналіз доводить універсальність гібридних стратегій. Окремі елементи асиметричного впливу простежуються від Античності (Пелопоннеська війна) та класичної теорії Сунь-цзи до політичної практики XX ст. («Гляйвіцька провокація» нацистської Німеччини). Сучасний етап еволюції міжнародних відносин продемонстрував, що саме державні суб'єкти (зокрема РФ у межах реалізації ревізіоністських амбіцій) перетворили гібридний інструментарій на елемент довгострокових стратегій зовнішньополітичного тиску.

Визначальною політичною рисою гібридної війни є одночасне розгортання протистояння у багатьох взаємопов'язаних вимірах: військовому, дипломатичному, економічному, енергетичному, кібернетичному, інформаційно-комунікаційному, соціально-психологічному, культурному та ідеологічному. Синхронізація цих різнорівневих дестабілізаційних впливів забезпечує кумулятивний ефект. Головною метою агресора постає латентне руйнування інституційної стійкості, дезорієнтація суспільної свідомості та контроль над процесами ухвалення стратегічних рішень у державі-об'єкті.

Прагнення гібридного агресора приховати або розмити межі власної юридичної відповідальності (що яскраво ілюструють кейси анексії Криму у 2014 році, катастрофи рейсу MH17 та сучасних латентних атак на критичну інфраструктуру країн ЄС) суттєво ускладнює правову кваліфікацію дій у межах чинного міжнародного права. Створення альтернативних пропагандистських наративів дозволяє державі-агресору мінімізувати політико-правові наслідки на міжнародній арені.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у детальному аналізі конкретних механізмів реалізації гібридних загроз в інформаційному та економічному просторах, а також у розробленні прикладних концептуальних моделей протидії асиметричним впливам задля зміцнення національної безпеки та політичної стійкості демократичних держав.

Список використаної літератури

1. Сунь-цзи. Мистецтво війни / за ред. Т. Клірі. Київ : Софія, 2018. 224 с.
2. Лисецький Ю., Семенюк Ю. Гібридна війна. Сутність, складові, модель. *Держава і право : Юридичні і політичні науки.* 2024. Вип. 96. С. 286–305. URL: https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/96-286.pdf.
3. Самигін Д. Терор як покликання: як з 2014 втілювалася «Доктрина Герасимова». *Державна установа «Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки». Портал SPRAVDI.* URL: https://spravdi.gov.ua/teror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtilyuvalasya-doktryna-gerasymova/.
4. Lind William S. Fourth Generation Warfare: Another Look. *Marine Corps Gazette.* 1992. Vol. 76. No. 10. P. 22–26.
5. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 14.
6. Thomas M. Huber. Compound Warfare: That Fatal Knot. Army command and general staff coll fort leavenworth ks combat studies inst. KS, 2002. P. 2. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA481548.pdf.
7. Gates R. A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age. *Foreign Affairs.* Vol. 88, №1. 2009. PP. 28–40. URL: https://www.jstor.org/stable/20699432.
8. Daniel T. Lasica. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth. KS, 2002. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf
9. Future character of conflict. A study which seeks to describe what military forces are likely to experience in future conflicts out to 2029. Guidance. Ministry of Defense. 2010. URL: https://www.gov.uk/government/publications/future-character-of-conflict.
10. Горбулін В. (ред.). Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД, 2017. 494 с.
11. Корнієнко С. Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Каппен. *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html.
12. Лисецький Ю., Семенюк Ю., Старовойтенко О. Гібридна війна як багатовимірне протистояння. *Вісник воєнної розвідки.* 2021. № 67.
13. Як зросла кількість гібридних атак росії в Європі від початку вторгнення. *Слово і Діло. Аналітичний портал.* URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/09/03/infografika/suspilstvo/yak-zrosla-kilkist-hibrydnyx-atak-rosiyi-yevropi-pochatku-vtorhnennya.
14. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.
15. Війна «гібридна» // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Герасіна Л., Погрібна В., Поліщук І. та ін. за ред. Требіна М. Харків: Право, 2015. 816 с.
16. Офіційна сторінка Служби безпеки України у Facebook. URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/posts/2271114499785209?ref=embed_post.
17. Коленіченко Т. Теоретичні витоки концептуалізації поняття «гібридна війна». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* URL: https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/89/13.pdf.

HYBRID WARFARE AS A MULTIDIMENSIONAL PHENOMENON OF CONTEMPORARY POLITICAL REALITY

Kostiantyn Ulianenko
Zaporizhzhia National University,
Faculty of Sociology and Management, Department of Political Science
Universytetska str., 66, 69063, Zaporizhzhia, Ukraine
https://orcid.org/0009-0007-4753-3073

Contemporary political reality is characterized by profound transformations in the forms and methods of interstate and intrastate confrontation. Amidst globalization, digitalization, and increasing interdependence between states, traditional perceptions of war as an exclusively armed conflict are losing their explanatory power. Classical models of military confrontation are being superseded by complex, multi-level, and asymmetric forms of conflict, foremost among which is hybrid warfare.

The phenomenon of hybrid warfare emerges as a strategic synthesis of military and non-military instruments, deployed across political, economic, informational, cyber, sociocultural, legal, and religious domains. A defining feature of this phenomenon is the blurring of boundaries between war and peace, internal and external actors, and state and non-state participants in the political process. This multidimensionality complicates the theoretical conceptualization of hybrid warfare and underscores the necessity for interdisciplinary analysis.

The study of hybrid warfare carries significant scholarly and practical weight in the context of twenty-first-century security challenges. Ukraine's experience clearly demonstrates that hybrid aggression can transform political institutions, manipulate public consciousness, reshape the logic of public governance, and alter the dynamics of international relations. This necessitates a deeper understanding of hybrid warfare not only as a military-strategic phenomenon but, primarily, as a political one.

The purpose of this article is to provide a theoretical conceptualization of hybrid warfare as a multidimensional phenomenon of contemporary political reality. Achieving this objective involves analyzing the historical background and examining the primary scholarly interpretations of hybrid warfare.

Key words: hybrid warfare, asymmetric warfare, armed conflict, information operations, special operations.

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 179–188
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 179–188

УДК 327.8(73):327.5(5-12)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.20

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ США В ПІВДЕННО-КИТАЙСЬКОМУ МОРІ ЗА ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА (2017–2021 РР.)

Данило Чопик
Львівський національний університет імені Івана Франка,
факультет міжнародних відносин,
кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби
вул. Січових Стрільців, 19, 79000, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0009-0009-3831-5124

У статті розглядаються основні безпекові аспекти політики Сполучених Штатів Америки в Південно-Китайському морі під час першої адміністрації Дональда Трампа (2017–2021). У дослідженні стверджується, що адміністрація Трампа здійснила помітне посилення безпекового та стратегічного виміру американської політики в Індо-Тихоокеанському регіоні, розглядаючи Китайську Народну Республіку як головний стратегічний виклик для інтересів США та регіонального порядку. Стаття систематизує концептуальні засади американської політики щодо Південно-Китайського моря та аналізує її в контексті переходу від політики збалансованості щодо КНР до більш вираженої стратегічної конкуренції та стримування. Особлива увага приділяється реалізації концепції «вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону», операціям із забезпечення свободи судноплавства (FONOPs), посиленню військової присутності США та розвитку безпекового співробітництва з регіональними союзниками й партнерами, насамперед Філіппінами. Окремо досліджується позиція адміністрації Трампа щодо територіальних претензій Китаю, мілітаризації спірних об'єктів та дотримання норм міжнародного морського права. Значна увага приділяється політичним і дипломатичним рішенням 2020 року, коли адміністрація США чіткіше визначила китайські претензії в Південно-Китайському морі як такі, що суперечать міжнародному праву, та посилила підтримку держав Південно-Східної Азії. Стаття демонструє, що політика першої адміністрації Трампа сприяла зміцненню американської безпекової присутності та активізації союзницьких механізмів у регіоні, однак водночас супроводжувалася зростанням стратегічної напруженості між Вашингтоном і Пекіном та ризиками військової ескалації. Результати дослідження показують, що безпекова політика США в Південно-Китайському морі за адміністрації Трампа стала важливим етапом трансформації американського підходу до КНР − від переважно інклюзивної моделі до політики довгострокового стратегічного суперництва. Довгострокове значення цього періоду полягає у формуванні засад сучасної американської стратегії в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка передбачає поєднання військового стримування, зміцнення союзницьких відносин, дипломатичного тиску та підтримки міжнародного правопорядку. Водночас досвід першої адміністрації Трампа свідчить, що посилення військово-політичної присутності США не усуває фундаментальних суперечностей у регіоні, а лише змінює баланс сил та характер стратегічної взаємодії між США, КНР і державами Південно-Східної Азії.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Південно-Китайське море, Індо-Тихоокеанський регіон, безпека, зовнішня політика, Дональд Трамп, Китай, стратегічне суперництво, стримування, дипломатія.

Вступ. Актуальність теми дослідження визначається наростаючим стратегічним значенням Південно-Китайського моря в конфігурації Індо-Тихоокеанського регіону. Південно-Китайське море є не лише важливим простором міжнародної торгівлі та морських комунікацій, а й одним із ключових епіцентрів територіальних і безпекових суперечностей

© Чопик Д., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

у Східній та Південно-Східній Азії. Наявність значних природних ресурсів, стратегічних морських шляхів, спірних островів і акваторій, а також активізація військової діяльності КНР перетворили цей регіон на важливий елемент глобального геополітичного суперництва [4].

На цьому тлі особливої актуалізації набуває питання посилення Китаю та його дедалі більшої напористості у відстоюванні власних територіальних і стратегічних інтересів [1]. Розширення військової інфраструктури КНР на спірних територіях, збільшення присутності китайських військово-морських сил і берегової охорони, а також прагнення Пекіна закріпити власний контроль над значними частинами Південно-Китайського моря породили додаткові виклики для регіональної стабільності та морської безпеки [6]. У свою чергу, фрагментарність в політиці держав Південно-Східної Азії, зокрема Філіппін, В'єтнаму, Малайзії, які мали різний ступінь зацікавленості у протидії китайському впливу, дещо ускладнила формування єдиного регіонального підходу до згаданої проблематики [8].

У цих умовах важливим чинником регіональної безпеки залишалася політика Сполучених Штатів Америки. Південно-Китайське море посідає одне з основоположних місць в американській стратегії забезпечення свободи судноплавства, підтримання норм міжнародного морського права, зміцнення союзницьких і партнерських відносин та стримування агресивної експансії Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні [14]. Прихід до влади Дональда Трампа у 2017 р. започаткував новий етап у розвитку американської політики щодо КНР. На відміну від попередньої адміністрації Барака Обами, адміністрація Трампа дедалі виразніше розглядала Китай як стратегічного конкурента США, а питання безпеки в Південно-Китайському морі стало складовою ширшого курсу на протидію китайському впливу [7].

Зокрема, період першої адміністрації Дональда Трампа у 2017–2021 рр. характеризувався активізацією американської військово-морської присутності в регіоні, проведенням операцій із забезпечення свободи судноплавства, посиленням оборонного співробітництва із союзниками та партнерами, а також жорсткішою дипломатичною риторикою щодо територіальних претензій КНР [11]. Важливим елементом цього курсу стало поєднання військових, дипломатичних і правових інструментів впливу. Водночас посилення американсько-китайського стратегічного суперництва породжувало ризики подальшої мілітаризації Південно-Китайського моря та потенційної ескалації між двома провідними державами [15].

Проблема дослідження полягає у визначенні особливостей, основних напрямів та ефективності безпекової політики США в Південно-Китайському морі за першої адміністрації Дональда Трампа. Попри посилення американської уваги до Індо-Тихоокеанського регіону та перехід від політики збалансованості щодо КНР до більш вираженого стратегічного суперництва, залишається дискусійним питання про те, наскільки послідовною та ефективною була політика адміністрації Трампа щодо забезпечення регіональної стабільності, стримування Китаю та захисту інтересів США і їхніх союзників [1]. Окремого аналізу потребує співвідношення військових, дипломатичних і союзницьких інструментів американської політики, а також їхній вплив на динаміку безпеки в Південно-Китайському морі [11].

Об'єктом дослідження є політика Сполучених Штатів Америки щодо Південно-Китайського моря як складова їхньої зовнішньої та безпекової політики в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз безпекових аспектів політики США в Південно-Китайському морі за першої адміністрації Дональда Трампа у 2017–2021 роках, визначення основних напрямів, інструментів та особливостей її реалізації в умовах посилення стратегічного суперництва між США та КНР. Для досягнення цієї мети виконуються наступні завдання: (1) уточнити теоретичні та концептуальні основи дослідження безпекової політики держав у міжнародних відносинах; (2) проаналізувати передумови та основні

напрями трансформації політики США щодо Південно-Китайського моря на початку президентства Дональда Трампа; (3) охарактеризувати основні безпекові інструменти адміністрації Дональда Трампа; (4) проаналізувати політику США щодо мілітаристської активності КНР у Південно-Китайському морі; і (5) оцінити результати та ефективність безпекової політики США в Південно-Китайському морі за першої адміністрації Дональда Трампа та визначити її вплив на регіональну безпеку.

Стан розробки проблеми. Проблематика безпекової політики США в Південно-Китайському морі посідає важливе місце у сучасних дослідженнях міжнародних відносин, особливо в контексті посилення стратегічного суперництва між США та КНР [3]. Теоретичну основу таких досліджень становлять концепції морської могутності, стримування, балансу сил та конкуренції великих держав. Значний внесок у формування уявлень про роль морської сили зробив видатний американський геополітик А. Т. Мехен, тоді як сучасні дослідники розглядають морську присутність, контроль над торговельними ланцюгами та проєктування сили як важливі інструменти забезпечення стратегічних інтересів США [9].

Подальший розвиток наукових підходів пов'язаний із дослідженнями трансформації американської стратегії в Азійсько-Тихоокеанському та Індо-Тихоокеанському регіонах. Американський політолог Д. Шамбо та інші дослідники зосереджують увагу на посиленні Китаю, зміні регіонального балансу сил та адаптації американської політики до наростаючого китайського впливу [11]. У працях, присвячених адміністрації Барака Обами, аналізуються концепт «Поворот до Азії» («Pivot to Asia»), зміцнення союзницьких відносин, розширення військово-морської присутності та операції із забезпечення свободи судноплавства [2]. Цей науковий доробок сформував основу для дослідження подальшої трансформації американської політики за адміністрації Дональда Трампа.

Окремий напрям становлять дослідження політики адміністрації Дональда Трампа, у яких увага зосереджується на формуванні концепції «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (Free and Open Indo-Pacific, FOIP) та переході до більш вираженої стратегії конкуренції з КНР [17]. Науковці аналізують активізацію військово-морської присутності США, проведення операцій FONOPs, розвиток оборонного співробітництва із союзниками та партнерами, а також посилення безпекової взаємодії у Південно-Східній Азії [12]. Водночас дискусійним залишається питання співвідношення між проголошеними стратегічними цілями адміністрації Трампа та результатами їх практичної реалізації [16].

Значний масив досліджень присвячений безпосередньо американсько-китайському суперництву в Південно-Китайському морі. У працях Б. Глейзера, Г. Полінга та інших авторів розглядаються мілітаризація Китаєм спірних територій, діяльність його військово-морських сил, берегової охорони та морської міліції, а також вплив цих процесів на регіональний баланс сил [5]. Паралельно досліджується американська політика стримування КНР, підтримання свободи судноплавства та захист міжнародного порядку, що ґрунтується на правилах [14].

Таким чином, сучасна наукова література сформувала значну теоретичну та емпіричну базу для дослідження американської політики в Південно-Китайському морі. Водночас військова присутність, FONOPs, американсько-китайське суперництво та союзницька взаємодія часто розглядаються як окремі напрями [15]. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу безпекової політики США в Південно-Китайському морі за першої адміністрації Дональда Трампа у 2017–2021 рр., з урахуванням взаємозв'язку військових, дипломатичних, правових та союзницьких інструментів і їхнього впливу на регіональну безпеку.

Методи дослідження. Методологічну основу статті становить комплексний якісний підхід до дослідження безпекової політики США в Південно-Китайському морі в період

першої адміністрації Дональда Трампа (2017–2021 рр.). Для досягнення мети дослідження використано поєднання системного, хронологічного аналізу та кейс-стаді, що дає змогу розглянути американську політику як сукупність взаємопов'язаних військових, дипломатичних, правових і союзницьких заходів.

Системний підхід застосовано для визначення місця Південно-Китайського моря у ширшій стратегії США в Індо-Тихоокеанському регіоні та встановлення взаємозв'язків між окремими напрямами американської діяльності [11]. Хронологічний аналіз дозволив простежити розвиток політики Вашингтона у 2017–2021 рр., зосереджуючись на змінах динаміки військово-морської присутності, проведенні операцій із забезпечення свободи судноплавства (FONOPs), розвитку оборонного співробітництва та посиленні дипломатичної й правової протидії КНР [7]. Кейс-стаді використано для розгляду найбільш показових прикладів, серед яких FONOPs, військові навчання США із союзниками та партнерами, взаємодія з Філіппінами та американська позиція щодо китайських морських претензій у 2020 р. [5].

Джерельну основу становлять офіційні документи та стратегічні матеріали уряду США, заяви представників адміністрації Дональда Трампа, документи Державного департаменту, Міністерства оборони США, а також наукові й аналітичні праці [17]. Аналіз офіційного політичного дискурсу використано для визначення основних підходів Вашингтона до КНР, свободи судноплавства та регіональної безпеки. На завершальному етапі здійснено інтерпретацію отриманих результатів для визначення відповідності практичних дій США заявленим стратегічним цілям та оцінки їхнього впливу на безпекову ситуацію в Південно-Китайському морі.

Виклад основного матеріалу. Попри проголошений адміністрацією Дональда Трампа підхід «Америка перш за все» (America First), Індо-Тихоокеанський регіон посів важливе місце у стратегічних пріоритетах США. Після приходу до влади у 2017 р. адміністрація Трампа відмовилася від концепції «ребалансу» (rebalancing) адміністрації Барака Обами та почала формувати нову стратегію «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (Free and Open Indo-Pacific, FOIP) [16]. Одним із її ключових завдань було забезпечення свободи та відкритості морського й повітряного просторів регіону, що безпосередньо стосувалося ситуації в Південно-Китайському морі [17].

Водночас політика першої адміністрації Дональда Трампа щодо Південно-Китайського моря не була одномоментним переходом до жорсткого стримування Китайської Народної Республіки. На початковому етапі вона значною мірою продовжувала окремі практики попередньої адміністрації Барака Обами, зокрема підтримку свободи судноплавства та присутність американських військово-морських сил у регіоні [7]. Значна частина повсякденної дипломатичної, економічної та безпекової взаємодії США з Азією спочатку зберігала спадкоємність із політикою адміністрації Барака Обами. Навіть концепція «вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» на перший погляд перегукувалася з попередніми закликами Вашингтона до формування відкритої, прозорої та заснованої на правилах регіональної архітектури безпеки.

Однак за цією зовнішньою спадкоємністю поступово сформувалася суттєва зміна стратегічних акцентів. Упродовж 2017–2020 рр. відбулося поступове зміщення американської політики від переважно обережного управління регіональними ризиками до більш виразної стратегії стратегічної конкуренції з КНР [3]. Ця трансформація була пов'язана не лише зі зміною політичної риторики, а й із ширшим переглядом американських безпекових пріоритетів, відображеним у Стратегії національної безпеки США 2017 р. та Стратегії національної оборони 2018 р. [16]. Остання закріпила концепцію конкуренції великих

потуг як центральний елемент американського оборонного планування, що безпосередньо вплинуло на сприйняття Південно-Китайського моря як одного з просторів стратегічного суперництва між США та КНР [16].

Важливим елементом американського підходу стало посилення військово-морської присутності США. Адміністрація Трампа розглядала морську міць як один із ключових інструментів забезпечення американських інтересів, стримування потенційних противників та підтримання свободи судноплавства [7]. У цьому контексті США активізували військові операції в Індо-Тихоокеанському регіоні та продовжили проведення операцій із забезпечення свободи судноплавства (Freedom of Navigation Operations, FONOPs) поблизу спірних територій Південно-Китайського моря [14]. Такі операції були спрямовані передусім на демонстрацію того, що США не визнають надмірних морських претензій, які, на думку Вашингтона, суперечать міжнародному морському праву [17].

Американська військова присутність при цьому була спрямована не лише проти безпосереднього розширення військових можливостей КНР. Одним із ключових викликів для Вашингтона стало застосування Пекіном так званих «сірих» методів впливу (gray-zone activities), які передбачали використання берегової охорони, морської міліції та цивільних суден для просування китайських інтересів без переходу до відкритого збройного конфлікту [6]. Така практика створювала для США складну безпекову дилему. Надмірно обмежена реакція могла сприйматися як готовність Вашингтона толерувати поступове розширення китайського контролю, тоді як безпосереднє застосування військової сили у відповідь на кожен інцидент створювало ризик неконтрольованої ескалації [15].

У 2018 р. Тихоокеанське командування США (U.S. Pacific Command) було перейменовано на Індо-Тихоокеанське командування (U.S. Indo-Pacific Command), що відображало розширення стратегічного бачення Вашингтона та зростання ролі Індійського океану в американській регіональній політиці [9]. Перейменування мало не лише символічне значення. Воно засвідчило формування цілеснішого американського бачення Індо-Тихоокеанського регіону як взаємопов'язаного стратегічного простору, у якому безпека Південно-Китайського моря розглядалася у тісному взаємозв'язку з Тайванською протокою, Східно-Китайським морем та ширшими морськими комунікаціями регіону [13]. Відповідно, американська військова присутність дедалі більше орієнтувалася не лише на реагування на окремі територіальні суперечки, а й на підтримання сприятливого для США регіонального балансу сил [11].

Після певної паузи на початковому етапі президентства адміністрація Трампа відновила проведення операцій із забезпечення свободи судноплавства в Південно-Китайському морі. У травні 2017 р. есмінець USS Dewey здійснив операцію поблизу рифу Місчіф у архіпелазі Спратлі, після чого аналогічні операції були проведені поблизу острова Тритон та інших спірних об'єктів упродовж літа й осені 2017 р. [7]. Таким чином, FONOPs знову стали регулярним інструментом американської політики щодо КНР.

Вже в наступні роки інтенсивність американської військово-морської активності продовжилася. ВМС США здійснили низку FONOPs поблизу спірних об'єктів Південно-Китайського моря, зокрема рифів Місчіф, Гейвен та Джонсон, а також островів Парасельського архіпелагу. Показовою стала операція за участю есмінця USS Decatur 30 вересня 2018 р., під час якої відбулося небезпечне зближення американського та китайського військових кораблів. Цей інцидент продемонстрував не лише готовність Вашингтона продовжувати операції поблизу об'єктів, контрольованих КНР, а й зростання ризику безпосередньої військової конфронтації [15].

Динаміка FONOPs загалом свідчила про поступове посилення американської активності. За даними Конгресової дослідницької служби США, у Південно-Китайському морі

було проведено шість таких операцій у 2017 р., п'ять у 2018 р., сім у 2019 р. та ще низку у 2020 р. [7]. Таким чином, незважаючи на певні коливання інтенсивності, наприкінці першої адміністрації Трампа FONOPs дедалі виразніше використовувалися як інструмент довгострокового стримування та сигналізації КНР [14].

Водночас операції із забезпечення свободи судноплавства мали подвійний характер. З одного боку, вони демонстрували американську військову присутність, підтверджували невизнання Вашингтоном надмірних китайських морських претензій та підтримували принцип свободи навігації [11]. З іншого боку, регулярне наближення військових кораблів двох держав у спірних акваторіях підвищувало ймовірність небезпечних маневрів, зіткнень або помилкової інтерпретації дій іншої сторони [9]. Таким чином, FONOPs одночасно виконували функцію стримування та створювали додаткові ризики ескалації.

Поряд із військовим компонентом важливим напрямом американської політики стало формування мережі союзницьких і партнерських відносин у Південно-Східній Азії. При цьому Вашингтон диференціював підходи до формальних союзників, насамперед Філіппін, та держав-партнерів, зокрема В'єтнаму, Індонезії й Малайзії [9]. Така мережевізація регіональної безпеки відповідала ширшій концепції «Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону», відповідно до якої США прагнули спиратися не лише на власну військову присутність, а й на спроможності регіональних держав [3].

Важливим елементом цієї мережевої моделі стало відновлення у 2017 р. механізму Quadrilateral Security Dialogue (Quad), який об'єднав США, Японію, Австралію та Індію. Хоча Quad не являв собою військового альянсу, його розвиток відповідав прагненню Вашингтона сформувати ширше коло держав, зацікавлених у підтриманні відкритого морського простору, свободи судноплавства та заснованого на правилах регіонального порядку [13]. У цьому контексті Південно-Китайське море стало одним із ключових просторів, де проявлялося практичне значення такої мережевої архітектури безпеки.

Особливе значення мали відносини з Філіппінами, оскільки американсько-філіппінський договір про взаємну оборону залишався одним із ключових елементів безпекової архітектури регіону [7]. Водночас політика Вашингтона щодо Маніли ускладнювалася прагненням президента Родріго Дутерте розширити співробітництво з Китаєм та зменшити залежність від США [13]. Попри це, Вашингтон продовжував наголошувати на важливості союзницьких зобов'язань. У 2019 р. державний секретар США Майк Помпео підтвердив, що положення Договору про взаємну оборону 1951 р. поширюються на збройні напади на філіппінські збройні сили, повітряні та морські судна в Південно-Китайському морі [17].

Паралельно США розширювали військову взаємодію з іншими державами регіону. Важливими інструментами стали спільні навчання, підвищення оперативної сумісності та розвиток спроможностей морської безпеки [9]. У 2019 р. Сполучені Штати вперше провели спільні військово-морські навчання з АСЕАН, що стало додатковим свідченням посилення безпекової взаємодії. Загалом американські військові навчання із союзниками та партнерами були спрямовані не лише на демонстрацію сили, а й на підвищення готовності до спільного реагування на кризові ситуації, удосконалення морської ситуаційної обізнаності (maritime domain awareness) та забезпечення сумісності військових структур [11].

Окремим напрямом американської політики було посилення правового компонента. Вашингтон послідовно пов'язував захист свободи судноплавства з положеннями міжнародного морського права, зокрема Конвенції ООН з морського права [14]. Важливе значення мало також рішення Постійної палати третейського суду 2016 р. у справі Філіппін проти Китаю, яке не визнало правової підстави для низки китайських історичних претензій у Південно-Китайському морі [17]. Хоча США не є учасником Конвенції ООН з морського

права, Вашингтон послідовно заявляв, що значна частина її положень відображає норми звичаєвого міжнародного права [11].

Водночас адміністрація Трампа посилювала дипломатичний тиск на Китай через діяльність, яку Вашингтон розцінював як таку, що підриває регіональну стабільність. Американська критика стосувалася будівництва та мілітаризації штучних островів, використання китайських військово-морських сил, берегової охорони та морської міліції, а також перешкоджання діяльності інших держав у спірних акваторіях [5]. Вашингтон наголошував, що подібні дії створюють загрозу свободі судноплавства, стабільності регіону та міжнародному правопорядку [17].

Кульмінацією посилення американської політики стала позиція державного секретаря США Майка Помпео, артикульована у липні 2020 р. Вашингтон заявив, що значна частина морських претензій Китаю в Південно-Китайському морі не має правових підстав [17]. Ця заява мала принципове значення, оскільки США фактично перейшли від загального заперечення надмірних морських претензій до чіткішої політико-правової оцінки конкретних китайських вимог. Відтак Вашингтон дедалі активніше позиціонував себе не лише як зовнішній гарант свободи судноплавства, а й як держава, що безпосередньо підтримує правові позиції країн Південно-Східної Азії у їхніх суперечках із КНР [14].

Наступного дня після заяви Помпео помічник державного секретаря США у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні Девід Стілвелл охарактеризував китайські корпорації, залучені до діяльності в Південно-Китайському морі, як інструменти економічного примусу та міжнародного зловживання. Він також наголосив на можливості запровадження американських санкцій проти приватних осіб або корпорацій, причетних до реалізації політики Пекіна [17]. Таким чином, американська стратегія поступово виходила за межі традиційного поєднання дипломатичного тиску та військово-морської присутності.

26 серпня 2020 р. Міністерство торгівлі США внесло до санкційного списку 24 китайські державні компанії, залучені до будівництва штучних островів Китаю на архіпелазі Спратлі. Цей крок засвідчив розширення інструментарію американської політики за рахунок економічних та санкційних механізмів [17]. Таким чином, у 2020 р. військові, дипломатичні, правові та економічні засоби дедалі більше використовувалися Вашингтоном паралельно, що свідчило про комплексний характер американського підходу до стримування КНР.

Військова складова цієї політики також набула особливої інтенсивності у 2020 р. У липні Сполучені Штати направили до Південно-Китайського моря дві авіаносні ударні групи – USS Nimitz та USS Ronald Reagan – для проведення військово-морських навчань і операцій із забезпечення свободи навігації. Важливим було й те, що американська активність відбувалася одночасно з китайськими військово-морськими навчаннями у спірних водах. Поряд із цим ВМС США здійснювали спільні навчання та транзити авіаносних груп із союзниками й партнерами [11].

Посилення американської військової активності в Південно-Китайському морі відбувалося у кореляції з ситуацією в Тайванській протоці. У 2019–2020 рр. зросла кількість американських транзитів через Тайванську протоку, що свідчило про прагнення Вашингтону сформувати ширшу операційну картину західної частини Індо-Тихоокеанського регіону [13]. Відповідно, безпекове значення Південно-Китайського моря стало дедалі більше визначатися взаємозв'язком із Тайванем, Філіппінами та західною частиною Тихого океану [10].

Поряд із військовими та дипломатичними інструментами США використовували механізми багатосторонньої взаємодії. Вашингтон продовжував брати участь в рамках АСЕАН, Східноазійського саміту та інших регіональних форматів, використовуючи їх для підтримки принципів свободи судноплавства, мирного врегулювання територіальних

суперечок і дотримання міжнародного права [13]. Такий підхід мав також політичне значення, оскільки дозволяв США демонструвати, що їхня політика в регіоні спрямована не виключно на протидію Китаю, а й на підтримання ширшого регіонального порядку.

Окремим напрямом американської політики було прагнення зменшити ризики випадкової військової ескалації між США та КНР. Вашингтон наголошував на необхідності вдосконалення сталих механізмів комунікації між військовими структурами та встановлення чіткіших правил поведінки для військово-морських сил, берегової охорони та морської міліції [16]. Такий підхід був особливо важливим в умовах збільшення застосування військових кораблів в акваторії Південно-Китайського моря.

Висновки. Загалом американська політика в Південно-Китайському морі за першої адміністрації Трампа мала подвійний характер. З одного боку, США змогли посилити військову присутність у регіоні, збільшити регулярність FONOPs, розширити взаємодію із союзниками та партнерами, а також сформувати чіткішу політико-правову позицію щодо китайських претензій. З іншого боку, ці заходи не призвели до припинення китайської мілітаризації штучних островів або відмови Пекіна від його морських претензій.

Тому результативність американської політики доцільно оцінювати не як здатність безпосередньо припинити китайську діяльність, а передусім як спроможність стримувати подальшу зміну статус-кво, демонструвати невизнання китайських претензій та зберігати американську присутність у регіоні. FONOPs у цьому контексті виконували передусім функції стримування, сигналізації та підтримки свободи судноплавства, а не безпосереднього усунення китайської військової присутності.

Водночас посилення американсько-китайського військового протистояння створювало ризик ескалації. Регулярне проведення FONOPs, збільшення кількості військових навчань, активізація авіаносних ударних груп та використання інших військових інструментів підвищували ймовірність небезпечних маневрів і випадкових інцидентів. У цьому контексті виникала своєрідна дилема стримування: заходи, спрямовані на запобігання односторонній зміні статус-кво Китаєм, одночасно могли збільшувати ризик прямої конфронтації між двома державами.

Саме тому важливою складовою американського підходу залишалося підтримання каналів військової комунікації та механізмів запобігання конфліктам. Для Вашингтона завдання полягало не лише в демонстрації готовності протидіяти КНР, а й у тому, щоб здійснювати таке стримування без переходу «червоних ліній», за яким локальний інцидент у Південно-Китайському морі міг би перерости у ширшу військову кризу.

Таким чином, до кінця правління першої адміністрації Дональда Трампа американська політика щодо Південно-Китайського моря зазнала помітної трансформації: від відносно обережного продовження попередніх практик до комплексного підходу, що поєднував військове стримування, дипломатичний і правовий тиск, розвиток союзницьких та партнерських мереж і підтримку міжнародного морського правопорядку. Південно-Китайське море при цьому стало одним із центральних геопросторів, у яких проявилося ширше стратегічне суперництво між США та КНР за майбутній баланс сил і конструювання архітектури регіонального порядку.

Список використаної літератури

1. Campbell K. M., Ratner E. The China Reckoning: How Beijing Defied American Expectations // Foreign Affairs. 2018. Vol. 97, No. 2. P. 60–70.
2. Campbell K. M., Ratner E. Far Eastern Promises: Why Washington Should Focus on Asia // Foreign Affairs. 2014. Vol. 93, No. 3. P. 106–116.

3. Castro R. C. de. 21st Century U.S. Policy on an Emergent China: From Strategic Constrainment to Strategic Competition in the Indo-Pacific Region // International Journal of China Studies. 2019. Vol. 10, No. 1. P. 1–29.
4. Fravel M. T. China's Strategy in the South China Sea // Contemporary Southeast Asia. 2011. Vol. 33, No. 3. P. 292-319.
5. Glaser B. S., Poling G. Vanishing Borders in the South China Sea: The U.S. Must Do More to Stop China's Encroachments // Foreign Affairs. 2018. Vol. 97, No. 6.
6. Hayton B. The Invention of China's South China Sea. New Haven: Yale University Press, 2014. 288 p.
7. O'Rourke R. U.S.-China Strategic Competition in South and East China Seas: Background and Issues for Congress. Washington, DC: Congressional Research Service, 2025. 116 p.
8. Parameswaran P. Elusive Balances: Shaping U.S.-Southeast Asia Strategy. Singapore: Palgrave Macmillan, 2022. 211 p.
9. Pham M. T. Levels of Analysis: From Theory to Practice. Case Study: U.S. Policy in the East Sea under the Trump Administration // VNU Journal of Foreign Studies. 2020. Vol. 36, No. 4. P. 170–181. DOI: 10.25073/2525-2445/vnufs.4584
10. Shambaugh D. U.S.-China Rivalry in Southeast Asia: Power Shift or Competitive Coexistence? // International Security. 2018. Vol. 42, No. 4. P. 85–127.
11. Shambaugh D. Where Great Powers Meet: America and China in Southeast Asia. New York: Oxford University Press, 2020. 288 p.
12. Strating R. The South China Sea Arbitration and U.S. Freedom of Navigation Operations // Asia & the Pacific Policy Studies. 2020. Vol. 7, No. 3. P. 1–16.
13. Vuković V. Bumping, Precedents, and De-escalation in South China Sea: Options for the United States and China // Asia & the Pacific Policy Studies. 2018. Vol. 5, No. 3. P. 537–550. DOI: 10.1002/app5.248.
14. Vuković V. Halting and Reversing Escalation in the South China Sea: A Bargaining Framework // Global Policy. 2020. Vol. 11, No. 5. P. 652–662. DOI: 10.1111/1758-5899.12868.
15. Wei Z. The Preliminary Analysis of the Trump Administration's South China Sea Policy // Southeast Asian Studies. 2018. No. 2.
16. U.S. Department of Defense. Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge. Washington, DC: Department of Defense, 2018. 11 p.
17. U.S. Department of State. Pompeo: U.S. Position on Maritime Claims in the South China Sea. Washington, DC, 2020. URL: https://2017-2021.state.gov/u-s-position-on-maritime-claims-in-the-south-china-sea/

SECURITY ASPECTS OF U.S. POLICY IN THE SOUTH CHINA SEA UNDER DONALD TRUMP'S FIRST ADMINISTRATION (2017–2021)

Danylo Chopyk
Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of International Relations,
Department of International Relations and Diplomatic Service
Sichovykh Strilciv str., 19, 79000, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0009-0009-3831-5124

This article examines the main security aspects of U.S. policy in the South China Sea during Donald Trump's first administration (2017–2021). The study argues that the Trump administration significantly strengthened the security and strategic dimension of U.S. policy in the Indo-Pacific, increasingly viewing

the People's Republic of China as the principal strategic challenge to U.S. interests and the regional order. The article systematises the conceptual foundations of U.S. policy toward the South China Sea and analyses it in the context of the shift from a policy of balancing toward the PRC to a more pronounced strategy of strategic competition and deterrence. Particular attention is paid to the implementation of the concept of a Free and Open Indo-Pacific, Freedom of Navigation Operations (FONOPs), the strengthening of the U.S. military presence, and the development of security cooperation with regional allies and partners, primarily the Philippines. The study also examines the Trump administration's position on China's territorial claims, the militarisation of disputed features, and compliance with the norms of international maritime law. Significant attention is devoted to the political and diplomatic decisions of 2020, when the U.S. administration more explicitly defined China's claims in the South China Sea as inconsistent with international law and strengthened its support for Southeast Asian states. The article demonstrates that the policy of the first Trump administration contributed to strengthening the U.S. security presence and activating alliance mechanisms in the region, while at the same time being accompanied by growing strategic tensions between Washington and Beijing and increasing risks of military escalation. The findings show that U.S. security policy in the South China Sea under the Trump administration represented an important stage in the transformation of the American approach toward the PRC, from a predominantly inclusive model toward a policy of long-term strategic rivalry. The long-term significance of this period lies in the formation of the foundations of the contemporary U.S. strategy in the Indo-Pacific, which combines military deterrence, the strengthening of alliance relations, diplomatic pressure, and support for the international legal order. At the same time, the experience of the first Trump administration demonstrates that the strengthening of the U.S. military and political presence does not eliminate the fundamental contradictions in the region, but rather changes the balance of power and the nature of strategic interaction among the United States, the PRC, and the states of Southeast Asia.

Key words: United States, South China Sea, Indo-Pacific, security, foreign policy, Donald Trump, China, strategic competition, deterrence, diplomacy.

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026